

A FACTIS FABULOSIS
AD RES HISTORICAS GESTAS

OD MITU DO HISTORII

FONTES HISTORIAE ANTIQUAE

Zeszyty Źródłowe
do Dziejów Społeczeństw Antycznych

pod redakcją

LESZKA MROZEWICZA

Zeszyt L

DIODORUS SICULUS

A FACTIS FABULOSIS
AD RES HISTORICAS GESTAS

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

DIODORUS SICULUS
A FACTIS FABULOSIS
AD RES HISTORICAS GESTAS
(Bibliotheca Historica VI-X)

DIODOR SYCYLIJSKI
OD MITU DO HISTORII
(Biblioteka Historyczna VI-X)

Redakcja naukowa
SYLWESTER DWORACKI

Przekład
SYLWESTER DWORACKI, ANNA PAWLACZYK

Komentarz
LESZEK MROZEWICZ

POZNAŃ 2020

Tekst grecki i łaciński zgodny jest z wydaniem: Diodorus of Sicily, The Library of History. Books IV.59 VIII, IX-XII with an English translation by C.H. Oldfather, Cambridge, Mass. – London 1989, 2000 (Loeb Classical Library 340, 375)

Recenzent: prof. zw. dr hab. Marian Szarmach

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2020

Seria wydawana staraniem Instytutu Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie

Adiustacja tekstu greckiego i łacińskiego: Sylwester Dworacki

Publikacja sfinansowana przez
Urząd Miejski w Gnieźnie

Instytut Kultury Europejskiej oraz Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM

Na okładce: płaskorzeźba z przedstawieniem Palladionu (Ateny Pallas), rzymska kopia (ok. 30 przed Chr.) oryginału hellenistycznego: uskrzydłona bogini Zwycięstwa (Nike) podaje jajko wężowi owiniętemu wokół kolumny, na której stoi Palladion; z prawej strony postać wojownika w hełmie i pancerzu, który swą tarczę oparł o kolumnę; fragment rufy okrętu, trzymany w lewym ręku przez Nike, stanowi aluzję do zwycięstwa cesarza Augusta nad Markiem Antoniuszem i Kleopatrą w starciu morskim pod Akcjum w roku 31 przed Chr. Muzeum w Luwrze; <https://commons.wikimedia.org> [domen publiczna; dostęp 31.07.2020]

Projekt okładki: Ewa Wąsowska
Redaktor: Ewa Dobosz
Redaktor techniczny: Elżbieta Rygielska
Łamanie komputerowe: Reginaldo Cammarano

ISBN 978-83-232-3769-3 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-232-3770-9 (PDF)
ISSN 1506-5898

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
61-701 POZNAŃ, UL. FREDRY 10
www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wyd nauk@amu.edu.pl

Dział Promocji i Sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 10,75. Ark. druk. 11,00 + wklejka

DRUK I OPRAWA: VOLUMINA.PL DANIEL KRZANOWSKI, SZCZECIN, UL. KS. WITOLDA 7-9

SPIS TREŚCI

Od Redakcji (<i>Sylwester Dworacki</i>)	7
Diodor Sycylijski, Od mitu do historii	11
Komentarz (do tekstu polskiego)	128
Źródła fragmentów	171
Bibliografia	172

OD REDAKCJI

Druga pentada Biblioteki Historycznej (ks. VI-X) zachowała się jedynie we fragmentach, które znamy z przekazów pisarzy późnoantycznych (Tertulian, Euzebiusz z Cezarei) i bizantyńskich (Jan Malalas, Jerzy Synkelos, Jan Tzetzes, Konstantyn Porfirogeneta, Eustatiusz z Tessalonik). Nie ma wątpliwości, że pochodzenie jakiegokolwiek źródła „z drugiej ręki” jest jego skazą, nie oznacza to jednak, że należy je z tego powodu odrzucać. Przypadek Diodora Sycylijskiego jest tego najlepszym dowodem: nawet w publikowanych tu fragmentach znajdujemy informacje, które albo trudno by znaleźć gdzie indziej, albo też podane są w sposób znacząco odbiegający od relacji znanych nam historyków. Dlatego zdecydowaliśmy się na przybliżenie polskiemu Czytelnikowi również tej pentady. Pozwala to także na swego rodzaju konsekwencję edytorską: ponieważ opublikowaliśmy już przekłady ksiąg I-V, XI-XX, wydaniem tego tomu (VI-X) zamykamy pierwszą połowę (w sensie numerycznym) dzieła Diodora Sycylijskiego. Księgi XXI-XL przetrwały także tylko we fragmentach, a ich polska edycja jest zadaniem na przyszłość.

Diodor podzielił dzieje na czasy mityczne, które kończą się wraz z wojną trojańską, i historyczne. Księga VI opisywała jeszcze świat mitów greckich, kolejne (VII-X) relacjonowały, w przyjętym przez Diodora porządku chronologicznym, wydarzenia od upadku Troi po bitwę pod Maratonem (490 przed Chr.). Rekonstrukcja ich treści wzbudza szereg kontrowersji, w ogólnym jednak zarysie można przyjąć, że głównym tematem była, w najszerszym znaczeniu, historia Grecji macierzystej i zachodnich obszarów Śródziemnomorza, ale także Azji Mniejszej i Macedonii. Ponieważ większość opisywanych wydarzeń to konsekwencja, zdaniem Diodora, wojny trojańskiej, w ks. VII znalazł się również opis założenia Rzymu. Wydaje się, że ks. VIII zaczynała się opowieścią o pierwszej olimpiadzie (776 przed Chr.). Diodor odszedł w niej od terytorialnego przedstawiania wydarzeń na rzecz metody annalistycznej, aby z odpowiednim następstwem czasu zrelacjonować główne wydarzenia w Grecji, na Sycylii i w Rzymie. Pierwszoplanowymi bohaterami ks. IX byli lidyjski król Krezus oraz Solon, ateński reformator i prawodawca. Księga X doprowadzona została do bitwy pod Maratonem.

Aby „spiąć” symbolicznie treść ksiąg VI-X, zdecydowaliśmy się na nadanie polskiej edycji drugiej pentady tytułu „Od mitu do historii”, czyli właśnie od zakończenia wojny trojańskiej (Eneasza opuszcza Troję) po wybuch konfliktu grecko-perskiego.

Sylwester Dworacki

Ajaks w obecności Priama odrywa Kasandrę od Palladionu. Fragment fresku z atrium w Domu Menandra w Pompejach

Źródło: <https://commons.wikimedia.org> [domena publiczna; dostęp 31.07.2020]

Bogini Atena. Srebrny stater z Koryntu, ok. 440 przed Chr.

Źródło: K. Lange, Götter Griechenlands. Meisterwerke antiker Münzkunst, Berlin 1946, nr 27, s. 127

Zaślubiny Zeusa i Hery (hieros gamos; ἱερός γάμος). Metopa ze świątyni E w Selinuncie (Sycylia). Obecnie w Museo Nazionale Archeologico w Palermo

Źródło: L. Bernabò Brea, Musées et monuments de Sicile, Novara 1960, s. 110

FRAGMENTA LIBRI VI

[Τῶν βίβλων ἡμῖν ἔξ μὲν αἱ πρῶται περιέχουσι τὰς πρὸ τῶν Τρωικῶν πράξεις καὶ μυθολογίας, καὶ τούτων αἱ μὲν προηγούμεναι τρεῖς τὰς βαρβαρικὰς, αἱ δ' ἑξῆς σχεδὸν τὰς τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολογίας.]

(Diodorus I 4.6)

1. Ταῦτά ὁ Διόδωρος ἐν τῇ τρίτῃ τῶν ἱστοριῶν. ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἐν τῇ ἕκτῃ ἀπὸ τῆς Εὐημέρου τοῦ Μεσσηνίου γραφῆς ἐπικυροῖ τὴν αὐτὴν θεολογίαν, κατὰ λέξιν ὧδε φάσκων·

(2) Περί θεῶν τοίνυν διττὰς οἱ παλαιοὶ ὦν ἀνθρώπων τοῖς μεταγενεστέροις παραδεδώκασιν ἐννοίας. τοὺς μὲν γὰρ αἰδίους καὶ ἀφθάρτους εἶναι φασιν, οἷον ἥλιόν τε καὶ σελήνην καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα τὰ κατ' οὐρανόν, πρὸς δὲ τούτοις ἀνέμους καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς τῆς ὁμοίας φύσεως τούτοις τετευχότας· τούτων γὰρ ἕκαστον αἶδιον ἔχει τὴν γένεσιν καὶ τὴν διαμονήν· ἑτέρους δὲ λέγουσιν ἐπιγείους γενέσθαι θεοὺς, διὰ δὲ τὰς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας ἀθανάτου τετευχότας τιμῆς τε καὶ δόξης, οἷον Ἡρακλέα, Διόνυσον, Ἀρισταῖον, καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς τούτοις ὁμοίους. (3) περὶ δὲ τῶν ἐπιγείων θεῶν πολλοὶ καὶ ποικίλοι παραδέδονται λόγοι παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τε καὶ μυθογράφοις· καὶ τῶν μὲν ἱστορικῶν Εὐήμερος ὁ τὴν ἱερὰν ἀναγραφὴν ποιησάμενος ἰδίως ἀναγέγραφεν, τῶν δὲ μυθολόγων Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος καὶ Ὀρφεὺς καὶ ἕτεροι τοιοῦτοι τερατωδεστέρους μύθους περὶ θεῶν πεπλάκασιν· ἡμεῖς δὲ τὰ παρ' ἀμφοτέροις ἀναγεγραμμένα πειρασόμεθα συντόμως ἐπιδραμεῖν, στοχαζόμενοι τῆς συμμετρίας.

(4) Εὐήμερος μὲν οὖν, φίλος γεγονώς Κασσάνδρου τοῦ βασιλέως καὶ διὰ τοῦτον ἠναγκασμένος τελεῖν βασιλικὰς τινὰς χρεῖας καὶ μεγάλας ἀποδημίας, φησὶν ἐκτοπισθῆναι κατὰ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸν ὠκεανόν· ἐκπλεύσαντα γὰρ αὐτὸν ἐκ τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας ποιήσασθαι τὸν πλοῦν δι' ὠκεανοῦ πλείους ἡμέρας, καὶ προσενεχθῆναι νήσοις πελαγίαις, ὧν μίαν ὑπάρχειν τὴν ὀνομαζομένην Παγχαίαν, ἐν ᾗ τεθεᾶσθαι τοὺς ἐνοικοῦντας Παγχαίους εὐσεβεῖα διαφέροντας καὶ τοὺς θεοὺς τιμῶντας μεγαλοπρεπεστάταις θυσίαις καὶ ἀναθήμασιν ἀξιολόγοις ἀργυροῖς τε καὶ χρυσοῖς. (5) εἶναι δὲ καὶ τὴν

FRAGMENTY KSIĘGI VI

[Pierwszych sześć naszych ksiąg obejmuje dzieje i mity sprzed wojny trojańskiej. Trzy z nich opowiadają o najdawniejszej historii ludów barbarzyńskich, a trzy kolejne niemal wyłącznie o najdawniejszej historii Greków.]

(Diodor I 4.6)

1. Te sprawy [przedstawia] Diodor w trzeciej księdze opowieści o najdawniejszych czasach¹. Ten sam autor w księdze VI uznaje za słuszną tę samą naukę o bogach z pism Euhemera z Messeny², mówiącego tak dosłownie:
 - (2) „Na temat bogów starożytni przekazali późniejszym pokoleniom dwa różne poglądy. Powiadają bowiem, że niektórzy [bogowie] są wieczni i niezniszczalni³, jak słońce, księżyc i inne gwiazdy na niebie, a poza tym wiatry i wszystko, co ma do tamtych [bytów] podobną naturę; każdy z nich ma swoje powstanie i odwieczne trwanie. Inni zaś bogowie są [istotami] ziemskimi, dzięki dobrodziejstwom uczynionym ludziom zyskali nieśmiertelną cześć i sławę, jak Herakles, Dionizos, Aristajos⁴, i inni podobni do tamtych.
 - (3) Na temat tych ziemskich bogów istnieje wiele różnorodnych opowieści przekazanych przez historyków i mitografów. Spośród historyków Euhemer, autor «Świętych zapisów», napisał na ich temat osobny traktat. Spośród zaś mitografów Homer, Hezjod, Orfeusz i im podobni stworzyli bardziej osobliwe podania o bogach. A my spróbujemy pokrótce omówić podania przekazane przez jednych i drugich autorów, starając się o właściwe proporcje.
 - (4) Otóż Euhemer, przyjaciel króla Kasandra⁵, któremu ten zlecił zajmowanie się pewnymi sprawami królestwa i dalekie podróże, powiada, że podróżował na południe aż do oceanu. Wypłynął z Arabii Szczęśliwej⁶, płynął wiele dni przez ocean i dotarł do wyspy na morzu, z których jedna nosi nazwę Panchaja⁷. Na wyspie tej ujrzał, jak mieszkańcy Panchai żyją pobożnie i czczą bogów najwspanialszymi ofiarami i wielce godnymi darami ze srebra i złota.
 - (5) Wyspa jest poświęcona bogom; jest też na wyspie znacznie więcej rzeczy godnych podziwu ze względu na ich starożytność i wykonanie z widoczną biegłością w wielu rzemiosłach i sztuce; pisaliśmy o tym częściowo w po-

νήσον ἱερὰν θεῶν· καὶ ἕτερα πλείω θαυμαζόμενα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν τῆς κατασκευῆς πολυτεχνίαν, περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἐν ταῖς πρὸ ταύτης βίβλοις ἀναγεγράφαμεν. (6) εἶναι δ' ἐν αὐτῇ κατὰ τινα λόφον ὑψηλὸν καθ' ὑπερβολὴν ἱερὸν Διὸς Τριφυλίου, καθιδρυμένον ὑπ' αὐτοῦ, καθ' ὃν καιρὸν ἐβασίλευσε τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἔτι κατὰ ἀνθρώπους ὧν. (7) ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ στήλην εἶναι χρυσοῦν, ἐν ᾗ τοῖς Παγχαίοις γράμμασιν ὑπάρχειν γεγραμμένους τὰς τε Οὐρανοῦ καὶ Κρόνου καὶ Διὸς πράξεις κεφαλαιωδῶς.

(8) Μετὰ ταῦτά φησι πρῶτον Οὐρανὸν βασιλέα γεγονέναι, ἐπεικῆ τινα ἄνδρα καὶ εὐεργετικόν καὶ τῆς τῶν ἄστρον κινήσεως ἐπιστήμονα, ὃν καὶ πρῶτον θυσίαις τιμῆσαι τοὺς οὐρανίους θεοὺς· διὸ καὶ Οὐρανὸν προσαγορευθῆναι.

(9) υἱοὺς δὲ αὐτῷ γενέσθαι ἀπὸ γυναικὸς Ἑστίας Τιτᾶνα καὶ Κρόνον, θυγατέρας δὲ Ῥέαν καὶ Δήμητρα. Κρόνον δὲ βασιλεῦσαι μετὰ Οὐρανὸν, καὶ γήμαντα Ῥέαν γεννῆσαι Δία καὶ Ἥραν καὶ Ποσειδῶνα. τὸν δὲ Δία διαδεξάμενον τὴν βασιλείαν γῆμαι Ἥραν καὶ Δήμητρα καὶ Θέμιν, ἐξ ὧν παῖδας ποιήσασθαι Κουρήτας μὲν ἀπὸ τῆς πρώτης, Περσεφόνην δὲ ἐκ τῆς δευτέρας, Ἀθηνᾶν δὲ ἀπὸ τῆς τρίτης. (10) ἐλθόντα δὲ εἰς Βαβυλῶνα ἐπιξενωθῆναι Βήλῳ, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Παγχαίαν νῆσον πρὸς τῷ ὠκεανῷ κειμένην παραγενόμενον Οὐρανοῦ τοῦ ἰδίου προπάτορος βωμὸν ἰδρύσασθαι. κάκειθεν διὰ Συρίας ἐλθεῖν πρὸς τὸν τότε δυνάστην Κάσιον, ἐξ οὗ τὸ Κάσιον ὄρος. ἐλθόντα δὲ εἰς Κιλικίαν πολέμῳ νικῆσαι Κίλικα τοπάρχην, καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστα ἔθνη ἐπελθόντα παρὰ πᾶσιν τιμηθῆναι καὶ θεὸν ἀναγορευθῆναι.

(11) Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια ὡς περὶ θνητῶν ἀνδρῶν περὶ τῶν θεῶν διελθὼν ἐπιφέρει λέγων· καὶ περὶ μὲν Εὐημέρου τοῦ συνταξαμένου τὴν ἱερὰν ἀναγραφὴν ἀρκεσθισόμεθα τοῖς ῥηθεῖσι, τὰ δὲ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι μυθολογούμενα περὶ θεῶν ἀκολούθως Ἡσιόδῳ καὶ Ὀμήρῳ καὶ Ὀρφεῖ πειρασόμεθα συντόμως ἐπιδραμεῖν. εἴθ' ἐξῆς ἐπισυνάπτει τὰς τῶν ποιητῶν μυθολογίας.

(Eusebius, Praep. evang., 2.2.59B-61A)

2. Περὶ ὧν (θεῶν) ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ λέγει καὶ ὁ Διόδωρος ὁ σοφώτατος ταῦτα, ὅτι ἄνθρωποι γεγονάσιν οἱ θεοὶ, οὐστίνως οἱ ἄνθρωποι ὡς νομίζοντες δι' εὐεργεσίαν ἀθανάτους προσηγόρευον. τινὰς δὲ καὶ ὀνομάτων προσηγορίας ἐσχέκναι κρατήσαντας χώρας.

(Malalas, p. 54)

3. Διόδωρος δὲ λέγει κατὰ μυθικὴν ἱστορίαν Ξάνθον καὶ Βαλίον Τιτᾶνας εἶναι πρότερον, βοηθῆσαι δὲ τῷ Διὶ, Ξάνθον μὲν Ποσειδῶνος ἐταῖρον ὄντα, Βαλίον δὲ Διός· καὶ ἐν τῇ μάχῃ ἀξιώσαι μεταθέσθαι τὴν μορφήν, οἷα αἰδουμένους ὀρᾶσθαι ὑπὸ τῶν ὁμογενῶν Τιτάνων, καὶ γενέσθαι τὴν αὐτῶν ἀξίωσιν· καὶ εἶναι τούτους τοὺς τῷ Πηλεΐ δοθέντας. διὸ, φησί, καὶ Ξάνθος μαντεύεται τῷ Ἀχιλλεῖ τὸν θάνατον.

(Eustathius, ad Homeri Iliadem, p. 1190)

przednich księgach⁸. (6) Jest też na owej wyspie, na nadzwyczaj wysokim wzniesieniu, świątynia Zeusa Trifylijskiego⁹, założona przez niego w czasie, gdy królował całemu zamieszkanemu światu, przebywając jeszcze w otoczeniu ludzi. (7) W świątyni jest stela ze złota, a na niej spisane w języku Panchajów najważniejsze czyny Uranosa, Kronosa i Zeusa¹⁰.

(8) Euhemer mówi dalej, że pierwszym królem był Uranos, człowiek sprawiedliwy i dobroczynny, obeznany z ruchami gwiazd; on też jako pierwszy czcił bogów niebieskich ofiarami; dlatego dano mu imię Uranos – «Niebo».

(9) Z kobiety imieniem Hestia urodzili mu się synowie Tytan i Kronos, a córki urodziły mu Reję i Demeter¹¹. Kronos został królem po Uranosie, a poślubiwszy Reję, spłodził Zeusa, Herę i Posejdona¹². Zeus, objąwszy władzę królewską, poślubił Herę, Demeter i Temidę¹³; z pierwszej miał synów Kuretów¹⁴, Persefonę¹⁵ z drugiej, Atenę zaś z trzeciej. (10) Udał się do Babilonu, gdzie gościł go Belos¹⁶, a następnie na wyspę Panchaję leżącą na oceanie, i tam zbudował ołtarz na cześć Uranosa, swego przodka. Stamtąd przez Syrię przybył do Kasjusza, który był wtedy władcą [Syrii], i od którego pochodzi nazwa góry Kasjusz¹⁷. Przybywszy do Cylicji, zwyciężył w bitwie Kiliksa¹⁸, władcę tej ziemi, i odwiedził wiele innych ludów, a wszystkie one uczciły go i ogłosiły bogiem”.

(11) Po tym, jak powiedział o tych i podobnych rzeczach o bogach jakoby o śmiertelnych ludziach, Diodor dodaje, mówiąc: „Co się tyczy Euhemera, autora Świątych zapisów, zadowolimy się tym, co już powiedziane, a teraz spróbujemy pokrótce przedstawić to, co Grecy opowiadają w mitach o bogach według przekazów Hezjoda, Homera i Orfeusza”. Potem Diodor rozpoczyna opisanie mitów, tak jak je przedstawiają poeci.

(Eusebius, *Praep. evang.*, 2.2.59B-61A)

2. Co się tyczy bogów, najbardziej uczony Diodor mówi w swych pismach o tym, że bogowie urodzili się jako ludzie, a ludzie odnosili się do nich jako do nieśmiertelnych, uznając ich za takich z powodu wyświadczonych dobrodziejstw; niektórzy z nich noszą jednak imiona od nazw krain, którymi władali.

(Malalas, p. 54)

3. Diodor mówi w swym przedstawieniu mitu, że Ksantos i Balios¹⁹ byli wcześniej Tytanami i pomagali Zeusowi, Ksantos był towarzyszem Zeusa, a Balios – Posejdona. Podczas bitwy poprosili, aby zmieniono ich postać, wstydzili się bowiem tego, że zobaczą ich bracia Tytani, i stało się według ich życzenia: stali się końmi darowanymi Peleusowi²⁰. Dlatego Diodor mówi, że Ksantos mógł przepowiedzieć śmierć Achillesowi.

(Eustathius, *ad Homeri Iliadem*, p. 1190)

4. Saturnum Pherecydes ante omnes refert coronatum, Iovem Diodorus post devictos Titanas hoc munere a ceteris honoratum; dat et Priapo taenias idem et Ariadnae sertum ex auro et Indicis gemmis, Vulcani ac post Liberi munus, postea sidus.

(Tertullianus, de corona 13)

5. Ὁ δὲ ἀδελφὸς Νίνου Πῖκος ὁ καὶ Ζεὺς ἐβασίλευσε τῆς Ἰταλίας, ἔτη ρκ' κρατῶν τῆς δύσεως. ἔσχε δὲ υἱοὺς καὶ θυγατέρας πολλὰς ἀπὸ τῶν εὐπρεπεστάτων γυναικῶν· καὶ γὰρ καὶ μυστικὰς φαντασίας ποιῶν τινὰς καὶ ὑπονοθεύων αὐτάς. αἵτινες γυναῖκες καὶ ὡς θεὸν αὐτὸν εἶχον, φθειρόμεναι ὑπ' αὐτοῦ. (2) ἔσχε δὲ αὐτὸς Πῖκος ὁ καὶ Ζεὺς υἱὸν ὀνόματι Φαῦνον, ὃν καὶ Ἑρμῆν ἐκάλεσεν εἰς ὄνομα τοῦ πλανήτου ἀστέρος. (3) μέλλων δὲ τελευτᾶν ὁ Ζεὺς ἐκέλευσε τὸ λείψανον αὐτοῦ τεθῆναι ἐν τῇ Κρήτῃ νήσῳ· καὶ κτίσαντες αὐτῷ ναόν οἱ αὐτοῦ παῖδες ἔθηκαν αὐτὸν ἐκεῖ· ὅπερ μνημὰ ἐστὶ μέχρι τῆς σήμερον, ᾧ καὶ ἐπιγέγραπται, Ἐνθάδε κατακεῖται Πῖκος, ὃν καὶ Δία καλοῦσι· περὶ οὗ συνεγράψατο Διόδωρος ὁ σοφώτατος χρονογράφος.

(Jan z Antiochii, Kronika, w: Cramer, Anecd. Paris. 2, p. 236)

6. Ὅτι παραδέδονται Κάστῳ καὶ Πολυδεύκῃ, οἱ καὶ Διόσκοροι, πολὺ τῶν ἄλλων ἀρετῇ διενεγκεῖν καὶ συστρατεῦσαι τοῖς Ἀργοναύταις ἐπιφανέστατα· πολλοῖς δὲ δεομένοις ἐπικουρίας βεβοηθηκέναι. καθόλου δὲ ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ στρατηγίᾳ, πρὸς δὲ τούτοις δικαιοσύνη καὶ εὐσεβείᾳ, παρὰ πᾶσι σχεδὸν ἀνθρώποις ἔσχον δόξαν, ἐπιφανεῖς βοηθοὶ τοῖς παρὰ λόγον κινδυνεύουσι γινόμενοι. διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀρετῆς Διὸς υἱοὺς νενομίσθαι, καὶ ἐξ ἀνθρώπων μεταστάντας τιμῶν τυχεῖν ἀθανάτων. (2) Ὅτι Ἑπωπεὺς βασιλεὺς Σικυῶνος τοὺς θεοὺς εἰς μάχην προκαλούμενος τὰ τεμένη καὶ τοὺς βωμοὺς αὐτῶν ἐλυμαίνετο. (3) Φασὶ τὸν Σίσυφον πανουργίᾳ καὶ φιλοτεχνίᾳ διενεγκεῖν τῶν ἄλλων, καὶ διὰ τῆς ἱεροσκοπίας ἅπαντα εὐρίσκειν καὶ προλέγειν τοῖς ἀνθρώποις. (4) Ὅτι ὁ Σαλμωνεὺς ἀσεβὴς καὶ ὑπερήφανος ἦν καὶ τὸ θεῖον διέσυρε, τὰς δὲ αὐτοῦ πράξεις ὑπερέχειν τῶν τοῦ Διὸς ἀπεφαίνετο· διὸ καὶ κατασκευάζων διὰ τινος μηχανῆς ψόφον ἐξαίσιον καὶ μιμούμενον τὰς βροντὰς ἐβρόντα. καὶ οὔτε θυσίας οὔτε πανηγύρεις ἐτέλει. (5) Ὅτι ὁ αὐτὸς Σαλμωνεὺς ἔσχε θυγατέρα Τυρώ, ἣτις διὰ τὴν λευκότητα καὶ τὴν τοῦ σώματος μαλακότητα ταύτης τῆς προσηγορίας ἔτυχεν.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 210-211)

7. Οὗτος γὰρ ἀσεβὴς ὢν καὶ ὑπερήφανος ὁ Σαλμωνεὺς τὸ μὲν θεῖον διέσυρεν, τὰς δὲ αὐτοῦ¹¹ πράξεις ὑπερέχειν τῶν τοῦ Διὸς ἀπεφαίνετο· διὸ καὶ κατα-

4. Ferekydes²¹ mówi, że Saturn²² jako pierwszy, przed wszystkimi innymi, został ukoronowany. Diodor zaś powiada, że po zwycięstwie nad Tytanami²³ Zeus został przez pozostałych uhonorowany tym zaszczytem. Diodor daje też Priapowi²⁴ wieniec, a Ariadnie²⁵ diadem ze złota i klejnotów Indii. Ten diadem stał się znakiem Wulkanu²⁶, potem Libera²⁷, a następnie konstelacją²⁸.

(Tertullianus, de corona 13)

5. Brat Ninosa²⁹, Pikus³⁰, zwany też Zeusem, był królem Italii, panującym 120 lat na zachodzie. Miał wielu synów i wiele córek z przepięknych kobiet, które uwodził, uciekając się też do tajemnych sposobów. Kobiety te miały go za boga, kiedy je usidlał. (2) Miał tenże Pikus, czy Zeus, syna imieniem Faunus³¹, którego nazywał też Hermesem ze względu na nazwę wędrującej gwiazdy³². (3) Będąc bliski śmierci, Zeus rozkazał, aby jego szczątki złożono na wyspie Krecie. Jego synowie wzniesli mu świątynię i tam go pochowali; ta pamiątkowa budowla zachowana jest aż do dziś i nosi napis „Tu spoczywa Pikus, którego zwą też Zeusem”³³. Pisał o nim Diodor, najbardziej uczony z kronikarzy.

(Jan z Antiochii, Kronika, w: Cramer, Anecd. Paris. 2, p. 236)

6. Według tradycji Kastor i Polydeukes, zwani też Dioskurami³⁴, dalece przewyższali innych ludzi męstwem i chwalebnie uczestniczyli w wyprawie Argonautów³⁵; nieśli też i nosą pomoc wielu znajdującym się w potrzebie. Nadto przez wzgląd na męstwo i umiejętność dowodzenia, a także sprawiedliwość i pobożność, zyskali sławę u niemal wszystkich ludzi, okazując się pomocni tym, którzy niespodziewanie znajdują się w niebezpieczeństwie. Zatem, z powodu wyjątkowych zalet uważani są za synów Zeusa, i po odejściu spośród ludzi doznają wiecznej czci. (2) Epopeus, król Sykionu³⁶, wyzywał bogów do walki oraz znieważał ich sanktuaria i ołtarze. (3) Mówią, że Syzyf³⁷ przewyższał wszystkich sprytem i pomysłowością, a dzięki umiejętności wróżenia z wnętrzości ofiar odsłaniał i oznajmiał ludziom wszystko, co miało się stać. (4) Salmoneus³⁸ był bezbożny i zuchwały, a także wyśmiewał to, co boskie; utrzymywał też, że jego czyny przewyższają to, co uczynił Zeus. Wzniecał też za pomocą jakiejś maszyny nadzwyczajny hałas i udawał grzmoty. Ani ofiar nie celebrował, ani świątych zgromadzeń. (5) Ten sam Salmoneus miał córkę Tyro³⁹, której imię pochodziło od białości jej cery i miękkości ciała⁴⁰.

(Const. Exc. 2 (1), s. 210-211)

7. Tenże Salmoneus, bezbożny i zuchwały, wyśmiewał to, co boskie; utrzymywał też, że jego czyny przewyższają to, co uczynił Zeus. Wzniecał też za pomocą

σκευάζων διά τινος μηχανῆς ψόφον ἐξαίσιον καὶ μιμούμενον τὰς βροντὰς ἑαυτὸν ἀπεφαίνετο μεῖζον βροντῆσαι τοῦ Διός. καθόλου δὲ καταγελῶν τῶν θεῶν οὔτε θυσίας οὔτε πανηγύρεις τούτοις συνετέλει, καθάπερ οἱ λοιποὶ δυνάσται ποιεῖν εἰώθασι. (2) ἐγένετο δὲ αὐτοῦ μονογενῆς θυγάτηρ Τυρώ, ἣν διὰ τὴν τοῦ σώματος μαλακότητα καὶ τὴν τοῦ χρώματος λευκότητα ταύτης τῆς προσηγορίας ἤξιώσεν. (3) ταύτης δὲ διὰ τὸ κάλλος ἐρασθεῖς Ποσειδῶν, καὶ μίγεις αὐτῇ παῖδας ἐγέννεσε Πελίαν καὶ Νηλέα. Σαλμωνεὺς δ' ἀπιστῶν εἰ Ποσειδῶν εἶη ὁ ταύτης τὴν παρθενίαν λύσας, κακουχῶν διετέλει τὴν Τυρώ, τέλος δὲ διὰ τὴν ἀσεβείαν δίκας τίνων τῷ δαίμονι κεραυνωθεὶς ὑπὸ τοῦ Διός κατέστρεψε τὸν βίον. (4) τῶν δὲ ἐκ Ποσειδῶνος καὶ Τυροῦ γεννωμένων παιδῶν Πελίας μὲν νέος ὢν παντελῶς ὑπὸ Μίμαντος ἐξέπεσεν ἐκ τῆς πατρίδας καὶ φυγὼν μετὰ τῶν φίλων μετὰ τούτων β' νήσους κατεκτήσατο, Ζκίαθον καὶ Πεπάρηθον· ὕστερον δὲ Χείρωνος αὐτὸν εὐεργετήσαντος καὶ τῆς ἰδίας χώρας μεταδόντος ἀπῆρεν ἐκ τῶν προειρημένων νήσων καὶ τῆς Ἰολκῶν πόλεως ἐβασίλευσε. τούτῳ δὲ θυγατέρες ἐγένοντο πλείους, αἱ καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχον ἀπὸ τοῦ πατρὸς Πελιάδες ὀνομασθεῖσαι. καὶ περὶ τούτων τοῖς ῥηθεῖσιν ἀρκεσθῆσόμεθα.

(A. Ludwich, Rheinisches Museum 34, 1879, p. 619)

8. "Ὅτι Ἀδμητος ἐπὶ δικαιοσύνη καὶ εὐσεβείᾳ διενέγκας προσφιλῆς θεοῖς ἐγένετο. ἐπὶ τοσοῦτο δὲ δι' ἀρετὴν τιμηθῆναι, ὥστε τὸν Ἀπόλλωνα προσκόψαντα Διὶ δοθῆναι θητεύειν παρὰ τὸν Ἀδμητον. φασὶ δὲ Ἄλκηστιν τὴν Πελίου θυγατέρα, μόνην τῆς κατὰ τὸν πατέρα ἀσεβείας οὐ μετασχοῦσαν, δοθῆναι γυναῖκα δι' εὐσέβειαν Ἀδμήτῳ.

"Ὅτι Μελάμπους εὐσεβείᾳ διενεγκὼν φίλος ἐγένετο Ἀπόλλωνος.

(Const. Exc. 2 (1), p. 211)

9. "Ὅτι φόνον ἀκούσιον φεύγων ὁ Βελλεροφόντης ἦλθε πρὸς Προῖτον πατρικὸν ὄντα ξένον· τὴν δὲ Προΐτου γυναῖκα διὰ τὸ κάλλος ἐρασθεῖσαν τοῦ Βελλεροφόντου καὶ μὴ δυναμένην πεῖσαι διαβαλεῖν αὐτὸν πρὸς τὸν ἄνδρα ὡς βιασάμενον αὐτήν. τὸν δὲ Προῖτον ἀνελεῖν μὲν τὸν ξένον μὴ βουληθῆναι, ἀποστεῖλαι δὲ αὐτὸν εἰς Λυκίαν γράμματα φέροντα πρὸς Ἰοβάτην τὸν βασιλέα ὄντα πενθερόν. ὃν κομισάμενον τὴν ἐπιστολὴν εὗρεῖν ἐν αὐτῇ γεγραμμένον ὅπως ἀνέλη τὴν ταχίστην τὸν Βελλεροφόντην. ὁ δὲ μὴ βουλόμενος αὐτὸν ἀπολέσαι, τῇ πυρπνῳ Χιμαίρᾳ ἐκέλευσε συνάψαι μάχην.

(Const. Exc. 3, p. 197)

jakiejś maszyny nadzwyczajny hałas i naśladując grzmoty, twierdził, jakoby lepiej od Zeusa potrafił grzmieć. W ogóle naśmiewając się z tego, co boskie, ani ofiar nie składał bogom, ani nie [celebrował] świętych zgromadzeń, jak zwykli to czynić pozostali władcy. (2) Urodziła mu się zaś jedyna córka Tyro, którą za sprawą miękkości jej ciała i białości jasnej cery uznano za godną takiego imienia. (3) Dla jej urody zakochał się w niej Posejdon i, połączywszy się z nią, spłodził synów, Peliasa i Neleusa⁴¹. Salmoneus nie dawał wiary, że to Posejdon pozbawił dziewictwa jego córkę, w dalszym ciągu źle traktował Tyro, ale w końcu zapłacił za bezbożność wobec bóstwa i ugodzony piorunem przez Zeusa stracił życie. (4) Spośród synów Posejdona i Tyro Pelias, gdy był całkiem młody, został przez Mimasa wypędzony z ojczystej ziemi i po ucieczce z przyjaciółmi przy ich pomocy opanował dwie wyspy, Skiatos i Peparetos⁴². Później jednak doznał wielu dobrodziejstw od centaury⁴³ Chirona⁴⁴, który dziełił z nim własną krainę; opuścił wówczas wspomniane wyspy i objął władzę królewską w mieście Jolkos⁴⁵. Urodziło mu się wiele córek, które od imienia ich ojca zwano Peliadami; w opowiadaniu o nich poprzestaniemy na tym, co już powiedziano⁴⁶.

(A. Ludwich, *Rheinisches Museum* 34, 1879, p. 619)

8. Admet⁴⁷ stał się szczególnie miły bogom przez wyróżniającą go sprawiedliwość i pobożność. Tak wielkim szacunkiem otaczano go za jego poczucie sprawiedliwości i pobożność, że gdy Apollo obraził Zeusa⁴⁸, otrzymał rozkaz służenia u Admeta. Mówią też, że Alkestis, córkę Peliasa⁴⁹, która jako jedyna z jego córek nie miała udziału w niegodziwości uczynionej ojcu, dla jej pobożności oddano za żonę Admetowi.

Melampus⁵⁰, człowiek niezwyklej pobożności, został przyjacielem Apollona.

(Const. Exc. 2 (1), p. 211)

9. Uciekając przed karą za nieumyślne zabójstwo, Bellerofont⁵¹ przybył do Projtosa⁵², który był gościem jego ojcu. Żona Projtosa zakochała się wówczas w Bellerofontie dla jego urody; a nie mogąc go zdobyć perswazją, oskarżyła Bellerofonta przed mężem, że tamten jakoby usiłował ją wziąć przemocą. Projtos nie chciał jednak zgładzić gościa, posłał go więc do Licji z listem do króla Jobatesa, swego teścia. Jobates odebrał list i przeczytał w nim zapisane polecenie, by jak najszybciej zgładzić Bellerofonta. Nie chcąc jednak go zabić, rozkazał Bellerofontowi wyruszyć do walki z zionącą ogniem Chimerą.

(Const. Exc. 3, p. 197)

FRAGMENTA LIBRI VII

[Εν ταῖς μετὰ ταύτας ἑνδεκα τὰς ἀπὸ τῶν Τρωικῶν κοινὰς πράξεις ἀναγεγράφαμεν ἕως τῆς Ἀλεξάνδρου τελευτῆς.]

(Diodorus I 4.6)

[Κατὰ τὰς προειρημένas ἐξ βίβλους ἀνεγράψαμεν τὰς ἀπὸ τῶν Τρωικῶν πράξεις ἕως εἰς τὸν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ψηφισθέντα πόλεμον ἐπὶ Συρακοσίουs.]

(Diodorus XIII 1.2)

[Εν ταῖς πρὸ ταύτης βίβλοιs ἀνεγράψαμεν τὰς ἀπὸ Τροίας ἀλώσεως πράξεις ἕως ἐπὶ τὴν κατάλυσιν τοῦ τε Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τῆς Ἀθηναίων ἡγεμονίας, διελθόντες ἔτη ἑπτακόσια ἐβδομήκοντα ἑννέα.]

(Diodorus XIV 2.4)

1. Καὶ ὁ Ὀρφεὺς ἰσόχρονος τῷ Ἡρακλεῖ ὑπῆρχε,
πρὸ χρόνων ὄντες ἑκατὸν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου,
ὥς δὲ Ὀρφεὺς ἐν Λιθικοῖς περὶ αὐτοῦ μοι λέγει,
Ἑλένου τι βραχύτερον ὕστερον εἶναι λέγει,
τούτου μιᾷ δὲ γενεᾷ Ὅμηρος ὕστερίζει,
ὁ κατὰ Διονύσιον ἄνδρα τὸν κυκλογράφου
ἐπὶ τῶν δύο στρατειῶν λεγόμενος ὑπάρχειν,
Θηβαϊκῆς Ἑλλήνων τε τῆς διὰ τὴν Ἑλένην.
Διόδωρος τε σύντροχα λέγει Διονυσίῳ,
καὶ ἕτεροι μύριοι δέ.

(Tzetzes, Hist. XII 179-88)

2. Διόδωρος ἀποδείκνυσιν τοῦτον (Homerum) πρὸ τῆς Ἡρακλειδῶν καθόδου τετελευτηκότα.

(Jan z Antiochii, w: Cramer, Anecd. Paris. 2, p. 227)

FRAGMENTY KSIĘGI VII

[W następnych jedenastu księgach opisaliśmy dzieje powszechne od zakończenia wojny trojańskiej aż po śmierć Aleksandra⁵³.]

(Diodor I 4.6)

[W poprzedzających sześciu księgach opisaliśmy dzieje od zakończenia wojny trojańskiej aż po decyzję Ateńczyków o rozpoczęciu wojny przeciw Syrakuzom⁵⁴.]

(Diodor XIII 1.2)

[W księgach poprzedzających obecną opisaliśmy dzieje od zdobycia Troi aż do końca wojny peloponeskiej i hegemonii Ateńczyków, a obejmowały one okres siedmuset siedemdziesięciu dziewięciu lat⁵⁵.]

(Diodor XIV 2.4)

1. Orfeusz⁵⁶ żył współcześnie z Heraklesem, a obaj sto lat przed wojną trojańską, jak zaś Orfeusz mówi sam o sobie w dziele O kamieniach⁵⁷, żył on krótko po Helenosie⁵⁸, od którego Homer był późniejszy o jedno pokolenie. Ten zaś, według Dionizjusza⁵⁹, autora cykli (tematycznych), miał żyć w czasie dwóch wypraw wojennych, tebańskiej, i tej, którą Grecy podjęli w obronie Heleny. Diodor zaś mówi tak samo, jak Dionizjusz i jak bardzo wielu innych.

(Tzetzes, Hist. XII 179-88)

2. Diodor ukazuje go [sc. Homera] jako tego, który zmarł przed powrotem Heraklidów⁶⁰.

(Jan z Antiochii, w: Cramer, Anecd. Paris. 2, p. 227)

3. "Ὅτι Αἰγιάλεια ἡ τοῦ Διομήδους σύζυγος τελέως ἀπηλλοτριώθη τῆς τοῦ συμβιοῦντος εὐνοίας. ἦν οὐ δικάίως τῷ συνοικοῦντι προσφερομένην διὰ τὸ μῖσος παρακαλέσαι τοὺς συγγενεῖς πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ τιμωρίαν. τούτους δὲ προσλαβομένους Αἴγισθον προσφάτως κατεσχηκότα τὴν ἐν Μυκῆναις βασιλείαν ἐπενεγκεῖν αὐτῷ θανάτου κρίσιν, κατηγοροῦντας ὅτι ξένου πατρός ὦν τοὺς μὲν εὐγενεῖς ἐκ τῆς πόλεως ἐκβαλεῖν βουλευέται, τῶν δὲ συγγενῶν Αἰτωλῶν τινὰς κατοικίζειν. τῆς δὲ διαβολῆς πίστιν λαβούσης φοβηθέντα τὸν Διομήδην φεύγειν ἐξ Ἄργους μετὰ τῶν βουλομένων.

(Const. Exc. 3, p. 197)

4. "Ὅτι τῆς Τροίας ἀλούσης Αἰνείας μετὰ τινων καταλαβόμενος μέρος τῆς πόλεως τοὺς ἐπιόντας ἡμύνετο. τῶν δὲ Ἑλλήνων ὑποσπόνδους τούτους ἀφέντων, καὶ συγχωρησάντων ἐκάστῳ λαβεῖν ὅσα δύναιτο τῶν ιδίων, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἄργυρον ἢ χρυσὸν ἢ τινα τῆς ἄλλης πολυτελείας ἔλαβον, Αἰνείας δὲ τὸν πατέρα γεγηρακότα τελέως ἀράμενος ἐπὶ τοὺς ὦμους ἐξήνεγκεν. (2) ἐφ' ᾧ θαυμασθεῖς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἔλαβεν ἐξουσίαν πάλιν ὁ βούλοιτο τῶν οἴκοθεν ἐκλέξασθαι. (3) ἀνελομένου δὲ αὐτοῦ τὰ ἱερὰ τὰ πατρῶα, πολὺ μᾶλλον ἐπαινεθῆναι συνέβη τὴν ἀρετὴν, καὶ παρὰ πολεμίων ἐπισημασίας τυγχάνουσιν. (4) ἐφαίνετο γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις πλείστην φροντίδα πεποιημένος τῆς τε πρὸς γονεῖς ὁσιότητος καὶ τῆς πρὸς θεοῦς εὐσεβείας. διόπερ φασὶν αὐτῷ συγχωρηθῆναι μετὰ τῶν ὑπολειφθέντων Τρώων ἐκχωρῆσαι τῆς Τρωάδος μετὰ πάσης ἀσφαλείας καὶ ὅπου βούλεται.

(Const. Exc. 2 (1), p. 211)

Age nunc ad alterum harum rerum testem transeamus, Diodorum, videlicet, qui omnes bibliothecas in unum idemque emporium summatim collegit: siquidem et Romanorum historiam septimo suo libro his verbis conscribit:

5. "Ἐνιοι μὲν οὖν τῶν συγγραφέων πλανηθέντες ὑπέλαβον τοὺς περὶ τὸν Ῥωμύλον ἐκ τῆς Αἰνείου θυγατρὸς γεννηθέντας ἐκτικέναι τὴν Ῥώμην· τὸ δ' ἀληθές οὐχ οὕτως ἔχει, πολλῶν μὲν ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ τοῦ τ' Αἰνείου καὶ Ῥωμύλου γεγονότων βασιλέων, ἐκτισμένης δὲ τῆς πόλεως κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐβδόμης Ὀλυμπιάδος· αὕτη γὰρ ἡ κτίσις ὕστερεϊ τῶν Τρωικῶν ἔτεσι τρισὶ πλείοσι τῶν τετρακοσίων καὶ τριάκοντα. (2) Αἰνείας γὰρ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας ἐτῶν τριῶν παρελθόντων παρέλαβε τὴν τῶν Λατίνων βασιλείαν, καὶ κατασχὼν τριετὴ χρόνον ἐξ ἀνθρώπων ἠφάνισθη καὶ τιμῶν ἔτυχε ἀθανάτων. (3) τὴν δ' ἀρχὴν διαδεξάμενος Ἀσκάνιος υἱὸς ἐκτίσεν Ἄλβαν τὴν νῦν καλουμένην Λόγγαν, ἣν ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τοῦ τότε μὲν Ἄλβα καλουμένου, νῦν δὲ Τιβέρεως ὀνομαζομένου. (4) περὶ δὲ τῆς προσηγορίας

3. Ajgialeja⁶¹, żona Diomedesa⁶² sprzykrzyła sobie całkowicie zgodne życie ze współmałżonkiem. W swej nienawiści posunęła się do niesprawiedliwego czynu wobec małżonka, nakłaniając krewnych do zemsty na nim. Oni zaś, biorąc za współnika Ajgistosa⁶³, który niedawno przejął władanie w królestwie Myken, wydali na niego [Diomedesa] wyrok śmierci, oskarżając o to, że jako syn cudzoziemca zamierzał wygnać z państwa szlachetnie urodzonych i osiedlić na ich miejsce swych krewnych z Etolii. Skoro to fałszywe oskarżenie znalazło wiarę, Diomedes przerażony zbiegł z Argos⁶⁴ razem w tymi, którzy zechcieli mu towarzyszyć.

(Const. Exc. 3, p. 197)

4. Po zdobyciu Troi Eneasza⁶⁵, razem z niektórymi Trojanami zajmując część miasta, bronił się [jeszcze] przed nadchodzącymi [Achajami]. Kiedy Hellenowie złożyli przysięgę, że zgodzą się na ich odejście, i pozwolili każdemu zabrać to, co tylko możliwe z własnego dobytku, wszyscy inni zabierali srebro lub złoto, albo inne kosztowności, a Eneasza wziął na ramiona bardzo już sędziwego ojca⁶⁶ i wyniósł [z miasta]. (2) Podziwiali go za to Hellenowie, i ponownie dali mu pozwolenie na zabranie wszelkich sprzętów domowych. (3) Gdy zaś wybrał bóstwa domowe, jeszcze bardziej urosła sława jego dzielności, wobec której wyrażali uznanie nawet wrogowie. (4) Okazał się bowiem mężem, który w najgorszych niebezpieczeństwach dba przede wszystkim o szacunek wobec rodziców i pobożność wobec bogów. Dlatego też, jak mówią, otrzymał pozwolenie na opuszczenie Troady, wraz z ocalałymi Trojanami, całkowicie bezpiecznie, i udanie się dokądkolwiek zechce.

(Const. Exc. 2 (1), p. 211)

Zwróćmy się teraz do innego świadka tych samych spraw, Diodora, który zebrał wszystkie biblioteki, układając je w jedno i to samo kompendium wiedzy; pisze on o historii Rzymian w swojej siódmej księdze w następujących słowach⁶⁷:

5. Niektórzy historycy⁶⁸ błędnie przyjęli, że Romulus i jego bliscy, zrodzeni z córki Eneasza⁶⁹, założyli Rzym. Prawda jednak nie tak wygląda, gdyż w okresie pomiędzy Eneaszem i Romulusem było wielu królów⁷⁰, miasto zostało założone w drugim roku siódmej olimpiady, a data jego założenia przypada na 433 rok po wojnie trojańskiej⁷¹. (2) Trzy lata upłynęły od zdobycia Troi, zanim Eneasza otrzymał władzę królewską nad Latynami; jego władanie trwało przez trzy lata, a następnie zniknął on spośród ludzi i dostąpił boskiej nieśmiertelności. (3) Jego syn Askaniusz, który wstąpił po nim na tron, zbudował [miasto] Alba zwane dziś Longa⁷², które nazwał od rzeki, która wówczas nosiła nazwę Alba, a dziś nazywa się Tyber. (4) O tej nazwie [miasta] Fabiusz⁷³, autor historii Rzymian, inaczej mówi, tłumacząc jej pochodzenie. Mówi oto, że

ταύτης Φάβιος ὁ τὰς Ῥωμαίων πράξεις ἀναγράψας ἄλλως μεμυθολόγηκε. φησὶ γὰρ Αἰνεΐα γενέσθαι λόγιον, τετράπουν αὐτῷ καθηγήσεσθαι πρὸς κτίσιν πόλεως· μέλλοντος δ' αὐτῷ θύειν ὓν ἔγκυον τῷ χρώματι λευκὴν, ἐκφυγεῖν ἐκ τῶν χειρῶν, καὶ διωχθῆναι πρὸς τινα λόφον, πρὸς ᾧ κομισθεῖσαν τεκεῖν τριάκοντα χοίρους. (5) τὸν δὲ Αἰνεΐαν τό τε παράδοξον θαυμάσαντα καὶ τὸ λόγιον ἀνανοούμενον⁴ ἐπιχειρῆσαι μὲν οἰκίσαι⁵ τὸν τόπον, ἰδόντα δὲ κατὰ τὸν ὕπνον ὅψιν ἐναργῶς διακωλύουσαν καὶ συμβουλεύουσαν μετὰ τριάκοντα ἔτη κτίζειν, ὅσοσπερ ὁ τῶν τεχθέντων ἀριθμὸς ἦν, ἀποστῆναι τῆς προθέσεως.

(Georgius Syncellus, pp. 366-367)

(6) Post Aeneam defunctum Askanius eiusdem filius regnum assumpsit: (dehinc vero) annis XXX transactis collem aedificavit (i.e. aedificiis complevit), et urbem Albam appellavit ad porcae colorem: nam Latini secundum suam linguam τὴν Λευκὴν Albam vocant. alteram quoque ei nomenclationem imposuisse (sc. dicitur) Longam, quae translata vocatur Μακράν, quoniam latitudine angusta erat et longitudine magna.

Iisdem addens dicit:

(7) Askanius urbem regiam Albam fecit et non paucos e circumiacentibus incolis prostravit. virpraeclarus factus est et obiit annis regnans XXXVIII.

(8) Postque eius obitum controversia orta est in media multitudine duorum causa de regno inter se invicem contendentium. Iulius enim cum filius esset Askani, dicebat: mihi convenit paternum imperium; et Silvius Askani frater Aeneaeque et Silvae primae uxoris Latini filius dicebat: mihi competit. Huic enim post Aeneae obitum insidiae factae sunt ab Askano; namque dum adhuc infantulus esset, in monte a quibusdam armentariis educatus, Silvius est dictus ad nomen montis Latinorum, quem Silvam vocitabant. Ex utraque ergo parte disputantibus, multitudinis electione regum Silvius suscepit. Iulius autem imperio privatus, pontifex maximus constitutus est et quasi secundus rex erat: a quo ortam hucusque Iuliam familiam Romae perdurare aiunt.

(9) Silvius nihil dignum memoria in imperio egit et obiit, cum regnasset annis XLIX. Cuius imperium filius eiusdem Aenias accepit, qui cognominatus est Silvius; dominatusque plus quam triginta annos. Post quem Latinus regnavit, qui vocatus est Silvius, annis L. Hic in rebus gerendis et in bello validus repertus finitimam regionem evertit atque urbes antiquas, quae antea Latinorum vocabantur, XVIII condidit: Tiburam, Praenestum, Kabios, Tiskalum, Koram, Kometiam, Lanuvium, Labikam, Skaptiam, Satrikum, Arkiam, Telenam, Okostomeriam, Kaeninum, Phlegenam, Komerium, Mediplium, Boilum, quam nonnulli Bolam vocant.

(10) Defuncto autem Latino rex electus est filius eiusdem Albas Silvius, qui annis XXXVIII imperitavit. Post quem Epitus Silvas annis XXVI. Quo defuncto in regnum suffectus est Apis, qui annis regnavit duodetriginta. et post

Eneasza otrzymał wyrocznię [mówiącą, że] czworonogie zwierzę zaprowadzi go na miejsce, gdzie ma założyć miasto. Gdy miał złożyć ofiarę z brzemiennej maciory o białej maści, ta uciekła mu z rąk i pobiegła na pewien pagórek, a dotarłszy tam urodziła trzydzieści prosiąt. (5) Zdumiony tym przedziwnym wydarzeniem, Eneasza wspomniawszy słowa wyroczni, i przystąpił do zakładania miasta na tym miejscu, zobaczywszy jednak we śnie wizję, która jasno zabroniła [mu tego] i radziła założyć miasto po trzydziestu latach, taka bowiem była liczba narodzonych [zwierząt], odstąpił od tego zamiaru.

(Georgius Syncellus, pp. 366-367)

(6) Po śmierci Eneasza jego syn Askaniusz przejął władzę królewską: a po trzydziestu latach zbudował na wzgórzu osadę (to jest zapełnił budynkami) i nazwał miasto Alba od koloru sierści maciory; gdyż Latynowie w swoim języku nazywają białą rzecz *alba*. [Jak powiadają, Askaniusz] nadał też osadzie inną nazwę Longa, co jest tłumaczeniem słowa *makra* – „długa”, gdyż była ona wąska i bardzo wydłużona.

[Diodor] dodaje do tego:

(7) Askaniusz uczynił Albę miastem królewskim i osadził [tam] niemało spośród okolicznych mieszkańców. Stał się niezwykle sławnym mężem, zmarł po trzydziestu ośmiu latach panowania.

(8) Po jego śmierci powstał spór pośród ludu z powodu dwóch [ludzi] nieuczciwie ze sobą rywalizujących o władzę królewską. Juliusz bowiem, jako syn Askaniusza⁷⁴, mówił: mnie się należy władza ojcowska; a Sylwiusz, brat Askaniusza oraz syn Eneasza i jego pierwszej żony Lawinii, córki Latynusa: mnie przypada. Na niego bowiem Askaniusz nastawał podstępem po śmierci Eneasza, gdy [tamten] był jeszcze malutkim dzieckiem, wychowanym przez jakichś zbrojnych na górze, otrzymał imię Sylwiusz od nazwy tej góry Latynów, która zwą Sylwia. W tej walce dwóch ugrupowań Sylwiusz dostał wreszcie głosy większości i wybrano go na króla. Juliusz zaś pozbawiony władzy, został ogłoszony najwyższym kapłanem i był niejako drugim królem; od niego, jak mówią, wywodzi się ród Juliuszy, do dziś istniejący w Rzymie⁷⁵.

(9) Sylwiusz nie uczynił podczas swego panowania niczego godnego pamięci i zmarł po czterdziestu dziewięciu⁷⁶ latach władzy. Władzę przejął po nim syn Eneasza, który nosi przydomek Sylwiusza; sprawował władzę ponad trzydzieści lat. Po nim panował Latynus, którego zwą Sylwiuszem, przez lat pięćdziesiąt. Był to władca potężny i sprawny zarówno w administrowaniu [miastem], jak i na wojnie, spłądował sąsiednie terytoria i założył osiemnaście pradawnych miast, które od początku nazywano „latyńskimi”: Tybur, Preneste, Kabios, Tuskulum, Kora, Pometia, Lanuwium, Labika, Skaptia, Satrikum, Arycja, Telenia, Krustumierum, Ceninum, Fregellae, Kameria, Medullia i Boilum, co niektórzy zapisują też jako Bola.

eum Kalpet eiusdem filius; dominatusque est annis XIII, Tiberius Sylvius vero annis VIII. Hic adversus Tyrenos exercitum movens cum per Albam amnem copias traduceret, in gurgitem lapsus obiit, unde et fluvius appellatus est Tiberis. At post eius obitum Agripas in Latinos regnavit unum supra quadraginta annos. Postque hunc suscepit (regnum) Arramulius Silvius undeviginti annis.

(11) De hoc dicunt quod cunctis vitae diebus superbus fuerit, adeoque se efferebat et adversabatur contra vim Iovis (Aramazdi): quin etiam quum interdum tempore fructuum (autumni) tonitrua assidua ingentiaque fierent, mandabant exercitibus, ut (universi) ex uno edicto unanimiter gladiis clipeos concuterent, quo (atque) existimabat sonum ex his editum superare posse vel ipsa tonitrua; proptereaque poenas dedit suae in deos arrogantiae, fulminis ictu exstinctus, totaque domus eius in Albano stagno immergebatur. Ostendunt hucusque rerum vestigia Romani iuxta stagnum habitantes, columnas subter p358 aquis in altum visas, quae inibi in profunditate regiae domus exstant.

(12) Post hunc Aventius electus fuit, qui cum VII supra XXX annos potitus esset, in quodam proelio cum suburbanis in angustiam actus iuxta Aventium collem cecidit, unde collis Aventius dicebatur. Demortui in locum suffectus est filius eiusdem Prokas Silvius regnavitque annis III supra viginti. Quo mortuo iunior filius Amolius per vim regnum tenuit; eo quod in regiones longinquas profectus erat Numitor, eiusdem frater maior natu ac germanus. Amolius paulo plus annis XLIII regnavit atque a Remo et Romilo, qui Romam condiderunt, interficitur.

(Eusebius, Chron. I, pp. 284-290)

6. "Ότι μετά την Αίνείου τελευταήν Σιλούιος έπεβουλεύθη υπό Ασκανίου νήπιος ών. τραφείς δέ εν τοῖς ὅρεσιν υπό τινων βουκόλων Σιλούιος ώνομάσθη, τών Λατίνων τὸ ὄρος σιλούαν ὀνομαζόντων.

(Const. Exc. 3, p.197)

7. "Ότι Ῥωμύλος Σιλούιος παρ' ὅλον τὸν βίον ὑπερήφανος γενόμενος ἡμιλλᾶτο πρὸς τὸν θεόν· βροντῶντος γάρ αὐτοῦ κελεύειν τοὺς στρατιώτας ταῖς σπά-θαις τύπτειν τὰς ἀσπίδας ἀφ' ἑνὸς συνθήματος, καὶ λέγειν ὡς ὁ παρ' ἑαυτῶν γινόμενος ψόφος εἶη μείζων. διὸ κεραυνωθῆναι.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 211-212)

(10) Po śmierci Latynusa jego syn, Alba Sylwiusz, został wybrany królem, i panował trzydzieści osiem lat. Po nim Epitus Sylwiusz lat dwadzieścia sześć. Po jego śmierci władzę królewską objął Kalpet, jego syn, i panował lat trzydzieści, a [potem] Tyberiusz Sylwiusz lat osiem. Ten wyruszył zbrojnie przeciw Etruskom, lecz podczas przeprawy wojska przez rzekę Albę wpadł w nurt wody i utonął, stąd też rzeka ta otrzymała nazwę Tyber. A po jego śmierci Agrypa władał Latynami przez czterdzieści jeden lat. Po nim przejął [panowanie] Arramuliusz⁷⁷ Sylwiusz na dziewiętnaście lat.

(11) O tym [ostatnim] mówią, że przez wszystkie dni życia był pyszny, i tak bardzo siebie wynosił [ponad innych] i przeciwstawiał się potężnemu Jowiszowi (Aramazdi⁷⁸), że nawet w czasie zbiorów, gdy zdarzały się nieustające i potężne grzmoty, wydawał polecenie żołnierzom, by [wszyscy] jak jeden mąż na rozkaz uderzali mieczami o tarcze, i w ten sposób, jak sądził, dźwięk wydawany z tychże [tarcz] może zagłuszyć dźwięk nawet samych grzmotów. Dlatego też doczekał się kary bogów za swą arogancję, rażony piorunem, a cały jego dom został zatopiony w Jeziorze Albańskim. Rzymianie mieszkający w pobliżu jeziora do dziś pokazują pozostałości tego zdarzenia, kolumny sterczące wysoko z wody, które stoją na tym miejscu [gdzie znajduje się] w głębinach królewski dom.

(12) Po nim został wybrany Awentiusz, który panował przez trzydzieści siedem lat, w jakiejś bitwie z sąsiadami zepchnięty do defensywy, wycofał się w pobliże wzgórza Awentynu, skąd wzgórze to otrzymało nazwę. Na miejsce zmarłego został wybrany jego syn Prokas Sylwiusz i panował lat dwadzieścia trzy. Po jego śmierci młodszy syn Amuliusz zdobył władzę przemocą, pod nieobecność Numitora, jego starszego brata, i brata rodzonego. Amuliusz panował nieco ponad czterdzieści trzy lata i został zabity przez Remusa i Romulusa, którzy założyli Rzym.

(Eusebius, Chron., 1, pp. 284-90)

6. Po śmierci Eneasza Askaniusz zawiązał spisek przeciwko Sylwiuszowi, jeszcze małemu dziecku. Wychowany w górach przez pewnych pasterzy otrzymał imię Sylwiusz, Latynowie bowiem nazywali tę górę Sylwia.

(Const. Exc. 3, p.197)

7. Romulus Sylwiusz przez całe życie był zarozumiały i wyniosły, rzucając wyzwanie bogu; gdy [bóstwo] grzmiało, kazał swym żołnierzom jednocześnie uderzać mieczami o tarcze na rozkaz, i mówił, że podnoszony przez nich dźwięk jest głośniejszy. Dlatego został rażony piorunem.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 211-212)

[Τρίτην εἴλε Μεσχέλαν, μεγίστην οὔσαν, ὥκισμένην δὲ τὸ παλαιὸν ὑπὸ τῶν ἐκ Τροίας ἀνακομιζομένων Ἑλλήνων, περὶ ὧν ἐν τῇ τρίτῃ βίβλῳ προειρήκαμεν.]

(Diodorus XX 57.6)

[Φασὶ Θετταλὸν μετὰ ταῦτα ἐπανελθεῖν εἰς Ἰωλκόν, ἐν ᾗ καταλαβόντα προσφάτως Ἄκαστον τὸν Πελίου τετελευτηκότα παραλαβεῖν κατὰ γένος προσήκουσαν τὴν βασιλείαν, καὶ τοὺς ὑφ' ἑαυτὸν τεταγμένους ἀφ' ἑαυτοῦ προσηγορεῦσαι Θετταλοῦς. οὐκ ἀγνοῶ δὲ διότι περὶ τῆς τῶν Θετταλῶν προσηγορίας οὐ ταύτην μόνην τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ διαφώνους ἐτέρας παραδεδόσθαι συμβέβηκε, περὶ ὧν ἐν οἰκιοτέροις μηνσθησόμεθα καιροῖς.]

(Diodorus IV 55.2)

[Οἱ Ἡρακλεῖδαι κατὰ τὰς ὁμολογίας ἀπέστησαν τῆς καθόδου καὶ τὴν εἰς Τρικύρουθον ἐπάνοδον ἐποίησαντο. μετὰ δὲ τινες χρόνους Λικύμνιος μὲν μετὰ τῶν παίδων καὶ Τληπολέμου τοῦ Ἡρακλέους, ἐκουσίως τῶν Ἀργείων αὐτοὺς προσδεξαμένων, ἐν Ἄργει κατώκησαν· οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἐν Τρικυρούθῳ κατοικήσαντες, ὡς ὁ πεντηκονταετὴς χρόνος διήλθε, κατῆλθον εἰς Πελοπόννησον· ὧν τὰς πράξεις ἀναγράφομεν, ὅταν εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους παραγεννηθῶμεν.]

(Diodorus IV 58.4-5)

Lakedemoniorum reges ex Diodori voluminibus

8. Nos vero, quoniam ita evenit, ut a Troianorum rebus usque ad primam olompiadem^o tempus difficile reperiatur, cum necdum iis temporibus neque Athenis neque alia in urbe annui principes fieri solerent, Lakedemoniorum reges pro exemplo usurpabimus. A Troianorum eversione usque ad primam olompiadem, prout Apolodorus Atheniensis ait, anni octo supra trecentosa sunt. Ex illis octoginta (defluerunt) usque ad Herakleorum excursionem; reliquos vero (annos) Lakedemoniorum reges, Prokles, Eurystheus et ab iis prognati occuparunt; quorum singularum familiarum nos seorsum numerum exponemus usque ad primam olompiadem.

(2) Eurystheus initium regni sumpsit anno octogesimo a Troadum rebus, dominatusque est annis II supra XL. Post hunc Agis anno I. Ekhestratus anno uno supra XXX. Atque post eum Labotas annis VII supra triginta. Doristhus uno anno minus quam triginta. Horum vero successor Agesilaus IV annis supra XL. Arkhelas annis LX. Et Teleklus annis XL. Alkamenes autem annis VIII supra triginta. Huius regni anno X contigit constitutio olompiadis primae, qua vincebat in stadio Kurribus Helius. Verum ex altera familia primus dominatus est Prokles annis undequinquaginta. Ac post ipsum Pritanus annis undequinquaginta. Atque Eunomius annis V supra XL. Et post hos Khariklus

[Trzecim miastem, które zdobył, była Meschela, bardzo duże, zbudowane dawno temu przez Hellenów, którzy uszli z Troi, o czym mówiłem już w księdze III⁷⁹.]

(Diodor XX 57.6)

[Tesalos⁸⁰, jak mówią, po tych wydarzeniach udał się do Jolkos⁸¹, gdzie dowiedział się, że Akastos⁸², syn Peliasa⁸³, właśnie zmarł, i przejął jego tron, który mu przypadał z mocy dziedziczenia, a swych poddanych od własnego imienia nazwał Tesalami. Nie jest mi obcy fakt, że o pochodzeniu nazwy Tesalów nie tylko ta jedna istnieje opowieść, lecz inne, które dotarły do nas, są sprzeczne i różnią się, wspomnimy o nich w odpowiedniejszym miejscu i czasie.]

(Diodor IV 55.2)

[Heraklidzi⁸⁴ zgodnie z obietnicą porzucili starania o powrót i udali się znowu do Trikorytos⁸⁵. Po jakimś czasie Likymnios⁸⁶ wraz z synami i Tlepolemosem, synem Heraklesa, osiedlili się w Argos, za zgodą samych Argiwów. A wszyscy inni, którzy osiedlili się w Trikorytos, gdy minęło pięćdziesiąt lat, powrócili na Peloponez. Ich dzieje odnotujemy, kiedy dojdziemy do właściwego czasu.]

(Diodor IV 58.4-5)

Królowie Lacedemonu według ksiąg Diodora.

8. Skoro stało się tak, że trudno rozstrzygnąć, jaki czas upłynął od wydarzeń związanych z Troją do pierwszej olimpiady⁸⁷, nie było bowiem w tamtym okresie żadnych corocznych zapisów władz miejskich ani w Atenach, ani w żadnym innym mieście, użyjemy do naszego celu [chronologii] królów Lacedemonu. Od zniszczenia Troi do pierwszej olimpiady, jak mówi Apollodor z Aten⁸⁸, upłynęło czterysta osiem lat. Od tamtego momentu⁸⁹ [minęło] osiemdziesiąt lat do powrotu Heraklidów⁹⁰; pozostałe zaś [lata] zajęli królowie Lacedemonu, Prokles, Eurysteusz i ich potomkowie⁹¹; wymienimy teraz ich liczbę z poszczególnych rodów aż do pierwszej olimpiady⁹².

(2) Eurysteusz⁹³ rozpoczął sprawowanie władzy królewskiej w roku osiemdziesiątym po wojnie trojańskiej, i panował przez lat czterdzieści dwa. Po nim Agis przez jeden rok. Echestratus przez lat trzydzieści jeden. A następnie Labotas trzydzieści siedem lat. Doristhus lat dwadzieścia dziewięć. Ich następca Agesilaus czterdzieści cztery lata. Archelaos lat sześćdziesiąt. A Teleklus lat czterdzieści. Alkamenes zaś lat trzydzieści osiem. W dziesiątym roku jego panowania przypadło ustanowienie pierwszej olimpiady, podczas której zwyciężył na stadionie Kuribus z Elei. Natomiast z drugiego rodu jako pierwszy panował Prokles⁹⁴ lat czterdzieści dziewięć. A po nim Pritanis lat czterdzieści dziewięć. A potem

annis LX. Post illum autem Nikandrus annis duodequadraginta. Theopompus annos VII supra quadraginta. Item huius quoque regni anno decimo primo olimpias contigit. Sunt autem simul a Troianorum captivitate usque ad Herakleorum excursionem anni LXXX.

(Eusebius, Chron. I, p.221)

9. Τούτων ἡμῖν διευκρινημένων λείπεται περὶ τῆς Κορινθίας καὶ Σικυωνίας εἰπεῖν ὃν τρόπον ὑπὸ Δωριέων κατωκίσθησαν. τὰ γὰρ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἔθνη σχεδὸν πάντα πλὴν Ἀρκάδων ἀνάστατα συνέβη γενέσθαι κατὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν. (2) οἱ τοίνυν Ἡρακλεῖδαι κατὰ τὴν διαίρεσιν ἐξαίρετον ποιησάμενοι τὴν Κορινθίαν καὶ τὴν ταύτης πλησιόχωρον, διεπέμψατο πρὸς τὸν Ἀλήτην, παραδιδόντες αὐτῷ τὴν προειρημένην χώραν. ἐπιφανῆς δὲ ἀνὴρ γενόμενος καὶ τὴν Κόρινθον αὐξήσας ἐβασίλευσεν ἔτη λη'. (3) μετὰ δὲ τὴν τούτου τελευτήν ὁ πρεσβύτατος αἰὲ τῶν ἐκγόνων ἐβασίλευσε μέχρι τῆς Κυψέλου τυραννίδος, ἣτις τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν ὑστερεῖ ἔτεσι υμζ'. καὶ πρῶτος μὲν παρ' αὐτοῖς διεδέξατο τὴν βασιλείαν Ἰξίων ἔτη λη'. (4) μεθ' ὃν ἦρξεν Ἀγέλας ἔτη λζ', μετὰ δὲ τούτους Πρύμνις ἔτη λε', καὶ Βάκχης ὁμοίως τὸν ἴσον χρόνον, γενόμενος ἐπιφανέστατος τῶν πρὸ αὐτοῦ· διὸ καὶ συνέβη τοὺς μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντας οὐκέτι Ἡρακλείδας, ἀλλὰ Βακχίδας προσαγορεύεσθαι. μετὰ τοῦτον Ἀγέλας μὲν ἔτη λ', Εὐδημος δὲ ἔτη κε', Ἀριστομήδης ε' καὶ λ'. (5) οὗτος δὲ τελευτήσας ἀπέλιπεν υἱὸν Τελέστην παῖδα τὴν ἡλικίαν, οὗ τὴν κατὰ γένος βασιλείαν ἀφείλατο θεῖος ὢν καὶ ἐπίτροπος Ἀγήμων, ὃς ἦρξεν ἔτη ις'. μετὰ τοῦτον κατέσχεν Ἀλέξανδρος ἔτη κε'. τοῦτον ἀνελὼν Τελέστης ὁ στερηθεὶς τῆς πατρῴας ἀρχῆς ἦρξεν ἔτη ιβ'. (6) τούτου δ' ὑπὸ τῶν συγγενῶν ἀναιρεθέντος Αὐτομένης μὲν ἦρξεν ἐνιαυτόν, οἱ δ' ἀπὸ Ἡρακλέους Βακχίδαι πλείους ὄντες 366 διακοσίων κατέσχον τὴν ἀρχήν, καὶ κοινῇ μὲν προειστήκεσαν τῆς πόλεως ἅπαντες, ἐξ αὐτῶν δὲ ἓνα κατ' ἐνιαυτὸν ἡρῶντο πρύτανιν, ὃς τὴν τοῦ βασιλέως εἶχε τάξιν, ἐπὶ ἔτη ρ' μέχρι τῆς Κυψέλου τυραννίδος, ὑφ' ἧς κατελύθησαν.

(Georgius Syncellus, pp. 336-338)

10. Ὅτι ἐγένετο τύραννος κατὰ Κύμην τὴν πόλιν ὄνομα Μάλακος, ὃς εὐδοκιμῶν παρὰ τοῖς πλήθεσι καὶ τοὺς δυνατωτάτους αἰὲ διαβάλλων περιποιήσατο τὴν δυναστείαν, καὶ τοὺς μὲν εὐπορωτάτους τῶν πολιτῶν ἀπέσφαζεν, τὰς δὲ οὐσίας ἀναλαβὼν μισθοφόρους ἔτρεφε καὶ φοβερὸς ἦν τοῖς Κυμαίοις.

(Const. Exc. 2 (1), p. 212)

Eunomius lat czterdzieści pięć. A po nich Chariklus lat sześćdziesiąt. Po nim zaś Nikadrus lat trzydzieści osiem. Teopompus lat czterdzieści siedem. Podobnie w dziesiątym roku jego panowania nastąpiła pierwsza olimpiada⁹⁵. Od wzięcia do niewoli Trojan aż do powrotu Heraklidów upłynęło osiemdziesiąt lat.

(Eusebius, Chron. I, p. 221)

9. Teraz, gdy dobrze rozważyliśmy te kwestie, pozostaje nam opowiedzieć o ziemiach Koryntu⁹⁶ i Sykionu⁹⁷, w jaki sposób zostały zasiedlone przez Dorów. Stało się tak, że ludy Peloponezu, niemal wszystkie z wyjątkiem Arkadyjczyków, zostały usunięte ze względu na powrót Heraklidów. (2) Wówczas Heraklidi podczas podziału [terytorium Peloponezu] uczynili wyjątek dla ziemi Koryntu i najbliższych okolic, posłali po Aletesa⁹⁸, przekazując mu wspomnianą krainę. Był to bowiem mąż wybitny, który powiększył potęgę miasta Korynt i panował jako jego król trzydzieści osiem lat. (3) Po jego śmierci zawsze najstarszy syn z jego potomków sprawował władzę królewską, aż do tyranii Kypselosa⁹⁹, która przypadła czterysta czterdzieści siedem lat po powrocie Heraklidów¹⁰⁰. Pierwszym z Heraklidów, który wstąpił na tron, był Iksjon, który panował trzydzieści osiem lat. (4) Po nim Agelas panował trzydzieści siedem lat, a potem Prymnis przez trzydzieści pięć. A Bakchis przez podobnie długi czas; zyskał sławę większą niż jego poprzednicy, i dlatego władców, którzy po nim przyszli, nie nazywano już dłużej Heraklidami, lecz Bakchiadami. Po Bakchisie nastąpił Agelas i panował przez trzydzieści lat, Eudemos dwadzieścia pięć, a Arystomedes trzydzieści pięć. (5) Po swej śmierci Arystomedes zostawił syna Telestesa, który był wówczas jeszcze w wieku dziecięcym, i Telestes został pozbawiony władzy, którą przejął Agemon, brat jego ojca i jego własny opiekun, który panował szesnaście lat. Po nim Aleksander dzierżył władzę królewską przez dwadzieścia lat. Aleksander został zamordowany przez tego Telestesa, którego pozbawiono ojcowskiej władzy, i ten panował następnie przez dwadzieścia lat. (6) Telestes został również zamordowany przez swych krewnych, a [po nim] Automenes panował przez rok. Bakchiadów, potomków Heraklesa, było ponad dwustu, gdy objęli władzę i wspólnie stali na czele miasta-państwa, a co roku wybierali spośród siebie jednego prytana, który pełnił rolę króla, przez lat dziewięćdziesiąt, aż do tyranii Kypselosa, podczas której zostali usunięci.

(Georgius Syncellus, pp. 336-338)

10. W mieście Kyme¹⁰¹ pojawił się tyran imieniem Malakos¹⁰², schlebający masom. Nieustannie oczerniając najpotężniejszych obywateli, umocnił swoją władzę, i wciąż mordował najbogatszych mieszkańców, a zagrabiwszy ich majątki, trzymał najemników i szerzył terror wśród mieszkańców Kyme.

(Const. Exc. 2 (1), p. 212)

[Τὸ τελευταῖον μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν Ἀργεῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι πέμποντες ἀποικίας ἄλλας τέ τινας νήσους ἔκτισαν καὶ ταύτης τῆς νήσου (sc. Κρήτης) κατακτησάμενοι πόλεις τινὰς ὥκησαν ἐν αὐταῖς· περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς ἰδίοις χρόνοις ἀναγράψομεν.]

(Diodorus V 80.3)

[Μετὰ τὴν Τροίαν ἀλῶσιν Κᾶρες αὐξηθέντες ἐπὶ πλεῖον ἐθαλαττοκράτησαν, καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων κρατήσαντες τινὰς μὲν ἰδίᾳ κατέσχον καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς κατοικοῦντας Κρητὰς ἐξέβαλον, τινὰς δὲ κοινῇ μετὰ τῶν προενοικούντων Κρητῶν κατώκησαν. ὕστερον δὲ τῶν Ἑλλήνων αὐξηθέντων, συνέβη τὰς πλείους τῶν Κυκλάδων νήσων οἰκισθῆναι καὶ τοὺς βαρβάρους Κᾶρας ἐξ 368 αὐτῶν ἐκπεσεῖν· περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς οἰκείοις χρόνοις ἀναγράψομεν.]

(Diodorus V 84.4)

11. Ex Diodori scriptis breviter de temporibus Thalassocratorum, qui maria tenebant.

Post bellum Troianum mare obtinuerunt:

I.	Lidi et Maeones	annos	XCII
II.	Pelasgi	„	LXXXV
III.	Thrakii	„	LXXIX
IV.	Rhodii	„	XXIII
V.	Phrygii	„	XXV
VI.	Kiprii	„	XXXIII
VII.	Phynikii	„	XLV
VIII.	Egiptii	„	
IX.	Melesii	„	(XVIII)
X.	(Cares)	„	(LXI)
XI.	Lesbii	„	(LXVIII)
XII.	Phokaei	„	XLIV
XIII.	Samii	„	
XIV.	Lakedemonii	„	II
XV.	Naxii	„	X
XVI.	Eretrii	„	XV
XVII.	Eginenses	„	X

usque ad Xerxis transfretationem.

(Eusebius, Chron. I, p. 225)

[Na koniec po powrocie Heraklidów Argiwowie i Lacedemończycy wysłali kolonistów i zasiedlili niektóre inne wyspy, a także tę wyspę [sc. Kretę], zbudowali na nich miasta, a w nich swoje domy; o nich napiszemy szczegółowo [opisując] właściwe czasy.]

(Diodor V 80.3)

[Po zdobyciu Troi Karyjczycy¹⁰³ jeszcze bardziej umocnili swoją potęgę i rozpoczęli panowanie na morzu, a zawładnąwszy Cykladami, niektóre z tych wysp włączyli do swego terytorium, przepędzając zamieszkujących je Kreteńczyków, inne zaś zasiedlili wspólnie z zamieszkującymi je wcześniej Kreteńczykami. Gdy następnie Hellenowie wzrosli w potęgę, to oni zasiedlili większość wysp na Cykladach, a barbarzyńscy Karyjczycy zostali przez nich wypędzeni; o tych jednak zdarzeniach napiszemy we właściwym czasie.]

(Diodor V 84.4)

11. Z pism Diodora zaczerpnięte okresy panowania na morzu poszczególnych ludów¹⁰⁴.

Po wojnie trojańskiej na morzu panowali:

I Lidyjczycy i Meoni	92 lata
II Pelazgowie	85 lat
III Trakowie	79 lat
IV Rodyjczycy	23 lata
V Frygijczycy	25 lat
VI Cypryjczycy	33 lata
VII Fenicjanie	45 lat
VIII Egipcjanie	
IX Milezyjczycy	(18 lat)
X (Karyjczycy?) ¹⁰⁵	(61 lat)
XI Lesbijczycy	(68 lat)
XII Fokejczycy	44 lata
XIII Samijczycy	
XIV Lacedemończycy	2 lata
XV Naksyjczycy	10 lat
XVI Eretrajczycy	15 lat
XVII Egineci	10 lat

aż do przejścia na drugą stronę¹⁰⁶ przez Kserskesa¹⁰⁷.

(Eusebius, Chron. I, p. 225)

12. "Οτι τηλικούτον περί τὸν Λυκοῦργον ἦν τῆς ἀρετῆς τὸ μέγεθος, ὥστε παρα-
γεννηθέντος εἰς Δελφούς αὐτοῦ τὴν Πυθίαν ἀποφθέγξασθαι ἔπη τάδε·

ἦκεις, ὦ Λυκόοργε, ἐμὸν ποτὶ πῖονα νηρόν,
Ζηνὶ φίλος καὶ πᾶσιν Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι.
δίζω ἢ σε θεὸν μαντεύσομαι ἢ ἄνθρωπον·
ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλπομαι, ὦ Λυκόοργε.
ἦκεις δ' εὐνομίαν αἰτεύμενος· αὐτὰρ ἔγωγε
δώσω τὴν οὐκ ἄλλη ἐπιχθονίη πόλις ἔξει.

(2) "Οτι ὁ αὐτὸς ἠρώτησε τὴν Πυθίαν, ποῖα νόμιμα καταστήσας μάλιστα ἂν
ὠφελῆσαι τοὺς Σπαρτιάτας. τῆς δὲ εἰπούσης ἐὰν τοὺς μὲν καλῶς ἡγεῖσθαι,
τοὺς δὲ πειθαρχεῖν νομοθετήσῃ, πάλιν ἠρώτησε τί ποιοῦντες καλῶς ἡγήσονται
καὶ τί πειθαρχήσουσιν. ἡ δὲ ἀνέειλε τοῦτον τὸν χρησμόν·

εἰσὶν ὁδοὶ δύο πλεῖστον ἀπ' ἀλλήλων ἀπέχουσαι,
ἡ μὲν ἐλευθερίας ἐς τίμιον οἶκον ἄγουσα,
ἡ δ' ἐπὶ δουλείας φευκτὸν δόμον ἡμερίοισι.
καὶ τὴν μὲν διὰ τ' ἀνδρὸσύνης ἐρατῆς θ' ὁμονοίας
ἐστί περᾶν, ἣν δὴ λαοῖς ἡγεῖσθε κέλευθον·
τὴν δὲ διὰ στυγερῆς ἔριδος καὶ ἀνάλκιδος ἄτης
εἰσαφικάνουσιν, τὴν δὲ πεφύλαξο μάλιστα.

(3) Τὸ δὲ κεφάλαιον ἦν ὅτι μεγίστην πρόνοιαν ποιητέον ἐστὶν ὁμονοίας καὶ
ἀνδρείας, ὡς διὰ μόνων τούτων τῆς ἐλευθερίας φυλάττεσθαι δυναμένης,
ἣς χωρὶς οὐδὲν ὄφελος οὐδ' ἄλλο τι τῶν παρὰ τοῖς πολλοῖς ὑπειλημμένων
ἀγαθῶν ἔχειν ἐτέροις ὑπήκοον ὄντα· πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα τῶν ἡγουμένων,
οὐ τῶν ὑποτεταγμένων ἐστίν· ὥστ' εἴπερ τις ἑαυτῷ βούλεται καὶ μὴ τοῖς
ἄλλοις κτήσασθαι τὰ ἀγαθὰ, πρῶτόν ἐστι κατασκευαστέον τὴν ἐλευθερίαν.

(4) ἀμφοτέρων δὲ ἐκέλευσε ποιεῖσθαι πρόνοιαν, ὅτι θάτερα αὐτῶν κατ' ἰδίαν
οὐ δύναται τὸν περιποιησάμενον ὠφελῆσαι· οὐδὲν γὰρ ὄφελος ἀνδρείους
ὄντας στασιάζειν ἢ ὁμονοεῖν βεβαίως δειλούς ὄντας.

(5) "Οτι ὁ αὐτὸς Λυκοῦργος ἤνεγκε χρησμόν ἐκ Δελφῶν περὶ τῆς φιλαργυρίας
τὸν ἐν παροιμίας μέρει μνημονευόμενον,

ἅ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν.

(6) Ἡ Πυθία ἔχρησε τῷ Λυκούργῳ περὶ τῶν πολιτικῶν οὕτως,

Ἦδε γὰρ ἀργυρότοξος ἄναξ ἐκάεργος Ἀπόλλων
χρυσοκόμης ἔχρη πῖονος ἐξ ἀδύτου,
ἄρχειν μὲν βουλῆς θεοτιμήτους βασιλῆας,
οἷσι μέλει Σπάρτης ἱμερόεσσα πόλις,

12. Tak wielka była moralna dzielność Likurga¹⁰⁸, że kiedy przybył on do Delf, Pytia odezwała się w te słowa¹⁰⁹:

Przybywasz, o ty, Likurgu, do mojej bogatej świątyni,
Zeusowi miły i wszystkim, co mają mieszkanie w Olimpie.
Waham się, czy mam ci się objawić jako bogu, czy człowiekowi;
Lecz jednak bardziej jako boga mam ciebie uznać, Likurgu.
Przybywasz, by poszukiwać słusznych praw; a ja właśnie
Dam ci [ustrój, jakiego] żadne inne państwo na ziemi mieć nie będzie.

- (2) Ten sam Likurg zapytał Pytię, jakiego rodzaju prawa ustanawiając najbardziej może przysłużyć się Spartiatom. A gdy ona odrzekła, żeby postanowił tak, by jedni sprawiedliwie rządili, drudzy zaś posłusznie słuchali, zapytał znowu, co powinni czynić ci, którzy mają sprawiedliwie rządzić, a co ci, których powinnością jest cierpliwie znosić rządy. Ona zaś w odpowiedzi dała tę wyrocznię:

Są dwie drogi, które najdalszy dystans od siebie oddziela,
Jedna to droga, która wiedzie do godnego czci domu wolności,
Druga do domu niewoli, którego śmiertelni pragną uniknąć.
Na tę pierwszą wstępuje się dzięki mężnej duszy
I miłej zgodzie, i na tę drogę ja tobie każę lud wprowadzić;
Na drugą zaś wstrętna niezgoda i tchórzliwy gniew
Wprowadzają, i tej się strzeż najbardziej.

- (3) Przesłaniem wyroczni było to, że największą wagę należy przykładąć do zgody i męstwa, gdyż tylko dzięki nim można zachować wolność, bez której nie ma żadnego pożytku z wszystkich innych dóbr, uznawanych przez większość ludzi, jeśli [ktoś] podlega innym ludziom. Wszystkie bowiem tego rodzaju rzeczy należą do sprawujących władzę, a nie do poddanych; tak że jeśli ktoś pragnie dla siebie, a nie dla innych zdobyć owe dobra, przede wszystkim powinien zaprowadzić wolność. (4) [Wyrocznia] nakazała więc czynić przedmiotem starań obie te rzeczy [sc. dobra życiowe i wolność], gdyż żadne z tych dóbr w oderwaniu od innych, samo w sobie, nie może przynieść pożytku temu, kto je zdobył; żadna to bowiem korzyść posiadać męstwo, jeśli ludzie są z sobą w niezgodzie, czy też pozostawać w zgodzie, jeśli [wokół] są źli ludzie. (5) Ten sam Likurg przyniósł z Delf wyrocznię o chciwości, która została przekazana w postaci przysłowia:

Miłość do pieniędzy Spartę zrujnuje, nic innego.

- (6) Pytia udzieliła Likurgowi wyroczni o ustroju państwa w taki sposób:

Tak pan Apollo, ten ze srebrnym łukiem, z daleka rażący,
O złotych lokach, dał wyrocznię ze swej bogatej świątyni,
Niech przodują w radzie królowie, których bogowie szanują,
Którym na sercu leży dobro Sparty, przepięknego miasta;

πρεσβυγενεῖς δὲ γέροντας, ἔπειτα δὲ δημότας ἄνδρας,
εὐθείαις ῥήτραις ἀνταπαμειβομένους
μυθεῖσθαι τε τὰ καλὰ καὶ ἔρδειν πάντα δίκαια,
μηδέ τι βουλεύειν τῇδε πόλει σκολιόν,
δήμου τε πλήθει νίκην καὶ κάρτος ἔπεσθαι·
Φοῖβος γὰρ περὶ τῶν ὧδ' ἀνέφηνε πόλει.

(7) "Ὅτι τοὺς μὴ διαφυλάττοντας τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐσέβειαν πολὺ μᾶλλον
μὴ τηρεῖν τὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δίκαια.

(Const. Exc. 4, pp. 272-274)

(8) "Ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι χρησάμενοι τοῖς τοῦ Λυκούργου νόμοις ἐκ ταπεινῶν
δυνατώτατοι ἐγένοντο τῶν Ἑλλήνων, τὴν δὲ ἡγεμονίαν διεφύλαξαν ἐπὶ ἔτη
πλείω τῶν υ'. μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον καταλύοντες ἕκαστον τῶν
νομίμων, καὶ πρὸς τρυφὴν καὶ ῥαθυμίαν ἀποκλίνοντες, ἔτι δὲ διαφθαρέντες
νομίσματι χρῆσθαι καὶ πλούτους ἀθροίζειν, ἀπέβαλον τὴν ἡγεμονίαν.

(Const. Exc. 2 (1), p. 212)

13. "Ὅτι Τήμενος τὴν Ἀργεῖαν λαχὼν ἐνέβαλε μετὰ τῆς στρατιᾶς εἰς τὴν τῶν
πολεμίων χώραν. χρονίζοντος δὲ τοῦ πολέμου τοὺς μὲν υἱοὺς οὐ προῆγεν
ἐπὶ τὰς ἡγεμονίας, τὸν δὲ τῆς θυγατρὸς ἄνδρα Δηιφόντην διαφερόντως
ἀποδεχόμενος ἔτασεν ἐπὶ τὰς ἐπιφανεστάτας πράξεις. ἐφ' οἷς οἱ παῖδες
αὐτοῦ διαγανακτοῦντες Κίσσος καὶ Φάλκης καὶ Κερύνης ἐπιβουλήν κατὰ
τοῦ πατρὸς συνεστήσαντο διὰ τινων κακούργων· οἱ πεισθέντες ὑπὸ τού-
των ἐνήδρευσαν τὸν Τήμενον παρά τινα ποταμόν, καὶ φονεῦσαι μὲν οὐκ
ἠδυνήθησαν, κατατραυματίσαντες δὲ εἰς φυγὴν ὥρμησαν.

(2) "Ὅτι Ἀργεῖοι πολλὰ κακοπαθήσαντες ἐν τῷ πολέμῳ τῷ πρὸς Λακεδαιμονίους
μετὰ τοῦ ἑαυτῶν βασιλέως, καὶ τοῖς Ἀρκάσι τὰς πατρίδας ἀποκαταστήσαντες,
ἐμέμφοντο τὸν βασιλέα διὰ τὸ τὴν χώραν αὐτῶν ἀποδεδωκέναι τοῖς φυγάσιν,
ἀλλὰ μὴ σφίσι κατακληρουχῆσαι. συστάντος δ' ἐπ' αὐτὸν τοῦ δήμου, καὶ τὰς
χεῖρας ἀπονενοημένως προσφέροντος, ἔφυγεν εἰς Τεγέαν κάκεϊ διετέλεσε
τιμώμενος ὑπὸ τῶν εὖ παθόντων.

(Const. Exc. 2, pp. 197-198)

14. Κατέσχεν οὖν ἡ βασιλεία τῶν Ἀργείων ἔτη φμθ', καθὼς καὶ Διόδωρος ὁ σο-
φώτατος συνεγράψατο.

(Malalas, p. 68)

Niech starcy, czcigodni wiekiem, a potem i mężowie z ludu,
Prostym słowem retry¹¹⁰ wzajemnie posłuszni,
Mówią piękne słowa i czynią to, co słuszne,
I nie doradzą niczego, co złe dla państwa,
A w masie ludu niechaj złożą zwycięstwo i potęgę;
Wyrocznia Feba bowiem w sprawach tych w te słowa miastu radzi.

(7) Ci, którzy nie zachowują pobożności wobec bogów, tym bardziej nie zważają na sprawiedliwe postępowanie wobec ludzi.

(Const. Exc. 4, pp. 272-274)

(8) Lacedemończycy byli posłuszni prawom Likurga, i z najniżej stojących stali się najpotężniejszymi z Hellenów, a ich hegemonia trwała ponad cztery-sta lat¹¹¹. Następnie jedno po drugim zaczęli obalać swe prawa i skłaniać się ku chciwości i rozwiązłości, a gdy stali się na tyle zepsuci, by używać bitej monety i gromadzić bogactwa, stracili hegemonię.

(Const. Exc. 2 (1), p. 212)

13. Temenos¹¹², który otrzymał terytorium Argos jako swoją część, razem z armią najechał ziemię nieprzyjaciół. Podczas wojny, która trwała długo, nie powierzył dowództwa swym synom, lecz Deifontesowi, mężowi swej córki, którego szczególnie wyróżniał, i powierzał mu najbardziej zaszczytne zadania. Z tego powodu jego synowie, Kissos, Falkes i Kerynes, rozpaleni wrogością, zawiązali spisek przeciwko ojcu za pośrednictwem jakichś złoczyńców. Tamci, nakłonieni przez synów, zaczęli się na Temenosa nad jakąś rzeką, ale nie zdołali go zamordować, i zraniwszy go [tylko], rzucili się do ucieczki.

(2) Argiowowie, ponieważ doznawali poważnych niepowodzeń w wojnie, którą wraz ze swym królem podjęli przeciwko Lacedemończykom, i zostali zmuszeni do oddania swych rodzinnych siedzib Arkadyjczykom, obarczali króla winą za to, że oddał własne ziemie wygnańcom, a nie podzielił ich w losowaniu pomiędzy swoich. Powstał więc przeciwko niemu lud, i podniósł na niego rękę pośród gwałtów, a [król] uciekł do Tegei i tam żył, ciesząc się szacunkiem tych, którzy [od niego] doznali dobrodziejstw.

(Const. Exc. 2, pp. 197-198)

14. Władza królewska pośród Argiów trwała przez 549 lat, jak stwierdził w swej historii najbardziej uczony z uczonych, Diodor.

(Malalas, p. 68)

15. Cessante Assyriorum dynastia, post Sardanapalli ultimi regis Assyriorum mortem, Makedoniorum tempora succedunt.

Karanus ante primam olimpiadem rerum cupiditate motus copias collegit ab Argivis et ab altera (regione) Peloponesiaca, et cum exercitu expeditionem in partes Makedoniorum suscepit. Eodem tempore Orestarum regi bellum erat cum vicinis suis, qui vocantur Eordaei, rogavit Karanum, ut ipsi auxilio esset: suaeque regionis mediam partem ei se daturum pollicitus est Orestarum rebus compositis; et rege fidem exsolvente Karanus regionem obtinuit regnavitque in ea annis XXX, tempore senectutis e vita excessus (excedebat); cuius principatum filius eius, qui Kojinus nominatus est, excepit et dominatus est annis XXVIII. Post eum regnavit Tirimmus annis XLIII. Perdikas annis XLII. Hic regnum suum adaugere volebat (ac propterea) Delphos misit.

(2) Et post pauca verba iisdem addens dicit:

Perdikas annis regnavit XLVIII imperiumque Argaeo reliquit. Huic uno supra XXX annos regnanti Philippus in imperio suffectus est; qui annos triginta tres regnavit et potestatem Ajeropae reliquit. Hic vero cum annis XX dominatus esset, regni successionem excepit Alketas, qui annis XVIII imperavit, reliquitque potestatem Amintae. Regnante hoc annis IX supra XL imperium excepit Alexandrus, qui annos tenuit XLIV. Post hunc regnavit Perdikas annis XXII. Arkhelaus annis XVII. Ajeorpus annis VI. Post quem Pausanias anno uno dominatus est. Ptlomaeus annis III. Post hunc Perdikas annis V. Philippus annis XXIV. Alexandrus cum Persis plus duodecim annis certavit.

(3) Makedonici regni generationem hoc pacto historicorum fideles ad Heraklem referunt. A Karano, qui primus in unum conflatam tenuit Makedoniorum potestatem, usque ad Alexandrum, qui Asianorum terram subegit, viginti quatuor reges recensentur, anni CCCCLIII.

(Euseb. Chron. 1, p. 227)

16. Ὅτι Περδίκκας τὴν ἰδίαν βασιλείαν αὐξῆσαι βουλόμενος ἠρώτησεν εἰς Δελφούς. ἡ δὲ ἔφη,

ἔστι κράτος βασιλείον ἀγαυοῖς Τημενίδαισι
γαίης πλουτοφόροιο· δίδωσι γὰρ αἰγίοχος Ζεὺς.
ἀλλ' ἴθ' ἐπειγόμενος Βοττηίδα πρὸς πολύμηλον·
ἐνθα δ' ἂν ἀργικέρωτας ἴδῃς χιονώδεας αἶγας
εὐνηθέντας ὑπ' ἡώ, κείνης χθονὸς ἐν δαπέδοισι
θῦε θεοῖς μακάρεσσι καὶ ἄστῳ κτίζει πόληος.

(Const. Exc. 4, p. 274)

15. Po wygaśnięciu dynastii asyryjskiej, wraz ze śmiercią ostatniego króla Asyrii Sardanapala¹¹³, rozpoczął się okres dominacji macedońskiej¹¹⁴.

Karanos¹¹⁵ przed pierwszą olimpiadą, powodowany pożądaniem zdobyczy, zebrał siły [wojskowe] od Argiwów i z innych rejonów [Peloponezu], i podjął zbrojną wyprawę na terytorium Macedończyków. W tym też czasie król Orestów był w stanie wojny z sąsiadami, znanymi jako Eordajowie, i poprosił Karanosa o pomoc, obiecując oddać mu połowę swego kraju, jeśli zaprowadzi pokój w Orestydzie¹¹⁶. Król dotrzymał słowa, Karanos dostał ten kraj i władał nim przez lat trzydzieści, a zmarł w późnej starości; władzę objął po nim syn imieniem Kojnos, i panował lat dwadzieścia osiem. Po nim panował Tirimmos lat czterdzieści trzy. Perdikkas lat czterdzieści dwa. Ten zapragnął powiększyć swe królestwo [i dlatego] posłał do Delf.

(2) Nieco dalej [Diodor] dodaje te słowa:

Perdikkas panował lat czterdzieści osiem i pozostawił swą władzę Argajosowi. Po jego panowaniu trwającym lat trzydzieści jeden został wybrany władcą Filip, który panował lat trzydzieści trzy i przekazał władzę Ajeropasowi. Ten zaś po dwudziestu latach panowania uczynił swym następcą Alketasa, który panował lat osiemnaście, i przekazał władzę Amyntasowi. Jego panowanie trwało czterdzieści dziewięć lat, a potem władzę objął Aleksander, który sprawował ją lat czterdzieści cztery. Archelaos lat siedemnaście. Aeropos lat sześć. Po nim przez jeden rok panował Pauzaniasz. Ptolemeusz trzy lata. Po nim Perdikkas lat pięć. Filip lat dwadzieścia cztery. Aleksander wojował z Persami ponad dwanaście lat.

(3) Wiarogodni historycy prowadzą genealogię macedońskiej dynastii królewskiej poczynając od Heraklesa. Od Karanosa, który jako pierwszy zjednoczył Macedończyków pod wspólnym berłem, aż do Aleksandra, który podbił Azję, nastąpiło dwudziestu czterech królów i czterysta pięćdziesiąt trzy lat.

(Eusebius, Chron. I, p. 227)

16. Perdikkas, pragnąc powiększyć potęgę swego królestwa, posłał do Delf z pytaniem o radę wyroczni. A kapłanka Pytyjska odpowiedziała:

Jest władza królewska [nad tą] bogatą ziemią szlachetnego
rodu Temenosa; daje [ją] bowiem Zeus dzierżący egidę.
Lecz idź czym prędzej do Bottiais¹¹⁷ bogatej w trzody;
Tam ujrzysz śnieżnobiałe kozy o białych rogach¹¹⁸,
Spoczywające o poranku, na tej ziemi, na równinach,
Złóż bogom ofiarę błogosławionym i zbuduj potężne miasto.

(Const. Exc. 4, p. 274)

17. Γενεαλογοῦσι δ' αὐτὸν οὕτως, ὡς φησιν ὁ Διόδωρος καὶ οἱ πολλοὶ τῶν συγγραφέων, ὧν εἷς καὶ Θεόπομπος. Κάρανος Φεΐδωνος τοῦ Ἀριστοδαμίδα τοῦ Μέροπος τοῦ Θεστίου τοῦ Κισσίου τοῦ Τημένου τοῦ Ἀριστομάχου τοῦ Κλεοδαίου τοῦ Ὑλλου τοῦ Ἡρακλέους. ἔνιοι δὲ ἄλλως, φησί, γενεαλογοῦσι, φάσκοντες εἶναι Κάρανον Ποϊάντος τοῦ Κροίσου τοῦ Κλεοδαίου τοῦ Εὐρυβιάδα τοῦ Δεβάλλου τοῦ Λαχάρους τοῦ Τημένου, ὃς καὶ κατῆλθεν εἰς Πελοπόννησον.

(Georgius Syncellus, p. 499)

17. Genealogię jego [Karanosa] przedstawia w ten sposób Diodor oraz wielu innych historyków, między innymi Teopomp¹¹⁹: Karanos był synem Fejdona, syna Arystodamosa, syna Meroposa, syna Testiosa, syna Kissiosa, syna Temenosa, syna Arystomachosa, syna Kleodajosa, syna Hyllosa, syna Heraklesa. Są też jednak tacy, którzy inaczej, jak mówi [Diodor], przedstawiają tę genealogię, twierdząc, że Karanos był synem Pojasa, syna Krezusa, syna Kleodajosa, syna Eurybiadesa, syna Deballosa, syna Lacharosa, syna Temenosa, który także powrócił na Peloponez.

(Georgius Syncellus, p. 499)

FRAGMENTA LIBRI VIII

1. "Ὅτι τῶν Ἡλείων πολυανδρουμένων καὶ νομίμως πολιτευομένων ὑφορᾶσθαι τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν τούτων αὔξησιν, συγκατασκευάσαι τὸν κοινὸν βίον, ἵν' εἰρήνης ἀπολαύοντες μηδεμίαν ἔχωσιν ἐμπειρίαν τῶν κατὰ πόλεμον ἔργων. καὶ καθιέρωσαν αὐτοὺς τῷ θεῷ, συγχωρησάντων σχεδὸν ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων. (2) καὶ οὔτε ἐπὶ τῆς Ξέρξου στρατείας συνεστράτευσαν, ἀλλὰ ἀφείθησαν διὰ τὸ ἐπιμελεῖσθαι τῆς τοῦ θεοῦ τιμῆς, ἔτι δὲ καὶ κατ' ἰδίαν ἐν τοῖς τῶν Ἑλλήνων ἐμφυλίοις πολέμοις οὐδεὶς αὐτοὺς παρηνόχλει διὰ τὸ πάντας τὴν χώραν καὶ τὴν πόλιν σπεύδειν ἱερὰν καὶ ἄσυλον φυλάττειν. ὕστερον δὲ πολλὰς γενεαῖς καὶ συστρατεῦσαι² τούτους καὶ ἰδία πολέμους ἐπανελέσθαι.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 212-213)

(3) "Ὅτι οἱ Ἡεῖοι τῶν κοινῶν πολέμων οὐ μετεῖχον· καὶ γὰρ ὅτε Ξέρξης ταῖς τοσαύταις μυριάσιν ἐστράτευσεν ἐπὶ τοὺς Ἑλλήνας, ἀφείθησαν ὑπὸ τῶν συμμάχων τῆς στρατείας, προσταζάντων τῶν ἡγεμόνων πλεον αὐτοὺς ποιήσιν, ἐὰν ἐπιμέλωνται τῆς τῶν θεῶν τιμῆς.

(Const. Exc. 4, p. 274)

2. Καὶ μὴ συγχωρηθείσης μηδὲ λαθραίας συμπλοκῆς πρὸς ἄνδρα· μηδένα γὰρ οὕτω παραφρονήσιν ὥστε ἐφημέρου χάριν ἡδονῆς τὰ μακαριζόμενα τοῦ βίου παντὸς ἀντικαταλλάξασθαι.

(Const. Exc. 4, p. 274)

3. "Ὅτι Νεμέτωρ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ στερηθεὶς τῆς βασιλείας, ὃς Ἀμόλιος ἐκαλεῖτο, ἐβασίλευσε δὲ Ἀλβανῶν, τοὺς ἰδίους υἱωνοὺς παρ' ἐλπίδας ἀναγνώρισας Ῥέμον καὶ Ῥωμύλον, ἐπεβούλευσε κατὰ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ περὶ ἀναιρέσεως. ὃ καὶ γέγονε· μεταπεμφάμενοι γὰρ τοὺς νομεῖς ὥρμησαν

FRAGMENTY KSIĘGI VIII

1. Odkąd Eleaci¹²⁰ stali się liczny ludem i zarządzili się w zgodzie z prawami, Lacedemonczycy zaczęli spoglądać podejrzliwie na wzrost ich potęgi, i wspierali ich w budowaniu wspólnego ładu, aby, zażywając korzyści pokoju, nie nabierali oni żadnego doświadczenia w sprawach wojennych. I poświęcili ich bogu, za zgodą niemal wszystkich Hellenów. (2) Eleaci nie uczestniczyli w wojnie z Kserksesem¹²¹, lecz zostali zwolnieni ze służby wojskowej przez wzgląd na służbę bogu, a co więcej, w lokalnych walkach, gdy Hellenowie walczyli pomiędzy sobą, nikt ich nie niepokoił, gdyż wszystkie greckie państwa starały się o zachowanie świętości i nienaruszalności tego kraju i miasta. Wiele pokoleń później Eleaci zaczęli jednak uczestniczyć w wojnach z własnego wyboru.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 212-213)

(3) Eleaci nie brali udziału w wojnach, które toczyła cała reszta Hellenów; w istocie bowiem gdy Kserkses z tak ogromną armią najechał Hellenów, sprzymierzeni zwolnili ich od służby wojskowej, a przywódcy Hellenów postanowili, że Eleaci więcej uczynią, jeśli zatroszczą się o cześć bogów.

(Cons. Exc. 4, p. 274)

2. Nie wolno jej było [sc. Rei Sylwii¹²²] zaznać uścisku z mężczyzną, nawet po tajemnie; nikt nie byłby nigdy tak nierozumny, by zamienić szczęście całego życia na radość z chwilowej przyjemności.

(Const. Exc. 4, p. 274)

3. Numitor¹²³ został pozbawiony władzy królewskiej przez własnego brata, imieniem Amuliusz, który był królem Albanów¹²⁴; lecz kiedy, wbrew swym nadziejom, Numitor rozpoznał własnych wnuków, Remusa i Romulusa, uknuł spisek przeciw temu samemu bratu, aby zyskać na jego śmierci. Co też się stało: wezwawszy [na pomoc] pasterzy, ruszyli hurmem na pałac królewski,

ἐπὶ τὰ βασίλεια, καὶ ἐντὸς τῶν θυρῶν εἰσεβιάσαντο καὶ τοὺς ὑφισταμένους ἀνήρουν, ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Ἀμόλιον.

(Const. Exc. 3, p. 198)

4. "Ὅτι τούτων ἐκτεθέντων, ἐπειδὴ τοῦ χρόνου προϊόντος ἡνδρώθησαν, πολὺ διέφερον τῶν ἄλλων κάλλει καὶ ῥώμῃ. διὸ καὶ πᾶσι τοῖς ποιμνίοις ἀσφάλειαν παρείχοντο, ῥαδίως τοὺς ληστεύειν εἰωθότας ἀποκρουόμενοι, καὶ πολλοὺς μὲν ἀναιροῦντες τῶν ἐπιτιθεμένων, ἐνίους δὲ καὶ ζῶντας συλλαμβάνοντες. (2) χωρὶς δὲ τῆς ἐν τούτῳ φιλοτιμίας ὑπῆρχον ἅπανσι τοῖς πλησίον νομεῦσι προσφιλεῖς, ταῖς τε ὁμιλίας συνόντες καὶ τὸν ἑαυτῶν τρόπον μέτριον καὶ κοινὸν τοῖς δεομένοις ἀναδεικνύντες. διὸ καὶ τῆς πάντων ἀσφαλείας ἐν τούτοις κειμένης, οἱ πλεῖστοι τούτοις ὑπετάττοντο καὶ τὸ παραγγελλόμενον ἐποίουν, συντρέχοντες εἰς οὓς προστάξαιεν τόπους.

(Const. Exc. 2 (1), p. 213)

5. "Ὅτι ὀρνιθευομένων Ῥέμου καὶ Ῥωμύλου περὶ οἰκισμοῦ πόλεως, καὶ ἐκ τῶν δεξιῶν μερῶν διοσημεῖαν γενέσθαι φασί, καταπλαγέντα δὲ τὸν Ῥέμον ἐπιφθεγξάμενον εἰπεῖν τῷ ἀδελφῷ, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ πόλει πολλάκις ἐπαριστέροις βουλευμασιν ἐπιδέξιος ἀκολουθήσει τύχη· προπετῶς γὰρ αὐτοῦ τὸν ἄγγελον ἀποστείλαντος καὶ τὸ καθ' αὐτὸν μέρος ὅλως ἡμαρτηκότος ὑπὸ ταῦτομάτου διωρθῶσθαι τὴν ἄγνοιαν.

(Const. Exc. 4, p. 274)

6. "Ὅτι ὁ Ῥωμύλος κτίζων τὴν Ῥώμην τάφρον περιέβαλε τῷ Παλατίῳ κατὰ σπουδὴν, μὴ τινες τῷ περιοίκων ἐπιβάλλωνται κωλύειν αὐτοῦ τὴν προαίρεσιν. ὁ δὲ Ῥέμος βαρέως φέρων ἐπὶ τῷ διεσφάλλαι τῶν πρωτείων, φθονῶν δὲ ταῖς εὐτυχίαις τοῦ ἀδελφοῦ, προσίων τοῖς ἐργαζομένοις ἐβλασφήμει· ἀπεφώνητο γὰρ στενὴν εἶναι τὴν τάφρον, καὶ ἐπισφαλῇ ἔσεσθαι τὴν πόλιν, τῶν πολέμιων ῥαδίως αὐτὴν ὑπερβαινόντων. (2) ὁ δὲ Ῥωμύλος ὠργισμένος ἔφη, Παραγγελλῷ πᾶσι τοῖς πολίταις ἀμύνασθαι τὸν ὑπερβαίνειν ἐπιχειροῦντα. καὶ πάλιν ὁ Ῥέμος τοῖς ἐργαζομένοις ὀνειδίζων ἔφη στενὴν κατασκευάζειν τὴν τάφρον· εὐχερῶς γὰρ ὑπερβήσεσθαι τοὺς πολεμίους· καὶ γὰρ αὐτὸς ῥαδίως τοῦτο πράττειν· καὶ ἅμα ταῦτα λέγων ὑπερήλατο. (3) ἦν δὲ τις Κέλερος, εἷς τῶν ἐργαζομένων, ὃς ὑπολαβὼν, Ἐγὼ δέ, φησὶν, ἀμύνομαι τὸν ὑπερπηδῶντα κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως, καὶ ἅμα ταῦτα λέγων ἀνέτεινε τὸ σκαφεῖον καὶ πατάξας τὴν κεφαλὴν ἀπέκτεινε τὸν Ῥέμον.

(Const. Exc. 4, pp. 274-275)

wdarli się przemocą do środka i zabili tych, którzy im stawili opór, a potem samego Amuliusza¹²⁵.

(Const. Exc. 3, p. 198)

4. Kiedy dzieci te [Romulus i Remus] doszły z biegiem czasu do wieku męskiego, dalece przewyższali innych urodą i siłą. Dlatego też zapewniali opiekę wszystkim pasterzom, z łatwością przepędzając tych, którzy mieli zwyczaj łupić i rabować, wielu z nich zabijając podczas grabieży, niektórych biorąc żywcem. Oprócz zapału, jaki przejawiali w tych działaniach, byli przyjaźnie usposobieni wobec wszystkich mieszkających w pobliżu pasterzy, żyjąc razem z nimi i okazując potrzebującym pomocy swój umiarkowany i skłonny do współdziałania charakter. Dlatego też, skoro bezpieczeństwo wszystkich spoczywało na ich barkach, większość poddała się im i wykonywała ich wolę, gromadząc się w tych miejscach, gdzie im tamci polecili.

(Const. Exc. 2 (1), p. 213)

5. Kiedy Remus i Romulus¹²⁶, zamierzając założyć miasto, śledzili lot ptaków wróżebnych, z prawej strony, jak mówią, pojawił się pomyślny znak, Remus odezwał się do brata, mówiąc, że w tym mieście często nienajlepszym zamiarom będzie towarzyszył pomyślny los; chociaż bowiem on [Romulus] zbyt pospiesznie wysłał posłańca z wiadomością i na własną rękę odczytał [znak] całkowicie błędnie, przez zupełny przypadek jego błędny osąd stał się słuszny¹²⁷.

(Const. Exc. 4, p. 274)

6. Budując Rzym, Romulus z ostrożności, zaczął otaczać Palatyn fosą, by nikt z okolicznych mieszkańców tam nie wszedł i nie zniszczył jego przedsięwzięcia. Lecz Remus, który ciężko znosił utratę pierwszego miejsca, zazdroszcząc bratu powodzenia, zbliżył się do budowniczych i złorzeczył im, że najwyraźniej fosa jest zbyt wąska i miasto będzie narażone na upadek, gdyż wrogowie z łatwością ją przekroczą. (2) Romulus rozgniewany powiedział: „Nakazuję wszystkim mieszkańcom wyrzucić zemstę na tym, kto poważy się przekroczyć fosę”. Lecz znowu Remus złorzeczył budowniczym, mówiąc, że fosa zbyt wąska, bo z łatwością przekroczą ją nieprzyjaciele; także on sam bez trudu to robi. I zaraz mówiąc to, przeskoczył fosę. (3) Ale Celer, jeden z budowniczych odpowiedział: „Ja zaś zemszczę się, i to na rozkaz króla na tym, który przekroczył fosę”. To mówiąc, podniósł zaraz łopatę i uderzywszy w głowę, zabił Remusa¹²⁸.

(Const. Exc. 4, pp. 274-75)

7. "Ὅτι Πολυχάρη Μεσσήνιον πλούτῳ καὶ γένει διαφέροντα συνθέσθαι μεθορίων κοινωνίαν πρὸς Εὐαίφνον Σπαρτιάτην. ὃν εἰς ἐπιμέλειαν καὶ φυλακὴν παραλαβόντα τάς τε ἀγέλας καὶ τοὺς νομεῖς ἐπιχειρῆσαι μὲν πλεονεκτεῖν, καταφανῇ δὲ γενέσθαι. (2) πωλήσαντα γὰρ ἐμπόροις τῶν τε βοῶν καὶ τῶν νομέων τινὰς ἐπ' ἐξαγωγῇ προσποιηθῆναι τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν ὑπὸ ληστῶν γεγονέναι βιαίως. τοὺς δὲ ἐμπόρους εἰς Σικελίαν πλέοντας κομίζεσθαι παρὰ τὴν Πελοπόννησον· γενομένου δὲ χειμῶνος προσορμισθῆναι τῇ γῇ, καὶ τοὺς νομεῖς νυκτὸς ἀποβάντας διαδρᾶναι τῇ τῶν τόπων ἐμπειρίᾳ πιστεύσαντας. (3) παραγεννηθέντων δὲ αὐτῶν εἰς Μεσσήνην, καὶ τῷ κυρίῳ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν εἰπόντων, τὸν Πολυχάρη τούτους μὲν κρύψαι, τὸν δὲ κοινωνὸν ἐκ τῆς Σπάρτης μεταπέμψασθαι. (4) διαβεβαιουμένου δὲ αὐτοῦ καὶ λέγοντος τῶν νομέων τοὺς μὲν ὑπὸ ληστῶν ἀφηρπάσθαι, τοὺς δὲ τετελευτηκέναι, τὸν Πολυχάρη προάγειν τοὺς ἄνδρας. οὓς ἰδόντα τὸν Εὐαίφνον καταπλαγῆναι, καὶ φανερῶς ἐλεγχόμενον τραπῆναι πρὸς δέησιν, καὶ τάς τε βοῦς ἀποκαταστήσειν ἐπαγγελέσθαι καὶ πᾶσαν προέσθαι φωνὴν εἰς τὸ σωθῆναι. (5) τὸν δὲ Πολυχάρη ἐντραπέντα τὴν ξενίαν κρύψαι τὴν πρᾶξιν, καὶ τὸν υἱὸν συναποστεῖλαι τῷ Σπαρτιάτῃ πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν δικαίων. Εὐαίφνον δὲ καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐπιλαθέσθαι, τὸν δὲ εἰς Σπάρτην συνεκπεμφθέντα νεανίσκον ἀνελεῖν. (6) οὗ συντελεσθέντος τὸν Πολυχάρη ὡς ἐπὶ τηλικούτοις ἀνομήμασιν ἀγανακτεῖν καὶ τὸν αἵτιον ἐξαιτεῖν. τοὺς δὲ Λακεδαιμονίους τούτῳ μὴ προσέχειν, τὸν δὲ υἱὸν Εὐαίφνου μετ' ἐπιστολῆς εἰς Μεσσήνην ἀποστεῖλαι δηλοῦντα, διότι Πολυχάρης εἰς Σπάρτην κατηγορεῖται περὶ ὧν ἔπαθεν ἐπὶ τε τῶν ἐφόρων καὶ τῶν βασιλέων. τὸν δὲ Πολυχάρη τυχόντα τῶν ἴσων τόν τε νεανίσκον ἀνελεῖν καὶ τὴν πόλιν ῥυσιάζειν.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 213-214)

8. "Ὅτι τῶν κυνῶν ὠρυομένων καὶ τῶν Μεσσηνίων ἀπελπιζόντων προσελθὼν τις τῶν πρεσβυτέρων παρεκάλει τὰ πλήθη μὴ προσέχειν τοῖς μάντεσι σχεδιάζουσι· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἰδίων βίων αὐτοὺς πλείστοις ἀμαρτήμασι περιπίπτειν, μὴ δυναμένους προῖδέσθαι τὸ μέλλον, καὶ νῦν ὑπὲρ ὧν εἰκὸς μόνους τοὺς θεοὺς γινώσκειν ἀδυνατεῖν ἀνθρώπους ὄντας ἐπίστασθαι. (2) παρεκελεύετο οὖν πέμπειν εἰς Δελφοὺς. ἡ δὲ Πυθία ἀνεῖλεν οὕτως. ἐκ τοῦ Αἰπυτιδῶν γένους θῦσαι κόρην τὴν τυχοῦσαν· ἐὰν δὲ ἡ λαχοῦσα ἀδυνατῇ καθοσιωθῆναι, θῦσαι τότε παρθένον τὴν τοῦ διδόντος ἐκουσίως ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους. καὶ ταῦτα πράξαντες ἔξετε νίκην τοῦ πολέμου καὶ κράτος. (3) . . . οὐδεμιᾶς γὰρ τιμῆς μέγεθος ἰσόρροπον ἐφαίνετο τοῖς γονεῦσι πρὸς τὴν τῶν τέκνων σωτηρίαν, ἀλλ' ἅμα μὲν ὁ τῆς συγγενείας ἔλεος ἐκάστω ὑπεδύετο πρὸ ὀφθαλμῶν λαμβάνοντι τὴν σφαγὴν, ἅμα δὲ ἐνετρέπετο προδότης γενέσθαι τέκνου πρὸς ὁμολογούμενον ὄλεθρον.

(Const. Exc. 4, p. 275)

7. Polychares z Mesenii¹²⁹, człowiek wyróżniający się majątkiem i pochodzeniem, dogadał się ze Spartiatą Euajfnosem w sprawie wspólnego użytkowania pogranicznej ziemi¹³⁰. Kiedy ten przejął opiekę i straż nad trzodami i pasterzami, próbował je zagarnąć, ale go przejrano. (2) Sprzedawszy kupcom część bydła i pasterzy, by wyprowadzić ich z kraju, upozorował ich uprowadzenie przez rozbójników. Kupcy zaś, płynąc na Sycylię, podróżowali statkiem wzdłuż wybrzeży Peloponezu; gdy nadszedł sztorm, stanęli na kotwicy blisko lądu, a pasterze pod osłoną nocy wysiedli i uciekli, ufając swemu doświadczeniu i znajomości terenu. (3) Kiedy zaś zjawili się w Mesenii i powiedzieli całą prawdę swemu panu, Polychares ukrył ich i wezwał ze Sparty współnika. (4) Ten przybył i opowiedział, jak to pasterzy uprowadzili rozbójnicy i niektórych zabili, a wówczas Polychares przyprowadził tych ludzi. Ujrawszy ich, Euajfnos stanął jak rażony piorunem i jawnie oskarżony zaczął błagać, obiecując zwrócić bydło i używając całej wymowy, by zyskać ocalenie. (5) Polychares zaś, odwzajemniając prawo gościnności, nie wspomniał o tym postępku, i posłał syna razem ze Spartiatą, by przyjął w swoje ręce to, co im się słusznie należało. Euajfnos jednak zapomniał o obietnicach, a młodzieńca posłanego [z nim] do Sparty zgładził. (6) Gdy doszło do takiej [zbrodni], Polychares zapłonął takim gniewem za haniebne przekroczenie prawa, że zażądał wydania sprawcy. Lacedemończycy jednak nie tylko nie zważali na to, lecz posłali syna Euajfnosa do Mesenii z wiadomością, że Polychares ma w Sparcie złożyć skargę przed eforami i królami za to, co go spotkało. Lecz Polychares, mając sposobność odpłacenia pięknym za nadobne, zabił młodzieńca i splądrował miasto.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 213-14)

8. Kiedy psy głośno wyły i Meseńczycy tracili nadzieję¹³¹, przyszedł ktoś ze starszyzny i poprosił, by lud nie płacił za lekkomyślne przepowiednie wieszczków, którzy nawet w sprawach własnego życia przeważnie popełniają błędy, nie potrafiąc przewidzieć tego, co ma nastąpić, a tych spraw, o których jedynie bogowie zapewne wiedzą, oni, będąc ludźmi, nie potrafią ich rozróżnić. (2) Nakazywał więc posłać do Delf. Pytia dała taką odpowiedź: mają złożyć w ofierze jakąkolwiek dziewczynę z rodu Ajpytydów¹³²; a jeśli tej, którą wskaże los, nie będzie można poświęcić, mają złożyć w ofierze dziewicę z tego samego rodu, którą ojciec odda dobrowolnie¹³³. To uczyniwszy, odniesiecie zwycięstwo w wojnie i zyskacie potęgę. (...) (3) Wydawało się bowiem, że wartość żadnego innego zaszczytu nie dorównuje w oczach rodziców ocaleniu życia ich dzieci, ale zarazem z jednej strony współczucie dla własnej krwi wdzierало się w serce każdego człowieka oglądającego na własne oczy zabójstwo, z drugiej zaś strony odczuwano wstyd za to, że staje się zdrajcą ten, kto oddaje dziecko na śmierć, na którą dał przyzwolenie.

(Const. Exc. 4, p. 275)

9. Προέπιπτεν εἰς ἀνάξια τῆς περὶ αὐτὸν δόξης ἀμαρτήματα· δεῖνος γὰρ ὁ ἔρως σφῆλαι τοὺς νέους, καὶ μάλιστα τοὺς μεγαλοφρονοῦντας ἐπὶ τῇ τοῦ σώματος ῥώμῃ. διὸ καὶ παρεισῆγαγον οἱ παλαιοὶ τῶν μυθογράφων τὸν ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀνίκητον Ἡρακλέα ὑπὸ τῆς τούτου δυνάμεως νικώμενον.

(Const. Exc. 4, p. 276)

10. Ὅτι Ἀρχίας ὁ Κορίνθιος ἐραστής ὢν Ἀκταίωνος τὸ μὲν πρῶτον προσέπεμπε τινα τῷ παιδί, θαυμαστάς ἐπαγγελίας ποιούμενος· οὐ δυνάμενος δὲ αὐτὸν ἀναλαβεῖν παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς καλοκάγαθίαν καὶ τὴν αὐτοῦ τοῦ παιδὸς σωφροσύνην, ἤθροισε τῶν συνήθων τοὺς πλείστους, ὡς βιασόμενος τὸν χάριτι καὶ δεήσει μὴ ὑπακούοντα. (2) τέλος δὲ μεθυσθεὶς μετὰ τῶν συμπαρκληθέντων ἐπὶ τοσοῦτον ἀνοίας προέπεσεν ὑπὸ τοῦ πάθους, ὥστε εἰς τὴν οἰκίαν ἐμπεσὼν τοῦ Μελίσσου τὸν παῖδα βιαίως ἀπήγαγεν. (3) ἀντεχομένου δὲ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν, παρ' ἀμφοτέροις φιλοτιμίας βιαιοτέρας γενομένης ἔλαθεν ὁ παῖς ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἀντεχομένων ἀφείς τὴν ψυχὴν. ὥστε τὸ παράδοξον τῆς πράξεως ἀναλογιζομένους ἐλέειν ἅμα τὴν τοῦ παθόντος συμφορὰν καὶ θαυμάζειν τὴν τῆς τύχης περιπέτειαν· ὧ γὰρ ὁ παῖς τῆς αὐτῆς ἐκείνης ἔτυχε προσηγορίας, τούτῳ τὴν ὁμοίαν τοῦ βίου καταστροφὴν ἔσχεν, ἐκατέρων ὑπὸ τῶν μάλιστα ἂν βοηθησάντων τοῦ ζῆν παραπλησίῳ τρόπῳ στερηθέντων.

11. Ὅτι Ἀγαθοκλῆς ἐπιστάτης αἵρεθεὶς τῆς περὶ τὸν νεὼν τῆς Ἀθηνᾶς οἰκοδομίας, τοὺς καλλίστους τῶν τεμνομένων λίθων ἐπιλεγόμενος τὴν μὲν δαπάνην ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ἐποιεῖτο, τοῖς δὲ λίθοις καταχρησάμενος οἰκίαν ὑποδόμησε πολυτελεῖ· ἐφ' οἷς φασιν ἐπιφανῆναι τὸ δαιμόνιον· κεραυνωθέντα γὰρ τὸν Ἀγαθοκλέα μετὰ τῆς οἰκίας καταφλεχθῆναι. (2) οἱ δὲ γεωμόροι ἔκριναν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ δημοσίαν εἶναι, καίπερ τῶν κληρονόμων δεικνυόντων μηδὲν εἰληφότα τῶν ἱερῶν ἢ δημοσίων χρημάτων. τὴν δὲ οἰκίαν καθιερώσαντες ἄβατον τοῖς εἰσιοῦσιν ἐποίησαν, ὡς ἔτι καὶ νῦν ὀνομάζεται Ἑμβρονταῖον.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 214-215)

12. Μετὰ ταῦθ' ὁ μὲν βασιλεὺς ἀναλαβὼν ἑαυτὸν ἐκ τῶν τραυμάτων προέθηκε κρίσιν ἀριστείου. κατέβησαν μὲν οὖν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα δύο, Κλέωννις τε καὶ Ἀριστομένης, ὧν ἑκάτερος εἶχεν ἰδιὸν τι πρὸς δόξαν. (2) ὁ γὰρ Κλέωννις ὑπερασπίσας τὸν βασιλέα πεπτωκότα τῶν ἐπιφερομένων Σπαρτιατῶν ὁκτὼ νεκροὺς ἐπεποιήκει· καὶ τούτων ἦσαν δύο ἡγεμόνες ἐπιφανεῖς πάντων δὲ τῶν ἀναιρεθέντων ὑπ' αὐτοῦ τὰς πανοπλίας ἐσκυλευκῶς ἐδεδώκει τοῖς ὑπασπισταῖς, ἵνα ἔχη σημεῖα τῆς ἰδίας ἀρετῆς πρὸς τὴν κρίσιν. πολλοῖς δὲ περιπεσὼν τραύμασιν ἅπαντ' ἔσχεν ἐναντία, μέγιστον παρεχόμενος τεκ-

9. Rzucił się on¹³⁴ głową naprzód w błędy niegodne jego sławy; gdyż potęga miłości potrafi zwieść młodzieńców, zwłaszcza takich młodzieńców, dumnych z siły swych ciał. Dlatego też dawni autorzy mitów przedstawiali Heraklesa, którego nikt nigdy nie zwyciężył, jako pokonanego przez potęgę miłości.

(Const. Exc. 4, p. 276)

10. Archiasz z Koryntu¹³⁵, gdy zapalał miłością do Akteona, wysłał najpierw do młodzieńca posłańca, czyniąc mu wspaniałe obietnice; a kiedy nie zdołał go zmusić do uczynków niezgodnych z honorowymi zasadami jego ojca i skromnością samego młodzieńca, zebrał większą liczbę swych towarzyszy z zamiarem wzięcia przemocą młodzieńca, który nie ulegał ani okazanej łasce, ani prośbie. (2) Wreszcie Archiasz upił się w towarzystwie tych, których wezwał na pomoc, i popadł w taki obłęd, że wpadłszy do domu Melissosa, próbował siłą uprowadzić młodzieńca. (3) Ojciec jednak stawiał mu opór wraz z pozostałymi domownikami, a gdy z obu stron powstało gwałtowne zamieszanie, młodzieniec stracił życie w rękach swych obrońców. I tak, gdy rozważamy przedziwny przebieg tego zdarzenia, z jednej strony czujemy litość z powodu nieszczęścia ofiary, a zarazem dziwimy się nieoczekiwanej odmianie losu. Młodzieniec bowiem nosił przypadkiem imię tego, który zakończył życie podobną śmiercią¹³⁶, gdyż obu w taki sam sposób pozbawili życia ludzie, którzy najbardziej starali się pomóc.

11. Agatokles¹³⁷ został wybrany na nadzorcę budowy świątyni Ateny i, gromadząc najdoskonalsze bloki ciętych kamieni, płacił za nie z własnej kieszeni, ale czyniąc nieprawy użytek z kamieni, zbudował z nich kosztowny dom. W odpowiedzi na taki jego uczynek, jak mówią, bóstwo objawiło się ludziom: Agatokles został bowiem rażony piorunem i razem ze swym domem zginął w płomieniach. (2) Posiadacze ziemscy¹³⁸, władający tym obszarem zarządzili, że posiadłość ta należy do państwa, chociaż jego spadkobiercy przedstawiali dowody, że [Agatokles] nie przywłaszczył sobie żadnych pieniędzy należących do świątyni ani do państwa. Dom ten poświęcili bogini i zabronili komukolwiek wchodzić do środka; do dziś dnia jest on nazywany Domem Rażonym Piorunem.

(Cons. Exc. (2), pp. 214-215)

12. Następnie król¹³⁹, kiedy wyzdrowiał z ran, zaproponował pojedynek, który rozstrzygnąłby o pierwszeństwie w męstwie. Dwóch wystąpiło w agonie, Kleonnis i Arystomenes¹⁴⁰, a każdy z nich miał własny tytuł do chwały. (2) Kleonnis przykrył króla własną tarczą, kiedy ten padł, i położył trupem ośmiu nacierających Spartan, a dwóch z nich było znacznymi wodzami; ze wszystkich zaś przez siebie zabitych zdarł zbroje i oddał swym szeregowym żołnierzom, by zyskać świadectwo własnego męstwa w pojedynku. A choć odniósł wiele ran, wszystkie miał z przodu, najlepszy dowód, że przed żadnym z nieprzyjaciół

μήριον τοῦ μηδενὶ τῶν πολεμίων εἶξαι. (3) ὁ δ' Ἀριστομένης ἐν τῷ περὶ τοῦ βασιλέως ἀγῶνι πέντε μὲν ἀνηρῇκει τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ τὰς πανοπλίας ἐσκυλεύκει τῶν πολεμίων ἐπικειμένων. καὶ τὸ μὲν ἑαυτοῦ σῶμα διεφύλαξεν ἄτρωτον, ἐκ δὲ τῆς μάχης ἀπερχόμενος εἰς τὴν πόλιν ἔργον ἐπαινούμενον ἔπραξεν. (4) ὁ μὲν γὰρ Κλέωννις ἀσθενῶς ἐκ τῶν τραυμάτων διακείμενος οὔτε βαδίζειν καθ' αὐτὸν οὔτε χειραγωγεῖσθαι δυνατὸς ἦν· ὁ δ' Ἀριστομένης ἀράμενος αὐτὸν ἐπὶ τοὺς ὤμους ἀπήνεγκεν εἰς τὴν πόλιν, οὐδὲν δὲ ἦττον κομίζων τὴν ἰδίαν πανοπλίαν, καὶ ταῦτα τοῦ Κλεόννιδος προέχοντος τῶν ἄλλων μεγέθει τε καὶ ῥώμῃ σώματος. (5) τοιαύτας δ' ἐχόντων ἀφορμὰς εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἀριστείων κρίσιν, ὁ βασιλεὺς ἐκάθισε μετὰ τῶν ταξιάρχων κατὰ τὸν νόμον. προλαβὼν οὖν τὸν λόγον ὁ Κλέωννις τοιοῦτοις ἐχρήσατο λόγοις. (6) Βραχὺς μὲν ἐστὶν ὁ περὶ τῶν ἀριστείων λόγος· κριταὶ γὰρ εἰσιν τεθεαμένοι τὰς ἐκάστων ἀρετάς· ὑπομνήσαι δὲ δεῖ με, διότι πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἄνδρας ἐκατέρων διαγωνισαμένων ὑφ' ἑνα καιρὸν καὶ τόπον ἐγὼ πλείους ἀπέκτεινα. δῆλον οὖν ὡς κατὰ τὴν αὐτὴν περίστασιν ὁ πρότερος ἐν ἀριθμῷ τῶν ἀναιρεθέντων προτερεῖ καὶ τοῖς εἰς τὸ πρωτεῖον δίκαιοις. (7) ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ σώματα ἐκατέρων ἐμφανεστάτας ἀποδείξεις ἔχει τὴν ὑπεροχῆς· ὁ μὲν γὰρ πλήρης ὢν τραυμάτων ἐναντίων ἀπελύετο τῆς μάχης, ὁ δ' ὥσπερ ἐκ πανηγύρεως, ἀλλ' οὐ τηλικαύτης παρατάξεως ἐξίων οὐκ ἐπειράθη, τί δύναται πολεμίων σίδηρος. (8) εὐτυχέστερος μὲν οὖν ἴσως Ἀριστομένης, ἀγαθώτερος δ' ἡμῶν οὐκ ἂν δικαίως κριθεῖη. πρόδηλος γὰρ ὁ ὑπομείνας τοσαύτας διαιρέσεις τοῦ σώματος ὡς ἀφειδῶς ἑαυτὸν ἐπέδωκεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος· ὁ δ' ἐν πολεμίων συμπλοκῇ καὶ τοιοῦτων κινδύνων τηρήσας ἑαυτὸν ἄτρωτον εὐλαβεῖα τοῦ παθεῖν τι τοῦτ' ἐνήργησεν. (9) ἄτοπον οὖν εἰ παρὰ τοῖς ἑωρακόσι τὴν μάχην ὁ τῶν πολεμίων μὲν ἐλάττους ἀνελών, τῷ δ' ἰδίῳ σώματι κινδυνεύσας ἦττον, προκριθήσεται τοῦ πρωτεύοντος ἐν ἀμφοτέροις. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ μηδενὸς ἔτι κινδύνου ὑπάρχοντος βαστάσαι τὸ σῶμα καταπεπονημένον ὑπὸ τῶν τραυμάτων ἀνδρείαν μὲν οὐδεμίαν ἔχει, σώματος δ' ἴσως ἰσχὺν ἐπιδείκνυται. ἱκανὰ μοι ταῦτα εἶρηται πρὸς ὑμᾶς· πρόκειται γὰρ ἀγὼν οὐ λόγων, ἀλλ' ἔργων.

(10) Παραλαβὼν δ' ἐν μέρει τὸν λόγον Ἀριστομένης, Θαυμάζω, φησὶν, εἰ μέλλει περὶ ἀριστείων ἀμφισβητεῖν ὁ σωθεὶς τῷ σώσαντι· ἀναγκαῖον γὰρ ἢ τῶν δικαζόντων αὐτὸν ἄνοιαν καταγινώσκειν ἢ τὴν κρίσιν δοκεῖν ἐκ τῶν νῦν λεγομένων, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῶν τότε πεπραγμένων ἔσεσθαι. οὐ μόνον δὲ Κλέωννις δειχθήσεται κατ' ἀρετὴν λειπόμενος, ἀλλὰ καὶ τελέως ἀχάριστος. (11) ἀφείς γὰρ τὸ τὰ συντελεσθέντα ὑπ' αὐτοῦ καλῶς διαπορεύεσθαι, διέσυρε τὰς ἐμὰς πράξεις, φιλοτιμότερος ὢν ἢ δίκαιον· ὧ γὰρ καὶ ἰδίας σωτηρίας τὰς μεγίστας ὀφείλει χάριτας, τούτου τὸν ἐπὶ τοῖς καλῶςπραχθεῖσιν ἔπαινον διὰ φθόνον ἀφήρηται. ἐγὼ δὲ ὁμολογῶ μὲν ἐν τοῖς τότε γεγεννημένοις κινδύνοις εὐτυχὴς ὑπάρξαι, φημὶ δὲ πρότερον ἀγαθὸς γενέσθαι. (12) εἰ μὲν γὰρ ἐκκλίνας τὴν τῶν πολεμίων ἐπιφορὰν ἄτρωτος ἐγενόμην, οὐκ εὐτυχῇ με προσήκεν ὀνομάζειν, ἀλλὰ δειλόν, οὐδ' ὑπὲρ ἀριστείων λέγειν κρίσιν, ἀλλὰ ταῖς ἐκ

nie uciekał. (3) Arystomenes znowu w walce o ocalenie króla zabił pięciu Lacedemończyków, i zdarł zbroje z leżących nieprzyjaciół. Jego własne ciało natomiast uchroniło się przed jakąkolwiek raną, a powróciwszy po bitwie do miasta, dokonał godnego pochwały czynu. (4) Kleonnis bowiem, powracający powoli do zdrowia z ran, nie miał władzy ani w nogach, ani w rękach. Arystomenes wziął go więc na ramiona i zaniósł do miasta, nie mówiąc o tym, że niósł na sobie również własną zbroję, a Kleonnis przewyższał innych rozmiarami i siłą ciała. (5) Takie mając przewagi, stawili się na pojedynek o pierwszeństwo w męstwie, a król zasiadł wraz z dowódcami, jak każe obyczaj. Kleonnis przemówił pierwszy, zwracając się do nich tymi słowami:

(6) „Wystarczy krótka mowa o pierwszeństwie w męstwie; sędziami są bowiem ludzie, którzy widzieli przewagi w męstwie u każdego z nas; wypada mi więc tylko przypomnieć, że kiedy obaj walczyliśmy z tymi samymi mężami w tym samym czasie i miejscu, ja zabiłem ich więcej. Jasne więc jest, że ten, kto w tych samych okolicznościach okazał się pierwszym pod względem liczby zabitych nieprzyjaciół, będzie również na pierwszym miejscu w swoim słusznym żądaniu zajęcia pierwszego miejsca. (7) Co więcej, ciała nas obu są najlepszym świadectwem przewagi: jeden z nas bowiem wyszedł z bitwy cały pokryty ranami zadany przez wrogów, a drugi niczym powracający z jarmarku, a nie z tak zażartej walki, nie doświadczył, czym jest miecz nieprzyjaciół. (8) Arystomenesa można by równie dobrze nazwać szczęśliwszym, ale za lepszego z nas nie sposób go uznać. W oczywisty sposób ten, kto doznał tylu ran, bez reszty ofiarował siebie w obronie ojczyzny. Ten zaś, kto w czasie walki wręcz z nieprzyjaciółmi i w tego rodzaju niebezpieczeństwach ostał się nietknięty od ran, zdołał czegoś takiego dokonać jedynie ostrożnością w narażaniu się na rany. (9) Byłoby zatem bezsensowne, gdyby w ocenie naocznych świadków bitwy ten, kto zabił mniej nieprzyjaciół, a ciało swe mniej narażał na niebezpieczeństwo, został uznany za lepszego z nich dwóch. Co więcej, gdy nie zagraża żadne niebezpieczeństwo, obnoszenie ciała pokrytego ranami nie ma w sobie nic z męstwa, choć może świadczyć o sile ciała. Wystarczy to, co do was powiedziałem; chodzi bowiem o współzawodnictwo nie słów, ale czynów”. (10) Przystąpił teraz do wygłaszania mowy Arystomenes i rzekł: „Zdumiewa mnie, jak może człowiek, który został ocalony, współzawodniczyć o pierwszeństwo z tym, który go ocalił. Wypływa stąd konieczny wniosek, że człowiek ten albo oskarża sędziów o głupotę, albo sądzi, iż werdykt zapadnie na podstawie tego, co teraz mówimy, a nie tego, czegośmy wcześniej dokonali. Wykażę bowiem, że Kleonnis nie tylko stoi niżej pod względem męstwa, ale też jest zupełnie niewdzięczny. (11) Pominąwszy bowiem odpowiednie przedstawienie tego, czego sam pięknie dokonał, zaczął oczerniać moje czyny, będąc raczej żądnym zaszczytów niż sprawiedliwym. Człowiekowi, któremu jest winien najwyższą wdzięczność za ocalenie życia, z zawiści starał się odebrać pochwałę za piękne uczynki. Ja z kolei gotów jestem przyznać, że

τῶν νόμων τιμωρίαις περιπεπτωκέναι· ἐπεὶ δ' ἐν πρώτοις μαχόμενος καὶ τοὺς ὑφισταμένους ἀναιρῶν οὐκ ἔπαθον ἄπερ ἔπραξα, ῥητέον οὐκ εὐτυχῇ με μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγαθόν. (13) εἴτε γὰρ οἱ πολέμιοι καταπλαγέντες τὴν ἀρετὴν οὐκ ἐτόλμησαν ἀμύνασθαι, μεγάλων ἐπαινῶν ἄξιος ὃν ἐφοβήθησαν, εἴτ' ἐκείνων ἀγωνιζομένων εὐθύμως ἐγὼ φονεύων τοὺς ἀνθεστηκότας καὶ τοῦ σώματος ἐποιούμην πρόνοιαν, ἀνδρεῖος ἅμα καὶ συνετός. (14) ὁ γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ θυμομαχεῖν ἐμφρόνως ὑπομένων τὸ δεινὸν ἐκατέρας ἔχει τὰς ἀρετάς, σώματός τε καὶ ψυχῆς. καίτοι γε ταῦτα τὰ 23 δίκαια πρὸς ἐτέρους ἦν μοι ῥητέον ἀμείνους τούτου. ὅτε γὰρ Κλέονιν παραλελυμένον ἐκ τῆς μάχης εἰς τὴν πόλιν ἀπήνεγκα τάμαυτοῦ σώζων ὄπλα, καὶ ὑπ' αὐτοῦ κεκρίσθαι νομίζω τὸ δίκαιον. (15) καίτοι γε παροραθεὶς τόθ' ὑφ' ἡμῶν ἴσως οὐκ ἂν ἤριζε νῦν ὑπὲρ ἀριστείων, οὐδὲ διασύρων τηλικούτον μέγεθος εὐεργεσίας ἔλεγε μηθὲν εἶναι μέγα τὸ πραχθὲν διὰ τὸ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἀποχωρεῖν ἐκ τῆς μάχης τοὺς πολεμίους. τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι πολλάκις οἱ διαλυθέντες ἐκ τῆς μάχης ἐξ ὑποστροφῆς εἰώθασιν ἐπιτίθεσθαι καὶ στρατηγία ταύτη χρησάμενοι τυγχάνειν τῆς νίκης; ἱκανὰ μοι τὰ ῥηθέντα· λόγων γὰρ πλειόνων οὐκ οἶμαι ὑμᾶς προσδεῖσθαι. (16) Τούτων ῥηθέντων οἱ δικάζοντες ὁμογνῶμονες γενόμενοι προέκριναν τὸν Ἀριστομένην.

(Cod. Vatic. 1354; cf. FGrHist. 106 F 12)

13. Καὶ ταῖς προθυμίαις ἐπερρώσθησαν· τοὺς γὰρ ἐκ παίδων ἀνδρεῖαν καὶ καρτερίαν ἀσκοῦντας, κἂν ἡ τύχη που ταπεινώσῃ, βραχὺς λόγος ἐφ' ὃ δεῖ παρίστησιν. οὐ μὴν οὐδὲ οἱ Μεσσήνιοι τούτων ἀπελείποντο ταῖς προθυμίαις, ἀλλὰ ταῖς σφῶν ἀρεταῖς πιστεύσαντες. . . .

(2) Ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι καταπονούμενοι ὑπὸ Μεσσηνίων ἔπεμψαν εἰς Δελφούς· ἡ δὲ ἔχρησεν,

οὐ σε μάχης μόνον ἔργ' ἐφέπειν χερὶ Φοῖβος ἀνώγει,
ἀλλ' ἀπάτῃ μὲν ἔχει γαῖαν Μεσσηνίδα λαός,
ταῖς δ' αὐταῖς τέχναισιν ἀλώσεται αἷσπερ ὑπῆρξεν.

ἐστὶ δὲ τὸ νοούμενον μὴ μόνον τοῖς ἐκ βίας ἔργοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ δόλου. . . .

(Const. Exc. 4, p. 276)

pośród niebezpieczeństw bitwy miałem szczęście, ale podkreślam też, że wcześniej okazałem się mężny. (12) Gdybym bowiem wyszedł bez draśnięcia z walki dlatego, że unikałem ciosów nieprzyjaciół, trzeba by mnie nazwać nie szczęśliwym, ale tchórzliwym, i mówić nie o przyznaniu pierwszeństwa, ale raczej o poniesieniu kary zgodnie z prawem. Skoro jednak właśnie podczas walki w pierwszym szeregu i zabijaniu moich przeciwników nie doznałem tego, co sam czyniłem, mówić trzeba nie tylko, że mam szczęście, ale że jestem mężny. (13) Jeśli bowiem przerażeni nieprzyjaciele nie śmieli stanąć przeciwko mej waleczności, na wielkie pochwały zasługuje ten, którego się bali. Lub przeciwnie, jeśli mieli w sobie ducha walki, a ja mimo to zabijałem ich, gdy się zbliżali, zważając jednocześnie na swoje ciało, jestem zarazem odważny i sprytny. (14) Człowiek bowiem, który walcząc zażarcie wychodzi naprzeciw niebezpieczeństwu z rozsądkiem, posiada podwójne cnoty, ciała i ducha. A jednak te słuszne uwagi trzeba mi było raczej zwrócić do lepszych od niego. Kiedy bowiem niosłem niezdolnego do ruchu Kleonnisa z pola bitwy do miasta, zachowując mój własny oręż, on sam, jak sądzę, uznawał wówczas mój czyn za słuszny. (15) Gdybym wszakże, co było całkiem możliwe, nie zważał wtedy na niego, nie spierałby się teraz ze mną o pierwszeństwo, i wyszydzając tak wielki dług wdzięczności nie mówiłby, że wielki ten uczynek był niczym, gdyż w tamtym czasie nieprzyjaciele wycofali się już z pola bitwy. Któż bowiem nie wie, że często ci, którzy wycofali się z bitwy, mają zwyczaj zawracać i posługując się taką strategią, odnosić zwycięstwo? Dosyć powiedziałem; nie myślę bowiem, by potrzeba wam więcej słów”. (16) Po tych przemówieniach sędziowie jednomyślnie głosowali za Arystomenesem.

(Cod. Vatic. 1354; cf. FGrHist. 106 F 12)

13. [Lacedemończycy] odzyskali swój zapal; tym bowiem, którzy od dziecka zaprawiają się w cnocie i męstwie, nawet gdyby los ich w jakiś sposób poniżył, krótka mowa przywróci poczucie powinności. Z drugiej strony Meseńczycy nie ustępowali im zapalem, ale ufając własnej dzielności (...)

(2) Lacedemończycy, zagrożeni przez Meseńczyków, posłali do Delf. Kapłanka dała im wyrocznię:

Nie tylko czyny bitewne masz podejmować na rozkaz Feba,
boć oszustwem posiadał meseńską ziemię lud,
i zdobędą tym samym podstępem jak uprzednio.

Sens [wyroczni] jest taki, że nie tylko poprzez gwałtowne czyny, ale też płynące z podstępem (...)

(Const. Exc. 4, p. 276)

14. "Ὅτι Πομπήλιος ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς πάντα τὸν τοῦ ζῆν χρόνον ἐν εἰρήνῃ διετέλεσε. λέγουσι δέ τινες ἀκουστὴν γενόμενον Πυθαγόρου παρ' ἐκείνου λαβεῖν τὰ τε περὶ θεῶν νομοθετήματα, καὶ πολλὰ διδαχθῆναι, δι' ὧν ἐπιφανὴς ἀνὴρ ἐγένετο καὶ βασιλεὺς ἠρέθη μετὰπεμπτος.

(Const. Exc. 2 (1), p. 215)

15. "Ὅτι κατὰ τὴν ἀξίαν οὐδὲ θελήσαντες δυνάμεθα τιμῆσαι τὸ δαιμόνιον· ὥστε εἰ μὴ κατὰ δύνανμιν βουληθείμεν εὐχαριστεῖν, τίνας ἂν ἐλπίδας τοῦ μέλλοντος βίου λαμβάνοιμεν, εἰς τούτους ἐξαμαρτάνοντες οὓς ἀδικοῦντας οὐκ ἂν εἴη δυνατόν οὔτε λαθεῖν οὔτε διαφυγεῖν; τὸ μὲν γὰρ ὅλον, παρ' οἷς ἀθάνατον εἶναι συμβαίνει καὶ τὴν εὐεργεσίαν καὶ τὴν κόλασιν, φανερόν ὡς ἐν τούτοις παρασκευάζειν προσήκει τὴν μὲν ὀργὴν ἀγέννητον, τὴν δὲ εὐνοίαν αἰώνιον. — (2) τηλικαύτην γὰρ ἔχει παραλλαγὴν ὁ τῶν ἀσεβῶν βίος πρὸς τὸν τῶν εὐσεβῶν, ὥστε προσδοκᾶν ἐκατέρους αὐτοῖς βεβαιώσῃν τὸ θεῖον τοῖς μὲν τὰς ἰδίας εὐχάς, τοῖς δὲ τὰς παρὰ τῶν ἐχθρῶν εὐχάς. . . . (3) τὸ δὲ ὅλον, εἰ τοῖς μὲν ἐχθροῖς ὅταν πρὸς τοὺς βωμοὺς καταφύγῃσι βοηθοῦμεν, τοῖς δὲ πολεμίοις διὰ τῶν ὄρκων πίστεις δίδομεν μηδὲν ἀδικήσῃν, ποίαν χρὴ πρὸς αὐτοὺς ποιεῖσθαι τοὺς θεοὺς σπουδὴν, οἳ οὐ μόνον τοὺς εὐσεβεῖς ἐν τῶν ζῆν εὖ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον, εἰ δὲ καὶ ταῖς τελεταῖς πιστεύομεν, διαγωγὴν μετ' εὐφημίας ἡδεῖαν εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα παρασκευάζουσιν; διὸ καὶ προσήκειν μηδὲν οὕτω τῶν ἐν τῷ βίῳ σπουδάζειν ὡς περὶ τὴν τῶν θεῶν τιμὴν. (4) "Ὅτι ἀνδρείαν καὶ δικαιοσύνην καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἀνθρώπων καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ζώων εὐρήσθαι συμβέβηκε, τὴν δὲ εὐσέβειαν τοσοῦτω τῶν ἄλλων ἀρετῶν προέχειν ὅσον καὶ τοὺς θεοὺς τῶν θνητῶν ἐν πᾶσι πρωτεύειν. (5) "Ὅτι ζηλωτῆς οὕσης εὐσεβείας τοῖς ἰδιώταις, πολὺ μᾶλλον οἰκείαν εἶναι ταῖς πόλεσι· τῆς τε γὰρ ἀθανασίας ἐγγύτερον οὔσαι προσφκειωμένην τοῖς θεοῖς τὴν φύσιν ἔχουσι καὶ πολὺν χρόνον διαμένουσαι προσδοκῶσι τὴν ὀφειλομένην ἀμοιβήν, τῆς μὲν εὐσεβείας τὴν ἡγεμονίαν, τῆς δὲ εἰς τὸ θεῖον ὀλιγωρίας τὴν τιμωρίαν.

(Const. Exc. 4, pp. 276-277)

16. "Ὅτι Δηϊόκης ὁ Μήδων βασιλεὺς πολλῶν ἀνομημάτων γενομένων ἦσκει δικαιοσύνην καὶ ἄλλας ἀρετάς.

(Const. Exc. 2 (1), p. 215)

17. "Ὅτι Μυσκελλός τις Ἀχαιοὺς ὧν τὸ γένος ἐκ Ῥύπης κατήντησεν εἰς Δελφοὺς καὶ τὸν θεὸν ἐπηρώτησε περὶ τέκνων γενέσεως· ἡ δὲ Πυθίᾳ ἀνεῖλεν οὕτως·

Μύσκελλε βραχύνωτε, φιλεῖ σ' ἐκάεργος Ἀπόλλων,
καὶ γενεὰν δώσει· τόδε δὲ πρότερόν σε κελεύει,
οἰκῆσαι σε Κρότωνα μέγαν καλαῖς ἐν ἀρούραις.

14. Pompiliusz¹⁴¹, król Rzymian, cały czas życia spędził w pokoju. Powiadają niektórzy, że zostawszy uczniem Pitagorasa¹⁴², od niego otrzymał nauki, które wprowadził życie na temat kultu bogów, i wiele się od niego nauczył, a dzięki temu stał się mężem wybitnym i został wybrany i wezwany na króla.

(Const. Exc. 2 (1), p. 215)

15. Nie jest w naszej mocy, mimo najlepszych chęci, wystarczająco czcić bóstwo. Tak więc gdybyśmy nie chcieli okazać bogom wdzięczności podług naszej mocy, jakież nadzieje na przyszłe życie moglibyśmy mieć, będąc winnymi wobec tych, przed którymi źle czyniący nie mogą ani się ukryć, ani umknąć. W ogóle jasną jest rzeczą, że czcząc tych, którzy mają moc zarówno nieśmiertelnej wdzięczności, jak i karania, należy starać się o to, by nie prowokować ich gniewu i doznawać wiecznie trwałej życzliwości. – (2) Tak wielka jest bowiem różnica pomiędzy życiem bezbożnych a życiem pobożnych, że choć jedni i drudzy spodziewają się, że bóstwo wysłucha ich modlitw, ci pierwsi oczekują, że wysłuchane będą ich własne prośby, a drudzy – że prośby ich nieprzyjaciół. (...) (3) W ogóle, jeśli wrogom udzielamy pomocy, gdy szukają ucieczki przy ołtarzach, jeśli nieprzyjaciółom zaprzysięgamy zaufanie i nie krzywdzimy ich, jakie powinniśmy okazywać staranie samym bogom, którzy troszczą się o pobożnych nie tylko za życia, ale i po śmierci, a jeśli także zaufamy misteriom, gotują im wraz z dobrą sławą szczęśliwe istnienie na wieczność? Dlatego też trzeba nam najbardziej ze wszystkich rzeczy w życiu troszczyć się o oddawanie czci bogom. (4) Wniosek stąd taki, że męstwo, sprawiedliwość i inne cnoty ludzkie posiadły także pozostałe stworzenia, lecz pobożność tak dalece przewyższa inne cnoty, jak i [sami] bogowie we wszystkim są wyżsi od śmiertelnych. (5) Skoro pobożność jest pożądaną rzeczą dla pojedynczych ludzi, o ileż bardziej jest ona rzeczą właściwą dla państw; państwa, będąc bliżej nieśmiertelności, mają naturę bardziej podobną do bogów, a trwając przez długi czas, mogą oczekiwać należytej nagrody, hegemonii w zamian za pobożność, a kary za lekceważenie bóstwa.

(Const. Exc. 4, pp. 276-277)

16. Dejokes¹⁴³, król Medów, choć wokół działo się wiele nieprawości, praktykował sprawiedliwość i inne cnoty.

(Const. Exc. 2 (1), p. 215)

17. Pewien Myskellos, pochodzący z Achai, udał się z Rhype do Delf i pytał boga o urodzenie się dzieci; a Pytia odrzekła w ten sposób:

Myskellosie, o krótkim grzbiecie¹⁴⁴, kocha cię sięgający daleko Apollo,
I da potomstwo; to ci wszakże najpierw nakazuje,
Byś zasiedlił Kroton wielki wśród pięknych pól.

τοῦ δὲ Κρότωνα ἀγνοοῦντος εἶπεῖν πάλιν τὴν Πυθίαν,

αὐτός σοι φράζει ἐκατηβόλος· ἀλλὰ συνίει.
οὔτος μὲν Τάφιος τοι ἀνήροτος, ἦδε δὲ Χαλκίς,
ἦδε δὲ Κουρήτων . . . ἡ ἱερὰ χθών,
αἶδε δ' Ἐχινάδες εἰσί· πολὺς δ' ἐπ' ἀριστερὰ πόντος.
οὔτω σ' οὐκ ἂν φημι Λακινίου ἄκρου ἀμαρτεῖν
οὐδ' ἱεράς Κριμίσσης οὐδ' Αἰσάρου ποταμοῖο.

(2) Ὅτι τοῦ χρησμοῦ προστάττοντος Κρότωνα κτίζειν ὁ Μύσκελλος τὴν περὶ τὴν Σύβαριν χώραν θαυμάσας ἐβούλετο κτίσαι, καὶ ἐξέπεσε χρησμὸς αὐτῷ οὕτως,

Μύσκελλε βραχύνωτε, παρέκ θεοῦ ἄλλα ματεύων
κλαύματα μαστεύεις· δῶρον δ' ὃ διδῶ θεὸς αἶνει.

(Const. Exc. 4, pp. 277-278)

18. Ὅτι οἱ Συβαριῖται γαστρίδουλοὶ εἰσὶ καὶ τρυφηταί. τοσοῦτος δὲ ἦν ζῆλος παρ' αὐτοῖς τρυφῆς, ὥστε καὶ τῶν ἔξωθεν ἐθνῶν μάλιστα ἡγάπων Ἴωνας καὶ Τυρρηνοὺς, ὅτι συνέβαινε αὐτοὺς τοὺς μὲν τῶν Ἑλλήνων, τοὺς δὲ τῶν βαρβάρων προέχειν τῇ κατὰ τὸ ζῆν πολυτελείᾳ.

(Const. Exc. 2 (1), p. 215)

(2) Ὅτι φασὶ τινὰ τῶν εὐπόρων Συβαριτῶν, ἀκούσαντα παρὰ τινων ὅτι θεασάμενός τις τοὺς ἐργάτας εἰληφῶς εἶη ῥήγματα, παρακαλέσαι τὸν εἰπόντα μὴ θαυμάσαι· καὶ γὰρ ἀκούσαντα τὸ γεγονὸς πεπονηκέναι τὴν πλευρὰν. ἕτερον δὲ λέγεται παραβαλόντα εἰς Σπάρτην εἶπεῖν ὅτι πρότερον μὲν θαυμάζοι τὴν τῶν Σπαρτιατῶν ἀνδρείαν, τότε δὲ θεασάμενον εὐτελῶς καὶ μετὰ πολλῆς κακοπαθείας βιοῦντας εἶπεῖν ὅτι τῶν ἐσχάτων οὐδὲν διαφέρουσι· τὸν γὰρ ἐν Συβαρίταις ἀνανδρότατον μᾶλλον ἐλέσθαι ἂν τρὶς ἀποθανεῖν ἢ τοιοῦτον βίον ζῶντα καρτερεῖν. μάλιστα δὲ παρ' αὐτοῖς περιουσιάσαι λέγεται τρυφῇ τὸν ὀνομαζόμενον Μινδυρίδην.

(Const. Exc. 4, p. 278)

19. Ὅτι Μινδυρίδης λέγεται περιουσιάσαι τρυφῇ παρὰ Συβαρίταις. τοῦτον γὰρ, Κλεισθένους τοῦ Σικυωνίων τυράννου νικήσαντος ἄρματι καὶ κηρύξαντος παραγενέσθαι τοὺς προαιρουμένους γαμεῖν τὴν αὐτοῦ θυγατέρα, δοκοῦσαν κάλλει διαφέρειν, ἀναχθῆναί φασιν ἐκ Συβάρεως ἐν πεντηκοντόρῳ τοὺς ἐρέτας ἔχοντα ἰδίους οἰκέτας, ὧν εἶναι τοὺς μὲν ἀλιεῖς, τοὺς δὲ ὀρνιθοθήρας. (2) παραγενόμενον δὲ εἰς Σικυῶνα ταῖς κατὰ τὴν οὐσίαν παρασκευαῖς οὐ μόνον τοὺς ἀντιμνηστεύοντας, ἀλλὰ καὶ τὸν τύραννον αὐτὸν ὑπερᾶραι, καίπερ

A ponieważ nie zrozumiał wyroczni o Krotonie, ponownie przemówiła Pytia:

Sam ci to mówi z dala rażący Apollon; i zrozum.
Oto przed tobą Tafijska ziemia¹⁴⁵, nieorana, oto Chalkis,
Oto też Kureków¹⁴⁶ (...) święta ziemia,
Oto są i wyspy Echinady¹⁴⁷; na lewo od nich wielkie morze.
Tak, mówię, nie możesz minąć Lakińskiego¹⁴⁸ szczytu
Ani też świętej Krimise¹⁴⁹, ani strumienia Ajsaros¹⁵⁰.

(2) Chociaż wyrocznia kazała założyć Kroton¹⁵¹, Mysellos¹⁵² pragnął zasiedlić ziemię wokół Sybaris¹⁵³, które podziwiał, i taką ponownie wyrocznię dała Pytia:

Mysellosie o krótkim grzbiecie, wbrew bogu poszukując czegoś
innego
znajdziesz jedynie łzy; przyjmij dar, który daje bóg.

(Const. Exc. 4, pp. 277-278)

18. Sybaryci są niewolnikami swych żołądków i miłośnikami luksusu. Tak ogromne jest wśród nich pożądanie zbytku, że spośród innych nacji najbardziej miłowali Jończyków i Tyrreńczyków, gdyż tamci Hellenów, a ci barbarzyńców przewyższali zbytkownym stylem życia.

(Const. Exc. 2 (1), p. 215)

(2) Podobno pewien zamożny Sybaryta, gdy usłyszał, jak jacyś ludzie mówią, że pewien człowiek cierpiał na przepuklinę na widok pracujących robotników, prosił mówiącego, by ten się nie dziwił, bo usłyszawszy o tym, co się zdarzyło, powiedział, że już czuje ból w boku. O innym Sybarycie mówiono, że po wzięciu w Sparcie zauważył, iż zdumiewał się zawsze nad odwagą Spartan, lecz teraz, gdy zobaczył na własne oczy, jak ubogie i niezwykle mizerne prowadzą życie, doszedł do wniosku, że nie są w niczym różni od najpodlejszych ludzi. Bo nawet najbardziej tchórzliwy Sybaryta wybierze raczej po trzykroć śmierć niż znoszenie takiego życia. Najbardziej wśród nich pogrążony w zbytku człowiek nazywał się Mindyrides.

(Const. Exc. 4, p. 278)

19. Powiadają, że Mindyrides przewyższał innych Sybarytów w zbytku. Gdy bowiem Klejstenes¹⁵⁴, tyran Sykionu, po zwycięstwie w wyścigu rydwanów obwieścił¹⁵⁵, że wszyscy, którzy chcieliby poślubić jego córkę, uważaną za dziewczynę o nieprzeciętnej urodzie, mają zgromadzić się w jego domu, Mindyrides, jak mówią, wypłynął z Sybaris na statku o pięćdziesięciu wiosłach, na którym wiosłarzami byli niewolnicy z jego własnego gospodarstwa, po części rybacy, a po części ptaszynicy. (2) Zjawił się w Sykionie, pośród zbytku na miarę [jego]

τῆς πόλεως αὐτῷ πάσης συμφιλοτιμουμένης. ἐν δὲ τῷ μετὰ τὴν ἄφιξιν δείπνῳ προσιδόντος τινός, ὅπως κατακλιθῇ πρὸς αὐτόν, εἰπεῖν ὅτι κατὰ τὸ κήρυγμα πάρεστιν ἢ μετὰ τῆς γυναικὸς ἢ μόνος κατακλιθισόμενος.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 215-216)

20. "Ὅτι Μιλησίων τρυφώντων φασὶ πρὸς αὐτοὺς ἀποδημήσαντά τινα τῶν Συβαριτῶν, ἐπειδὴ πάλιν πρὸς τὴν πατρίδα παρεγενήθη, τά τε ἄλλα τοῖς πολίταις ἐξηγεῖσθαι καὶ δὴ καὶ φάσκειν κατὰ τὴν ἀποδημίαν μίαν πόλιν ἐλευθέραν ἑωρακέναι τὴν τῶν Μιλησίων.

(Const. Exc. 4, p. 278)

21. "Ὅτι συνταξαμένων τῶν ἐπευνακτῶν τῷ Φαλάνθῳ τότε ἦκειν πρὸς τὴν στάσιν κατὰ τὴν ἀγοράν, ὅταν ὁ αὐτὸς ἐπὶ τὸ μέτωπον ἐφελκύσῃ τὴν κυνῆν, μετὰ τῶν ὄπλων· ἐμήνυσεν δέ τις τὸ μέλλον γίνεσθαι τοῖς ἐφόροις. τῶν δὲ πλείστων οἰομένων δεῖν ἀποκεῖναι τὸν Φάλανθον, Ἀγαθιάδας ἐραστής αὐτοῦ γεγονὼς εἶπεν, ὥς τοῦτο πράξαντες εἰς μεγίστην στάσιν ἐμβαλοῦσι τὴν Σπάρτην, ἐν ᾗ κρατήσαντες ἀλυσιτελῇ ποιήσονται νίκην, καὶ σφαλέντες ἄρδην ἀπολέσουσι τὴν πατρίδα. (2) συνεβούλευσεν οὖν τὸν κήρυκα ἀναγορεῦσαι τὴν κυνῆν ἔαν ὥς ἔχει Φάλανθον. οὗ γενομένου τοὺς μὲν παρθενίας ἀποστήσασθαι τῆς ἐπιβολῆς καὶ πρὸς διάλυσιν ὀρμήσαι. (3) "Ὅτι οἱ αὐτοὶ ἐπευνακταὶ θεωροὺς πέμψαντες εἰς Δελφοὺς ἐπηρώτων, εἰ δίδωσιν αὐτοῖς τὴν Σικυωνίαν. ἡ δ' ἔφη,

καλὸν τοι τὸ μεταξὺ Κορίνθου καὶ Σικυῶνος·
ἀλλ' οὐκ οἰκήσεις οὐδ' εἰ παγχάλκεος εἴης.
Σατύριον φράζου σὺ Τάραντος τ' ἀγλὰν ὕδωρ
καὶ λιμένα σκαῖον καὶ ὅπου τράγος ἀλμυρὸν οἶδμα
ἀμφαγαπᾷ τέγγων ἄκρον πολιοῖο γενεῖου·
ἐνθα Τάραντα ποίου ἐπὶ Σατυρίου βεβαῶτα.

ἀκούσαντες δὲ ἡγνόουν· ἡ δὲ φανερώτερον ἔφη,

Σατύριόν τοι ἔδωκα Ταραντὰ τε πίονα δῆμον
οἰκῆσαι καὶ πῆματ' Ἰαπύγεσσι γενέσθαι.

(Const. Exc. 4, pp. 278-279)

22. "Ὅτι ἵππομένης ὁ τῶν Ἀθηναίων ἄρχων, τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ φθαρείσης ὑπὸ τίνος, τιμωρίαν ἔλαβε παρ' αὐτῆς ἀνήκεστον καὶ παρηλλαγμένην· μεθ' ἵππου γὰρ αὐτὴν εἰς οἰκίσκον τινὰ συγκλείσας, καὶ τὴν τροφὴν παρελόμενος ἐπὶ τινος ἡμέρας, ἠνάγκασε τὸ ζῶον διὰ τὴν ἔνδειαν ἀναλῶσαι τὸ σῶμα τῆς παραβληθείσης.

(Const. Exc. 2 (1), p. 216)

bogactwa, w którym prześcignął nie tylko innych zalotników, ale i samego tyra-
na, chociaż całe miasto mu sprzyjało. Gdy na uczcie po przybyciu [zalotników]
podszedł ktoś, by spocząć przy nim na łożu, [Mindyrides] powiedział, że jest
tu zgodnie z obwieszczeniem i będzie spoczywać przy tej kobiecie, albo sam.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 215-16)

20. Milezyjczycy¹⁵⁶ żyli w luksusie i, jak mówią, pewien Sybaryta, który był u nich
z wizytą, powróciwszy do ojczystego miasta, zaznaczył, wśród innych rzeczy,
o których opowiadał obywatelom, że będąc poza krajem widział tylko jedno
wolne miasto – Milezyjczyków.

(Const. Exc. 4, p. 278)

21. Epeunakci¹⁵⁷ ułożyli się z Falantosem, że podniosą bunt na agorze wtedy, kie-
dy on sam założy przyłbicę na głowę, w pełnym uzbrojeniu; ale ktoś doniósł
eforom o tym, co ma się zdarzyć. Chociaż większość [eforów] uważała, że
trzeba zgładzić Falantosa, Agatiadas, który był jego kochankiem, powiedział,
że jeśli to uczynią, popchną Spartę w ogień niewyobrażalnego buntu, i choćby
wygrali, będzie to bezużyteczne zwycięstwo, a gdyby przegrali, doszczętnie
zniszczą ojczyznę. (2) Doradził, aby herold oznajmił, że Falantos pozostawić
ma swój hełm tak, jak [go] miał. Tak też się stało, a parteniowie¹⁵⁸ porzucili
swoją zamianę i zaczęli szukać porozumienia.
(3) Ci sami epenaukci wysłali posłów do Delf z pytaniem, czy bóg dałby im
ziemię Sykionu. Kapłanka zaś odrzekła:

Piękna jest równina między Koryntem i Sykionem;
Lecz to nie dom dla ciebie, choćbyś zakuty w spiż się tam pojawił.
Spójrz na Satyrion¹⁵⁹ i Tarantu¹⁶⁰ zielone wody,
I port na lewo, eheu, gdzie kozioł zapach słonych fal
Chwyta z radością, moczając koniec siwej brody;
Tam Tarant załóż w miejscu Satyrionu pewny i bezpieczny.

Usłyszawszy to, nie zrozumieli; ona zaś wyraźniej powiedziała:

Satyrion tobie dałam i Tarantu lud bogaty,
Byś [tam] zamieszkał na zgubę Japygowych plemion¹⁶¹.

(Const. Exc. 4, pp. 278-279)

22. Hippomenes¹⁶², ateński archont, mszcząc się na córce, znieważonej przez
kogoś nieznanego, wymyślił karę okrutną i niebywałą. Zamknął ją bowiem
razem z koniem w małej stajni i pozbawiwszy przez kilka dni jedzenia, zmusił
zwierzę do pożarcia z głodu ciała dziewczyny, która została tam wrzucona.

(Const. Exc. 2 (1), p. 216)

23. "Οτι Ἀντίφημος καὶ Ἐντιμος οἱ Γέλαν κτίσαντες ἠρώτησαν τὴν Πυθίαν, καὶ ἔχρησε ταῦτα,

Ἐντιμ' ἦδε Κράτωνος ἀγακλέος υἱὲ δαΐφρον,
ἐλθόντες Σικελὴν καλὴν χθόνα ναίετον ἄμφω,
δειμάμενοι πτολίεθρον ὁμοῦ Κρητῶν Ῥοδίων τε
παρ προχοᾶς ποταμοῖο Γέλα συνομώνυμον ἄγνοῦ.

- (2) "Οτι οἱ ἐκ τῆς δεκάτης ἀνατεθέντες Χαλκιδεῖς ἦλθον χρῆσόμενοι περὶ ἀποικίας, καὶ ἀνεΐλε,

Ἀψία ἧ ποταμῶν ἱερώτατος εἰς ἄλλα πίπτει,
ἐνθ' εἴσω βάλλοντι τὸν ἄρσενά θῆλυς ὀπύει,
ἐνθα πόλιν οἴκιζε, διδοῖ δέ σοι Αὔσονα χώραν.

οἱ δὲ κατὰ τὸν Ἀψίαν ποταμὸν εὐρόντες ἄμπελον περιπεπλεγμένην ἐρίνεῳ ἔκτισαν πόλιν.

- (3) Παραπορευόμενον μεγάλη τῇ φωνῇ λέγειν, ἀντὶ θνητοῦ βίου δόξαν ἀθάνατον περιποιήσασθαι βούλεται τίς; τίς ἐρεῖ πρῶτος, ἐπιδίδωμι τὸν ἑμαυτοῦ βίον εἰς τὴν κοινὴν ἀσφάλειαν;

- (4) "Οτι τῶν εἰς ἀγρὸν πορευομένων τις ἐξώλης ἀπάντων ἠρώτησε μή τι νεώτερον εἴη κατὰ τὴν πόλιν. καὶ ἐξημίωσαν αὐτὸν οἱ τὴν ἀρχὴν παρὰ Λοκροῖς ἔχοντες· τοσοῦτον ἦσαν περὶ τὸ δίκαιον ἡσυχολοκοίτες.

24. "Οτι Σικωνίοις ἔχρησεν ἡ Πυθία ἑκατὸν ἔτη μαστιγονομηθήσεσθαι αὐτούς. ἐπερωτησάντων δὲ αὐτῶν τίς ὁ ταῦτα ποιήσων, πάλιν ἀπεκρίθη, ὃ ἂν καταπλεύσαντες πρῶτῳ γεγεννημένον υἱὸν ἀκούσωσιν. ἐτύγχανε δὲ τοῖς θεωροῖς ἡκολουθηκῶς τῆς θυσίας ἔνεκα μάγειρος, ὃς ἐκαλεῖτο Ἀνδρέας. μισθοῦ τοῖς ἀρχουσι μαστιγοφορῶν ὑπηρετεῖ.

(Const. Exc. 4, pp. 279-280)

25. "Οτι ἐπὶ Ὀστίλλιου Τύλλου τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως Ἀλβανοὶ τὴν αὔξησιν τῶν Ῥωμαίων ὑφορώμενοι καὶ ταπεινῶσαι τούτους βουλόμενοι, προσεποιήσαντο ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν χώρας γεγονέναι ληστὰς Ῥωμαίους, καὶ ἔπεμψαν εἰς Ῥώμην πρεσβευτὰς τοὺς τὸ δίκαιον αἰτήσοντας, εἰ δὲ μὴ προσέχωσι, πόλεμον καταγγελοῦντας. (2) Ὀστίλλιος δὲ ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς πυθόμενος ὡς ζητοῦσι πρόφασιν πολέμου, τοῖς μὲν φίλοις παρήγγειλε τοὺς πρέσβεις ἐκδέξασθαι καὶ παρακαλεῖν ἐπὶ ξενίαν· αὐτὸς δὲ ἐκκλίνας τὴν πρὸς τούτους ἔντευξιν ἔπεμψεν εἰς Ἀλβανούς τοὺς τὸ παραπλήσιον τοῖς ἐκείνων ποιήσοντας. (3) τοῦτο δὲ συνετέλεσεν ἀρχαῖκῳ τινι προαχθεὶς ἔθει,

23. Antyfemos i Entymos, założyciele Geli¹⁶³, zapytali Pytię, a ona dała im taką wyrocznię:

Entymosie, i ty, sławnego Kratona synu wojowniczy,
Udawszy się obaj na Sycylię, ziemię dobrą na zamieszkanie,
Założycie gród o wielu bramach dla Kreteńczyków i wraz dla ludzi
z Rodos,
Gelę, u ujścia świętej rzeki, której imię nosić będzie.

(2) Chalkidyjczy¹⁶⁴, spośród których co dziesiąty był poświęcony [Apolonowi]¹⁶⁵, udali się do boga po wyrocznię w sprawie wysłania kolonistów, a bóg odpowiedział:

Gdzie Apsia, najświętsza z rzek, do morza wpada,
Gdzie do niej się wchodzi, kobieta męża poślubia,
Tam miasto załóż, Ausona¹⁶⁶ ziemia jest ci dana.

Oni zaś, znalazłszy nad rzeką Apsia szczep winny opleciony wokół dzikiej figi¹⁶⁷, założyli tam miasto¹⁶⁸.

(3) Przechodząc, zawołał wielkim głosem: czy chce ktoś zamienić śmiertelny żywot na wieczną chwałę? Kto powie pierwszy: oddaję moje życie dla wspólnego dobra?

(4) Jakiś nędzny człowiek zapytał kogoś z idących na pole, czy jest coś dziwnego w tym mieście. Ukarły go za to władze Lokryjczyków¹⁶⁹; tak bardzo bowiem przestrzegali prawa.

24. Mieszkańcy Sykionu dostali od Pytii wyrocznię, że „będą pod władzą bicia” przez sto lat. Gdy zaś zapytali, kto ma to uczynić, znowu dostali odpowiedź, że będzie to pierwszy człowiek, o którym usłyszą, gdy przybiją do brzegu, że urodził mu się syn. I stało się tak, że pewien kucharz imieniem Andreas¹⁷⁰ towarzyszył posłom celem składania ofiar. Zajmował się on na zlecenie władz noszeniem biczów za pieniądze.

(Const. Exc. 4, pp. 279-280)

25. Gdy Tullus Hostiliusz¹⁷¹ był królem Rzymian, Albanowie¹⁷² patrząc podejrzliwie na rosnącą potęgę Rzymu, pragnąc ją umniejszyć, udali, że ich ziemia została ograbiona przez rozbójników Rzymian, i posłali do Rzymu wysłanników z żądaniem sprawiedliwości, a jeśli go Rzymianie nie spełnią, to ogłoszą rozpoczęcie wojny. (2) Ale Hostiliusz, król Rzymian, widział, że Albanowie szukają tylko pretekstu do wojny, rozkazał więc, by jego przyjaciele przyjęli wysłanników i udzielili im gościny. Osobiście unikał wszelkich spotkań z wysłannikami, posłał natomiast ludzi do Albanów z podobnym żądaniem w stosunku do nich. (3) Czynił to, idąc za pewnym prawnym obyczajem,

διὰ τὸ τοὺς παλαιοὺς μηδὲν οὕτω σπουδάζειν ὥς τὸ δίκαιους ἐνίστασθαι πολέμους· εὐλαβεῖτο γάρ, μὴ τοὺς αἰτίους τῆς ληστείας οὐθ' εὐρεῖν δυνάμενος οὔτε παραδιδούς τοῖς ἐξαιτοῦσι δόξῃ πόλεμον ἄδικον ἐπαναιρεῖσθαι. (4) εὐτυχούντων δὲ πρότερον τῶν εἰς Ἄλβαν πεμφθέντων τὸ μὴ λαμβάνειν τὸ δίκαιον, εἰς ἡμέραν τριακοστὴν πόλεμον κατήγγειλαν. οἱ μὲν οὖν τῶν Ἀλβανῶν πρεσβευταὶ κατὰ τὴν ἐξαίτησιν ἀπόκρισιν ἔλαβον, ὅτι πρότερον ἐκείνων οὐ διδόντων τὸ δίκαιον οἱ Ῥωμαῖοι πόλεμον αὐτοῖς κατηγγελκότες εἴησαν. οἱ δὲ δῆμοι πρὸς ἀλλήλους ἐπιγαμίας ἔχοντες καὶ φιλίαν, ἀπὸ ταύτης τῆς αἰτίας εἰς διαφορὰν κατέστησαν.

(Const. Exc. 1, pp. 396-397)

26. Τὸ πρότερον τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων τῶν Λατίνων οὐχὶ συνῆπτε πόλεμον ἀκηρυκτεῖ πρὸς ἔθνος, ἀλλὰ τῇ χώρᾳ πρότερον ἔθνους τοῦ πολεμίου δόρυ σημεῖον ἔρρυπτεν, ἔχθρας ἀρχὴν σημαῖνον. ἔπειτα δὲ κατήρχετο πολέμου πρὸς τὸ ἔθνος. τοῦτό φησι Διόδωρος, πᾶς τε Λατῖνα γράφων.

(Tzetzes, Hist. V 555-60)

27. Ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ὑπὸ Μεσσηνίων ἡττηθέντες εἰς Δελφοὺς πέμψαντες ἡρώτων περὶ πολέμου. ἔχρησε δὲ αὐτοῖς παρὰ Ἀθηναίων λαβεῖν ἡγεμόνα. (2) Ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι προτραπέντες ὑπὸ Τυρταίου οὕτω προθύμως εἶχον πρὸς παράταξιν, ὥστε μέλλοντες παρατάττεσθαι τὰ ὀνόματα σφῶν αὐτῶν ἐγράψαντο εἰς σκυταλίδα καὶ ἐξῆψαν ἐκ τῆς χειρός, ἵνα τελευτῶντες μὴ ἀγνοῶνται ὑπὸ τῶν οἰκείων. οὕτω παρέστησαν ταῖς ψυχαῖς ἔτοιμοι πρὸς τὸ τῆς νίκης ἀποτυγχάνοντες ἐτοίμως ἐπιδέχεσθαι τὸν ἔντιμον θάνατον.

(Const. Exc. 4, p. 280)

28. Κιθαρωδὸς ὁ Τέρπανδρος τῷ γένει Μηθυμναῖος.

στασιασάντων δέ ποτε τῶν Λακεδαιμονίων,
χρησμὸς αὐτοῖς ἐξέπεσε πάλιν φιλιωθῆναι,
ἂν ἐκ Μηθύμνης Τέρπανδρος ἐκείνοις κιθαρίσῃ.
καὶ δὴ τι μέλος Τέρπανδρος ἐντέχνως κιθαρίσας

αὐτοὺς πάλιν συνήρμωσε, Διόδωρος ὡς γράφει,
τῆς ἁρμονίας τῇ ᾠδῇ. καὶ γὰρ μετατραπέντες
ἀλλήλους περιέβαλλον, ἡσπάζοντο δακρύοις.

(Tzetzes, Hist. I 385-392)

gdyż starożytni o nic tak nie dbali jak o to, by wszczynane przez nich wojny były sprawiedliwe¹⁷³. Wystrzegał się bowiem tego, że gdyby nie udało mu się znaleźć rozbójników i przekazać ich w ręce wysłanników, którzy ich żądali, mogłoby powstać wrażenie, że rozpoczyna niesprawiedliwą wojnę. (4) Lecz na szczęście wcześniej jego wysłannikom do Alby odmówiono sprawiedliwości jako pierwszym, i dlatego wypowiedzieli oni wojnę w terminie trzydziestu dni. Wysłannicy Albanów z kolei, gdy przedstawili swe żądania, dostali odpowiedź, że skoro Albanowie jako pierwsi odmówili sprawiedliwego zadośćuczynienia, Rzymianie wypowiedzieli im wojnę. Narody związane ze sobą przez małżeństwa i przyjaźń z takiej to przyczyny popadły w nieprzyjaźń.

(Const. Exc. 1, pp. 396-397)

26. W dawnych czasach Rzymianie, będąc z pochodzenia Latynami, nigdy nie rozpoczynali wojny z jakimś narodem bez formalnego jej wypowiedzenia; lecz najpierw na ziemię nieprzyjacielskiego plemienia wrzucali włócznię jako znak wrogich zamiarów¹⁷⁴. Potem zaś dopiero zaczynali wojnę z tym plemieniem. Tak mówi Diodor, i każdy historyk dziejów łatyńskich.

(Tzetzes, Hist. V 555-60)

27. Spartanie zwyciężani przez Meseńczyków posłali do Delf, by zapytać o radę w sprawie wojny. Bóg doradził im wziąć wodza od Ateńczyków. (2) Lacedemończycy zagrzani do boju przez Tyrtajosa¹⁷⁵ tak ochotczy rzucili się w wir bitwy, że zamierzając uwiecznić swe własne imiona, wypisywali je na tabliczkach, które przyczepiali do rąk, aby na wypadek śmierci nie pozostać bezimiennymi dla krewnych. Tak byli gotowi w sercach z ochotą przyjąć zaszczytną śmierć, jeśli nie dane by im było zwyciężyć.

(Const. Exc. 4, p. 280)

28. Kitarzysta Terpander¹⁷⁶ pochodził z Metymny¹⁷⁷.

Kiedy Lacedemończycy byli pogrążeni w wojnie domowej, przyszła do nich wyrocznia, że na powrót się pogodzą, jeśli Terpander z Metymny zagra im na kitarze i zaśpiewa. Rzeczywiście wykonał dla nich Terpander pewną pieśń z artyzmem, i tak pogodził ich, jak pisze Diodor, swą harmonijną odą. Jak odmienieni rzucili się sobie w ramiona, wybuchając płaczem i wymieniając pocałunki.

(Tzetzes, Hist. I 385-392)

29. "Ότι Ἀριστοτέλης ὁ καὶ Βάττος κτίσαι βουλόμενος Κυρήνην ἔλαβε χρησμὸν οὕτως,

Βάττ', ἐπὶ φωνὴν ἦλθες· ἄναξ δέ σε Φοῖβος Ἀπόλλων
εἰς Λιβύην πέμπει καλλιστέφανον Κυρήνης
εὐρείης ἄρχειν καὶ ἔχειν βασιληίδα τιμὴν.
ἔνθα σε βάρβαροι ἄνδρες, ἐπὰν Λιβύης ἐπιβήης,
βαιοφόροι ἐπίασι· σὺ δ' εὐχόμενος Κρονίωνι
Παλλάδι τ' ἐγρεμάχῃ γλαυκώπιδι καὶ Διὸς υἱῷ
Φοίβῳ ἀκερσεκόμῃ νίκην ὑποχείριον ἔξεις,
καὶ μάκαρος Λιβύης καλλιστεφάνου βασιλεύσεις
αὐτὸς καὶ γένος ὑμόν· ἄγει δέ σε Φοῖβος Ἀπόλλων.

(2) Ταῖς γὰρ εὐημερίας φυσικῶς ἀντικαθήμενος ὁ φθόνος καθαιρεῖ τοὺς ταῖς δόξαις πρωτεύοντας.

(Const. Exc. 4, pp. 280-281)

30. "Ότι Ἀρκεσίλαος ὁ τῶν Κυρηναίων βασιλεὺς δεινοπαθήσας ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς ἐπηρώτα εἰς Δελφοὺς. ἔχρησε δὲ ὅτι θεῶν ἐστὶ μῆνις· τοὺς γὰρ ὕστερον βασιλεῖς οὐχ ὁμοίως ἄρχειν τῷ πρώτῳ Βάττῳ. ἐκεῖνον μὲν γὰρ αὐτῇ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ βασιλέως ἀρκούμενον ἐπιεικῶς ἄρξαι καὶ δημοτικῶς, καὶ τὸ μέγιστον, τηροῦντα τὰς πρὸς τοὺς θεοὺς τιμάς· τοὺς δὲ ὕστερον αἰεὶ τυραννικώτερον δυναστεύοντας ἐξειδιοποιήσασθαι μὲν τὰς δημοσίας προσόδους, ὀλιγωρῆσαι δὲ τῆς πρὸς τὸ θεῖον εὐσεβείας.

(2) "Ότι τῆς τῶν Κυρηναίων στάσεως διαιτητὴς ἐγένετο Δημῶναξ Μαντινεύς, συνέσει καὶ δικαιοσύνη δοκῶν διαφέρειν. οὗτος οὖν πλεύσας εἰς Κυρήνην καὶ παρὰ πάντων λαβὼν τὴν ἐπιτροπὴν, διέλυσε τὰς πόλεις ἐπὶ τούτοις.

31. "Ότι Λεύκιος Ταρκύνιος ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς σπουδαίας ἔτυχεν ἀγωγῆς, καὶ γενόμενος ζηλωτὴς παιδείας οὐ μετρίως δι' ἀρετὴν ἐθαυμάζετο. ἀνδρωθεὶς γὰρ συνεστάθῃ τῷ βασιλεῖ τῶν Ῥωμαίων Ἀγκῳ Μαρκίῳ, καὶ φίλος αὐτοῦ μέγιστος ἐγένετο, καὶ πολλὰ τῶν κατὰ τὴν βασιλείαν συνδιώκει τῷ βασιλεῖ. καὶ μεγαλόπλουτος ὢν πολλοῖς τῶν ἀπορῶν ἐβοήθει χρήματα διδούς, καὶ πᾶσι προσφιλῶς ὁμιλῶν ἄμεμπτος ἦν καὶ ἔνδοξος ἐπὶ σοφίᾳ.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 216-217)

32. "Ότι οἱ Λοκροὶ ἔπεμψαν εἰς Σπάρτην περὶ συμμαχίας δεόμενοι. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τὸ μέγεθος τῆς Κροτωνιατῶν δυνάμεως ἀκούοντες, ὥσπερ ἀφοσιούμενοι καὶ μόνως ἂν οὕτω σωθέντων Λοκρῶν, ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς

29. Arystoteles, zwany też Battosem¹⁷⁸, pragnąc założyć miasto Cyrenę¹⁷⁹, otrzymał wyrocznię takiej treści:

Battosie, przybyłeś po głos [boga], a pan Apollo Febus ciebie
Do pięknie uwieńczonej Libii śle, byś Cyreną
Rozległą władał i cześć królewską tam odbierał.
Tam cię mężowie barbarzyńscy, gdy Libii brzeg osiągniesz,
Noszący skóry bestii, napadną; a ty się do Kronosa syna módl
I Pallas o modrych oczach, co wznieca bitwy, i Zeusa syna,
Feba, co wiecznie młody, a będziesz miał w rękę zwycięstwo,
I władać będziesz nad przepięknie uwieńczoną Libią
Ty sam i ród twój; i tak cię poprowadzi Apollo Febus.

- (2) Zawiść bowiem z natury swej pojawia się w obliczu zwycięskiego powodzenia, niszcząc tych, co w sławie chcą mieć pierwszeństwo.

(Const. Exc. 4, pp. 280-281)

30. Arkesilaos¹⁸⁰, król Cyreny, okrutnie narzekając na swe nieszczęścia, posłał z zapytaniem do Delf. Otrzymał wyrocznię, że jest to gniew bogów; późniejsi bowiem królowie nie rządzą podobnie do pierwszego z nich, Battosa. Tamten zadowalał się samym tylko zawołaniem króla, władał zgodnie i był życzliwy wobec ludu, a co najważniejsze, dbał o oddawanie czci bogom. Natomiast jego następcy podobnie jak tyrani sprawowali władzę nieustannie, przywłaszczając sobie publiczne dochody i lekceważąc służbę oraz pobożność wobec bogów.
(2) Wojna domowa, która wybuchła wśród mieszkańców Cyreny, znalazła swego rozjemcę w osobie Demonaksa¹⁸¹ z Mantinei, który, jak sądzono, wyróżniał się mądrością i sprawiedliwością. On też, przyplłynąwszy do Cyreny i od wszystkich otrzymawszy władzę rozszadania spraw państwowych, rozsądził i pogodził miasta na takich warunkach.

31. Lucjusz Tarkwiniusz¹⁸², król Rzymian, otrzymał staranne wykształcenie, a że był też z natury zachłannym miłośnikiem nauki, otaczał go niemały podziw dla jego cnót. Doszedłszy do wieku męskiego, zbliżył się do króla Rzymian, Ankusa Marcjusza¹⁸³, został jego najbliższym przyjacielem i służył królowi pomocą w sprawach królestwa. Będąc niezmiernie bogaty, pomagał wielu w potrzebie ofiarując pieniądze, a przestając ze wszystkimi na przyjacielskiej stopie, postępował nienagannie i słynął z mądrości.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 216-217)

32. Lokryjczycy¹⁸⁴ posłali do Sparty, prosząc ją o pomoc w wojnie. Lacedemończycy jednak, słysząc o wielkiej wojennej potędze mieszkańców Krotonu, niejako dla uspokojenia swoich sumień – jak gdyby Lokryjczycy jedynie w ten sposób

συμμάχους διδόναι τοὺς Τυνδαρίδας. (2) οἱ δὲ πρέσβεις εἴτε προνοία θεοῦ εἴτε τὸ ῥηθὲν οἰωνισάμενοι προσεδέξαντο τὴν βοήθειαν παρ' αὐτῶν καὶ καλλιερήσαντες ἔστρωσαν τοῖς Διοσκόροις κλίνην ἐπὶ τῆς νηὸς καὶ ἀπέπλευσαν ἐπὶ τὴν πατρίδα.

(3) Ποταπὰς δὲ ψυχὰς ἔξειν τοὺς συνηκολουθηκότας πατέρας, ὅταν ὁρῶντες τοὺς ἑαυτὸν υἱοὺς ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἀρρήτῳ συμφοραὶ περιπίπτοντας μὴ δύνωνται βοηθεῖν, ἀλλὰ τὰς ἑαυτῶν πολιὰς σπαράσσοντες πρὸς κωφὴν ὁδύρωνται τύχην.

(Const. Exc. 4, p. 281)

mogli być ocaleni – odpowiedzieli, że dają im za sprzymierzeńców synów Tyndareusa¹⁸⁵. (2) Posłowie zaś czy to zrządzeniem boskim, czy też biorąc za wróżbę to, co powiedziano, przyjęli od nich tę pomoc, a po otrzymaniu pomyslnych wróżb ofiarnych zbudowali łożę dla Dioskurów na swym statku i odpłynęli z powrotem do ojczyzny¹⁸⁶.

(3) Jakie uczucia będą mieli w sercach towarzyszący im ojcowie, kiedy widząc swych synów cierpiących niewysłowione męki z rąk barbarzyńców, nie mogą nieść pomocy, lecz targając swe siwe włosy, przeklinają nieczuły Los?

(Const. Exc. 4, p. 281)

FRAGMENTA LIBRI IX

1. Ἦν δὲ καὶ Σόλων πατὴρ μὲν Ἐξηκεστίδου, τὸ γένος ἐκ Σαλαμῖνος τῆς Ἀττικῆς, σοφία δὲ καὶ παιδεία πάντας τοὺς καθ' ἑαυτὸν ὑπερβεβληκώς. φύσει δὲ πρὸς ἀρετὴν τῶν ἄλλων πολὺ διαφέρων ἐζήλωσεν ἀρετὴν ἐπαινουμένην· πᾶσι γὰρ τοῖς μαθήμασι πολὺν χρόνον ἐνδιατρίψας ἀθλητῆς ἐγένετο πάσης ἀρετῆς. (2) κατὰ μὲν γὰρ τὴν τοῦ παιδὸς ἡλικίαν παιδευταῖς ἐχρήσατο τοῖς ἀρίστοις, ἀνδρωθεὶς δὲ συνδιέτριψε τοῖς μεγίστην ἔχουσι δύναμιν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ. διὸ καὶ τούτοις ὁμιλῶν καὶ συνδιατρίβων ὠνομάσθη μὲν εἷς τῶν ἑπτὰ σοφῶν καὶ τὸ πρωτεῖον τῆς συνέσεως οὐ μόνον παρὰ τούτοις τοῖς ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς θαυμαζομένοις ἀπηνέγκατο. (3) Ὅτι ὁ αὐτὸς Σόλων, ἐν τῇ νομοθεσίᾳ μεγάλην δόξαν περιποιησάμενος, ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς ὁμιλίαις καὶ ἀποκρίσεσιν, ἔτι δὲ συμβουλίαις, θαυμαστὸς ἐτύγχανε διὰ τὴν ἐν παιδείᾳ προκοπὴν. (4) Ὅτι ὁ αὐτὸς Σόλων, τὴν ὅλην ἀγωγὴν τῆς πόλεως ἐχούσης Ἰωνικὴν, καὶ διὰ τὴν τρυφὴν καὶ τὴν ῥαστώνην ἐκτεθλυμμένων τῶν ἀνθρώπων, μετέθηκε τῇ συνηθείᾳ πρὸς ἀρετὴν καὶ ζῆλον τῶν ἀνδρείων πράξεων. διὸ τῇ τούτου νομοθεσίᾳ καθοπλισθέντες τὰς ψυχὰς Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων καταλύειν ἐπεχείρησαν τὴν τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀρχήν.

(Const. Exc. 2 (1), p. 217)

2. Ὅτι Κροῖσος ὁ Λυδῶν βασιλεὺς μεγάλας κεκτημένος δυνάμεις καὶ πολὺν ἐκ παρασκευῆς σεσωρευκὴς ἄργυρόν τε καὶ χρυσόν, μετεπέμπετο τῶν Ἑλλήνων τοὺς σοφωτάτους, καὶ συνδιατρίβων αὐτοῖς μετὰ πολλῶν δώρων ἐξέπεμψε καὶ αὐτὸς πρὸς ἀρετὴν ὠφελεῖτο πολλά. ποτὲ δὲ τοῦτον μεταπεμψάμενος καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὸν πλοῦτον ἐπιδειξάμενος, ἠρώτησεν εἴ τις ἕτερος αὐτῷ δοκεῖ μακαριώτερος εἶναι. (2) ὁ δὲ Σόλων τῇ συνήθει τοῖς φιλοσόφοις χρησάμενος παρρησίᾳ ἔφη μηδένα τῶν ζώντων εἶναι μακάριον· τὸν γὰρ ἐπ' εὐδαιμονίᾳ πεφρονηματισμένον καὶ δοκοῦντα τὴν τύχην ἔχειν συνεργὸν μὴ γινώσκειν εἰ διαμενεῖ μετ' αὐτοῦ μέχρι τῆς ἐσχάτης. σκοπεῖν οὖν ἔφησε

FRAGMENTY KSIĘGI IX

1. Solon¹⁸⁷ był synem Eksekestidesa, a jego rodzina pochodziła z Salaminy w Attyce; mądrością i wykształceniem przewyższał wszystkich ludzi swego czasu. Z natury zdecydowanie odbiegał męstwem od innych, z zapalem kształcił w sobie godną pochwały dzielność¹⁸⁸, wiele czasu poświęcił na zgłębianie wszystkich dziedzin wiedzy, stając się tytanem wszelkiej doskonałości. (2) Jako młodzieniec miał najlepszych nauczycieli, a gdy stał się mężczyzną, przestawał z najwybitniejszymi znawcami filozofii. Dzięki obracaniu się wśród takich ludzi został uznany za jednego z Siedmiu mędrców¹⁸⁹ i dostąpił pierwszeństwa w wiedzy i mądrości nie tylko w gronie tych mężów, ale też wszystkich, którzy są przedmiotem podziwu.
(3) Ten sam Solon, którego prawodawstwo zyskało wielką sławę, także w osobistych rozmowach i odpowiedziach na pytania oraz w poradach, stał się sławny i podziwiany za ogromną wiedzę.
(4) Ten sam Solon, chociaż miasto [Ateny] miało cały sposób życia na wzór joński, a z powodu zbytku i beczynności ludzie stali się zniewieściali, dokonał w nich przemiany poprzez wdrożenie do cnoty i umiłowania mężnych czynów. Mając odwagę uzbrojoną jego prawodawstwem, Harmodios i Arystogejton podjęli się obalenia władzy Pizystratydów¹⁹⁰.

(Const. Exc. 2 (1), p. 217)

2. Krezus¹⁹¹, król Lidyjczyków, zebrał ogromną armię, zgromadził też mnóstwo srebra i złota; zapraszał najmądrzych Hellenów, i spędzając czas w ich towarzystwie, wyprawiał ich z bogatymi darami, a sam bardzo skłaniał się ku życiu cnotliwemu. Pewnego razu zaprosił właśnie Solona, pokazał mu swą potęgę i bogactwo, i zapytał, czy ktoś inny wydaje mu się szczęśliwszy od niego¹⁹². (2) Solon zaś, nawykły wśród rozmów z filozofami do swobodnych wypowiedzi, odrzekł, że nikt z żyjących nie jest szczęśliwy, gdyż człowiek, który się pyszni swym szczęściem, myśląc, że pomyślny los jest jego sprzymierzeńcem, nie wie, czy z nim pozostanie aż do końca. Trzeba więc, powiedział,

δεῖν τὴν τοῦ βίου τελευτὴν καὶ τὸν διευτυχῆσαντα τότε προσηκόντως λέγειν μακάριον. (3) ὁ δὲ Κροῖσος ὕστερον γενόμενος αἰχμάλωτος ὑπὸ Κύρου καὶ μέλλων ἐπὶ μεγάλη πυρρᾷ κατακαίεσθαι, τῆς Σόλωνος ἀποφάσεως ἐμνημόνευσεν. διὸ καὶ τοῦ πυρὸς ἤδη περιφλέγοντος ἀνεβόα συνεχῶς τὸ τοῦ Σόλωνος ὄνομα. (4) ὁ δὲ Κύρος προσπέμψας τοὺς πευσομένους, τίς ἢ συνεχῆς ἐστὶ τοῦ Σόλωνος ὀνομασία, μαθὼν τάληθές μετέπεσε τοῖς λογισμοῖς καὶ νομίσας τὴν ἀπόκρισιν τοῦ Σόλωνος ἀληθινὴν εἶναι τῆς μὲν ὑπερηφανείας ἀπανίστατο, τὴν δὲ πυρὰν κατασβέσας ἔσωσε τὸν Κροῖσον καὶ τὸ λοιπὸν ἓνα τῶν φίλων κατηρίθμηνεν.

(5) Ὅτι ὁ Σόλων ἡγεῖτο τοὺς μὲν πύκτας καὶ σταδιεῖς καὶ τοὺς ἄλλους ἀθλητὰς μηδὲν ἀξιόλογον συμβάλλεσθαι ταῖς πόλεσι πρὸς σωτηρίαν, τοὺς δὲ φρονήσει καὶ ἀρετῇ διαφέροντας μόνους δύνασθαι τὰς πατρίδας ἐν τοῖς κινδύνοις διαφυλάττειν.

3. Ὅτι περὶ τοῦ χρυσοῦ τρίποδος ἀμφισβητήσεως οὔσης ἡ Πυθία ἔχρησεν οὕτως·

ἔκγονε Μιλήτου, τρίποδος πέρι Φοῖβον ἐρωτᾷς;
ὃς σοφίᾳ πρῶτος πάντων, τούτου τρίποδ' αὐδῶ.

(2) οἱ δὲ φασιν ἄλλως ὅτι πολέμου γενομένου τοῖς Ἴωσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τοῦ τρίποδος παρὰ σαγηνέων ἀνενεχθέντος, ἐπερωτῆσαι τὸν θεὸν περὶ τῆς καταλύσεως τοῦ πολέμου. ἡ δὲ ἔφη,

οὔποτε μὴ λήξῃ πόλεμος Μερόπων καὶ Ἰώνων,
πρὶν τρίποδα χρύσειον, ὃν Ἥφαιστος κάμε τεύχων,
ἐκ μέσσου πέμψητε, καὶ ἐς δόμον ἀνδρὸς ἵκηται
ὃς σοφίᾳ τὰ τ' ἐόντα τὰ τ' ἐσσόμενα προδέδορκεν.

(3) Ὅτι οἱ Μιλήσιοι ἀκολουθήσαι βουλόμενοι τῷ χρησμῷ Θάλῃτι τῷ Μιλησίῳ τὸ ἀριστεῖον ἐβούλοντο δοῦναι· τὸν δ' εἶπεῖν ὡς οὐκ ἔστι πάντων σοφώτατος, συμβουλεύειν δὲ πρὸς ἕτερον πέμπειν σοφώτερον. τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπτὰ σοφῶν ἀποπονησάμενων τὸν τρίποδα Σόλωνι δίδοσθαι δοκοῦντι πάντας ἀνθρώπους ὑπερβεβλῆσθαι σοφίᾳ τε καὶ συνέσει. τὸν δὲ συμβουλεῦσαι τοῦτον ἀναθεῖναι Ἀπόλλωνι· τοῦτον γὰρ εἶναι σοφώτερον πάντων.

4. Ὅτι ὁ αὐτὸς πρὸς τῇ τοῦ βίου καταστροφῇ ὁρῶν Πεισίστρατον πρὸς χάριν τὰ πλήθη δημαγωγοῦντα καὶ πρὸς τυραννίδα παρορμῶντα, τὸ μὲν πρῶτον λόγοις ἐπεχείρησεν ἀποτρέπειν ταύτης τῆς ἐπιβολῆς· οὐ προσέχοντος δὲ αὐτοῦ προῆλθεν εἰς τὴν ἀγορὰν μετὰ τῆς πανοπλίας παντελῶς ἥδη γεγενηρακῶς. (2) συνδραμόντος δὲ τοῦ πλήθους πρὸς αὐτὸν διὰ τὸ παράδοξον, παρεκάλει τοὺς πολίτας ἀναλαβεῖν τὰ ὅπλα καὶ παραχρῆμα καταλύειν τὸν τύραννον· οὐδενὸς δὲ αὐτῷ προσέχοντος, καὶ πάντων αὐτοῦ μανίαν καταγι-

spoglądać na kres życia – tylko o kimś, kto przez cały czas, aż do tej ostatniej chwili zawsze zachowywał pomyślność, możemy słusznie powiedzieć, że był szczęśliwy. (3) Kiedy zaś Krezus został później więźniem Cyrusa¹⁹³, i miał zostać spalony na wielkim stosie, przypomniał sobie odpowiedź, jaką dał mu Solon. I tak, gdy ogień już płonął dokoła niego, wzywał nieustannie imienia Solona. (4) Cyrus posłał ludzi, którzy mieli się dowiedzieć, z jakiej przyczyny wzywa on ciągle imienia Solona, a poznaawszy prawdę, zmienił swój zamiar, uznał, że odpowiedź Solona była pełna prawdy, wyzbył się pychy, zagasiwszy ogień, ocalił Krezusa, i odtąd zaliczył go w poczet swych przyjaciół. (5) Solon uważał, że pięściarze, biegacze na krótkich dystansach i wszyscy inni atleci nie robią niczego wartościowego dla ocalenia swych państw, lecz ludzie o wybitnej wiedzy i cnocie jako jedyni potrafią ustrzec swoje ojczyzny od niebezpieczeństw.

3. Podczas dysputy o złotym trójnogu¹⁹⁴ Pytia dała taką wyrocznię:

Synu Miletosa, o trójnog Feba pytasz?

Kto w mądrości pierwszy jest ze wszystkich, tego trójnog jest, powiadam.

(2) Niektórzy jednak mówią inaczej, że wśród Jończyków wybuchła wojna domowa, a gdy trójnog został wyłowiony przez rybaków, zapytali oni boga, jak mogliby zakończyć wojnę. Pytia zaś odrzekła:

Nigdy nie ustanie wojna Meropów z Jończykami,
Zanim złotego trójnogu, który Hefajstos trudząc się wykuł,
Nie odeślecie i nie wróci on do domu męża,
Który w swej mądrości zna to, co terazniejsze i co przyszłe.

(3) Milezyjczycy, pragnąc iść za wskazaniem wyroczni, postanowili przyznać pierwszeństwo Talesowi z Miletu; on zaś powiedział, że nie jest najmądrzejszy ze wszystkich i radzi przyznać go komuś innemu. Gdy w podobny sposób pozostałych sześciu spośród Siedmiu mędrców także odrzuciło trójnog, dano go [na koniec] Solonowi, który, jak uznano, przewyższał wszystkich ludzi zarówno mądrością, jak i wiedzą. Solon zaś doradził ofiarować go Apollonowi, który jest mądrzejszy niż oni wszyscy¹⁹⁵.

4. Solon, widząc pod koniec życia, jak Pizystrat¹⁹⁶, by przypodobać się tłumom, odgrywa rolę demagoga i dąży do tyranii, próbował najpierw za pomocą argumentów odwieść go od tego zamiaru. Lecz gdy Pizystrat nie zwracał na niego uwagi, pojawił się pewnego razu na rynku w pełnej zbroi, choć był już wówczas bardzo sędziwym człowiekiem. (2) Kiedy ludzie zbiegli się na tak niezwykajny widok, prosił obywateli, by nałożyli zbroje i natychmiast położyli kres tyranii; nikt jednak na niego nie zważał, lecz wszyscy sądzili,

νωσκόντων, τινῶν δὲ παραγερᾶν αὐτὸν ἀποφαινομένων, ὁ μὲν Πεισίστρατος ἤδη τινὰς δορυφόρους περιαγόμενος προσῆλθε τῷ Σόλῳ καὶ ἐπύθετο τίνι θαρρῶν τὴν τυραννίδα καταλύειν αὐτοῦ βούλεται, τοῦ δὲ εἰπόντος ὅτι τῷ γήρᾳ, θαυμάσας τὴν φρόνησιν αὐτοῦ οὐδὲν αὐτὸν ἠδίκησεν.

5. "Ὅτι τὸν παρανόμοις καὶ ἀδίκοις πράξεσιν ἐπιβαλόμενον οὐκ ἂν προσηκόντως σοφὸν νομίζεσθαι.

6. "Ὅτι φασὶν Ἀνάχαρσιν τὸν Σκύθην φρονοῦντα ἐπὶ σοφίᾳ μέγα παραγενέσθαι Πυθῳδε καὶ ἐπερωτῆσαι τίς ἐστὶν αὐτοῦ τῶν Ἑλλήνων σοφώτερος. καὶ εἰπεῖν,

Οἰταῖόν τινά φασι Μύσωνα

σοῦ μᾶλλον πραπίδεσιν ἀρηρότα πευκαλίμῃσιν,

ὅστις ἦν Μαλιεύς καὶ ὥκει τὴν Οἴτην εἰς κώμην Χηνὰς καλουμένην.

(Const. Exc. 4, pp. 281-283)

7. "Ὅτι Μύσων τις ἦν Μαλιεύς, ὃς ὥκει ἐν κώμῃ Χηνὰς καλουμένη, τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν ἀγρῷ διατρίβων καὶ ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀγνοούμενος ὃν ἀντεισηξαν εἰς τοὺς ἑπτὰ σοφούς, ἐκκρίναντες τὸν Περίανδρον τὸν Κορίνθιον διὰ τὸ τύραννον γεγονέναι πικρόν.

(Const. Exc. 2 (1), p. 217)

8. "Ὅτι ὁ Σόλων πολυπραγμονήσας τὸν τόπον ἐν ᾧ διέτριβε Μύσων, κατέλαβεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἄλλω πρὸς ἄροτρον προσβαλόντα ἐχέτλην, καὶ πειραθεὶς τοῦ ἀνδρὸς ἔφη, οὐχ ὥρα νῦν ἀρότρου, ὦ Μύσων, καὶ οὗτος, οὐ χρῆσθαι, εἶπεν, ἀλλ' ἐπισκευάζειν.

(Const. Exc. 4, p. 283)

9. "Ὅτι Χίλων τῷ λόγῳ σύμφωνον ἔσχε τὸν βίον, ὅπερ σπανίως εὔροι τις ἂν γινόμενον. τῶν γὰρ καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων τοὺς πλείστους ἰδεῖν ἔστι λέγοντας μὲν τὰ κάλλιστα, πράττοντας δὲ τὰ χεῖριστα, καὶ τὴν ἐν ταῖς ἀπαγγελίαις αὐτῶν σεμνότητα καὶ σύνεσιν διὰ τῆς πείρας ἐλεγχομένην. ὁ δὲ Χίλων χωρὶς τῆς κατὰ τὸν βίον ἐν ἅπασιν τοῖς πραττομένοις ἀρετῆς πολλὰ διενόηθη καὶ ἀπεφθέγγατο μνήμης ἄξια.

(Const. Exc. 2 (1), p. 218)

że popadł w szaleństwo, niektórzy zaś oznajmiali, że dziecinnieje na starość. Pizystrat, otoczony już przez kilku mężów zbrojnych we włócznie, podszedł do Solona i zapytał, na czym się opiera w swym zuchwałym zamiarze obalenia jego tyranii. Gdy ten odpowiedział, że na swym sędziwym wieku, Pizystrat podziwiając jego rozsądek nie uczynił mu nic złego.

5. Ten, kto uczestniczył w bezprawnych i niesprawiedliwych czynach, nie może nigdy być prawdziwie uznany za mądrego.
6. Jak mówią, Scyta Anacharsis¹⁹⁷, bardzo dumny ze swej mądrości, przybył raz do Pytii i zapytał wyroczni, kto z Hellenów jest od niego mądrzejszy. I dostał odpowiedź:

Pewien człowiek z Ojty, Myson, jak mówią,
Jest bardziej niżli ty obdarzony przenikliwą myślą.

A był to pewien człowiek z Malis¹⁹⁸, który mieszkał na górze Ojta¹⁹⁹, w wiosce zwanej Cheny²⁰⁰.

(Const. Exc. 4, pp. 281-283)

7. Myson był człowiekiem z Malii, który mieszkał w wiosce zwanej Cheny i spędził całe życie na wsi, większości ludzi nieznany. Zaliczono go do Siedmiu mędrców na miejsce Periandra²⁰¹ z Koryntu, którego usunięto po tym, jak stał się okrutnym tyranem.

(Const. Exc. 2 (1), p. 217)

8. Solon był ciekaw zobaczyć miejsce, w którym mieszkał Myson, i znalazł go na klepisku, jak dopasowywał uchwyt do pługa, i wystawiając tego człowieka na próbę, rzekł: „Nie pora teraz na pług i orkę, Mysonie”; a on powiedział na to: „Nie przygotowuję, by go użyć, lecz by był gotowy”.

(Const. Exc. 4, p. 283)

9. Życie Chilona²⁰² współbrzmiało z tym, czego nauczał, co rzadko się zdarza. Gdy chodzi o filozofów w naszych czasach, najczęściej mówią bardzo piękne słowa, a postępują jak najgorzej; powaga i mądrość zawarta w ich wypowiedziach pokazuje prawdziwą wartość po poddaniu próbie. Lecz ów Chilon, nie mówiąc o cnocie widocznej przez całe życie we wszystkich jego uczynkach, przemyślał i ogłosił wiele wskazań godnych pamięci.

(Const. Exc. 2 (1), p. 218)

10. "Οτι Χίλων ἀφικόμενος εἰς Δελφοὺς καὶ καθάπερ ἀπαρχὰς ποιούμενος τῷ θεῷ τῆς ἰδίας συνέσεως ἐπέγραψεν ἐπὶ τινὰ κίονα τρία ταῦτα, 'γνῶθι σεαυτόν', καὶ 'μηδὲν ἄγαν', καὶ τρίτον 'ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα'. τούτων ἕκαστον ὑπάρχον βραχὺ καὶ Λακωνικὸν μεγάλην ἔχει τὴν ἀναθεώρησιν. (2) τὸ γὰρ γνῶθι σαυτὸν παραγγέλλει παιδευθῆναι καὶ φρόνιμον γενέσθαι· οὕτω γὰρ ἂν τις ἑαυτὸν γνοίη· ἢ ὅτι οἱ ἄμοιροι παιδείας καὶ ἀλόγιστοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἑαυτοὺς συνετωτάτους ὑπειλήφασιν, ἥπερ ἐστὶ τῶν ἀμαθιῶν ἀμαθεστάτη κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἢ ὅτι τοὺς πονηροὺς ἐπιεικεῖς ἡγοῦνται, τοὺς δὲ χρηστοὺς ἀνάπαλιν φαύλους· μόνως γὰρ ἂν τις οὕτως ἑαυτὸν γνοίη καὶ ἕτερον, τυχὼν παιδείας καὶ συνέσεως περιττοτέρας.

(3) Τὸ δὲ Μηδὲν ἄγαν μετριάζειν ἐν πᾶσι καὶ μηδὲ περὶ ἐνὸς τῶν ἀνθρωπίνων τελείως διορίζεσθαι, ὡς Ἐπιδάμνιοι. οὗτοι γὰρ παρὰ τὸν Ἀδρίαν οἰκοῦντες καὶ πρὸς ἀλλήλους διαφερόμενοι, μύδρους διαπύρους καταποντίσαντες ἐν μέσῳ τῷ πελάγει διωμόσαντο μὴ σπείσεσθαι τὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχθραν πρότερον ἢ ὅταν οὗτοι θερμοὶ ἀνενεχθῶσιν. οὕτω δὲ σκληρῶς ὁμόσαντες καὶ τὸ 'μηδὲν ἄγαν' οὐκ ἐπινοήσαντες ὕστερον ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἀναγκασζόμενοι διελύσαντο τὴν ἔχθραν, ἐάσαντες τοὺς μύδρους ψυχροὺς ἐν τῷ βυθῷ.

(4) Τὸ δὲ Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα, τινὲς ὑπέλαβον γάμον ἀπαγορεύειν· τὴν γὰρ τοῦ γάμου σύνθεσιν παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν Ἑλλήνων ἐγγύην ὀνομάζεσθαι, καὶ βεβαιωτῆς ὁ κοινὸς βίος, ἐν ᾧ πλεῖστα καὶ μέγιστα γίνονται συμφοραὶ διὰ τὰς γυναικάς. ἔνιοι δὲ φασιν ἀνάξιον εἶναι Χίλωνος διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἀναιρουμένου τοῦ γάμου διαμένειν τὸν βίον, τὴν δὲ ἄτην ἀποφαίνεσθαι παρεῖναι ἐγγύαις ταῖς ἐπὶ τῶν συμβολαίων καὶ ταῖς ὑπὲρ τῶν ἄλλων διομολογήσεσι περὶ χρημάτων. καὶ Εὐριπίδης

οὐκ ἐγγυῶμαι· ζημίαν φιλεγγύων
σκοπῶν· τὰ Πυθοῖ δ' οὐκ ἔῃ με γράμματα.

(5) Ἐνιοι δὲ φασὶ μὴ Χίλωνος εἶναι μηδὲ πολιτικὸν τὸ μηδεὶν τῶν φίλων ἐν ταῖς τοιαύταις χρεῖαις ἐπαρκεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς καταβεβαιώσεις ἀπαγορεύειν καὶ τὸ κατατεταμένως ἐγγυᾶσθαι τε καὶ διορίζεσθαι τῶν ἀνθρωπίνων, ὡς ποιῆσαι τοὺς Ἕλληνας ὅτε κατηγωνίσαντο τὸν Ξέρην. ὤμοσαν γὰρ ἐν Πλαταιαῖς παραδῶσιν παίδων παισὶ τὴν πρὸς τοὺς Πέρσας ἔχθραν, ἕως ἂν οἱ ποταμοὶ ῥέωσιν εἰς τὴν θάλατταν καὶ γένος ἀνθρώπων ἢ καὶ γῆ καρποὺς φέρῃ· τὸ δὲ τῆς τύχης εὐμετάπτωτον βεβαίως ἐγγυησάμενοι μετὰ τινὰ χρόνον ἐπρεσβεύοντο πρὸς Ἀρταξέρην τὸν υἱὸν Ξέρξου περὶ φιλίας καὶ συμμαχίας.

(6) Ὅτι ὁ Χίλωνος λόγος βραχὺς ὢν ὅλην περιεῖληφε τὴν πρὸς τὸν ἄριστον βίον ὑποθήκην, ὡς καὶ τῶν ἐν Δελφοῖς ἀναθημάτων βελτίω ταῦτα τὰ ἀποφθέγματα. αἱ μὲν γὰρ χρυσαῖ Κροίσου πλίνθοι καὶ τὰ ἄλλα κατασκευάσματα ἠφανίσθη καὶ μεγάλας ἀφορμὰς παρέσχε τοῖς ἀσεβεῖν εἰς τὸ ἱερὸν ἐλομένοις, αἱ δὲ γινῶμαι τὸν ἅπαντα χρόνον σώζονται ἐν ταῖς τῶν πεπαιδευμένων ψυχαῖς

10. Chilon, udawszy się do Delf i ofiarując niejako bogu pierwociny swej wiedzy, zapisał na jednej z kolumn takie trzy myśli: „Poznaj samego siebie”, „Nic ponad miarę” i trzecią „W ślad za poręczeniem szkoda”. Każde z nich, jakkolwiek krótka i lakoniczna, zwraca uwagę na ważne rzeczy. (2) „Poznaj samego siebie” zachęca do zdobycia wykształcenia i wychowania oraz do tego, by stać się roztropnym, w ten bowiem sposób można bowiem poznać siebie samego; albo że ludzie niewykształceni i nierozumni przeważnie biorą siebie za naj-mądrzejszych, a to właśnie, według Platona, jest szczytem głupoty; albo że ludzie źli uważani są za wartościowych, a ludzie szlachetni za złych; jedynie bowiem w taki sposób można poznać siebie samego i drugiego człowieka, gdy zdobędzie się bardziej niepospolite wykształcenie i wychowanie oraz wiedzę. (3) Zdanie „Nic ponad miarę” zachęca do umiarkowania we wszystkim i do tego, aby o żadnej ze spraw ludzkich nie wydawać ostatecznych sądów, jak niegdyś uczynili mieszkańcy Epidamnos²⁰³. Ludzie ci, mieszkający nad Adriatykiem i toczący wzajemne spory, wrzucili w sam środek morza masę rozgrzanego do czerwoności żelaza, i zaprzysięgli, że zaniechają wzajemnej wrogości nie wcześniej, aż to żelazo nie zostanie wydobyte z morza jako gorące. W ten sposób złożyli zbyt sztywną przysięgę i nie pomyśleli o zasadzie „Nic ponad miarę”; później bowiem, zmuszeni okolicznościami, zaniechali wrogości i pozostawili żelazo zimne w głębinach morza. (4) Zdanie: „W ślad za poręczeniem szkoda” niektórzy wzięli jako radę zniechęcającą do małżeństwa. Umowa małżeńska jest bowiem u większości Greków nazywana również „poręczeniem”; wspólne doświadczenie życia świadczy zaś o tym, że największe nieszczęścia dzieją się za sprawą kobiet i żon. Niektórzy jednak twierdzą, że takie wyjaśnienie byłoby] niegodne Chilona z tego powodu, iż gdyby usunąć małżeństwo, nie mogłoby dłużej trwać życie, Chilon natomiast, ich zdaniem, twierdzi, że „szkoda” towarzyszy „poręczeniom”, które wiążą się z umowami w innych sprawach, a zwłaszcza – dotyczącymi pieniędzy. Także Eurypides²⁰⁴ mówi:

Nie ręczę, że ten, kto ręczy z przyjaźni,
Ponosi szkodę. Nie takie Delf rady!

(przekł. Małgorzata Borowska)

- (5) Niektórzy zaś mówią, że to nie jest ani sens słów Chilona, ani też uczynek godny obywatela, by nie przyjść z pomocą żadnemu z przyjaciół w tego rodzaju potrzebie, lecz raczej że Chilon przemawia przeciwko mocnym stwierdzeniom, naciągany poręczeniom i nieodwołalnemu rozsądzaniu spraw ludzkich, jak uczynili to Grecy, kiedy pokonali na wojnie Kserksesa. Przysięgli bowiem pod Platejami, że dzieciom swoich dzieci przekażą nienawiść do Persów, dopóki rzeki płynąć będą ku morzu i ród ludzki będzie istnieć, a ziemia wydawać plony. A jednak, mimo że dali wiążące poręczenie wbrew zmiennemu losowi,

τεθησαυρισμένοι καὶ κάλλιστον ἔχουσαι θησαυρόν, πρὸς ὃν ἂν οὔτε Φωκεῖς οὔτε Γαλάται προσενεγκεῖν τὰς χεῖρας σπουδάσειαν.

(Const. Exc. 4, pp. 283-285)

11. "Ὅτι Πιττακὸς ὁ Μιτυληναῖος οὐ μόνον ἐν σοφίᾳ θαυμαστὸς ἦν, ἀλλὰ καὶ πολίτης ἐγένετο τοιοῦτος οἷον ἕτερον οὐκ ἦνεγκεν ἢ νῆσος, δοκῶ δ' οὐδ' ἂν ὕστερον ἐνέγκαι, μέχρι ἂν τὸν οἶνον φέρῃ πλείω τε καὶ ἡδίω. νομοθέτης τε γὰρ ἀγαθὸς ὑπῆρχε κὰν τοῖς κατὰ μέρος πρὸς τοὺς πολίτας κοινὸς καὶ φιλόανθρωπος, καὶ τὴν πατρίδα τριῶν τῶν μεγίστων συμφορῶν ἀπέλυσε, τυραννίδος, στάσεως, πολέμου.

(2) "Ὅτι Πιττακὸς βαθὺς ἦν καὶ ἡμερος καὶ τὴν παραίτησιν ἔχων αὐτὸς ἐν αὐτῷ. διὸ δὴ πᾶσιν ἐδόκει τέλειος ἀνὴρ εἶναι πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν ὁμολογουμένως· κατὰ μὲν γὰρ τὴν νομοθεσίαν ἐφαίνετο πολιτικὸς καὶ φρόνιμος, κατὰ δὲ τὴν πίστιν δίκαιος, κατὰ δὲ τὴν ἐν τοῖς ὅπλοις ὑπεροχὴν ἀνδρείος, κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὸ κέρδος μεγαλοψυχίαν ἀφιλάργυρος.

(Const. Exc. 2 (1), p. 218)

12. "Ὅτι τῶν Μιτυληναίων διδόντων τῷ Πιττακῷ τῆς χώρας ὑπὲρ ἧς ἐμονομάχησε τὴν ἡμίσειαν οὐκ ἐδέξατο, συνέταξε δὲ ἐκάστῳ κληρῶσαι τὸ ἴσον, ἐπιφθεγξάμενος ὥς τὸ ἴσον ἐστὶ τοῦ πλείονος πλεῖον. μετρῶν γὰρ ἐπιεικεία τὸ πλεῖον, οὐ κέρδει, σοφῶς ἐγίνωσκεν· τῇ μὲν γὰρ ἰσότητι δόξαν καὶ ἀσφάλειαν ἀκολουθήσειν, τῇ δὲ πλεονεξίᾳ βλασφημίαν καὶ φόβον, δι' ὧν ταχέως ἂν αὐτοῦ τὴν δωρεὰν ἀφείλαντο.

(2) "Ὅτι σύμφωνα τούτοις ἔπραξε καὶ πρὸς Κροῖσον διδόντα τῶν ἐκ τοῦ γαζοφυλακίου χρημάτων λαβεῖν ὅποσα βούλοιτο. καὶ γὰρ τότε τὴν δωρεὰν οὐ προσδεξάμενόν φασιν εἰπεῖν, καὶ νῦν ἔχειν ὧν ἤθελε διπλάσια. θαυμάσαντος δὲ τοῦ Κροίσου τὴν ἀφιλάργυρίαν καὶ περὶ τῆς ἀποκρίσεως ἐπερωτήσαντος, εἰπεῖν ὡς τελευτήσαντος ἁπαιδὸς τὰδε λφοῦ κεκληρονομηκῶς οὐσίαν εἶη τὴν ἴσην ἥπερ εἶχεν, ἣν οὐχ ἡδέως προσειληφέναι.

po pewnym czasie wysłali poselstwo do Artakserksesa²⁰⁵, syna Kserksesa, by rozmawiać o przyjaźni i sojuszu.

(6) Nauka Chilona jest krótka, a zawiera całe mnóstwo rad potrzebnych do jak najlepszego życia, bo te krótkie myśli lepsze są od wotywnych darów w Delfach. Sztaby złota i inne sprzęty Krezusa przepadły, były tylko wielką pokusą dla tych, którzy zapragnęli bezbożnie potraktować to, co święte. Myśli natomiast po wieczny czas znajdują ocalenie, zebrane w skarbcach ducha ludzi wykształconych, stanowią najpiękniejszy skarb, po który ani Fokejczycy, ani Galaci nie mogliby chciwie ręk wyciągnąć.

(Const. Exc. 4, pp. 283-285)

11. Pittakos z Mityleny²⁰⁶ podziwiany nie tylko ze względu na mądrość, ale i jako obywatel stał się takim, że innego podobnego wyspa ta [Lesbos] nie wydała, ani, jak sądzę, nigdy nie wyda, dopóki przynosi mnóstwo słodkiego wina. Był on bowiem znakomitym prawodawcą, w postępowaniu z obywatelami – przystępnym i życzliwym, a ojczyznę uwolnił od trzech największych nieszczęść: tyranii, niepokoju wewnętrznych i wojny.

(2) Pittakos był człowiekiem głębokiej mądrości, uprzejmym i mającym skłonność do ujmowania wartości sobie samemu. Dlatego też wszystkim zdawało się, że był to mąż doskonały, pod każdym względem w każdej cnocie-dzielnosci. Co do jego prawodawstwa, pokazał się roztropnym mężem stanu i godnym pełnego zaufania. Co się tyczy spraw wojennych, był ponad miarę waleczny; jeśli zaś chodzi o jego wielkość względem zysku, nie okazywał najmniejszego śladu chciwości.

(Const. Exc. 2 (1), p. 218)

12. Kiedy mieszkańcy Mityleny²⁰⁷ ofiarowali Pittakosowi połowę ziemi, o którą walczył w pojedynku, nie przyjął, polecił za to, by każdemu przydzielono w losowaniu równą część, ogłosiwszy, że to równa część jest lepsza od większej²⁰⁸. Mierzac bowiem to, co większe według tego, co słuszne, a nie według zysku, mądrze ocenił; w ślad za równością idzie sława i bezpieczeństwo, a chciwości towarzyszy niesława i strach, przez które szybko można utracić otrzymane dary.
- (2) Pittakos działał zgodnie z tymi zasadami także wobec Krezusa, gdy ten ofiarował mu tyle pieniędzy ze swego skarbcza, ile tyle Pittakos by zechciał. Wówczas bowiem, jak nam mówią, odrzucając ten dar, powiedział, że ma już dwakroć tyle, ile mu potrzeba. A gdy Krezus okazał zdumienie wobec jego poczucia wolności od chciwości i zapytał o sens jego odpowiedzi, Pittakos rzekł: „Mój brat zmarł bezdzietnie i ja odziedziczyłem jego majątek, który był równy mojemu, i nie doświadczyłem żadnej przyjemności w otrzymaniu takiej dodatkowej ilości [pieniędzy]”.

(3) "Ότι καὶ τὸν ποιητὴν Ἀλκαῖον, ἐχθρότατον αὐτοῦ γεγεννημένον καὶ διὰ τῶν ποιημάτων πικρότατα λελοιδορηκότα, λαβὼν ὑποχείριον ἀφῆκεν, ἐπιφθεγξάμενος ὡς συγγνώμη τιμωρίας αἰρετωτέρα.

(Const. Exc. 4, p. 285)

13. "Ότι φασὶν οἱ Πριηνεῖς ὡς Μεσσηνίας τὸ γένος ἐπισήμους παρθένους λυτρωσάμενος ὁ Βίας παρὰ ληστῶν ἦγεν ὡς ἰδίας θυγατέρας ἐντίμως. μετὰ δέ τινες χρόνους παραγενομένων τῶν συγγενῶν κατὰ ζήτησιν, ἀπέδωκεν αὐτὰς οὔτε τροφεῖα πραξάμενος οὔτε λύτρα, τὸυναντίον δὲ τῶν ἰδίων πολλὰ δωρησάμενος. εἶχον οὖν πρὸς αὐτὸν αἱ κόραι πατρικὴν εὐνοίαν διὰ τε τὴν συντροφίαν καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας, ὥστε καὶ χωρισθεῖσαι μετὰ τῶν ἰδίων εἰς τὴν πατρίδα τῆς ὑπερορίου χάριτος οὐκ ἐπελάθοντο.

(2) "Ότι σαγηνεῖς Μεσσήνιοι κατὰ τὸν βόλον ἕτερον μὲν οὐδὲν ἀνείλκυσαν, χαλκοῦν δὲ τρίποδα μόνον ἐπιγραφὴν ἔχοντα 'τῷ σοφωτάτῳ'. ἀναχθέντος δὲ τοῦ κατασκευάσματος δοθῆναι τῷ Βίαντι.

(3) "Ότι Βίας ἦν δεινότατος καὶ τῷ λόγῳ πρωτεύων τῶν καθ' ἑαυτόν. κατεχρήσατο δὲ τῇ τοῦ λέγειν δυνάμει πολλοῖς ἀνάπαλιν· οὐ γὰρ εἰς μισθαρνίαν οὐδὲ εἰς προσόδους, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν ἀδικουμένων κατετίθετο βοήθειαν. ὅπερ σπανιώτατ' ἂν τις εὔροι.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 218-219)

14. "Ότι μέγα ἐστὶν οὐ τὸ δύναμιν ὅτου δήποτε σχεῖν, ἀλλὰ τὸ ταύτη δεόντως χρῆσθαι. ἐπεὶ τί ὄφελος Μίλῳ τῷ Κροτωνιάτῃ τὸ μέγεθος τῆς περὶ τὸ σῶμα ῥώμης;

(2) "Ότι Πολυδάμας ὁ Θετταλὸς ὑπὸ τῆς πέτρας διαρραγείς πᾶσιν ἐποίησε φανερόν ὡς ἐπισφαλές ἐστιν ἰσχὺν μὲν μεγάλην ἔχειν, νοῦν δὲ μικρόν.

(Const. Exc. 4, pp. 285-286)

15. Ο Πολυδάμας οὗτος ἦν ἐκ πόλεως Σκοτούσης, γυμναῖς χερσὶ μὲν λέοντας ὡς ἄρνας διαφθείρων, πτεροῖς ποσὶ δ' ὑπερνικῶν ἄρματα ταχυδρόμα, τῇ δὲ χειρὶ τι σπήλαιον ἀντήρεισε συμπίπτον. ὁ Σικελὸς Διόδωρος γράφει τὴν ἱστορίαν.

(Tzetzes, Hist. II 555-559)

16. "Ότι τῶν Κιρραίων πολιορκουμένων πολὺν ἤδη χρόνον διὰ τὸ τὸ χρηστήριον ἐπιχειρεῖν συλᾶν, τινὲς μὲν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς πατρίδας ἐπανῆλθον, οἱ δὲ ἐπερωτήσαντες τὴν Πυθίαν ἔλαβον χρησμόν οὕτως,

(3) Poeta Alkajos²⁰⁹, który był jednym z najbardziej zawziętych przeciwników Pittakosa i lżył go w najbardziej przykry sposób w swych poematach, wpadł raz w jego ręce, lecz Pittakos pozwolił mu odejść wolno, przytaczając powiedzenie: „Przebaczenie jest lepsze od kary”.

(Const. Exc. 4, p. 285)

13. Mieszkańcy Priene²¹⁰ mówią, że Bias²¹¹ dziewczęta ze znakomitych rodzin mezeńskich ocalone z rąk zbójców traktował z szacunkiem, tak jakby własne córki. Gdy po jakimś czasie w poszukiwaniu pojawili się ich krewni, oddał je nie żądając ani zapłaty za ich utrzymanie, ani okupu, wprost przeciwnie, z własnych zasobów obdarował je wieloma prezentami. Miały więc dla niego te dziewczęta ojcowskie uczucia, za opiekę i wielką życzliwość, tak że nawet gdy odjechały razem ze swymi rodzinami do ojczyzestego kraju, nie zapomniały dobroci, jakiej doznały w obcej ziemi.

(2) Niektórzy rybacy z Mesenii, gdy zarzucili swe sieci, nie wyciągnęli niczego innego poza brązowym trójnogiem, noszącym napis: „Najmądrzejszemu”. Wyciągnęli trójnog z morza i darowali Biasowi²¹².

(3) Bias był najbieglejszym mówcą i górował tym nad innymi współczesnymi sobie. Posługiwał się zaś potęgą słowa na sposób odmienny niż wielu ludzi; nie używał jej bowiem ani dla zarobkowania ani dla zysku, ale dla niesienia pomocy skrzywdzonym. Niezwykle rzadko można spotkać z czymś takim.

(Const. Exc. 2 91), pp. 218-219)

14. Nie jest wielką rzeczą mieć siłę, jaka by nie była, ale używać jej tak, jak się powinno. Bo jakież miał pożytek Milon²¹³ z Krotonu z ogromnej siły swego ciała?

(2) Śmierć Polydamasa²¹⁴ z Tesalii, który zginął zgnieciony przez skałę, pokazała wszystkim, że niebezpieczne jest posiadanie wielkiej siły, a małego rozumu.

(Const. Exc. 4, pp. 285-286)

15. Ten Polydamas pochodził z miasta Skotusa²¹⁵, gołymi rękami zabijał lwy jak owce, zatrzymywał wozy szybkobieżne skrzydlatymi stopami, własną ręką potrafił też podtrzymać walącą się pieczarę. Historię tę opisuje Diodor Sycylijski.

(Tzetzes, Hist. II 555-559)

16. Kiedy mieszkańcy Kirry²¹⁶ byli oblegani już przez długi czas, ponieważ usiłowali splądrować wyrocznie²¹⁷, niektórzy Hellenowie powrócili do ojczyzny, lecz inni spośród nich zadali pytanie kapłance Pytii i dostali taką odpowiedź:

οὐ πρὶν τῆσδε πόλῃος ἐρείψετε πύργον ἐλόντες,
πρὶν κεν ἐμῷ τεμένει κυανώπιδος Ἀμφιτρίτης
κύμα ποτικλύζη κελαδοῦν ἱερῇσιν ἐπ' ἀκταῖς.

(Const. Exc. 4, p. 286)

17. Ἰστέον ὅτι ὁ μὲν Σόλων ἐγένετο ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν τυράννων ἐν ταῖς Ἀθήναις πρὸ τῶν Περσικῶν χρόνων, ὁ δὲ Δράκων πρὸ αὐτοῦ ἑπτὰ καὶ τεσσαράκοντα ἔτεσιν, ὥς φησιν ὁ Διόδωρος.

(Scholia Demosthenica , or. 24.211)

18. "Ὅτι Περίλαος ὁ ἀνδριαντοποιὸς Φαλάριδι τῷ τυράννῳ κατασκευάσας βοῦς χαλκοῦς πρὸς τιμωρίαν τῶν ὁμοφύλων αὐτὸς πρῶτος ἐπειράθη τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας· οἱ γὰρ κατὰ τῶν ἄλλων βουλευόμενοί τι φαῦλον ὡς ἐπίπαν ταῖς ἰδίαις ἐπιθυμίαις εἰώθασιν ἀλίσκεσθαι.

(Const. Exc. 4, p. 286)

19. "Ὅς Φάλαρις Περίλαον τὸν χαλκουργὸν ἐκεῖνον τὸν Ἀττικὸν κατέκαυσεν ἐν ταύρῳ τῷ χαλκῷ.
οὗτος γὰρ τὸ μηχανήμα τοῦ ταύρου χαλκουργήσας τοῖς μυζωτῆρσι τοῦ βοῦς ἐτέκνηεν αὐλίσκους, ἀνέπτυσεν καὶ θύραν δὲ πρὸς τῷ πλευρῷ τοῦ ταύρου· καὶ δῶρον τῷ Φαλάριδι τοῦτον τὸν ταῦρον ἄγει.
Φάλαρις δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐν δώροις δεξιοῦται, τὸ δὲ μηχανήμα θεοῖς καθιεροῦν κελεύει.
ὥς δ' ἀναπτύξας τὸ πλευρὸν ὁ χαλκουργὸς ἐκεῖνος δόλον τὸν κακομήχανον ἐξεῖπεν ἀπανθρώπως, εἴ τινα βούλει, Φάλαρι, κολάζειν τῶν ἀνθρώπων, ἔνδον τοῦ ταύρου κατειργνύς πῦρ ὑποστρώννῃ κάτω· δόξει δ' ὁ ταῦρος στεναγμοῖς μυκᾶσθαι τοῖς ἐκείνου, σὺ δ' ἡδονὴν τοῖς στεναγμοῖς ἔξεις αὐλοῖς μυκτῆρων.
τοῦτο μαθὼν ὁ Φάλαρις καὶ μυσσυχθεὶς ἐκεῖνον, Ἄγε, φησί, Περίλαε, σὺ πρῶτος δεῖξον τοῦτο, καὶ τοὺς αὐλοῦντας μίμῃσαι, τράνωσόν σου τὴν τέχνην.
ὥς δὲ παρέδου μιμητῆς δῆθεν τῶν αὐλημάτων, κλείει τὸν ταῦρον Φάλαρις καὶ πῦρ ὑποσσωρεύει.
ὅπως δὲ τὸ χαλκούργημα θανὼν μὴ ἐμμιάνῃ, κατὰ πετρῶν ἐκρήμνισεν ἐξάξας ἡμιθνήτα.
γράφει περὶ τοῦ ταύρου δὲ Λουκιανὸς ὁ Σύρος, Διόδωρος καὶ Πίνδαρος, σὺν τούτοις τε μυρίοι.

(Tzetzes, Hist. I 646-668)

Nie prędej to miasto zdobędziecie, wieże zwaliwszy,
Niż Amfitryty o ciemnych oczach fala w mój przybytek
z szumem się nie będzie wlewać, na te święte skały.

(Const. Exc. 4, p. 286)

17. Trzeba wiedzieć, że Solon żył za czasów tyranów w Atenach przed wojnami perskimi i że Drakon²¹⁸ żył 47 lat przed nim, jak powiada Diodor.

(Scholia Demosthenica, or. 24.211)

18. Rzeźbiarz Perilaos²¹⁹ wyrzeźbił byka z brązu dla tyrana Falarisa²²⁰, którego ten miał używać do karania swoich rodaków, i jako pierwszy przekonał się o straszliwej mocy tej kary. Bo ci, którzy przeciwko innym knują coś złego, na ogół wpadają we własne sidła.

(Const. Exc. 4, p. 286)

19. Tenże Falaris spalił w brązowym byku Perilaosa, znanego w Attyce rzeźbiarza w brązie. Sporządził on z brązu mechanizm na kształt mechanicznego byka, wstawiając małe dźwięczące rurki w nozdrza i robiąc odpowiedni otwór w boku byka, i takiego byka sprezentował Falarisowi. Falaris powitał człowieka darami, a mechaniczne zwierzę nakazuje poświęcić bogom. Następnie nasz brązownik otwiera bok byka, nikczemne i podstępne urządzenie, i mówi w nieludzki sposób: „Jeśli kogoś chcesz, Falarisie, ukarać z ludzi, zamknij go w byku i podłóż ogień; będzie się zdawało, że byk ryczy jego jękami, a ty będziesz miał z jęków tych przyjemność, gdy się będą wydobywać przez nozdrza byka”. Usłyszawszy to, Falaris, który uczuł wstręt do niego: „Dalej”, mówi, „Perilaosie, ty pierwszy mi pokaż i naśladowaj tych, co dmą w aulosy, zademonstruj mi swą sztukę”. A kiedy tamten, by pokazać, jak działa to urządzenie, wcisnął się do środka, by naśladować jakby dźwięki fletu, Falaris zamyka byka i roznieca ogień. Lecz aby ten umierając, nie zanieczyścił dzieła z brązu, zrzucił go ze skał, wyciągnawszy go na wpół martwego z byka. Tę opowieść o byku przytacza też Lukian z Syrii²²¹, Diodor, Pindar²²², i wielu innych.

(Tzetzes, Hist. I 646-668)

20. "Οτι Σόλων ὁ νομοθέτης παρελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν παρεκάλει τοὺς Ἀθηναίους καταλύειν τὸν τύραννον πρὶν τελέως ἰσχυρὸν γενέσθαι. οὐδενὸς δὲ αὐτῷ προσέχοντος ἀναλαβὼν τὴν πανοπλίαν προῆλθεν εἰς τὴν ἀγορὰν γενηράκως, καὶ τοὺς θεοὺς ἐπιμαρτυρόμενος ἔφησε καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τῇ πατρίδι κινδυνευούσῃ βεβοηθηκέναι τὸ κατ' αὐτὸν μέρος· τῶν δὲ ὄχλων ἀγνοούντων τὴν ἐπιβολὴν Πεισιστράτου συνέβη τὸν Σόλωνα τάληθ' ἔλεγοντα παραπέμπεσθαι. (2) λέγεται δὲ Σόλων καὶ προειπεῖν τοῖς Ἀθηναίοις τὴν ἐσομένην τυραννίδα δι' ἐλεγείων,

ἐκ νεφέλης πέλεται χιόνος μένος ἡδὲ χαλάζης,
βροντὴ δ' ἐκ λαμπρᾶς γίνεται ἀστεροπῆς.
ἀνδρῶν δ' ἐκ μεγάλων πόλεις ὄλλυται, εἰς δὲ μονάρχου
δῆμος αἰδρεῖ διουλοσύνην ἔπασεν.
λίην δ' ἐξάραντ' οὐ ῥάδιόν ἐστι κατασχεῖν
ὑστερον, ἀλλ' ἤδη χρὴ περὶ πάντα νοεῖν.

(3) Καὶ μετὰ ταῦτα τυραννοῦντος ἔφη,

εἰ δὲ πεπόνθατε λυγρὰ δι' ὑμετέραν κακότητα,
μὴ θεοῖσιν ταύτην μοῖραν ἐπαμφέρετε·
αὐτοὶ γὰρ τούτους ἠύξήσατε ῥύματα δόντες,
καὶ διὰ τοῦτο κακὴν ἔσχετε διουλοσύνην.
ὕμῶν δ' εἷς μὲν ἕκαστος ἀλώπεκος ἔχνεσι βαίνει,
σύμπασιν δ' ὕμῖν κοῦφος ἔνεστι νόος.
εἰς γὰρ γλῶσσαν ὀρᾶτε καὶ εἰς ἔπος αἰόλον ἀνδρός,
εἰς ἔργον δ' οὐδὲν γινόμενον βλέπετε.

(4) "Οτι ὁ Πεισίστρατος παρεκάλει τὸν Σόλωνα τὰς ἡσυχίας ἔχειν καὶ τῶν τῆς τυραννίδος ἀγαθῶν συναπολαύειν· οὐδενὶ δὲ τρόπῳ δυνάμενος αὐτοῦ μεταθεῖναι τὴν προαίρεσιν, ἀλλ' ὁρῶν μᾶλλον αἰεὶ ἐξεγειρόμενον καὶ μετὰ ἀνατάσεως ἀπειλοῦντα τιμωρίαν ἐπιθήσειν, ἠρώτησεν αὐτὸν τίνι πεποιθὼς ἀντιπράττει ταῖς ἐπιβολαῖς αὐτοῦ. τὸν δὲ φασιν εἰπεῖν τῷ γήρῳ.

(Const. Exc. 4, pp. 286-287)

[Ἡρόδοτος κατὰ Ξέρξην γεγονώς τοῖς χρόνοις φησὶν Ἀσσυρίους ἔτη πεντακόσια πρότερον τῆς Ἀσίας ἄρξαντας ὑπὸ Μήδων καταλυθῆναι. ἔπειτα βασιλέα μὲν μηδένα γενέσθαι τὸν ἀμφισβητήσοντα τῶν ὄλων ἐπὶ πολλὰς γενεάς, τὰς δὲ πόλεις καθ' ἑαυτὰς ταττομένας διοικεῖσθαι δημοκρατικῶς· τὸ δὲ τελευταῖον πολλῶν ἐτῶν διελθόντων αἰρεθῆναι βασιλέα παρὰ τοῖς Μήδοις ἄνδρα δικαιοσύνην διάφορον, ὄνομα Κυαξάρην. τοῦτον δὲ πρῶτον ἐπιχειρῆσαι προσάγεσθαι τοὺς πλησιοχώρους, καὶ τοῖς Μήδοις ἀρχηγὸν γενέσθαι τῆς τῶν ὄλων ἡγεμονίας· ἔπειτα τοὺς ἐκγόνους αἰεὶ προσκατακτωμένους πολλὴν τῆς ὁμόρου χώρας αὐξῆσαι τὴν βασιλείαν μέχρι Ἀστυάγου τοῦ καταπολε-

20. Solon²²³ prawodawca udał się raz na zgromadzenie i prosił usilnie Ateńczyków, by obalili [władzę] tyrana, zanim w końcu stanie się straszliwa i groźna. Kiedy jednak nikt na niego nie zważał, założył, starzec, całą zbroję i poszedł na agorę, i wzywając bogów na świadków, oświadczył, że słowem i czynem niósł pomoc ojczyźnie, gdy była w niebezpieczeństwie, w miarę swych sił. Ale skoro nierozumna trzoda nie spostrzega zamiarów Pizystrata, okazuje się, że Solon, chociaż mówi prawdę, został zlekceważony. (2) Mówi się, że Solon przepowiedział też Ateńczykom nadejście tyranii w wierszu elegijnym²²⁴:

Z chmur wywodzi się śnieg i rodzi się burza gradowa,
od błyskawicy świetlistej grzmot początek swój bierze,
miasto ginie za sprawą wpływowych ludzi, z niewiedzy
lud się oddaje w niewolę rządów jedynowładcy.
Tego kto zbytnio w górę się wspiął, nie tak łatwo jest wstrzymać
później, zatem zawczasu trzeba o wszystkim pomyśleć.

(przekł. Włodzimierz Appel)

- (3) A potem, kiedy tyrania już panowała, rzekł²²⁵:

Jeśliście klęsk doznali przez własną zaiste głupotę,
bogom za to przynajmniej winy nie chcecie przypisać:
sami im straż przydzieliwszy zwiększacie jeszcze ich siłę,
właśnie z tej przyczyny zlej doznajecie niewoli.
Z was tu każdy lisimi kroczy śladami,
wszystkim wam razem atoli myśl lekkomyślna przyświeca;
zwodzić dajecie się słowom podstępny chytrego człowieka,
zgoła przy tym nie patrząc, jaki to skutek przynosi.

(przekł. Włodzimierz Appel)

- (4) Pizystrat nalegał, aby Solon zachował spokój i dzielił z nim korzyści, jakie płyną z władzy tyrana. Lecz kiedy nie zdołał znaleźć żadnego sposobu na zmianę jego pierwotnych zamiarów, lecz widział, że w istocie Solon coraz bardziej się unosi i nieugięcie grozi, że sprowadzi nań karę, zapytał go, na czym opiera swój opór przeciwko niemu. Ten zaś odrzekł mówiąc: „Na wieku starca”.

(Const. Exc. 4, pp. 286-287)

[Herodot, który żył w czasach Kserksesa, mówi, że po okresie 500 lat władzy nad Azją Asyryjczycy zostali podbici przez Medów, i potem żaden król nie powstał przez wiele pokoleń, który pretendował do najwyższej władzy, ale miasta-państwa, ciesząc się własną władzą, były rządzone na sposób demokratyczny. Ostatecznie, po upływie wielu lat, człowiek o wybitnym poczuciu sprawiedliwości, imieniem Kyaksares²²⁶, został wybrany królem Medów. Był

μηθέντος ὑπὸ Κύρου καὶ Περσῶν· περὶ ὧν νῦν ἡμεῖς τὰ κεφάλαια προει-
ρηκότες τὰ κατὰ μέρος ὕστερον ἀκριβῶς ἀναγράψομεν, ἐπειδὴν ἐπὶ τοὺς
οἰκείους χρόνους ἐπιβάλωμεν. κατὰ γὰρ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἑπτακαιδεκάτης
Ὀλυμπιάδος ἡρέθη βασιλεὺς ὑπὸ Μήδων Κυαξάρης καθ' Ἡρόδοτον.]

(Diodorus II 32.2-3)

[Ἀστιβάρα τοῦ βασιλέως τῶν Μήδων ἐν Ἐκβατάνοις γήρᾳ τελευτήσαντος
τὴν ἀρχὴν Ἀσπάνδαν τὸν υἱὸν διαδέξασθαι, τὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἀστυάγην
καλούμενον· τούτου δ' ὑπὸ Κύρου τοῦ Πέρσου καταπολεμηθέντος μεταπεσεῖν
τὴν βασιλείαν εἰς Πέρσας, περὶ ὧν ἡμεῖς τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς ἰδίοις χρόνοις
ἀκριβῶς ἀναγράψομεν.]

(Diodorus II 34.6)

21. Κύρος Περσῶν ἐβασίλευσεν ὥς ἔτει Ὀλυμπιάς ἦχθη νε, ὡς ἐκ τῶν Βιβλιοθηκῶν
Διοδώρου καὶ τῶν Θαλλοῦ καὶ Κάστορος ἱστοριῶν, ἔτι δὲ Πολυβίου καὶ Φλέ-
γοντος ἔστιν εὐρεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων, οἷς ἐμέλησεν Ὀλυμπιάδων· ἅπασι γὰρ
συνεφώνησεν ὁ χρόνος.

(Eusebius, Praep. evang. 10.10.488 c)

22. Ὅτι Κύρος, ὁ Καμβύσου μὲν υἱὸς καὶ Μανδάνης τῆς θυγατρὸς Ἀστυάγου τοῦ
Μήδων βασιλέως, ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς ἐπρώτευσεν τῶν
καθ' αὐτόν· βασιλικῶς γὰρ αὐτὸν ὁ πατήρ ἤγε παιδεύων, ζῆλον ἐμποιῶν τῶν
κρατίστων. καὶ ἔκδηλος ἦν ἀδρῶν ἀψόμενος πραγμάτων διὰ τὴν ἀρετὴν
προφαίνειν ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν.
23. Ὅτι Ἀστυάγης ὁ τῶν Μήδων βασιλεὺς ἡττηθεὶς καὶ φυγὼν αἰσchrῶς δι' ὀργῆς
εἶχε τοὺς στρατιώτας· καὶ τοὺς μὲν ἐφ' ἡγεμονιῶν τεταγμένους ἅπαντας
ἀπαλλάξας, ἐτέρους ἀντ' ἐκείνων κατέστησε, τοὺς δὲ τῆς φυγῆς αἰτίους
ἅπαντας ἐπιλέξας ἀπέσφαξε, νομίζων τῇ τούτων τιμωρίᾳ τοὺς ἄλλους
ἀναγκάσειν ἄνδρας ἀγαθοὺς ἐν τοῖς κινδύνοις γενέσθαι· ὥμος γὰρ ἦν καὶ
φύσει ἀπηνής. οὐ μὴν τὰ πλήθη κατεπλάγη αὐτοῦ τὴν βαρύτητα, ἀλλ' ἕκαστος
μισήσας τὸ βίαιον καὶ παράνομον τῆς πράξεως μεταβολῆς ὠρέγετο. διὸ καὶ
κατὰ λόγους ἐγίνοντο συνδρομαὶ καὶ λόγοι ταραχώδεις, παρακαλούντων
ἀλλήλους τῶν πλείστων πρὸς τὴν κατὰ τούτου τιμωρίαν.

on pierwszy, który usiłował przyłączyć sąsiednie plemiona, i stał się dla Medów założycielem ich mocarstwa. Potem jego potomkowie, zdobywając wiele sąsiednich ziem, wciąż powiększali królestwo, aż po ziemie Astyagesa²²⁷, który został pobity przez Cyrusa i Persów. Tymczasem przedstawiliśmy jedynie główne wydarzenia, szczegóły opiszemy dokładnie później, kiedy przejdziemy do czasów, w których miały one miejsce; a był to drugi rok siedemnastej olimpiady, według Herodota, kiedy królem Medów został wybrany Kyaksares.]

(Diodor II 32.2-3)

[Kiedy Astybaras, król Medów, zmarł ze starości w Ekbatanie, jego syn Aspan-das, którego Grecy nazywają Astyagesem, wstąpił na tron po nim. A gdy został on pobity przez Persa Cyrusa, władza królewska przeszła na Persów, o których szczegółowo i dokładnie napiszemy we właściwym czasie.]

(Diodor II 34.6)

21. Cyrus²²⁸ został królem Persów w pierwszym roku pięćdziesiątej piątej olimpiady²²⁹, jak można znaleźć w Bibliotece Diodora, a także w historii Thallosa i Kastora, i Polibiusza, i Flegona, ale też innych, którzy stosowali datowanie według olimpiad; u wszystkich bowiem ta data jest zgodna.

(Eusebius, Praep. evang. 10. 10.488 c)

22. Cyrus, syn Kambyzesa i Madane, córki Astyagesa, który był królem Medów, dzierżył palmę pierwszeństwa wśród ludzi swojego czasu pod względem męstwa, wiedzy i innych cnót. To jego ojciec dał mu królewskie wychowanie, czyniąc go pełnym zapału w dążeniu do rzeczy najwyższych. I jasnym było, że będzie on podejmował poważne sprawy, gdyż okazywał męstwo ponad swój wiek.
23. Kiedy Astyages, król Medów, został pobity i uciekł sromotnie, wywarł swój gniew na żołnierzach. Pozbawił stanowisk wszystkich, którzy zajmowali stanowiska dowódców, mianując na ich miejsce innych; zebrawszy wszystkich winnych ucieczki, oddał pod miecz, uznając, że za pomocą takiej kary wobec nich będzie mógł zmusić pozostałych do okazania się mężnymi wojownikami na wypadek niebezpieczeństwa; był bowiem okrutny i z natury twardy. Większość jednak nie przeraziła się jego gniewem, ale każdy z nich, nienawidząc przemocy i bezprawnego działania, tęsknił do zmiany tego stanu rzeczy. Dlatego też zaczęły tworzyć się niewielkie grupy i prowadzić buntownicze rozmowy; większość zachęcała się nawzajem do wzięcia odwetu na nim.

24. "Ὅτι Κῦρος, ὥς φασιν, οὐ μόνον ἦν κατὰ τὸν πόλεμον ἀνδρεῖος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ὑποτεταγμένους εὐγνώμων καὶ φιλόανθρωπος. διόπερ αὐτὸν οἱ Πέρσαι προσηγόρευσαν πατέρα.

(Const. Exc. 2 (1), p. 219)

25. "Ὅτι Κροῖσος ναυπηγῶν πλοῖα μακρά, φασίν, ἔμελλε στρατεύειν ἐπὶ τὰς νήσους. παρεπιδημοῦντα δὲ Βίαντα ἢ Πιττακὸν καὶ θεωροῦντα τὴν ναυπηγίαν, ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐρωτηθῆναι μή τι νεώτερον ἀκηκοὺς εἴη παρὰ τοῖς Ἕλλησι γινόμενον. τοῦ δὲ εἰπόντος ὅτι πάντες οἱ νησιῶται συνάγουσιν ἵππους, διανοούμενοι στρατεύειν ἐπὶ Λυδούς, λέγεται τὸν Κροῖσον εἶπεῖν, 'εἴθε γάρ τις πείσειε νησιώτας σὺν ἵπποις παρατάξασθαι Λυδοῖς.' τῶν γὰρ Λυδῶν ἱππεύειν εἰδόντων ἐνόμιζε προτερεῖν αὐτοὺς πεζῇ. (2) ὁ δὲ Πιττακὸς ἢ Βίας ὑπολαβὼν φησιν, εἴτα Λυδοὺς μὲν ἡπειρον οἰκοῦντας σπεύδειν ἀποφαίνει λαβεῖν ἐπὶ γῆς νησιώτας ἄνδρας, τοὺς δὲ νῆσον οἰκοῦντας οὐκ οἶει θεοῖς εὖξασθαι λαβεῖν ἐν θαλάττῃ Λυδούς, ἵν' ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν ἡπειρον τοῖς Ἕλλησι συμβάντων κακῶν κατὰ πέλαγος ἀμύνωνται τὸν τοὺς συγγενεῖς καταδεδουλωμένον; ὁ δὲ Κροῖσος θαυμάσας τὸν λόγον παραχρῆμα μετενόησε καὶ τῆς ναυπηγίας ἀπέστη.

26. "Ὅτι ὁ Κροῖσος μετεπέμπετο ἐκ τῆς Ἑλλάδος τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ πρωτεύοντας, ἐπιδεικνύμενος τὸ μέγεθος τῆς εὐδαιμονίας, καὶ τοὺς ἐξυμνοῦντας τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ ἐτίμα μεγάλαις δωρεαῖς. μετεπέμψατο δὲ καὶ Σόλωνα, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ μεγίστην δόξαν ἐχόντων, τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν διὰ τῆς τούτων τῶν ἀνδρῶν μαρτυρίας ἐπισφραγίζεσθαι βουλόμενος. (2) παρεγενήθη δὲ πρὸς αὐτὸν Ἀνάχαρσις ὁ Σκύθης καὶ Βίας καὶ Σόλων καὶ Πιττακός, οὓς ἐπὶ τὰς ἐστιάσεις καὶ τὸ συνέδριον εἶχεν ἐν μεγίστῃ τιμῇ, τὸν τε πλοῦτον αὐτοῖς ἐπιδεικνύμενος καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἑαυτοῦ δυναστείας. (3) παρὰ δὲ τοῖς πεπαιδευμένοις τῆς βραχυλογίας τότε ζηλουμένης, ὁ δὲ Κροῖσος ἐπιδειξάμενος τὴν τῆς βασιλείας εὐδαιμονίαν τοῖς ἀνδράσι καὶ τὸ πλῆθος τῶν κεχειρωμένων ἐθνῶν, ἠρώτησεν Ἀνάχαρσιν, ὄντα πρεσβύτερον τῶν σοφιστῶν, τίνα νομίζει τῶν ὄντων ἀνδρειότατον. ὁ δὲ τὰ ἀγριώτατα τῶν ζώων ἔφησε· μόνα γὰρ προθύμως ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. (4) ὁ δὲ Κροῖσος νομίσας ἡμαρτηκέναι αὐτόν, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ πρὸς χάριν αὐτῷ ποιήσεσθαι τὴν ἀπόκρισιν ὑπολαβὼν ἠρώτησε, τίνα δικαιοτάτον κρίνει τῶν ὄντων. ὁ δὲ πάλιν ἀπεφαίνετο τὰ ἀγριώτατα τῶν θηρίων· μόνα γὰρ κατὰ φύσιν ζῆν, οὐ κατὰ νόμους· εἶναι γὰρ τὴν μὲν φύσιν θεοῦ ποίησιν, τὸν δὲ νόμον ἀνθρώπου θέσιν, καὶ δικαιοτέρων εἶναι χρῆσθαι τοῖς τοῦ θεοῦ ἢ τοῖς τῶν ἀνθρώπων εὐρήμασιν. (5) ὁ δὲ διασῦραι βουλόμενος Ἀνάχαρσιν ἠρώτησεν εἰ καὶ σοφώτατα τὰ θηρία. ὁ δὲ συγκαταθέμενος ἐδίδασκεν, ὅτι τὴν τῆς φύσεως ἀλήθειαν τῆς τοῦ νόμου θέσεως

24. Cyrus, jak mówią, nie tylko był mężny na wojnie, ale też wobec poddanych roztropnie przychylny i życzliwy. Dlatego Persowie nazywali go ojcem.

(Const. Exc. 2 (1), p. 219)

25. Krezus²³⁰ budował pewnego razu okręty wojenne, jak mówią, zamierzając wyprawę wojenną na wyspy. Bias zaś, albo Pittakos, podróżując [po Lidii] i widząc budowę okrętów, został zapytany przez króla, czy nie słyszał, co nowego dzieje się u Hellenów²³¹. On zaś odpowiedział, że wszyscy mieszkańcy wysp gromadzą konie i zamierzają wyprawę przeciwko Lidyjczykom. Wówczas Krezus, jak mówi, wykrzyknął: „Niech ktoś przekona wyspiarzy, by walczyli z Lidyjczykami na koniach!”. Lidyjczycy bowiem znani są jako znakomici jeźdźcy, [Krezus] myślał więc, że pokona ich na lądzie. (2) A Pittakos, czy Bias, odpowiadając rzekł: „Oto spodziewasz się, że Lidyjczycy, mieszkańcy lądu, odważą się stanąć do walki na ziemi mężów zamieszkujących wyspy, a nie sądzisz, że wyspiarze będą się modlić do bogów, by pokonać Lidyjczyków na lądzie, aby w zamian za nieszczęścia, jakie spadły na Hellenów na lądzie, mogli się zemścić na morzu na człowieku, który zniewolił ich współrodaków?”. Krezusa zdumiała trafność jego słów, zmienił zaraz swój zamiar i odstąpił od budowy okrętów.

26. Krezus zwykł był posyłać po najwybitniejszych mężów z Hellady, wyróżniających się mądrością, pokazując wielkość swego szczęścia, a tych, którzy wychwalali jego powodzenie, obdarowywał bogatymi darami²³². Posłał więc i po Solona, podobnie jak po innych najślawniejszych filozofów, pragnąc przypieczętować własne szczęście świadectwem tych ludzi. (2) Pojawili się u niego Scyta Anacharsis, Bias i Pittakos, którym na ucztach i w zgromadzeniu okazywał wielkie poważanie, pokazując im bogactwo i wielkość swej władzy. (3) Wówczas ludzie wykształceni starali się o zwięzłość wypowiedzi; Krezus zatem, pokazawszy szczęśliwość swego królestwa tym mężom i wielką liczbę podbitych plemion, zapytał Anacharsisa, najstarszego z mędrców, kogo z żyjących uważa za najmężniejszego. Ten zaś rzekł, że najdziksze zwierzęta; one bowiem jedynie odważnie umierają za wolność. (4) Krezus uznawszy, że tamten zbłądził w odpowiedzi, lecz że następnym razem poda właściwą odpowiedź, by mu sprawić przyjemność, zapytał, kogo uważa za najbardziej sprawiedliwego z żyjących. A ten znowu odrzekł, że najdziksze zwierzęta; one bowiem jedynie żyją zgodnie z naturą, a nie według praw; natura jest bowiem dziełem boga, a prawo ustanowił człowiek, a bardziej sprawiedliwe jest posługiwanie się tym, co pochodzi od boga niż od ludzi. (5) Wtedy Krezus, chcąc ośmieszyć Anacharsisa, zapytał, czy i najmądrzejsze są dzikie zwierzęta. On zaś przyznał, że istotnie są, dodając, że prawdę pochodzącą z natury szanować bardziej niż postanowienie prawa jest szczególnie cechą mądrości.

προτιμᾶν ιδιώτατον ὑπάρχειν σοφίας. ὁ δὲ τούτου κατεγέλασεν ὡς ἐκ τῆς Σκυθίας καὶ θηριώδους διαγωγῆς πεπονημένου τὰς ἀποκρίσεις.

27. Ἠρώτησε δὲ τὸν Σόλωνα τίνα τῶν ὄντων εὐδαιμονέστατον ἐώρακεν, ὡς τοῦτό γε πάντως ἀποδοθησόμενον ἑαυτῷ. τοῦ δὲ εἰπόντος ὡς οὐδένα δικαίως ἂν εἰπεῖν ἔχοι διὰ τὸ μηδενὸς τῶν ὄντων ἐωρακέναι τὸ τέλος τοῦ βίου, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ἂν προσηκόντως μακάριος νομίζοιτο· πολλάκις γὰρ οἱ τὸν ἔμπροσθεν πάντα βίον εὐδαιμόνες δόξαντες εἶναι πρὸς αὐτῇ τῇ τοῦ βίου καταστροφῇ μεγίσταις περιέπεσον συμφοραῖς. (2) ὁ δὲ βασιλεύς, Οὐδὲ πλουσιώτατον ἄρα με κρίνεις; ἔφη. καὶ ὁ Σόλων τὴν αὐτὴν ἀπόκρισιν ποιησάμενος ἐδίδασκεν ὡς οὐ τοὺς πλεῖστα κεκτημένους, ἀλλὰ τοὺς πλείστου ἀξίαν τὴν φρόνησιν ἡγουμένους νομιστέον πλουσιωτάτους· ἡ δὲ φρόνησις οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἀντίρροπος οὔσα μόνους ποιεῖ τοὺς αὐτὴν περὶ πολλοῦ ποιουμένους μέγιστον καὶ βεβαιότατον ἔχειν πλοῦτον.

(3) Ἠρώτησε καὶ τὸν Βίαντα, πότερον ὀρθῶς ἐποιήσατο τὴν ἀπόκρισιν ὁ Σόλων ἢ διήμαρτεν. ὁ δὲ ὑπειπὼν, ὀρθῶς, ἔφη· τὰ γὰρ ἔν σοι βούλεται θεωρήσας ἀγαθὰ διαγνῶναι, νυνὶ δὲ τὰ παρὰ σοι μόνον ἐώρακεν· εἶναι δὲ δι' ἐκεῖνα μᾶλλον ἢ ταῦτα τοὺς ἀνθρώπους εὐδαίμονας. ὁ δὲ βασιλεύς, ἀλλ' εἰ τὸν τῶν χρημάτων, ἔφησε, πλοῦτον μὴ προτιμᾶς, τό γε πλῆθος τῶν φίλων ὀρθῶς τοσοῦτον ὑπάρχον ὅσον οὐδενὶ τῶν ἄλλων. ὁ δὲ καὶ τοῦτον ἀπεφάνητο τὸν ἀριθμὸν ἄδηλον εἶναι διὰ τὴν εὐτυχίαν.

(4) Πρὸς δὲ Πιπτακὸν εἰπεῖν φασι, ποίαν ἐώρακας ἀρχὴν κρατίστην; τὸν δὲ ἀποκριθῆναι, Τὴν τοῦ ποικίλου ξύλου, διασημαίνοντα τοὺς νόμους.

28. Ὅτι Αἴσωπος κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους συνήκμαζε τοῖς ἑπτὰ σοφοῖς καὶ εἶπεν ὡς οὐκ οἶδασιν οὔτοι ὁμιλεῖν δυνάστη· καὶ γὰρ ὡς ἤκιστα δεῖν ἢ ὡς ἥδιστα συμβιοῦν τοῖς τοιούτοις.

(Const. Exc. 4, pp. 287-289)

29. Ὅτι Ἄδραστος τις Φρυγὸς τὸν τοῦ βασιλέως Κροίσου τοῦ Λυδοῦ υἱὸν Ἄτυν καλούμενον πρὸς κυνηγίαν ἀκουσίως, ἐξακοντίσας κατὰ συός, πλήξας ἀπέκτεινε. καὶ ὁ μὲν καὶ ἀκουσίως ἀνηρηκῶς οὐκ ἔφησεν ἑαυτὸν ἔτι ζῆν ἄξιον εἶναι· διὸ καὶ παρεκάλει τὸν βασιλέα μὴ φείσασθαι, τὴν ταχίστην δὲ ἐπικατασφάξει τῷ τοῦ τετελευτηκότος τάφῳ. (2) ὁ δὲ Κροῖσος τὴν μὲν ἀρχὴν ὡς ἂν ἐπὶ φόνῳ τέκνου δι' ὀργῆς εἶχε τὸν Ἄδραστον, ἀπειλῶν ζῶντα κατακαύσειν· ἐπεὶ δὲ αὐτὸν ἐώρα προθυμούμενον καὶ εἰς τὴν τοῦ τετελευτηκότος τιμὴν τὸ ζῆν ἐπιδιδόντα, τὸ τληνικαῦτα λήξας τῆς ὀργῆς ἀπέλυσε τῆς τιμωρίας τὸν ἀνελόντα,

Krezus wyśmiał jego samego i dane przezeń odpowiedzi, jako że pochodzą ze Scytii i biorą się z dzikiego trybu życia.

27. Krezus zapytał Solona, kogo ze wszystkich żyjących widział najbardziej szczęśliwego, [przypuszczając,] że ze wszech miar jemu będzie przyznany ten tytuł²³³. On zaś powiedział, że o nikim nie może tego sprawiedliwie powiedzieć, gdyż nie widział końca życia żadnego z żyjących, a bez tego nikt nie może być słusznie uznany za szczęśliwego. Często bowiem ludzie uważani za szczęśliwych przez całe dotychczasowe życie pod sam koniec popadają w najgorsze nieszczęścia. (2) Król zaś rzekł: „Czy nie uznajesz mnie za najbogatszego z ludzi?”. Solon dał taką samą odpowiedź, dodając, że nie tych, którzy zdobyli najwięcej, ale tych, którzy uważają mądrość za najcenniejsze z wszystkich dóbr, należy uważać za najbogatszych. A mądrość, dla której nie ma nic równoważnego, tym jedynie przynosi największe i nieprzemijające bogactwo, którzy ją wynoszą ponad wszystko. (3) Zapytał też Biasa, czy słusznie Solon odpowiedział, czy zbłądził. Ten zaś rzekł: „Słusznie; pragnie on bowiem zdecydować dopiero po tym, jak ujrzy dobra, które posiadasz w sobie samym, a teraz widzi jedynie to, co masz wokół siebie. Bo to dzięki tamtym raczej niż tym ostatnim ludzie są szczęśliwi”. Król na to: „Lecz nawet jeśli nie dajesz pierwszeństwa bogactwu płynącemu z pieniędzy, widzisz przecież wielką liczbę przyjaciół, jakiej nikt inny nie ma”. A on i na to odpowiedział: „Nawet liczba przyjaciół jest niepewna z powodu powodzenia”. (4) I Krezus, jak nam mówią, zapytał Pittakosa, jaka jest najlepsza forma rządów z tych, które widział. On odpowiedział: „Malowanego drewna”, mając na myśli prawa.
28. Ezop²³⁴ przeżywał swe najlepsze lata w tym samym czasie, kiedy żyło Siedmiu mędrców, i mówił, że nie potrafią oni przestawać z władcą; człowiek bowiem powinien zadawać się z władcami albo jak najmniej, albo z największą możliwą przyjemnością.
- (Const. Exc. 4, pp. 287-289)
29. Pewien Frygijczyk Adrastos podczas polowania z Atysem²³⁵, jak go nazywano, synem króla Lidii, Krezusa niechcący uderzył i zabił chłopca, celując w dzika. I chociaż zabił chłopca nieumyślnie, stwierdził, że nie jest godny żyć; dlatego też prosił króla, by go nie oszczędzał, i jak najszybciej ściął mieczem nad grobem zabitego. (2) Krezus w pierwszej chwili rozwścieczył się na Adrastosa za zabicie syna, grożąc mu spaleniem żywcem. Kiedy jednak ujrzał, że jest gotowy oddać życie na cześć zabitego, porzucił gniew i odstąpił od myśli o ukaraniu zabójcy, składając winę na własne przeznaczenie, a nie zamiar

τὴν ἰδίαν τύχην, ἀλλ' οὐ τὴν ἐκείνου προαίρεσιν αἰτιώμενος. ὁ δὲ Ἄδραστος οὐδὲν ἤττον κατ' ἰδίαν ἐπὶ τὸν Ἄττος τάφον πορευθεὶς ἐαυτὸν κατέσφαξεν.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 219-220)

30. "Ὅτι ὁ Φάλαρις ἰδὼν περιστερῶν πλῆθος ὑφ' ἐνὸς ἱέρακος διωκόμενον ἔφη, Ὅρατε, ὦ ἄνδρες, τοσοῦτο πλῆθος ὑφ' ἐνὸς διωκόμενον διὰ δειλίαν; ἐπεὶ τοι γε εἰ τολμήσειαν ἐπιστρέψαι, ῥαδίως τοῦ διώκοντος ἂν περιγένοιτο. (αὐτὸς δὲ πεπλασμένως ἔλεγεν τὴν μὲν γὰρ νίκην ἀρετῇ καὶ οὐ πολυπληθίᾳ χειρῶν περιγίνεσθαι. καὶ ἐκ τούτου τοῦ λόγου ἀπέβαλε τὴν δυναστείαν, ὡς γέγραπται ἐν τῷ περὶ διαδοχῆς βασιλέων.

31. "Ὅτι Κροῖσος ἐπὶ Κῦρον τὸν Πέρσῃν ἐκστρατεύων ἐπύθετο τοῦ μαντείου. ὁ δὲ χρησμός,

Κροῖσος Ἄλυν διαβάς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει.

ὁ δὲ τὸ ἀμφίβολον τοῦ χρησμοῦ κατὰ τὴν ἐαυτοῦ προαίρεσιν ἐκδεξάμενος ἐδυστύχησεν.

(2) "Ὅτι πάλιν ἐπηρώτησεν, εἰ πολὺν χρόνον ἔξει τὴν δυναστείαν. εἶπε δὲ τὰ ἔπη ταῦτα,

ἀλλ' ὅταν ἡμίονος βασιλεὺς Μήδοισι γένηται,
καὶ τότε, Λυδὲ ποδαβρέ, πολυψήφιδά παρ' Ἑρμον
φεύγειν μηδὲ μένειν μηδ' αἰδεῖσθαι κακὸς εἶναι.

"Ὅτι ἡμίονον τὸν Κῦρον ἔφη διὰ τὸ τὴν μητέρα αὐτοῦ Μηδικὴν εἶναι, τὸν δὲ πατέρα Πέρσῃν.

(3) "Ὅτι Κῦρος ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς παραγεννηθεὶς μετὰ πάσης δυνάμεως εἰς τὰ τῆς Καππαδοκίας στενά, ἀπέστειλε κήρυκας πρὸς τὸν Κροῖσον τὴν τε δυναστείαν αὐτοῦ κατασκεινομένους καὶ δηλώσοντας ὅτι Κῦρος αὐτὸν ἀφίησι τῶν πρότερον ἀμαρτημάτων καὶ Λυδίας καθίστησι σατράπην, ἂν ἐπὶ θύρας γενόμενος ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ὁμολογῇ δοῦλος εἶναι. πρὸς οὓς ὁ Κροῖσος ἀπεκρίθη, διότι προσηκόντως ἂν Κῦρος καὶ Πέρσαι Κροίσῳ δουλεύειν ὑπομένοιν· ἐκείνους μὲν γὰρ τὸν ἔμπροσθεν χρόνον διατετελεκέναι Μήδοις δουλεύοντας, αὐτὸν δὲ οὐδέποτε πεποιηκέναι τὸ προσταττόμενον ὑφ' ἐτέρου.

(Const. Exc. 4, pp. 289-290)

32. "Ὅτι Κροῖσος ὁ τῶν Λυδῶν βασιλεὺς προσποιησάμενος εἰς Δελφοὺς πέμπειν, ἔπεμπεν εἰς Πελοπόννησον Εὐρύβατον τὸν Ἑφέσιον, δούς αὐτῷ χρυσίον, ὅπως ὡς πλείστους ξενολογήσῃ τῶν Ἑλλήνων. ὁ δὲ πεμφθεὶς πρὸς Κῦρον τὸν Πέρσῃν ἀποχωρήσας τὰ κατὰ μέρος ἐδήλωσε. διὸ καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν

Adrastosa. Mimo to Adrastos, z własnej woli, poszedł na grób Atysa i tam przebił się mieczem.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 219-220)

30. Falaris²³⁶, widząc mnóstwo gołębi ściganych przez jednego jastrzębia, powiedział: „Patrzcie, ludzie, jak wielka jest liczba ściganych ze strachu przez jednego [napastnika]! Gdyby jednak gołębie odważyły się odwrócić, z łatwością pokonałyby ścigającego”. (Lecz to właśnie sam Falaris był w błędzie; zwycięstwo bowiem odnosi się dzięki odwadze, a nie przewadze liczebnej.) A na skutek tej przemowy Falaris utracił władzę, jak to jest zapisane w rozdziale „O sukcesji królów”.

31. Gdy Krezus wyruszał przeciw Persowi Cyrusowi, zapytał o radę wyrocznię. Wyrocznia odrzekła²³⁷:

Jeśli Krezus przekroczy Halys, potężne królestwo
Będzie zniszczone.

Otrzymawszy wyrocznię, wytłumaczył sobie te niejasne słowa według własnego wyboru, i doznał porażki.

(2) Krezus zapytał po raz drugi, czy będzie panował przez długi czas. A wyrocznia wypowiedziała takie wiersze²³⁸:

W dniu, w którym muł zostanie królem Medów,
A wtedy, Lidyjczyku o lekkich stopach, przez kamienie Hermosu
Uciekaj i nie czekaj, i nie wstydz się być tchórzem.

„Mułem”²³⁹ został nazwany Cyrus, gdyż matka jego była Medyjką, a ojciec Persem.

(3) Cyrus, król Persów, pojawił się z całą potęgą armii u wrót Kapadocji, i wysłał posłów do Krezusa, by z jednej strony potajemnie podpatrzyli, jakie są jego siły, a z drugiej – by oświadczyli, że Cyrus wybaczy mu dawne przewinienia i ustanowi satrapą Lidii, jeżeli zjawi się u jego drzwi i podobnie jak inni uzna się za jego niewolnika. Krezus im jednak odpowiedział, że słuszniejszym będzie, jeśli to Cyrus i Persowie poddadzą się Krezusowi jak niewolnicy; bo to oni właśnie w przeszłości byli w niewoli u Medów, a on sam nigdy nie przyjmował rozkazów od nikogo.

(Const. Exc. 4, pp. 289-290)

32. Krezus, król Lidii, postanowił posłać po wyrocznię do Delf, i wyprawił na Peloponez Eurybatesa²⁴⁰ z Efezu, dając mu pieniądze, by zaciągnął ilu się da najemników spośród Hellenów. Ale ten wysłannik Krezusa przeszedł na stronę Persa Cyrusa i wszystko mu wyjawiał. Skutkiem tego postępek Eurybatesa stał

ἐπισήμου γενομένης τῆς περὶ τὸν Εὐρύβατον πονηρίας, μέχρι τοῦ νῦν, ὅταν τις ὄνειδίσαι τινὶ βούληται μοχθηρίαν, Εὐρύβατον ἀποκαλεῖ.

(Const. Exc. 2 (1), p. 220)

33. "Ὅτι οἱ πονηροὶ κἂν αὐτίκα παρὰ τῶν ἀδικηθέντων τὴν τιμωρίαν ἐκκλίνωσιν, ἢ γε βλασφημία δι' αἰῶνος τηρουμένη καὶ τελευτήσαντας αὐτοὺς κατὰ τὸ δυνατόν μετέρχεται.

(2) "Ὅτι φασὶ τὸν Κροῖσον πρὸ τοῦ πρὸς Κῦρον πολέμου πέμψαι θεωροὺς εἰς Δελφοὺς ἐπερωτήσαντας, πῶς ἂν ὁ υἱὸς αὐτοῦ δύναιτο φωνὴν προέσθαι. τὴν δὲ Πυθίαν εἶπεῖν,

Λυδὲ γένος, πολλῶν βασιλεῦ, μέγα νήπιε Κροῖσε,
μὴ βούλου πολύευκτον ἰὰν κατὰ δώματ' ἀκούειν
παιδὸς φθεγγομένου· τὸ δέ σοι πολὺ λῶιον ἀμφὶς
ἔμμεναι· αὐδήσει γὰρ ἐν ἡματι πρῶτον ἀνόλβῳ.

(3) "Ὅτι δεῖ τὴν εὐτυχίαν μετρίως φέρειν καὶ μὴ πεποιθῆναι ταῖς ἀνθρωπίναις εὐπραξίαις ἐν μικρᾷ ῥοπῇ μεγάλας μεταβολὰς λαμβανούσαις.

(4) "Ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι αἰχμάλωτον Κροῖσον καὶ τὴν πυρὰν σβεσθῆναι, ἰδὼν τὴν πόλιν διαρπαζομένην καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις πολὺν ἄργυρόν τε καὶ χρυσὸν διαφορούμενον, ἐπηρώτησε τὸν Κῦρον, τί ποιοῦσιν οἱ στρατιῶται. τοῦ δὲ μετὰ γέλωτος ἀποκριθέντος, τὰ σὰ χρήματα διαράζουσι. Μὰ Δία μὲν οὔν, εἶπεν, ἀλλὰ τὰ σά· Κροῖσου γὰρ ἴδιον οὐκέτι οὐθὲν ὑπάρχει. ὁ δὲ Κῦρος θαυμάσας τὸν λόγον εὐθύς μετενόησε καὶ τοὺς στρατιώτας ἀνείρξας τῆς διαρπαγῆς εἰς τὸ βασιλικὸν ἀνέλαβε τὰς τῶν Σαρδιανῶν κτήσεις.

(Const. Exc. 4, pp. 290-291)

34. "Ὅτι Κῦρος εὐσεβῆ νομίσας εἶναι τὸν Κροῖσον διὰ τὸ καταρραγῆναι ὄμβρον καὶ σβέσαι τὴν φλόγα, καὶ διὰ μνήμης ἔχων τὴν Σόλωνος ἀπόκρισιν, μεθ' ἑαυτοῦ περιήγετο τὸν Κροῖσον ἐντίμως. μετέδωκε δὲ αὐτῷ καὶ τοῦ συνεδρίου, διαλαμβάνων ὑπάρχειν συνετόν, ὥς ἂν πολλοῖς καὶ πεπαιδευμένοις καὶ σοφοῖς ἀνδράσι συμβεβιωκότα.

(Const. Exc. 2 (1), p. 220)

35. "Ὅτι Ἄρπαγος κατασταθεὶς ὑπὸ Κύρου τοῦ Πέρσου ἐπὶ τῆς θαλάττης στρατηγός, καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων πρὸς Κῦρον διαπρεσβευομένων συνθέσθαι φιλίαν, εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὅτι παραπλήσιόν τι ποιοῦσι τῶν πρότερον ἑαυτῷ συμβάντων. (2) καὶ γάρ ποτε γῆμαι βουλόμενον αἰτεῖσθαι παρὰ τοῦ πατρὸς τὴν κόρην· τὸν δὲ τὸ μὲν πρῶτον οὐκ ἄξιον κρίναντα τοῦ γάμου δυνατωτέρῳ κατεγγυῆσαι, μετὰ δὲ ταῦθ' ὀρώντα αὐτὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τιμώμενον

się przysłowiowy wśród Greków, i po dziś dzień, kiedy tylko ktoś zamierza zarzucić komu łajdactwo, nazywa go Eurybatesem.

(Const. Exc. 2 (1), p. 220)

33. Mimo że ludzie źli mogą uniknąć na chwilę kary z rąk tych, których skrzywdzili, jednak złe świadectwo o nich pozostaje na wszystkie czasy i karze ich najbardziej, jak to możliwe, nawet po śmierci.

(2) Mówią, że Krezus przed rozpoczęciem wojny z Cyrusem posłał wysłanników do Delf, by zapytali, jak mógłby jego syn przemówić. Pytania odpowiadała:

O, lidyjskie plemię, królu nad wieloma, wielki głupcze Krezusie,
nigdy nie chciej w swym domu usłyszeć głosu tak pożądanego
twojego syna. Lepiej by dla ciebie było, gdy zostaniesz niemy;
pierwsze bowiem słowa ośmieli się rzec w dniu nieszczęsnym.

(3) Człowiek powinien przyjmować pomyślny los z umiarkowaniem i nie pokładać ufności w powodzenie takie, jakie przypada w udziale ludziom, które przynoszą wielkie zmiany, gdy się skala wagi lekko tylko przechyli.

(4) Po tym, jak pojmano Krezusa w niewolę i zgasł stos, ujrawszy, jak miasto jest plądrowane, i oprócz innych rzeczy mnóstwo srebra i złota wywożone, zapytał Cyrusa, co robią ci żołnierze. On mu ze śmiechem odpowiedział: „Grabią twoje skarby”. Na co Krezus odrzekł: „Nie, na Zeusa, ale twoje; Krezus nie ma bowiem już nic własnego”. Cyrus zdumiał się na jego słowa, zaraz zmienił zamiar i powstrzymał żołnierzy od plądrowania, a zagrabione mienie zabrał do królewskiego skarbcza w Sardes.

(Const. Exc. 4, pp. 290-291)

34. Cyrus, wierząc, że Krezus jest pobożnym człowiekiem, gdy spadł gwałtowny deszcz i zgasił płomień [stosu], i mając w pamięci odpowiedź Solona, zatrzymał Krezusa przy sobie, okazując mu szacunek²⁴¹. Dał mu też miejsce w swojej radzie, wierząc, że jest on osobą pełną mądrości, ponieważ przestawał z wieloma ludźmi wiedzy i mądrości.

(Const. Exc. 2 (1), p. 220)

35. Pers Cyrus mianował Harpagosa²⁴² dowódcą na morzu, a kiedy Grecy z Azji posłali poselstwo do Cyrusa, by zawrzeć z nim przymierze przyjaźni, Harpagos zwrócił mu uwagę, że to, co czynią, bardzo przypomina jego wcześniejsze doświadczenia. (2) Kiedy pewnego razu zapragnął się ożenić, poprosił ojca dziewczyny o jej rękę. Z początku ojciec uznał, że nie jest on wart tego, by poślubić jego córkę i zaręczył ją z człowiekiem o wyższej pozycji, lecz później,

διδόναι τὴν θυγατέρα· αὐτὸν δὲ ἀποκριθῆναι, διότι γυναῖκα μὲν οὐκέτι ἂν ἔχοι αὐτήν, παλλακίδα δὲ συγχωρήσαι λαβεῖν. (3) διὰ δὲ τῶν τοιούτων λόγων ἐδήλου τοῖς Ἕλλησιν, ὅτι Κύρου πρότερον ἀξιοῦντος γενέσθαι Περσῶν φίλους οὐκ ἐβουλήθησαν, νῦν δὲ ἐκ μεταβολῆς ἐκείνων σπευδόντων συνάψαι φιλίαν ὡς μὲν πρὸς συμμάχους οὐ ποιήσεται τὰς ὁμολογίας, ὡς δὲ δούλους εἰς τὴν τῶν Περσῶν πίστιν ἑαυτοὺς παραδιδόντας προσδέξεται.

36. "Ὅτι Λακεδαιμόνιοι πυνθανόμενοι τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἕλληνας κινδυνεύειν, ἔπεμψαν πρὸς Κῦρον, ὅτι Λακεδαιμόνιοι συγγενεῖς ὄντες τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων ἀπαγορεύουσιν αὐτῷ καταδουλοῦσθαι τὰς Ἑλληνίδας πόλεις. ὁ δὲ θαυμάσας τὸν λόγον ἔφη γνώσεσθαι τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, ὅταν ἓνα τῶν ἑαυτοῦ δούλων πέμψῃ καταστρεψόμενον τὴν Ἑλλάδα.

(2) "Ὅτι Λακεδαιμόνιοι τὴν Ἀρκαδίαν μέλλοντες καταστρέφειν ἔλαβον χρησμόν,

Ἀρκαδίαν μ' αἰτεῖς; μέγα μ' αἰτεῖς· οὐ τοι δώσω
πολλοὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασιν,
οἳ σ' ἀποκωλύσουσιν· ἐγὼ δέ τοι οὔτι μεγαίρω.
δώσω σοι Τεγέαν ποσσίκροτον ὀρχήσασθαι
καὶ καλὸν πεδίον σχοίνῳ διαμετρήσασθαι.

(3) "Ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔπεμψαν εἰς Δελφοὺς περὶ τῶν ὁστέων Ὀρέστου τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐν ποίῳ τινὶ τόπῳ κεῖνται. καὶ ἔχρησεν οὕτως,

ἔστι τις Ἀρκαδίας Τεγέῃ λευρῷ ἐνὶ χώρῳ,
ἐνθ' ἄνεμοι πνεῖουσι δύω κρατερῆς ὑπ' ἀνάγκης
καὶ τύπος ἀντίτυπος καὶ πῆμ' ἐπὶ πῆματι κεῖται.
ἐνθ' Ἀγαμεμνονίδην κατέχει φυσίζοος αἶα
τὸν σὺ κομισσάμενος Τεγέης ἐπιτάρροθος ἔσση.

ἦν δὲ χαλκεῖον, καὶ δηλοῖ τὰς φύσας, τύπον δὲ τὸν ἄκμονά φησι καὶ τὰς σφύρας, πῆμα δὲ ἐπὶ πῆματι τὸν σίδηρον ἐπὶ σιδήρῳ· πῆμα γὰρ εἴρηται διὰ τὸ ἐπὶ κακῷ τῶν ἀνθρώπων εὐρῆσθαι.

(4) Κρεῖττον γὰρ εἶναι τελευτᾶν ἢ ζῶντας ἑαυτοὺς μετὰ τῶν συγγενῶν ἐφορᾶν ἄξια θανάτου πράττοντας.

37. "Ὅτι κανηφορούσης ποτὲ τῆς θυγατρὸς Πεισιστράτου, καὶ δοκούσης τῷ κάλλει διαφέρειν, προσελθὼν τις τῶν νεανίσκων καταπεφρονηκῶς ἐφίλησε τὴν παρθένον. ἀκούσαντες δὲ οἱ τῆς κόρης ἀδελφοὶ βαρέως ἠνεγκαν τὴν ὕβριν, καὶ τὸν νεανίσκον ἀγαγόντες πρὸς τὸν πατέρα δίκην ἠξίου διδόναι· ὁ δὲ Πεισίστρατος γελάσας, καὶ τί τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς, ἔφη, ποιήσωμεν, ἐὰν τοὺς φιλοῦντας τιμωρίαις περιβάλωμεν;

widząc, jak Harpagosa król honoruje, dał mu ją za żonę; ten jednak odpowiedział, że nie chce jej już jako żony, lecz mógłby się zgodzić na to, by została jego konkubina. (3) Tymi słowami chciał pokazać Grekom, że wcześniej, kiedy Cyrus nalegał, by zostali przyjaciółmi Persów, oni nie chcieli; teraz, gdy sprawy przyjęły inny obrót i byli gotowi zawrzeć tę przyjaźń, Cyrus nie zamierza postępować z nimi jak ze sprzymierzeńcami, lecz przyjmie ich jako niewolników, jeśli poddadzą się woli Persów.

36. Gdy Lacedemończycy dowiedzieli się, że Grecy w Azji są w niebezpieczeństwie, wysłali wiadomość do Cyrusa, donosząc, iż Lacedemończycy, jako spokrewnieni z Grekami w Azji, zabronili mu brać w niewolę miasta greckie²⁴³. On zaś, wielce zdziwiony takimi słowami, odrzekł, że pozna ich wartość, jeśli wyśle jednego ze swych niewolników, by podporządkował sobie Grecję. (2) Gdy Lacedemończycy zamierzali²⁴⁴ podbić Arkadię²⁴⁵, otrzymali taką wyrocznię:

O Arkadię mnie prosicie? O wiele prosicie; tej wam nie dam.
Wielu w Arkadii mężów mieszka, co się żywią żołądźmi,
Którzy przeszkodzą tobie; a ja ci też nie pożałuję.
Dam tobie Tegeę stopami uderzaną w tańcu
I żyzną równinę odmierzyć sobie z sitowia sznurem.

- (3) Lacedemończycy posłali do Delf, pytając o kości Orestesa, syna Agamemnona, gdzie zostały pochowane²⁴⁶. Wyrocznia odpowiedziała²⁴⁷:

Jest pewne miejsce Tegea w Arkadii na równinie,
Gdzie wiatry wieją dwa prawami natury
I cios i odbicie, i klęska na klęsce spoczywa.
Tam syna Agamemnona obejmuje rodząca życie ziemia;
Kto go stamtąd przyniesie, Tegei władcą będzie.

A była to kuźnia i wyrocznia mówi miechach kowalskich, cios zaś, to kowadło i młoty, a klęska za klęską to żelazo na żelazie; żelazo zwie się klęską, bo wynaleziono je na zgubę ludzkości²⁴⁸.

- (4) Lepiej bowiem umrzeć niż żyć życiem tak nieszczęsnym, że warte jest śmierci.

37. Kiedy córka Pizystrata²⁴⁹ niosła raz święty koszyk podczas procesji²⁵⁰, i zdało się, że przewyższa wszystkie inne urodą, pewien młodzieniec przystanął przy niej i zachowując się lekceważąco, pocałował dziewczynę. Usłyszawszy o tym, bracia dziewczyny ciężko znosili obrazę, i zaprowadzili młodzieńca do ojca, aby go ukarać. Pizystrat zaś roześmiał się i rzekł: „I co zrobimy z tymi, którzy nas nienawidzą, jeśli tych, co miłują²⁵¹, chcemy karać?”.

(2) Ὅτι ὁ αὐτὸς διαπορευόμενός ποτε διὰ τῆς χώρας κατενόησεν ἄνθρωπον κατὰ τὸν Ὑμηττον ἐργαζόμενον ἐν χωρίοις λεπτοῖς καθ' ὑπερβολὴν καὶ τραχέσι. θαυμάσας δὲ τὴν φιλεργίαν ἔπεμψε τοὺς ἐρωτήσοντάς, τί λαμβάνοι τοιαύτην χώραν ἐργαζόμενος. (3) ὣν ποιησάντων τὸ προσταχθέν, ὁ ἐργάτης ἔφησε λαμβάνειν ἐκ τοῦ χωρίου κακὰς ὁδύνας, ἀλλ' οὐθὲν αὐτῷ μέλειν· τούτων γὰρ τὸ ἑ μέρους Πεισιστράτῳ διδόναι. ὁ δὲ δυνάστης ἀκούσας τὸν λόγον καὶ γελάσας ἐποίησε τὸ χωρίον ἀτελές, καὶ ἐντεῦθεν ἡ παροιμία, καὶ σφάκελοι ποιοῦσιν ἀτέλειαν.

(Const. Exc. 4, pp. 291-293)

(2) Gdy ten sam Pizystrat podróżował niegdyś po kraju, ujrzał człowieka na zboczach Hymetu²⁵² pracującego na polu, gdzie ziemia była szczególnie słaba i kamienista. Podziwiając jego zapał do pracy, posłał ludzi, by zapytali, co ma z uprawiania takiej ziemi. (3) Kiedy ci wykonali rozkaz, robotnik powiedział, że bierze z tej ziemi zgryzoty, ale mu nie przeszkadza, gdyż z tego dziesiątą część oddaje Pizystratowi. Władca usłyszawszy to, roześmiał się i zwolnił to pole z podatków; stąd przysłowie: „Nawet spazmy narzekań dają zwolnienie z podatków”.

(Const. Exc. 4, pp. 291-293)

FRAGMENTA LIBRI X

1. "Ότι Σερούιος Τύλλιος Ταρκυνίου επιθεμένου παραγεννηθείς εις τὸ βουλευτήριον, καὶ θεασάμενος τὴν καθ' ἑαυτοῦ παρασκευήν, τοσοῦτον μόνον εἶπε, τίς ἢ τόλμα, Ταρκύνιε; ὁ δὲ ὑπολαβὼν, ἢ μὲν οὖν σή, φησί, τίς, ὃς δουλέκδουλος ὢν Ῥωμαίων βασιλεύειν ἐτόλμησας καὶ τῆς τοῦ πατρὸς ἡγεμονίας ἡμῖν προσήκουσας παρὰ νόμους ἀφείλου τὴν οὐδὲ καθ' ἓνα σοι τρόπον ἐπιβάλλουσιν ἀρχήν; ταῦτα λέγων ἅμα προσέδραμε καὶ δραξάμενος τῆς τοῦ Τυλλίου χειρὸς ἔρριψεν αὐτὸν κατὰ τῆς κρηπίδος. καὶ διαναστάς καὶ χυλεύων διὰ τὸ πτώμα ἐπεχείρησε φυγεῖν, ἀπεκτάνθη δέ.

(Const. Exc. 4, p. 293)

2. ὅτι Σερούιος Τύλλιος ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐβασίλευσεν ἔτη τετταράκοντα τέτταρα, διὰ τῆς ἰδίας ἀρετῆς κατωρθωκῶς οὐκ ὀλίγα τῶν κοινῶν.
3. "Ότι ἐπ' ἄρχοντας Ἀθήνησι Θηρικλέους κατὰ τὴν ἐξηκοστὴν πρώτην Ὀλυμπιάδα Πυθαγόρας ὁ φιλόσοφος ἐγνωρίζετο, προκεκοφῶς ἦδη ἐν παιδείᾳ· γέγονε γὰρ ἱστορίας ἄξιος, εἰ καὶ τις ἕτερος τῶν περὶ παιδείαν διατριψάντων. γέγονε δὲ Σάμιος τὸ γένος· οἱ δὲ φασιν ὅτι Τυρρηνός. (2) τοσαύτη δ' ἦν ἐν τοῖς αὐτοῦ λόγοις πειθὼ καὶ χάρις, ὥς καὶ τῆς πόλεως σχεδὸν ὅλης ἐπ' αὐτὸν ἐπιστρεφούσης καθ' ἡμέραν ὥσπερ εἰ πρὸς τινος θεοῦ παρουσίαν ἅπαντας συντρέχειν ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν. (3) οὐ μόνον δὲ περὶ τὴν ἐν τῷ λέγειν δύναμιν ἐφαίνετο μέγας, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς ἐνέφαινε ἦθος κατεσταλμένον καὶ πρὸς μίμησιν βίου σώφρωνος τοῖς νέοις θαυμαστὸν ἀρχέτυπον, καὶ τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀπέτρεπε ἀπὸ τῆς πολυτελείας καὶ τρυφῆς, ἀπάντων διὰ τὴν εὐπορίαν ἀνέδην ἐκκεχυμένων εἰς ἄνεσιν καὶ διαφθορὰν ἀγεννῆ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. (4) Ὅτι Πυθαγόρας πυθόμενος Φερεκύδην τὸν ἐπιστάτην αὐτοῦ γεγεννημένον ἐν Δήλῳ νοσεῖν καὶ τελέως ἐσχάτως ἔχειν, ἔπλευσεν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Δῆλον. ἐκεῖ δὲ χρόνον ἱκανὸν τὸν ἄνδρα γηροτροφήσας, πᾶσαν εἰσηνέγκατο σπουδὴν ὥστε τὸν πρεσβύτερον ἐκ τῆς νόσου διασῶσαι. κατισχυθέντος δὲ τοῦ

FRAGMENTY KSIĘGI X

1. Serwiusz Tulliusz²⁵³ podczas powstania Tarkwiniusza przybył do senatu i gdy ujrzał to, co przygotowano przeciwko niemu, tylko tyle powiedział: „Cóż to za zuchwałość, Tarkwiniuszu?”. A ten odpowiadając rzekł: „A jakaż jest twoja, który będąc niewolnikiem z niewolników, ośmieliłeś się objąć władzę królewską nad Rzymianami i bezprawnie odebrałeś władzę należną nam od ojca, do której ty pod żadnym względem nie masz tytułu?”. To powiedziawszy, jednocześnie podbiegł i chwyciwszy Tulliusza za rękę, przewrócił i rzucił go ze schodów. Tulliusz wstał i utykając po upadku, starał się uciec, ale został zabity.

(Const. Exc. 4, p. 293)

2. Serwiusz Tulliusz, król rzymski, sprawował władzę przez czterdzieści cztery lata, i dzięki swojemu niezwykłemu charakterowi ustanowił niemało instytucji w państwie.
3. Kiedy Terikles był archontem²⁵⁴ w Atenach podczas sześćdziesiątej pierwszej olimpiady, filozof Pitagoras²⁵⁵ był powszechnie znany²⁵⁶ i poczynił już wielkie postępy w kształceniu. Jak żaden inny z ludzi zajmujących się nauką stał się godny swego miejsca w historii. Pochodził z wyspy Samos; choć niektórzy twierdzą, że był Tyrreńczykiem²⁵⁷. (2) Tak wielka była w jego słowach moc przekonywania i wdzięk, że codziennie niemal całe miasto zwracało się do niego niczym do jakiegoś boga obecnego pośród nich, wszyscy zbiegali się, by go słuchać. (3) Nie tylko potęgą jego słowa wydawała się wspaniała; okazywał też umiarkowanie i opanowaną postawę ducha oraz godny podziwu dla młodych i wart naśladowania rozumny sposób życia. Ludzi, których spotykał, zwracał z drogi zbytku i chciwości, bo wszyscy oni z powodu swej zamożności bez skrupowania nurzali się w niegodziwej rozwiązłości ciała i zepsuciu ducha. (4) Pitagoras, usłyszawszy, że jego nauczyciel Ferekydes²⁵⁸ zachorował na Delos i jest bliski śmierci, popłynął z Italii na Delos. Tam zaś przez czas dość długi czas opiekował się starym człowiekiem, czyniąc wszelkie starania, aby

Φερεκύδου διὰ γῆρας καὶ διὰ τὸ μέγεθος τῆς νόσου, περιέστειλεν αὐτὸν κηδεμονικῶς, καὶ τῶν νομιζομένων ἀξιώσας ὥσανεῖ τις υἱὸς πατέρα πάλιν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν

(5) Ὅτι ἐπειδὴν τινες τῶν συνήθων ἐκ τῆς οὐσίας ἐκπέσοιεν, διηροῦντο τὰ χρήματα αὐτῶν ὡς πρὸς ἀδελφούς. οὐ μόνον δὲ πρὸς τοὺς καθ' ἡμέραν συμβιοῦντας τῶν γνωρίμων τοιαύτην εἶχον τὴν διάθεσιν, ἀλλὰ καθόλου πρὸς πάντας τοὺς τῶν πραγμάτων τούτων μετασχόντας.

4. Ὅτι Κλεινίας, Ταραντῖνος τὸ γένος, εἷς δὲ τῶν ἐκ τοῦ προειρημένου συστήματος ὢν, πυθόμενος Πρῶρον τὸν Κυρηναῖον διὰ τина πολιτικὴν περίστασιν ἀπολωλεκότα τὴν οὐσίαν καὶ τελέως ἀπορούμενον, ἐξεδήμησεν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς Κυρήνην μετὰ χρημάτων ικανῶν, καὶ τὴν οὐσίαν ἀποκατέστησε τῷ προειρημένῳ, οὐδέποτε τοῦτον ἑωρακώς, ἀκούων δὲ μόνον ὅτι Πυθαγόρειος ἦν. (2) καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ τὸ παραπλήσιον πεπονηκότες διαμνημονεύονται. οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ τῶν χρημάτων ἐπιδόσει τοιοῦτους αὐτοὺς παρείχοντο τοῖς γνωρίμοις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς ἐπισφαλεστάτους καιροὺς συνεκινδύνευον. (3) καὶ γὰρ Διονυσίου τυραννοῦντος Φιντίας τις Πυθαγόρειος ἐπιβεβουλευκῶς τῷ τυράννῳ, μέλλων δὲ τῆς τιμωρίας τυγχάνειν, ἠτήσατο παρὰ τοῦ Διονυσίου χρόνον εἰς τὸ περὶ τῶν ἰδίων πρότερον ἂ βούλεται διοικῆσαι· δώσειν δ' ἔφησεν ἐγγυητὴν τοῦ θανάτου τῶν φίλων ἓνα. (4) τοῦ δὲ δυνάστου θαυμάσαντος, εἰ τοιοῦτός ἐστι φίλος ὃς ἑαυτὸν εἰς τὴν εἰρκτὴν ἀντ' ἐκείνου παραδώσει, προσεκαλέσατό τινα τῶν γνωρίμων ὁ Φιντίας, Δάμωνα ὄνομα, Πυθαγόρειον φιλόσοφον, ὃς οὐδὲ διστάσας ἔγγυος εὐθὺς ἐγενήθη τοῦ θανάτου.

(5) Τινὲς μὲν οὖν ἐπήνουν τὴν ὑπερβολὴν τῆς πρὸς τοὺς φίλους εὐνοίας, τινὲς δὲ τοῦ ἐγγύου προπέτειαν καὶ μανίαν κατεγίνωσκον. πρὸς δὲ τὴν τεταγμένην ὥραν ἅπας ὁ δῆμος συνέδραμεν, караδοκῶν εἰ φυλάξει τὴν πίστιν ὁ καταστήσας. (6) ἤδη δὲ τῆς ὥρας συγκλειούσης πάντες μὲν ἀπεγίνωσκον, ὁ δὲ Φιντίας ἀνελπίστως ἐπὶ τῆς ἐσχάτης τοῦ χρόνου ῥοπῆς δρομαῖος ἦλθε, τοῦ Δάμωνος ἀπαγομένου πρὸς τὴν ἀνάγκην. θαυμαστῆς δὲ τῆς φιλίας φανείσης ἅπασιν, ἀπέλυσεν ὁ Διονύσιος τῆς τιμωρίας τὸν ἐγκαλούμενον, καὶ παρεκάλεσε τοὺς ἄνδρας τρίτον ἑαυτὸν εἰς τὴν φιλίαν προσλαβέσθαι.

5. Ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι καὶ τῆς μνήμης μεγίστην γυμνασίαν ἐποιοῦντο, τοιοῦτόν τινα τρόπον τῆς μελέτης ὑποσησάμενοι. οὐ πρότερον ἐκ τῆς εὐνῆς ἠγείροντο, πρὶν ἂν πρὸς ἑαυτοὺς ἀνθρωπολογήσαντο τὰ κατὰ τὴν προτέραν ἡμέραν αὐτοῖς πραχθέντα, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς πρωΐας, τὴν δὲ τελευτὴν ἕως ἐσπέρας ποιοῦμενοι. εἰ δ' ἀναστροφὴν ἔχοιεν καὶ πλείονα σχολὴν ἄγοιεν, καὶ τὰ τρίτῃ καὶ τετάρτῃ καὶ ταῖς ἔτι πρότερον ἡμέραις πραχθέντα προσανελάμβανον. τοῦτο πρὸς ἐπιστήμην καὶ φρόνησιν ἐπετήδευον πάντων ἐμπειρίαν τε τοῦ δύνασθαι πολλὰ μνημονεύειν.

uzdrowić sędziwego męża z choroby. Kiedy zaś Ferekydesa pokonała starość i ogrom choroby, pochował go troskliwie, i odpawiwszy zwyczajowe obrzędy, jakby czynił to syn wobec ojca, powrócił do Italii.

(5) Kiedy tylko ktoś z towarzyszy Pitagorasa stracił majątek, pozostali dzielili się z nim swymi pieniędzmi jak z bratem. Nie tylko wobec ludzi dzielących z nimi codzienne życie okazywali taką postawę, ale w ogóle wobec wszystkich, którzy uczestniczyli w ich działalności.

4. Klejniasz, rodem z Tarentu²⁵⁹, uczestnik wspólnoty, o której właśnie mówiliśmy, dowiedziawszy się, że Proros z Cyreny²⁶⁰ z powodu jakichś politycznych zaawizowań stracił majątek i całkiem popadł w biedę, pojechał z Italii do Cyreny z odpowiednią ilością pieniędzy i zwrócił majątek wspomnianemu Prorosowi, choć nigdy go przedtem nie widział, słysząc jedynie, że jest pitagorejczykiem. (2) Także o wielu innych zachowało się wspomnienie, że robili podobne rzeczy. Nie tylko zaś w dawaniu pieniędzy okazywali się oni tak hojni wobec znajomych, ale też narażali się dla nich na niebezpieczeństwo w najbardziej niepewnych okolicznościach. (3) Tak na przykład za panowania tyrana Dionizjusza²⁶¹ pewien pitagorejczyk Fintiasz²⁶², który zawiązał spisek przeciw tyranowi, oczekując na wymierzenie kary, poprosił Dionizjusza o czas na to, aby mógł przedtem zarządzić swoimi sprawami według swej woli; powiedział też, że wskaże jednego z przyjaciół jako poręczyciela wyroku swojej śmierci. (4) Widząc zaś, że władca był pełen podziwu, że znajdzie się taki przyjaciel, który odda się za niego do więzienia, Fintiasz wezwał jednego ze znajomych, imieniem Damon, filozofa pitagorejskiego, który bez wahania natychmiast poręczył za jego śmierć. (5) Niektórzy sławili tak wielkie oddanie dla przyjaciół, inni jednak uznawali takie poręczanie za lekkomyślność i szaleństwo. A w wyznaczonym czasie zbiegł się cały lud wyczekując, czy ten, który dał gwarancję, dotrzyma wiary. (6) Kiedy oznaczony czas zdawał się kończyć i wszyscy tracili nadzieję, Fintiasz nieoczekiwanie, w ostatniej chwili przybiegł, gdy Damona odprowadzano na wykonanie kary. Ponieważ przyjaźń ta wydała się wszystkim godna podziwu, Dionizjusz odstąpił od ukarania skazanego, i poprosił tych mężów, by dopuścili go jako trzeciego do ich przyjaźni.
5. Pitagorejczycy uprawiali także gorliwie ćwiczenia pamięci, w taki sposób okazując dbałość o nią. Nie wstawali z łóżka, zanim nie opowiedzieli sobie nawzajem o tym, co uczynili poprzedniego dnia, poczynając od świtu, kończąc na wieczornej porze. Jeśli mieli więcej wolnego czasu, dodawali jeszcze i to, co robili trzeciego, czwartego i jeszcze wcześniejszego dnia. Takie ćwiczenia uprawiali dla wiedzy i rozumu, po to, by mogli wszystkiego doświadczyć i wiele zapamiętać.

(2) "Ότι ἐποιοῦντο καὶ τῆς ἐγκρατείας γυμνασίαν τόνδε τὸν τρόπον. παρασκευασάμενοι πάντα τὰ κατὰ τὰς λαμπροτάτας ἐστιάσεις παρατιθέμενα πολὺν αὐτοῖς ἐνέβλεπον χρόνον· εἶτα διὰ τῆς θέας τὰς τῆς φύσεως ἐπιθυμίας πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν ἐκκαλεσάμενοι τὰς τραπέζας ἐκέλευον αἶρειν τοὺς παῖδας, καὶ παραχρῆμα ἄγευστοι τῶν παρατεθέντων ἐχωρίζοντο.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 220-223)

6. "Ότι ὁ Πυθαγόρας μετεμψύχωσιν ἐδόξαζε καὶ κρεοφαγίαν ὡς ἀποτρόπαιον ἡγεῖτο, πάντων τῶν ζῶων τὰς ψυχὰς μετὰ θάνατον εἰς ἕτερα ζῶα λέγων εἰσέρχεσθαι. καὶ αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἔφασκεν ἐπὶ τῶν Τρωικῶν χρόνων μεμνησθαι γεγενημένον Εὐφορβον τὸν Πάνθου μὲν υἱόν, ἀναιρεθέντα δὲ ὑπὸ Μενελάου.

(2) "Ότι φασὶν αὐτὸν ἐν Ἄργει ποτὲ παρεπιδημήσαντα καὶ θεασάμενον τῶν Τρωικῶν σκύλων ἀσπίδα προσηλωμένην δακρύειν. ἐρωτηθέντα δὲ ὑπὸ τῶν Ἀργείων τὴν τοῦ πάθους αἰτίαν εἶπεῖν, ὅτι τὴν ἀσπίδα ταύτην εἶχεν αὐτὸς ἐν Τροίᾳ γεγονώς Εὐφορβος. (3) ἀπίστως δὲ διακειμένων καὶ μανίαν αὐτοῦ καταγινωσκόντων, σημεῖον ἐρεῖν ἔφησεν ἀληθὲς τοῦ ταῦθ' οὕτως ἔχειν· ἐκ τοῦ γὰρ ἐντὸς μέρους ἐπιγεγράφθαι τὴν ἀσπίδα γράμμασιν ἀρχαίοις ΕΥΦΟΡΒΟΥ. πάντων δὲ διὰ τὸ παράδοξον εἰπόντων καθελεῖν αὐτὴν, ἐντὸς συνέβη τὴν ἐπιγραφὴν εὐρεθῆναι.

(4) "Ότι Καλλίμαχος εἶπε περὶ Πυθαγόρου, διότι τῶν ἐν γεωμετρίᾳ προβλημάτων τὰ μὲν εὗρε, τὰ δὲ ἐκ τῆς Αἰγύπτου πρῶτος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἤνεγκεν, ἐν οἷς λέγει ὅτι

ἔξευρε Φρύξ Εὐφορβος, ὅστις ἀνθρώποις
τρίγωνά τε σκαληνὰ καὶ κύκλων ἑπτὰ-
μήκη δίδαξε νηστεύειν
τῶν ἐμπνεόντων· οἱ τὰδ' οὐδ' ὑπήκουσαν
πάντες.

7. "Ότι παρεκάλει τὴν λιτότητα ζηλοῦν· τὴν γὰρ πολυτέλειαν ἅμα τὰς τε οὐσίας τῶν ἀνθρώπων διαφθείρειν καὶ τὰ σώματα. τῶν γὰρ νόσων τῶν πλείστων ἐξ ὡμότητος γινομένων, αὐτὴν ταύτην ἐκ τῆς πολυτελείας γίνεσθαι. (2) πολλοὺς δὲ ἔπειθεν ἀπύροις σιτίοις χρῆσθαι καὶ ὑδροποσίαις πάντα τὸν βίον ἔνεκεν τοῦ τάγαθὰ θηρᾶσθαι τὰ κατὰ ἀλήθειαν. τῶν δὲ καθ' ἡμᾶς εἴ τις ὑπαγορεύσειεν ἢ ἐνὸς ἢ δυεῖν ἀπέχεσθαι τῶν ἡδέων εἶναι δοκούντων ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας, ἀπειπαιντ' ἂν τὴν φιλοσοφίαν, φήσαντες εὐηθες ὑπάρχειν τάφανές ἀγαθὸν ζητεῖν ἀφέντα τὸ φανερόν. (3) κἂν μὲν δέη δημοκοπεῖν ἢ πολυπραγμονεῖν περὶ τῶν ἀλλοτρίων, σχολάζουσι καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἐμποδίζονται· ἐὰν δὲ γίνεσθαι δέη περὶ παιδείαν καὶ τὴν τῶν ἡθῶν ἐπισκευήν, ἀκαίρειν φασιν, ὥστε ἀσχολεῖσθαι μὲν εὐσκολοῦντας, σχολὴν δ' ἄγειν οὐ σχολάζοντας.

(2) Ćwiczyli też panowanie nad sobą w następujący sposób. Przygotowywali wszystko to, co podaje się podczas najwspanialszej uczty i wpatrywali się w to przez długi czas; potem, poprzez samo patrzenie wywołujące naturalne pragnienie przyjemności, kazali niewolnikom uprzątać stoły i natychmiast odchodzili, nie skosztowawszy tego, co było podane.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 220-223)

6. Pitagoras wierzył w wędrówkę dusz i uważał jedzenie mięsa za rzecz odrażającą, mówiąc, że dusze wszystkich istot żywych po śmierci przechodzą w inne istoty. Twierdził też, że pamięta, jak sam za czasów trojańskich był Euforbosem²⁶³, synem Pantoosa, zabitym przez Menelaosa²⁶⁴.

(2) Mówią, że Pitagoras przebywał kiedyś w Argos, a widząc wśród łupów spod Troi tarczę przybitą gwoździami do muru zapłakał. Kiedy Argejczycy pytali go o przyczynę smutku, odrzekł, że tę samą tarczę miał pod Troją, będąc [jakoby] Euforbosem. (3) Gdy ci zaś w to nie uwierzyli i uznali go za szalonego, odpowiedział, że da im widoczny znak prawdziwości swoich słów: na wewnętrznej stronie tarczy – twierdził – napisane było pradaawnymi literami EUFORBOSA. Na te zaskakujące słowa wszyscy zawołali, by zdjąć tarczę, i rzeczywiście znaleźli wewnątrz ten napis.

(4) Kallimach²⁶⁵ powiedział o Pitagorasie, że niektóre z zagadnień geometrii on właśnie odkrył, a niektóre inne jako pierwszy przyniósł z Egiptu do Grecji, pośród takich wierszy²⁶⁶:

Odkrył Frygijczyk Euforbos²⁶⁷, który ludzi
O trójkącie, krzywej i okręgu
O siedmiu długościach nauczał i o tym, by całkowicie powstrzymać się
Od spożywania mięsa; lecz nie dali temu posłuchu
wszyscy²⁶⁸.

7. Pitagoras zalecał starać się o prosty sposób życia; zbytkowne życie niszczy bowiem nie tylko majątności ludzi, ale też ich ciała. Większość chorób bierze się ze złego trawienia, a ono samo jest wynikiem zbytku. (2) Wielu ludzi przekonał do jedzenia niegotowanych potraw i do picia samej wody przez całe życie, i aby starać się o to, co jest prawdziwym dobrem. Jeśli ludziom w naszych czasach ktoś doradzałby zrezygnowanie przez kilka dni z jednej czy dwóch rzeczy uważanych za przyjemne, wyrzekliby się filozofii, mówiąc, że niedorzecznym jest poszukiwanie niewidocznego dobra, porzucając to, co widoczne. (3) A kiedy tylko trzeba koniecznie zabiegać o łaski tłumu lub poświęcać wiele uwagi cudzym sprawom, mają na to czas i nic ich nie powstrzymuje. Jeśli jednak trzeba zająć się kształceniem i naprawą charakteru, mówią, że nie jest to dla nich odpowiednie, w rezultacie są zajęci, gdy nie mają zajęć, a pozostają beczynni, gdy nie mają wolnego czasu.

(4) Ὅτι φασὶ τὸν Ταραντῖνον Ἀρχύταν τὸν ὄντα Πυθαγόρειον ἐπὶ μεγάλοις ἀδικήμασιν οἰκέταις ὀργισθῆναι, καὶ κατεξαναστάντα τοῦ πάθους εἰπεῖν, ὡς οὐκ ἂν ἐγενήθησαν ἀθῶοι τηλικαῦτα ἀμαρτήσαντες, εἰ μὴ ἔτυχεν ὀργιζόμενος.

8. Ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι μεγίστην ἐποιοῦντο πρόνοιαν τῆς πρὸς τοὺς φίλους βεβαιότητος, τὴν τῶν φίλων εὖνοιαν ἀξιολογώτατον ἀγαθὸν εἶναι τῶν ἐν τῷ βίῳ διειληφότες.

(2) Ὅτι μέγιστον ἂν τις ἡγήσαιτο καὶ μάλιστα θαυμάσαι τὸ αἷτιον τῆς πρὸς τοὺς φίλους εὖνοιας. τίνες γάρ ποτε ἦσαν ἐθισμοὶ ἢ τίς τρόπος ἐπιτηδευμάτων ἢ τίς λόγος δεινότητος, δι' ἧς ἐνειργάζοντο τὴν τοιαύτην διάθεσιν τοῖς ἀφικνουμένοις εἰς τὴν τοῦ βίου κοινωνίαν; (3) ταῦτα γὰρ πολλοὶ μὲν ἐπιθυμήσαντες γινῶναι τῶν ἔξωθεν ἐπεβάλλοντο πολυπραγμονεῖν, οὐδέποτε δὲ οὐδεὶς μαθεῖν ἠδυνήθη. αἷτιον δὲ τοῦ διατηρεῖσθαι τὰς ὑπὲρ τούτων ὑποθήκας τὸ τοὺς Πυθαγορείους ὑπόστασιν ἔχειν μηδὲν τοιοῦτο ποιεῖν ἔγγραφον, ἀλλὰ διὰ μνήμης ἔχειν τὰ παραγγελλόμενα.

9. Ὅτι ὁ Πυθαγόρας πρὸς τοῖς ἄλλοις παρήγγελλε τοῖς μανθάνουσι σπανίως μὲν ὁμνύναι, χρησαμένους δὲ τοῖς ὅρκοις πάντως ἐμμένειν καὶ πρὸς τέλος ἄγειν ὑπὲρ ὧν ἂν τις ὁμότης πραγμάτων, οὐχ ὁμοίαν ἀπόφασιν ποιοῦμενος Λυσάνδρῳ τε τῷ Λάκωνι καὶ Δημάδῃ τῷ Ἀθηναίῳ, ὧν ὁ μὲν ἀπεφαίνετο τοὺς μὲν παῖδας δεῖν ἐξαπατᾶν τοῖς ἀστραγάλοις, τοὺς δὲ ἄνδρας τοῖς ὅρκοις, ὁ δὲ διαβεβαιούμενος ὅτι δεῖ τὸ λυσιτελέστατον ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ὀρκῶν αἰρεῖσθαι· ὁρᾶν δὲ τὸν ἐπιορκήσαντα παραχρῆμα ταῦτ' ἔχοντα περὶ ὧν ὥμοσε, τὸν δ' εὐορκήσαντα φανερώς τὸ ἴδιον ἀπολλύντα. τούτων γὰρ ἑκάτερος οὐ καθάπερ Πυθαγόρας ὑπεστήσατο τὸν ὅρκον εἶναι πίστεως ἐνέχυρον βέβαιον, ἀλλ' αἰσχροκερδείας καὶ ἀπάτης δέλεαρ.

(Const. Exc. 4, pp. 293-295)

(2) Ὅτι Πυθαγόρας παρήγγελλε τοῖς μανθάνουσι σπανίως μὲν ὁμνύναι, χρησαμένους δὲ τοῖς ὅρκοις πάντως ἐμμένειν.

(3) Ὅτι ὁ αὐτὸς Πυθαγόρας καὶ περὶ τῶν ἀφροδισίων ἐκλογιζόμενος τὸ συμφέρον παρήγγελλε κατὰ μὲν τὸ θέρος μὴ πλησιάζειν γυναιξί, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα προσιέναι τεταμειυμένως. καθόλου γὰρ τὸ γένος τῶν ἀφροδισίων ὑπελάμβανεν εἶναι βλαβερόν, τὴν δὲ συνέχειαν αὐτῶν τελέως ἀσθενείας καὶ ὀλέθρου ποιητικὴν ἐνόμιζε.

(Const. Exc. 2 (1), p. 423)

(4) Ὅτι Πυθαγόραν φασὶν ὑπὸ τίνος ἐρωτηθέντα πότε χρηστὸν ἀφροδισίῳ εἰπεῖν, ὅταν ἑαυτοῦ θέλης ἡττων γενέσθαι.

(4) Jak mówią, Archytas z Tarentu²⁶⁹, będąc Pitagorejczykiem, rozgniewał się na swoich niewolników za poważne przewinienia, lecz gdy ochłonął z gniewu, powiedział, że niewolnicy ci nie odeszliby bez kary za tak wielkie winy, gdyby on nie wpadł w gniew²⁷⁰.

8. Pitagorejczycy przykładali wielką wagę do stałości wobec przyjaciół, uznając życzliwość przyjaciół za największe dobro w życiu.

(2) Może ktoś uważać za szczególnie godny podziwu powód ich życzliwości wobec przyjaciół. Jakie w istocie były zwyczaje i jaki sposób ich codziennego życia, albo jaka potęga słowa, dzięki której wzbudzali taki stan ducha u przystępujących do wspólnoty ich życia? (3) Chociaż wielu poza tą wspólnotą pragnęło się tego dowiedzieć i czyniło w tym kierunku wiele wysiłku, nikomu z nich nie udało się tego poznać. Przyczyną, dla której zachowali w tajemnicy ten swój depozyt, było postanowienie Pitagorejczyków, by niczego na ten temat nie zapisywać, lecz przechowywać swoje nauki w pamięci.

9. Pitagoras zalecał oprócz tego swym uczniom jak najrzadziej składać przysięgi, a kiedy już je złożyli, w każdych okolicznościach trwać przy swej przysiędze, i wypełnić wszystko to, co zaprzysięgli uczynić. Nie powinni też nigdy odpowiadać tak, jak Lakończyk Lizander²⁷¹ i Ateńczyk Demades²⁷². Ten pierwszy wyjawiał, że chłopców należy oszukiwać grą w kości, a mężów przysięgami. Demades zaś twierdził, że jeśli chodzi o przysięgi, jak i wszelkie inne sprawy, należy wybierać to, co najkorzystniejsze; widzi on bowiem, że ten, kto złamie przysięgę, zaraz dostaje to, że względu na co przysięgał, a ten, kto przysięgi dotrzyma, w widoczny sposób traci to, co posiadał. Obaj oni nie uważali – nie jak Pitagoras – przysięgi za trwałą rękojmię wierności, ale za przynętę brudnej chęci zysku i oszustwa.

(Const. Exc. 4, pp. 293-295)

(2) Pitagoras zalecał oprócz tego swym uczniom jak najrzadziej składać przysięgi, a kiedy już je złożyli, w każdych okolicznościach trwać przy swej przysiędze.

(3) Sam Pitagoras, zastanawiając się nad miłosnymi przyjemnościami, uczył, że korzystne jest, żeby w lecie nie obcować wcale z kobietami, a zimą zbliżać się do nich w sposób umiarkowany. W ogóle uważał ten rodzaj przyjemności, związany z miłością, za szkodliwy, uznawał też, że ciągle oddawanie się im czyni nas podatnymi na słabość i zniszczenie.

(Const. Exc. 2 (1), p. 423)

(4) Powiadają, że Pitagoras zapytany przez kogoś, kiedy korzystne jest oddawanie się miłosnym przyjemnościom, odpowiedział: „Gdy chciałbyś stać się słabszy od siebie samego”²⁷³.

(5) Ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι διήρουν καὶ τὰς ἡλικίας τῶν ἀνθρώπων εἰς τέσσαρα μέρη, παιδός, νέου, νεανίσκου, γέροντος, καὶ τούτων ἐκάστην ἔφασαν ὁμοίαν εἶναι ταῖς κατὰ τὸν ἐνιαυτὸν τῶν ὥρων μεταβολαῖς, τὸ μὲν ἔαρ τῷ παιδί διδόντες, τὸ δὲ φθινόπωρον τῷ ἀνδρί, τὸν δὲ χειμῶνα τῷ γέροντι, τὸ δὲ θέρος τῷ νέῳ.

(Const. Exc. 4, p. 295)

(6) Ὅτι ὁ αὐτὸς Πυθαγόρας παρήγγελλε πρὸς τοὺς θεοὺς προσιέναι τοὺς θύοντας μὴ πολυτελεῖς, ἀλλὰ λαμπρὰς καὶ καθαρὰς ἔχοντας ἐσθῆτας, ὁμοίως δὲ μὴ μόνον τὸ σῶμα καθαρὸν παρεχομένους πάσης ἀδίκου πράξεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν ἀγνεύουσαν.

(Const. Exc. 2 (1), p. 223)

(7) Ὅτι ὁ αὐτὸς ἀπεφαίνετο τοῖς θεοῖς εὐχεσθαι δεῖν τὰ ἀγαθὰ τοὺς φρονίμους ὑπὲρ τῶν ἀφρόνων· τοὺς γὰρ ἀσυνέτους ἀγνοεῖν, τί ποτέ ἐστιν ἐν τῷ βίῳ κατὰ ἀλήθειαν ἀγαθόν.

(8) Ὅτι ὁ αὐτὸς ἔφασκε δεῖν ἐν ταῖς εὐχαῖς ἀπλῶς εὐχεσθαι τάγαθὰ, καὶ μὴ κατὰ μέρος ὀνομάζειν, οἷον ἐξουσίαν, κάλλος, πλοῦτον, τᾶλλα τὰ τούτοις ὅμοια· πολλάκις γὰρ τούτων ἕκαστον τοὺς κατ' ἐπιθυμίαν αὐτῶν τυχόντας τοῖς ὅλοις ἀνατρέπειν. καὶ τοῦτο γνοίῃ ἂν τις ἐπιστήσας τοῖς ἐν ταῖς Εὐριπίδου Φοινίσσαις στίχοις, ἐν οἷς οἱ περὶ τὸν Πολυνείκην εὐχονται τοῖς θεοῖς, ὧν ἡ ἀρχὴ

βλέψας ἐς Ἄργος,

ἔως

εἰς στέρν' ἀδελφοῦ τῆσδ' ἀπ' ὠλένης βαλεῖν.

οὔτοι γὰρ δοκοῦντες ἑαυτοῖς εὐχεσθαι τὰ κάλλιστα ταῖς ἀληθείαις καταρῶνται.

(Const. Exc. 4, p. 295)

(9) Ὅτι ὁ αὐτὸς πολλὰ καὶ ἄλλα διαλεγόμενος πρὸς βίου σώφρονος ζῆλον καὶ πρὸς ἀνδρείαν τε καὶ καρτερίαν, ἔτι δὲ τὰς ἄλλας ἀρετάς, ἴσα θεοῖς παρὰ τοῖς Κροτωνιάταις ἐτιμᾶτο.

(Const. Exc. 2 (1), p. 223)

- 10.** Ὅτι Πυθαγόρας φιλοσοφίαν, ἀλλ' οὐ σοφίαν ἐκάλει τὴν ἰδίαν αἵρεσιν. καταμεμφόμενος γὰρ τοὺς πρὸ αὐτοῦ κεκλημένους ἐπτά σοφοὺς ἔλεγεν, ὡς σοφὸς μὲν οὐδεὶς ἐστὶν ἄνθρωπος ὧν καὶ πολλάκις διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως οὐκ ἰσχύων πάντα κατορθοῦν, ὁ δὲ ζηλῶν τὸν τοῦ σοφοῦ τρόπον τε καὶ βίον προσηκόντως ἂν φιλόσοφος ὀνομάζοιτο.

(5) Pitagorejczycy dzielili czas życia człowieka na cztery okresy: dzieciństwo, młodość, dorosłość i starość; powiadali, że każdy z nich jest podobny do przemian którejs z pór roku, wiosnę przypisując dziecku, jesień mężowi dorosłemu, zimę starcowi, a lato młodzieńcowi.

(Const. Exc. 4, p. 295)

(6) Sam Pitagoras zalecał, aby ludzie przystępowali do ofiar dla bogów odziani nie w bogate szaty, lecz białe i czyste; podobnie nie tylko ciało powinni mieć wolne od wszelkiego niesprawiedliwego czynu, ale i duszę czystą.

Const. Exc. 2 (1), p. 223)

(7) Sam też oznajmiał, że trzeba, by ludzie rozumni modlili się do bogów o rzeczy dobre w imieniu ludzi nierozumnych; ludzie bowiem pozbawieni rozumu nie wiedzą, co jest w życiu prawdziwym dobrem.

(8) Sam Pitagoras mawiał, że należy w modlitwach modlić się po prostu o dobro, i nie wymieniać każdego z pożądanych dóbr z osobna, takich jak zbytek, piękno, bogactwo, i inne podobne rzeczy; często bowiem każda z nich doprowadza do całkowitego zniszczenia tych, którzy te dobra dostają według swoich pragnień. Mógłby to zrozumieć każdy, kto rozważy wersy Fenicjanek Eurypidesa, które opisują modlitwę Polynejkesa²⁷⁴ do bogów, rozpoczynającą się tak:

Patrząc ku Argos,

aż do słów:

włóczęni z tej ręki dojść do piersi brata²⁷⁵.

Tym dwom [Polynejkesowi i Eteoklesowi] zdawało się, że modlą się o to, co dla nich najlepsze, podczas gdy naprawdę ściągali na siebie klątwę.

(Const. Exc. 4, p. 295)

(9) Sam Pitagoras prowadził wiele innych dysput o gorliwym poszukiwaniu rozumnego życia, męstwa i odwagi, i innych jeszcze cnót; był przez mieszkańców Krotonu czczony na równi z bogami.

(Const. Exc. 2 (1), p. 223)

10. Pitagoras nazywał własną naukę filozofią²⁷⁶, czyli zamiłowaniem do mądrości, a nie mądrością. Krytykując żyjących przed nim tak zwanych Siedmiu mędrców, mówił, że nikt, będąc człowiekiem, nie jest mądry, a często z powodu słabości swej natury nie ma sił, by wszystkie sprawy doprowadzić do pomyślnego skutku; tego zaś, kto gorliwie naśladuje sposób życia mędrca, można słusznie nazywać miłośnikiem mądrości.

(2) Ἄλλ' ὅμως τηλικαύτης προκοπῆς γενομένης περί τε Πυθαγόραν αὐτὸν καὶ τοὺς μετ' ἐκεῖνον Πυθαγορείους, καὶ τοσούτων ἀγαθῶν αἵτιοι γενόμενοι ταῖς πόλεσιν οὗτοι τὸν πάντα τὰ καλὰ λυμαινόμενον χρόνον οὐ διέφυγον· οὐδὲν γάρ, οἶμαι, τῶν παρ' ἀνθρώποις καλῶν οὕτω συνέστηκεν ὥστε μηδεμίαν αὐτῷ φθοράν τε καὶ διάλυσιν γεννῆσαι τὸν πολυετῆ χρόνον.

(Const. Exc. 4, p. 296)

11. "Ὅτι Κροτωνιάτης τις Κύλων ὄνομα, τῇ οὐσίᾳ καὶ δόξῃ πρῶτος τῶν πολιτῶν, ἐπεθύμησε Πυθαγόρειος γενέσθαι. ὦν δὲ χαλεπὸς καὶ βίαιος τὸν τρόπον, ἔτι δὲ στασιαστὴς καὶ τυραννικός, ἀπεδοκιμάσθη. παροξυνθεὶς οὖν τῷ συστήματι τῶν Πυθαγορείων, ἐταιρείαν μεγάλην συνεστήσατο, καὶ διετέλει πάντα καὶ λέγων καὶ πράττων κατ' αὐτῶν.

(2) Ὅτι Λῦσις ὁ Πυθαγόρειος εἰς Θήβας τῆς Βοιωτίας γενόμενος διδάσκαλος Ἐπαμινώνδου, τοῦτον μὲν τέλειον ἄνδρα πρὸς ἀρετὴν κατέστησε, καὶ πατήρ αὐτοῦ θετὸς ἐγένετο δι' εὐνοίαν. ὁ δὲ Ἐπαμινώνας τῆς τε καρτερίας καὶ λιτότητος καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐκ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἐναύσματα λαβὼν, οὐ μόνον Θηβαίων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν κατ' αὐτὸν ἐπρώτευν.

12. "Ὅτι δὲ τῶν προγεγονότων ἀνδρῶν ἢ τῶν βίων ἀναγραφὴ δυσκολίαν μὲν παρέχεται τοῖς γράφουσιν, ὠφελεῖ δ' οὐ μετρίως τὸν κοινὸν βίον. μετὰ παρρησίας γὰρ δηλοῦσα τὰ καλῶς τε καὶ κακῶς;πραχθέντα τοὺς μὲν ἀγαθοὺς κοσμεῖ, τοὺς δὲ πονηροὺς ταπεινοῖ, διὰ τῶν οἰκείων ἐκάστοις ἐγκωμίων τε καὶ ψόγων. ἔστι δ' ὁ μὲν ἔπαινος, ὡς ἂν τις εἴποι, ἔπαθλον ἀρετῆς ἀδάπανον, ὁ δὲ ψόγος τιμωρία φαυλότητος ἄνευ πληγῆς. (2) καλὸν δὲ τοῖς μεταγενεστέροις ὑποκεῖσθαι, διότι βίον οἷον ἂν τις ἔληται ζῶν, τοιαύτης ἀξιωθήσεται μετὰ τὸν θάνατον μνήμης, ἵνα μὴ περὶ τὰς τῶν λιθίνων μνημείων κατασκευὰς σπουδάζωσιν, ἃ καὶ τόπον ἓνα κατέχει καὶ φθορᾶς ὀξείας τυγχάνει, ἀλλὰ περὶ λόγον καὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς, αἱ πάντῃ φοιτῶσι διὰ τῆς φήμης. ὁ δὲ χρόνος ὁ πάντα μαραίνων τᾶλλα ταύτας ἀθανάτους φυλάττει, καὶ πρεσβύτερος γενόμενος αὐτὸς ταύτας ποιεῖ νεωτέρας. (3) δῆλον δὲ ἐπὶ τούτων τῶν ἀνδρῶν ἐγένετο τὸ προειρημένον· πάλαι γὰρ γεγονότες ὥσπερ νῦν ὄντες ὑπὸ πάντων μνημονεύονται.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 223-224)

13. "Ὅτι Κῦρος ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ἐπειδὴ τῶν Βαβυλωνίων καὶ τῶν Μήδων τὴν χώραν κατεπολέμησε, ταῖς ἐλπίσι πᾶσαν περιελάμβανε τὴν οἰκουμένην. τῶν γὰρ δυνατῶν καὶ μεγάλων ἐθνῶν καταπεπολεμημένων ἐνόμιζε μηδένα μήτε βασιλέα μήτε δῆμον ὑποστήσεσθαι τὴν ἰδίαν δύναμιν· τῶν γὰρ ἐν

(2) Chociaż zarówno Pitagoras, jak i późniejsi pitagorejczycy stali się przyczyną tak wielkiego postępu i wielkich dobrodziejstw dla miast, nie uniknęli zawiści, która niszczy wszystko, co szlachetne. Żadna bowiem, jak sądzę, dana ludziom rzecz szlachetna nie jest tak trwała, żeby długi upływ czasu nie wyrządził jej żadnej szkody ani straty.

(Const. Exc. 4, p. 296)

11. Pewien mieszkaniec Krotonu²⁷⁷, imieniem Kylon²⁷⁸, pierwszy z obywateli, jeśli idzie o majątek i sławę, zapragnął zostać pitagorejczykiem. Mając zaś ciężki i gwałtowny charakter, w dodatku skłonny do budzenia zamieszek i tyrański, został odrzucony. Rozgniewany na wspólnotę pitagorejską, utworzył wielką partię i nieustannie słowem i czynem działał przeciwko nim.

(2) Pitagorejczyk Lizys²⁷⁹ udał się do Teb w Beocji i został tam nauczycielem Epaminondasa²⁸⁰, uczynił z niego doskonałego i dzielnego męża, i został jego przybranym ojcem przez życzliwość, jaką tamten dlań żywił. Epaminondas zaś dzięki zachętom do odwagi, stałości i innych cnót, jakie przyswoił z filozofii pitagorejskiej, przewyższył nie tylko Tebańczyków, ale i wszystkich swoich współczesnych.

12. Opisanie żywotów dawnych mężów sprawia trudność piszącym, jest jednak rzeczą w niemałym stopniu pożyteczną dla życia społecznego. Historia otwarcie przedstawia piękne i złe uczynki, oddając cześć ludziom dobrym, a złych poniża, za pomocą należnych każdemu pochwał i nagan. Pochwała jest bowiem, jak mógłby ktoś powiedzieć, nagrodą za cnotę przyznawaną bez ponoszenia kosztów, nagana z kolei jest karą za złe postępowanie bez cielesnych razów. (2) Piękną jest rzeczą, by potomni pamiętali, że jaki sposób życia każdy wybierze, na takie wspomnienie zasłuży po śmierci – aby nie troszczyli się o pomniki z kamienia, które zajmują tylko miejsce i szybko ulegają zniszczeniu, ale o rozum i inne cnoty, o których wszędzie wiadomo dzięki sławie i dobrej opinii. Czas zaś, który wszystko inne trawi, tych cnót strzeże jako nieśmiertelnych; o ile sam staje się starszy, o tyle tamte czyni młodszy. (3) To, cośmy wcześniej powiedzieli, w oczywisty sposób odnosi się do tych mężów [tj. pitagorejczyków]; chociaż bowiem żyli w dawnych czasach, pozostają w pamięci wszystkich tak, jakby dziś żyli.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 223-224)

13. Cyrus, król Persów²⁸¹, kiedy zawojował ziemie Babilończyków i Medów, w swych nadziejach zamierzał zagarnąć cały zamieszany świat. Po podbiciu potężnych i wielkich ludów uważał, że żaden król ani lud nie pozostanie poza wpływem jego własnej potęgi. Spośród tych, którzy posiadli nieograniczoną

ἐξουσίαις ἀνυπευθύνοις ὄντων εἰώθασιν ἔνιοι τὴν εὐτυχίαν μὴ φέρειν κατ' ἄνθρωπον.

(Const. Exc. 4, p. 296)

14. Ὅτι ὁ Καμβύσης ἦν μὲν φύσει μανικὸς καὶ παρακεκινηκὼς τοῖς λογισμοῖς, πολὺ δὲ μᾶλλον αὐτὸν ὤμὸν καὶ ὑπερήφανον ἐποίει τὸ τῆς βασιλείας μέγεθος.
(2) Ὅτι Καμβύσης ὁ Πέρσης μετὰ τὴν ἄλωσιν Μέμφεως καὶ Πηλουσίου τὴν εὐτυχίαν οὐ φέρων ἀνθρωπίνως, τὸν Ἀμάσιος τοῦ πρότερον βεβασιλευκότος τάφον ἀνέσκαψεν. εὐρὼν δὲ ἐν τῇ θήκῃ τὸν νεκρὸν τεταριχευμένον, τό τε σῶμα τοῦ τετελευτηκότος ῥήκισατο καὶ πᾶσαν ὕβριν εἰς τὸν οὐκ αἰσθανόμενον εἰσενεγκάμενος τελευταῖον προσέταξε κατακαῦσαι τὸν νεκρὸν. οὐκ εἰωθότων γὰρ πυρὶ παραδιδόναι τῶν ἐγχωρίων τὰ σώματα τῶν τετελευτηκότων, ὑπελάμβανε καὶ διὰ τούτου τοῦ τρόπου πλημμελήσειν τὸν πάλαι προτετελευτηκότα.
(3) Ὅτι Καμβύσης μέλλων στρατεύειν ἐπ' Αἰθιοπίαν ἔπεμψε μέρος τῆς δυνάμεως ἐπ' Ἀμμωνίους, προστάξας τοῖς ἡγεμόσι τὸ μαντεῖον συλήσαντας ἐμπρῆσαι, τοὺς τε περιοικοῦντας τὸ ἱερὸν ἅπαντας ἐξανδραποδίσασθαι.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 224-225)

15. Ὅτι Καμβύσου τοῦ Περσῶν βασιλέως κυριεύσαντος πάσης Αἰγύπτου, πρὸς τοῦτον οἱ Λίβυες καὶ Κυρηναῖοι, συνεστρατευκότες τοῖς Αἰγυπτίοις, ἀπέστειλαν δῶρα, καὶ τὸ προσταττόμενον ποιήσιν ἐπηγγείλαντο.

(Const. Exc. 1, p. 397)

16. Ὅτι ὁ Πολυκράτης ὁ τῶν Σαμίων τύραννος εἰς τοὺς ἐπικαιροτάτους τόπους ἀποστέλλων τριήρεις ἐλήστευεν ἅπαντας τοὺς πλέοντας, ἀπεδίδου δὲ μόνοις τοῖς συμμάχοις τὰ ληφθέντα. πρὸς δὲ τοὺς μεμφομένους τῶν συνήθων ἔλεγεν, ὡς πάντες οἱ φίλοι πλείονα χάριν ἐξουσιν ἀπολαβόντες ἅπερ ἀπέβαλον ἢ περ ἀρχὴν μὴδὲν ἀποβαλόντες.
(2) Ὅτι ταῖς ἀδίκαις πράξεσιν ὡς ἐπίπαν ἀκολουθεῖ τις νέμεσις οἰκείους τιμωρίας τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἐπιφέρουσα.
(3) Ὅτι πᾶσα χάρις ἀμεταμέλητος οὕσα καλὸν ἔχει καρπὸν τὸν παρὰ τὸν τῶν εὐεργετουμένων ἔπαινον· καὶ γὰρ ἂν μὴ πάντες, εἷς γέ τις τῶν εὖ πεπονθότων ἐνίστε τὴν ὑπὲρ ἀπάντων ἀπέδωκε χάριν.

(Const. Exc. 4, p. 296)

(4) Ὅτι Λυδοὶ τινες φεύγοντες τὴν Ὀροῖτου τοῦ σατράπου δυναστείαν κατέπλευσαν εἰς Σάμον μετὰ πολλῶν χρημάτων καὶ τοῦ Πολυκράτους ἰκέται

potęgę, tylko nieliczni potrafią przyjąć powodzenie w sposób godny człowieka.

(Const. Exc. 4, p. 296)

14. Kambyzes²⁸² był z natury obłąkany i niespełna rozumu, a jeszcze bardziej okrutnym i aroganckim uczyniła go potęga jego królewskiej władzy.
(2) Pers Kambyzes po zajęciu Memfis²⁸³ i Peluzjum²⁸⁴, nie mogąc przyjąć swego powodzenia jak przystało człowiekowi, otworzył grób poprzedniego króla [Egiptu], Amazisa²⁸⁵. Znalazłszy zabalsamowane w trumnie zwłoki, poddał torturom ciało zmarłego i okazawszy wszelkie poniżenie pozbawionemu uczucia ciała, na koniec rozkazał spalić zwłoki. Ponieważ miejscowi nie mieli zwyczaju oddawania ciał zmarłych ogniovi, [Kambyzes] przypuszczał, że w ten właśnie sposób obrazi dawno zmarłego człowieka.
(3) Kiedy Kambyzes przygotowywał się do wojny w Etiopii, wysłał część armii przeciw mieszkańcom Amonium²⁸⁶, rozkazując jej dowódcom spłądować i spalić wyrocznię [Amona] i wziąć do niewoli wszystkich mieszkających w pobliżu świętego miejsca.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 224-225)

15. Kiedy Kambyzes, król Persów, zdobył panowanie nad całym Egiptem, Libijczycy i Cyrenajczycy, którzy przedtem walczyli razem z Egipcjanami, posłali mu dary i przyrzekli spełniać jego rozkazy.

(Const. Exc. 1, p. 397)

16. Polikrates²⁸⁷, tyran Samos²⁸⁸, posyłając okręty wojenne do najodpowiedniejszych miejsc, łupił wszystkich pływających po morzach, a łupy oddawał jedynie sprzymierzeńcom. Tym zaś spośród towarzyszy, którzy mieli mu za złe ten zwyczaj, zwykł odpowiadać, że wszyscy jego przyjaciele czują dla niego większą wdzięczność, kiedy odzyskują to, co wcześniej stracili, niż gdyby najpierw niczego nie utracili.
(2) niesprawiedliwym czynom towarzyszy z reguły karząca sprawiedliwość, wymierzając odpowiednie kary tym, którzy popełnili zło.
(3) Każdy dobry uczynek, nie powodując żalu, przynosi dobry owoc ze względu na pochwałę ze strony wdzięcznych za dobrodziejstwo; bo jeśli nawet nie wszyscy, to ktoś jeden spośród tych, którzy doznali dobroci, od czasu do czasu odda zapłatę za dobro w imieniu wszystkich.

(Const. Exc. 4, p. 296)

- (4) Jacyś Lidyjczycy, uciekając przed władzą satrapy Orojtesa²⁸⁹, popłynęli na Samos z wielkim dobytkiem i udali się jako błagalnicy do Polikratesa. On

ἐγίνοντο. ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον αὐτοὺς φιλοφρόνως ὑπεδέξατο, μετ' ὀλίγον δὲ πάντας ἀποσφάξας τῶν χρημάτων ἐγκρατὴς ἐγένετο.

17. "Ὅτι Θετταλὸς ὁ Πεισιστράτου υἱὸς σοφὸς ὑπάρχων ἀπείπατο τὴν τυραννίδα, καὶ τὴν ἰσότητα ζηλώσας μεγάλης ἀποδοχῆς ἡξιοῦτο παρὰ τοῖς πολίταις· οἱ δὲ ἄλλοι, Ἰππαρχος καὶ Ἰππίας, βίαιοι καὶ χαλεποὶ καθεστῶτες ἐτυράννουν τῆς πόλεως. πολλὰ δὲ παρανομοῦντες εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ τινος μειρακίου διαφόρου τὴν ὄψιν Ἰππαρχος ἐρασθεῖς, διὰ τοῦτο ἐκινδύνευσεν ... (2) ἢ μὲν οὖν ἐπὶ τοὺς τυράννους ἐπίθεις καὶ ἡ πρὸς τὴν τῆς πατρίδος ἐλευθερίαν σπουδὴ κοινὴ τῶν προειρημένων ὑπῆρξεν ἀνδρῶν· ἡ δὲ ἐν ταῖς βασάνοις παράστασις τῆς ψυχῆς καὶ τὸ καρτερικὸν τῆς τῶν δεινῶν ὑπομονῆς περὶ μόνον ἐγενήθη τὸν Ἀριστογείτονα, ὃς ἐν τοῖς φοβερωτάτοις καιροῖς δύο μέγιστα διετήρησε, τὴν τε πρὸς τοὺς φίλους πίστιν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τιμωρίαν.

(Const. Exc. 2 (1), p. 225)

(3) "Ὅτι ὁ Ἀριστογείτων πᾶσιν ἐποίησε φανερόν ὡς ἡ τῆς ψυχῆς εὐγένεια κατισχύει τὰς μεγίστας τοῦ σώματος ἀλγηδόνας.

18. "Ὅτι Ζήνωνος τοῦ φιλοσόφου διὰ τὴν ἐπιβουλὴν τὴν κατὰ τοῦ Νεάρχου τοῦ τυράννου κατὰ τὰς ἐν ταῖς βασάνοις ἀνάγκας ἐρωτωμένου ὑπὸ Νεάρχου τίνες ἦσαν οἱ συνειδότες, ὥφελον γάρ, ἔφη, ὥσπερ τῆς γλώττης εἰμὶ κύριος, οὕτω καὶ τοῦ σώματος.

(Const. Exc. 4, pp. 296-297)

(2) "Ὅτι τυραννουμένης τῆς πατρίδος ὑπὸ Νεάρχου σκληρῶς, ἐπιβουλὴν κατὰ τοῦ τυράννου συνεστήσατο. καταφανὴς δὲ γενόμενος, καὶ κατὰ τὰς ἐν ταῖς βασάνοις ἀνάγκας διερωτώμενος ὑπὸ τοῦ Νεάρχου τίνες ἦσαν οἱ συνειδότες, ὥφελον γάρ, ἔφησεν, ὥσπερ τῆς γλώττης εἰμὶ κύριος, οὕτως ὑπῆρχον καὶ τοῦ σώματος. (3) τοῦ δὲ τυράννου πολὺ μᾶλλον ταῖς βασάνοις προσεπιτείναντος, ὁ Ζήνων μέχρι μὲν τινος διεκαρτέρει· μετὰ δὲ ταῦτα σπεύδων ἀπολυθῆναί ποτε τῆς ἀνάγκης καὶ ἅμα τιμωρήσασθαι τὸν Νεάρχον, ἐπενοήσατό τι τοιοῦτον. (4) κατὰ τὴν ἐπιτονωτάτην ἐπίτασιν τῆς βασάνου προσποιεθεὶς ἐνδιδόναι τὴν ψυχὴν ταῖς ἀλγηδόσιν ἀνέκραγεν, ἄνετε, ἐρῶ γὰρ πᾶσαν ἀλήθειαν. ὡς δ' ἀνῆκαν, ἠξίωσεν αὐτὸν ἀκοῦσαι κατ' ἰδίαν προσελθόντα· πολλὰ γὰρ εἶναι τῶν λέγεσθαι μελλόντων ἃ συνοίσει τηρεῖν ἐν ἀπορρήτῳ. (5) τοῦ δὲ τυράννου προσελθόντος ἀσμένως καὶ τὴν ἀκοὴν τῷ στόματι παραβαλόντος, ὁ Ζήνων τοῦ δυνάστου περιχανὼν τὸ οὖς ἐνέπρισε τοῖς ὁδοῦσι. τῶν δὲ ὑπηρετῶν ταχὺ προσδραμόντων, καὶ πᾶσαν τῷ βασανιζομένῳ προσφερόντων τιμωρίαν εἰς τὸ χαλάσαι τὸ δῆγμα, πολὺ μᾶλλον προσεenefύετο. (6) τέλος δ' οὐ δυνάμενοι τάνδρὸς νικῆσαι τὴν εὐψυχίαν, παρεκέντησαν αὐτὸν ἵνα δίῃ τοὺς ὁδόντας.

najpierw przyjął ich życzliwie, wkrótce jednak wszystkich kazał ściąć mieczem i zawładnął ich majątkiem.

17. Tettalos²⁹⁰, syn Pizystrata²⁹¹, był dość mądry, by wyrzec się tyranii, a dzięki staraniu o sprawiedliwość zasłużył na wielką życzliwość ze strony obywateli. Lecz inni, Hipparch i Hippiasz²⁹², ludzie gwałtowni i okrutni, panowali jako tyranii nad miastem. Popełnili wiele wykroczeń przeciw Ateńczykom, a Hipparch, zakochany w chłopcu o uderzającej urodzie²⁹³, naraził się z tego powodu na niebezpieczeństwo. (...) (2) Zatem występowanie przeciwko tyranom i wspólna troska o ocalenie ojczyzny cechowały [wszystkich] wspomnianych mężów. Natomiast niezłomność ducha podczas tortur i wytrzymałość w znoszeniu straszliwych cierpień stały się udziałem jedynie Arystogejtona²⁹⁴, który w najstraszniejszych chwilach zachował dwie najważniejsze cechy: zaufanie do przyjaciół i pragnienie zemsty na wrogach.

(Const. Exc. 2 (1), p. 225)

(3) Arystogejton pokazał wszystkim, że szlachetność duszy przewyższa największe cierpienia ciała.

18. Kiedy podczas okrutnych tortur za spiskowanie przeciw tyranowi Nearchowi²⁹⁵ ten zapytał filozofa Zenona²⁹⁶, kim byli współnicy, odrzekł: „Obym był tak panem swego ciała, jak jestem języka!”.

(Const. Exc. 4, pp. 296-297)

(2) Gdy ojczyznę (Zenona) rządził Nearch, okrutny tyran, zawiązano przeciw niemu spisek. Kiedy został on odkryty i podczas okrutnych tortur Nearch pytał Zenona, kim byli jego współnicy, „Powinienem – rzekł – jak jestem panem swego języka, tak być i [panem] ciała”. (3) Gdy tyran zastosował tortury jeszcze okrutniejsze, Zenon znosił je przez chwilę; następnie zaś pragnąc uwolnić się już od tych cierpień, a zarazem zemścić się na Nearchu, umyślił coś takiego. (4) Podczas największego natężenia tortur udał, że poddaje się w duszy cierpieniom i zawołał: „Przestańcie, powiem całą prawdę!”. A gdy je przerwali, poprosił go, by podszedł i posłuchał go prywatnie; gdyż wiele z tego, co zamierzał powiedzieć, będzie lepiej, jeśli zachowa w sekrecie. (5) Kiedy tyran podszedł łaskawie i zbliżył ucho do [jego] ust, Zenon wbił w nie zęby i tak trzymał. Słudzy podbiegli szybko i zadawali torturowanemu wszelkie cierpienia, by rozluźnił zaciśnięte szczęki, lecz on wpił się jeszcze mocniej. (6) W końcu, nie mogąc pokonać potężnej siły ducha tego męża, zakłuli go

καὶ τοιοῦτῳ τεχνήματι τῶν ἀλγηδόνων ἀπελύθη καὶ παρὰ τοῦ τυράννου τὴν ἐνδεχομένην ἔλαβε τιμωρίαν.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 225-226)

[Πολλαῖς ὕστερον γενεαῖς Δωριεὺς ὁ Λακεδαιμόνιος καταντήσας εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν χώραν ἀπολαβὼν ἔκτισε πόλιν Ἡράκλειαν. ταχὺ δ' αὐτῆς αὐξομένης, οἱ Καρχηδόνιοι φθονήσαντες ἅμα καὶ φοβηθέντες μήποτε πλεονίσχυσασα τῆς Καρχηδόνας ἀφέληται τῶν Φοινίκων τὴν ἡγεμονίαν, στρατεύσαντες ἐπ' αὐτὴν μεγάλαις δυνάμεσι καὶ κατὰ κράτος ἐλόντες κατέσκαψαν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς οἰκείοις χρόνοις ἀναγράφομεν.]

(Diodorus IV 23.3)

19. "Ὅτι τοῖς ἐπὶ τινων πραγμάτων διοριζομένοις ὥς οὐκ ἂν ποτεπραχθισομένων ἔοικεν ἐπακολουθεῖν ὡσανεὶ τις νέμεσις ἐλέγχουσα τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν.

(2) "Ὅτι Μεγαβύζου τοῦ καὶ Ζωπύρου, φίλου ὄντος Δαρείου τοῦ βασιλέως, μαστιγώσαντος δ' ἑαυτὸν καὶ τὰ περὶ τὸ πρόσωπον ἀκρωτήρια ἀποκόψαντος διὰ τὸ αὐτόμολον γενέσθαι καὶ Βαβυλῶνα προδοῦναι Πέρσῃσι, φασὶ βαρέως φέρειν τὸν Δαρεῖον καὶ εἰπεῖν βούλεσθαι τὸν Μεγάβυζον, εἰ δυνατόν ἦν, ἄρτιον γενόμενον ἢ δέκα Βαβυλῶνας λαβεῖν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν, καίπερ ἀπράκτου τῆς ἐπιθυμίας οὕσης.

(3) "Ὅτι οἱ Βαβυλώνιοι στρατηγὸν εἴλαντο Μεγάβυζον, ἀγνοοῦντες ὅτι τὴν εὐεργεσίαν τῆς μελλούσης ἀκολουθεῖν ἀπωλείας οἰοῖναι δέλεαρ αὐτοῖς προθήσει.

(4) "Ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιτευγμάτων ἱκανόν ἐστὶ μαρτύριον τῶν προρηθέντων.

(5) "Ὅτι Δαρεῖος τῆς Ἀσίας σχεδὸν ὅλης κυριεύσας τὴν Εὐρώπην ἐπεθύμει καταστρέψασθαι. τὰς γὰρ τοῦ πλείονος ἐπιθυμίας ἀπλήστους ἔχων καὶ τῷ μεγέθει τῆς Περσικῆς δυνάμεως πεποιθώς, περιελάμβανε τὴν οἰκουμένην, αἰσχροὺς εἶναι νομίζων τοὺς πρὸ αὐτοῦ βεβασιλευκότας καταδεεστέρας ἀφορμὰς κησαμένους τὰ μέγιστα τῶν ἐθνῶν καταπεπολεμηκέναι, αὐτὸν δὲ τηλικαύτας ἔχοντα δυνάμεις ἡλικίας οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ ἔσχε μηδεμίαν ἀξιόλογον πρᾶξιν κατειργάσθαι.

(6) "Ὅτι οἱ Τυρρηνοὶ διὰ τὸν τῶν Περσῶν φόβον ἐκλιπόντες τὴν Λῆμνον ἔφασκον ὥς διὰ τινος χρησμοῦς τοῦτο ποιεῖν, καὶ ταύτην τῷ Μιλτιάδῃ παρέδωκαν. ταῦτα δὲ πράξαντος Ἑρμωνος τοῦ προεστηκότος τῶν Τυρρηνῶν, συνέβη τὰς τοιαύτας χάριτας ἀπ' ἐκείνων τῶν χρόνων Ἑρμωνείους προσαγορευθῆναι.

(Const. Exc. 4, pp. 297-298)

[na śmierć], by rozwarł zęby. I tym sposobem [Zenon] uwolnił się od cierpień i wywarł na tyranie zemstę, jaka była mu dana²⁹⁷.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 225-226)

[Wiele pokoleń później Lecedemończyk Dorieus²⁹⁸ przybył na Sycylię i odzyskawszy tę ziemię, zbudował miasto Herakleja. Powiększało się ono szybko, aż Kartagińczycy, z zazdrości obawiając się, by nie stała się potężniejsza od Kartaginy i nie odebrała Fenicjanom hegemonii, wyruszyli przeciwko niej z wielkimi siłami i zdobywszy przemocą, zburzyli doszczętnie. Lecz o tym napiszemy szczegółowo, mówiąc o czasach, w których to się zdarzyło.]

(Diodor IV 23.3)

19. Ludziom, którzy twierdzą stanowczo, że pewne rzeczy prawdopodobnie nigdy nie będą mogły się dokonać, towarzyszy zwykle coś przeciwnego, co dowodzi ludzkiej słabości²⁹⁹.

(2) Megabyzos, zwany też Zopyrosem³⁰⁰, przyjaciel króla Dariusza, okaleczył się sam i odciął sobie najbardziej wystające części twarzy [tj. nos i uszy], aby stać się [jakoby] zbiegiem i wydać zdradziecko Persom Babilończyków. Jak mówią, Dariusz zniósł to ciężko i powiedział, że wolałby, gdyby było to możliwe, zachować go w całości niż zdobyć dziesięć Babilonów pod swoją władzę, chociaż jego pragnienie nie mogło się spełnić.

(3) Babilończycy wybrali Megabyzosa na wodza, nie wiedząc o tym, że swoją przysługę podsuwa im jako przynętę, która towarzyszy mającej nadejść zagładzie³⁰¹.

(4) Spełnienie się pomyślnych zdarzeń losu jest wystarczającym dowodem prawdziwości wcześniejszej zapowiedzi.

(5) Po tym, jak Dariusz zawładnął niemal całą Azją, zaczął marzyć o porządkowaniu Europy. Mając bowiem w sobie nieograniczoną żądzę coraz większych zdobyczy i przekonanie o wielkości perskiej potęgi, obejmował w posiadanie zamieszkany świat, uważając za rzecz niestosowną, że poprzedzający go władcy, posiadając znacznie mniejsze zasoby, podbili największe plemiona, on zaś, mając tak wielkie siły, jakich nikt przed nim nie miał, nie dokonał żadnego czynu godnego wzmianki.

(6) Gdy Tyrreńczycy³⁰² opuścili Lemnos³⁰³ z obawy przed Persami, twierdzili, że robią to z powodu jakichś wyroczeni, i oddali wyspę Miltiadesowi³⁰⁴. Uczynił to Hermon, przywódca Tyrreńczyków; tego rodzaju dary od tamtego czasu były nazywane „Hermonowymi”.

(Const. Exc. 4, pp. 297-298)

20. "Ὅτι Λευκίου Ταρκυνίου τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως ὁ υἱὸς Σέξτος ἐξεδήμησεν εἰς πόλιν Κολλατίαν καλουμένην, καὶ κατέλυσε πρὸς Λεύκιον Ταρκυνίον ἀνεψιὸν τοῦ βασιλέως, ἔχοντα γυναῖκα Λουκρητίαν, ἣτις ἦν εὐπρεπὴς μὲν τὴν ὄψιν, σώφρων δὲ τὸν τρόπον. ἐπὶ στρατοπέδῳ γὰρ ὄντος τάνδρῳ, ὁ ξένος νυκτὸς ἐγερθεὶς ἐκ τοῦ κοιτῶνος ὥρμησεν ἐπὶ τὴν γυναῖκα κοιμωμένην ἐν τῷ θαλάμῳ. (2) ἐπιστὰς δὲ ταῖς θύραις ἄφνω καὶ σπασάμενος τὸ ξίφος, παρασκευάσασθαι μὲν ἔφησεν οἰκέτην ἐπιτήδειον εἰς ἀναίρεσιν, συγκατασφάξειν δὲ κάκεινην, ὥς ἐπὶ μοιχείᾳ κατελημμένην καὶ τετευχυῖαν τῆς προσηκούσης τιμωρίας ὑπὸ τοῦ συγγενεστάτου τῷ συνοικοῦντι. διόπερ αἰρετώτερον ὑπάρχειν ὑπουργῆσαι ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ σιωπῶσαν· λήψεσθαι δὲ ἔπαθλον τῆς χάριτος δωρεὰς τε μεγάλας καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ συμβίωσιν καὶ γενήσεσθαι βασίλισσαν, ἰδιωτικῆς ἐστίας ἐξηλλαγμένην ἡγεμονίαν. (3) ἡ δὲ Λουκρητία διὰ τὸ παράδοξον ἐκπλαγῆς γενομένη, καὶ φοβηθεῖσα μήποτε ταῖς ἀληθείαις δόξῃ διὰ τὴν μοιχείαν ἀνηρῆσθαι, τότε μὲν ἡσυχίαν ἔσχεν· ἡμέρας δὲ γενομένης ὁ Σέξτος ἐχωρίσθη· ἡ δὲ ἐκάλεσε τοὺς οἰκείους, καὶ ἡξίου μὴ περιδεῖν ἀτιμώρητον τὸν ἀσεβήσαντα εἰς ξενίαν ἅμα καὶ συγγένειαν. ἐαυτῇ δὲ φήσασα μὴ προσήκειν ἐφορᾶν τὸν ἥλιον τηλικαύτης ὕβρεως πεπειραμένην, ξιφιδίῳ πατάξασα τὸ στήθος ἐαυτῆς ἐτελεύτησεν.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 226-227)

21. "Ὅτι τῆς Λουκρητίας μοιχευθείσης παρὰ Σέξτου καὶ ἐαυτὴν ἀνελούσης διὰ τὸ ἀμάρτημα, οὐκ ἄξιον ἡγούμεθα τὸ γενναῖον τῆς προαιρέσεως παραλιπεῖν ἀνεπισήμαντον. τὴν γὰρ ἐπιδοῦσαν ἐκουσίως τὸ ζῆν τοῖς μεταγενεστέροις εἰς καλὸν ζῆλον προσηκόντως ἂν εὐφημίας ἀξιοῖμεν ἀθανάτου, ὅπως αἰ τὴν τοῦ σώματος ἀγνείαν κατὰ πᾶν ἀνεπίληπτον παρέχεσθαι προαιρούμεναι πρὸς ἐπιτετευγμένον ἀρχέτυπον παραβάλονται. (2) αἱ μὲν οὖν ἄλλαι γυναῖκες κἂν φανερῶς τι τῶν τοιούτων πράξωσι, κατακρύπτουσι τὸ συντελεσθέν, εὐλαβούμεναι τὴν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτημάτων τιμωρίαν· ἡ δὲ τὸ λάθρᾳπραχθὲν ποιήσασα περιβόητον ἀπέσφαξεν ἐαυτήν, καὶ τὴν τοῦ βίου τελευτὴν καλλίστην ὑπὲρ αὐτῆς ἀπολογίαν ἀπέλιπε. (3) καὶ τῶν ἄλλων ἐπὶ τῶν ἀκουσίῳ τὴν συγγνώμην προβαλλομένων, αὕτη τὴν μετὰ βίας ὕβριν ἐτιμήσατο θανάτου, ἵνα μὴδ' εἴ τις ἐπιθυμῇ βλασφημεῖν, τὴν ἐξουσίαν ἔχῃ κατηγορεῖν τῆς προαιρέσεως ὡς ἐκουσίου γεγενημένης. (4) τῶν γὰρ ἀνθρώπων φύσει τὰς λοιδορίας ἐπαίνων προτιμώντων, τὴν τῶν φιλαιτίων ἀπέκοψε κατηγορίαν, αἰσχρὸν εἶναι νομίζουσα τῶν ἄλλων εἰπεῖν τινα διότι ζῶντος τοῦ κατὰ νόμους συμβιοῦντος ἀνδρὸς ἐτέρου παρανόμως ἐπειράθη, καὶ καθ' οὗ οἱ νόμοι τοῖς πράξασιν θάνατον τιθέασιν τὸ πρόστιμον, τοιοῦτο παθοῦσα τὸν πλείω χρόνον φιλοψυχεῖν, ἵνα τὸν πάντως ὀφειλόμενον παρὰ τῆς φύσεως θάνατον βραχὺ προλαβοῦσα τῆς αἰσχύνης ἀλλάξῃ τοὺς μεγίστους ἐπαίνους. (5) τοιγαροῦν οὐ μόνον θνητοῦ βίου δόξαν ἀθάνατον ἀντικατηλλάξατο διὰ τῆς ἰδίας ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ

20. Sekstus, syn króla Rzymian, Lucjusza Tarkwiniusza, udał się do miasta zwanego Kollatia³⁰⁵, i zatrzymał się w domu Lucjusza Tarkwiniusza³⁰⁶, kuzyna króla, który miał żonę Lukrecję, kobietę wielkiej urody i mądrego umysłu³⁰⁷. Ponieważ jej mąż był w obozie wojskowym, gość, obudzwszy się nocą, wyszedł z łoża i udał się do kobiety śpiącej w innej sypialni. (2) Stanąwszy nagle w drzwiach, wyjął miecz i oznajmił, że gotów jest zabić [pewnego] sługę, i zamorduje mieczem także ją, jako przyłapaną na cudzołóstwie, by otrzymała należną karę z ręki najbliższego krewnego jej męża. Dlatego też powinna raczej poddać się jego żądom w milczeniu; dostanie w zamian za uległość wielkie dary, życie razem z nim i zostanie królową, zamieni więc własne ognisko domowe na [zaszczyty] władzy. (3) Lukrecja przerażona nieoczekiwanym zdarzeniem, i lękając się, by nie zdawało się, jakoby naprawdę została ścięta mieczem za cudzołóstwo, zachowała wówczas milczenie. Kiedy nastał dzień, Sekstus odszedł, a ona zawołała domowników i prosiła, aby nie pozwolili ujść bezkarnie człowiekowi, który wykroczył bezbożnie przeciwko prawom zarazem gościnności i pokrewieństwa. Jej samej zaś, rzekła, nie przystoi oglądać słońca, skoro doznała tak strasznej zniewagi; przebiwszy mieczem swą pierś, umarła.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 226-227)

21. Z powodu znieważenia czci Lukrecji przez Sekstusa i jej samobójstwa, z powodu tej zbrodni uważamy, że nie byłoby rzeczą godną pozostawić bez wzmianki szlachetności drogi, jaką wybrała. Kobieta, która dobrowolnie wyrzekła się życia dla szlachetnego naśladowania przez późniejsze pokolenia, powinniśmy słusznie uznać za godną nieśmiertelnej sławy, aby kobiety, które wolą zachować czystość ciała bez zarzutu, mogły się porównywać z prawdziwym wzorcem. (2) Tak więc inne kobiety, nawet gdyby tego rodzaju ich czyn był znany, ukrywają to, co zaszkodziło, by uniknąć kary za przewinienia. Lukrecja zaś to, co się stało w ukryciu, uczyniwszy jawnym, przebiła się mieczem, i pozostawiła koniec życia jako swą najpiękniejszą obronę. (3) Podczas gdy inne kobiety szukają obrony i wybaczenia za czyny popełnione wbrew ich woli, ona wydała na siebie wyrok śmierci za zbrodniczy akt rozpusty popełniony przemocą, aby – nawet, jeśli ktoś pragnąłby ją zniesławić – nie mógł oskarżać jej decyzji jako dokonanej z własnej woli. (4) Ponieważ ludzie z natury wolą zniewagi niż pochwały, ona oddaliła powód do oskarżenia ze strony tych, którzy lubią u innych doszukiwać się winy. Uznała za haniebne, gdyby inni mówili, że – podczas gdy jej mąż, z którym połączył ją prawowity małżeński związek, żyje – ona obcowała z kimś innym, za co prawo przewiduje dla sprawców karę śmierci, a ona, która miała udział w takiej akcji, chciała nadal cieszyć się życiem. Dlatego wybrawszy z niejakiem wyprzedzeniem śmierć, którą i tak winniśmy naturze, wstyd i niesławę zamieniła w największe uznanie. (5) W ten sposób zyskała nieśmiertelną sławę w zamian za śmiertelne

τοὺς συγγενεῖς καὶ πάντας τοὺς πολίτας προετρέψατο λαβεῖν ἀπαραίτητον τιμωρίαν παρὰ τῶν εἰς αὐτὴν παρανομησάντων.

22. "Ὅτι Λεύκιος Ταρκύνιος ὁ βασιλεὺς τυραννικῶς καὶ βιαίως ἄρχων τῶν πολιτῶν τοὺς εὐπόρους τῶν Ῥωμαίων ἀνῆρει, ψευδεῖς ἐπιφέρων αἰτίας ἔνεκεν τοῦ νοσφίσασθαι τὰς οὐσίας αὐτῶν. διόπερ Λεύκιος Ἰούνιος, ὀρφανὸς ὢν καὶ πάντων Ῥωμαίων πλουσιώτατος, δι' ἀμφότερα τὴν τοῦ Ταρκυνίου πλεονεξίαν ὑπώπτευν· ἀδελφιδοὺς δ' ὢν αὐτοῦ καὶ παρ' ἕκαστα τῷ βασιλεῖ συνῶν, προσεποιήθη μωρὸς εἶναι, ἅμα μὲν βουλόμενος τὸν ὑπὲρ τοῦ δύνασθαί τι φθόνον ἐκκλίνειν, ἅμα δ' ἀνυπονοήτως παρατηρεῖν τὸ πραττόμενον καὶ τοῖς τῆς βασιλείας ἐφεδρεῦειν καιροῖς.

23. "Ὅτι οἱ Συβαρῖται μετὰ τριάκοντα μυριάδων ἐκστρατεύσαντες ἐπὶ τοὺς Κροτωνιάτας καὶ πόλεμον ἄδικον ἐπανελόμενοι τοῖς ὅλοις ἔπταισαν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οὐκ ἐνεγκόντες ἐπιδεξίως ἱκανὸν παράδειγμα τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν κατέλιπον τοῦ πολὺ μᾶλλον δεῖν προσέχειν ἐν ταῖς ἰδίαις εὐτυχίαις ἢ περ ἐν ταῖς ταλαιπωρίαις.

24. "Ὅτι περὶ Ἡροδότου φησὶν ὁ Διόδωρος, Καὶ ταῦτα παρεξέβημεν οὐχ οὕτως Ἡροδότου κατηγορεῖσαι βουλευθέντες ὡς ὑποδείξασι ὅτι τῶν λόγων οἱ θαυμάσιοι τοὺς ἀληθεῖς κατισχύειν εἰώθασιν.

(2) "Ὅτι προσῆκόν ἐστι τιμᾶσθαι τὴν ἀρετὴν, κἂν ἢ παρὰ γυναῖξιν.

(3) "Ὅτι Ἀθηναῖοι δεξιῶς τῇ νίκῃ χρησάμενοι καὶ νικήσαντες Βοιωτοὺς τε καὶ Χαλκιδεῖς, εὐθύς ἀπὸ τῆς μάχης Χαλκίδος ἐκυρίευσαν. ἐκ τῆς ὠφελείας τῆς τῶν Βοιωτῶν δεκάτην ἄρμα χαλκοῦν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀνέθεσαν τότε τὸ ἐλεγεῖον γράψαντες,

ἔθνεα Βοιωτῶν καὶ Χαλκιδέων δαμάσαντες
παῖδες Ἀθηναίων ἔργμασιν ἐν πολέμου
δεσμῷ ἐν ἀχλυόεντι σιδηρέῳ ἔσβεσαν ὕβριν·
ὢν ἵππους δεκάτην Παλλάδι τάσδ' ἔθεσαν.

25. "Ὅτι τὸ κατακαίειν τὰ ἱερὰ παρὰ Ἑλλήνων ἔμαθον Πέρσαι, τὴν αὐτὴν τοῖς προαδικήσασιν ἀποδιδόντες ὕβριν.

(2) "Ὅτι Κᾶρες ὑπὸ Περσῶν καταπονούμενοι ἐπηρώτησαν περὶ συμμαχίας εἰ προσλάβοιντο Μιλησίους συμμάχους. ὁ δὲ ἀνέειλεν,

πάλαί ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι.

(3) Οὐ μὴν ἀλλ' ὁ φόβος ἐγγὺς κείμενος ἐποίησεν αὐτοὺς ἐπιλαθέσθαι τῆς πρὸς ἀλλήλους φιλοτιμίας, πρὸς δὲ τὸ πληροῦν τὰς τριήρεις κατὰ τάχος συνηνάγκαζεν.

życie, ale też zmusiła krewnych i wszystkich obywateli do wymierzenia nieubłaganej kary tym, którzy dopuścili się wobec niej tej zbrodni.

22. Król Lucjusz Tarkwiniusz³⁰⁸, rządząc w sposób tyrański i bezwzględny, zwykł mordować zamożnych obywateli Rzymu, rzucając fałszywe oskarżenia, by przywłaszczyć sobie ich majątki. Dlatego też Lucjusz Juniusz (Brutus)³⁰⁹, będąc sierotą i najbogatszym ze wszystkich Rzymian, dla obu tych przyczyn spoglądał podejrzliwie na zachłanność Tarkwiniusza; będąc zaś jego siostrzeńcem i przebywając z królem przy każdej okazji, udawał, że jest niespełna rozumu³¹⁰, pragnąc zarówno uniknąć zawiści, jaka mogłaby powstać, jak też przyglądać się, bez wzbudzania podejrzeń, co się dzieje i czyhać na okazję do uderzenia w władzę królewską.

23. Mieszkańcy Sybaris³¹¹ z trzystoma tysiącami [żołnierzy] wyprawili się przeciwko mieszkańcom Krotonu i przystąpiwszy do niesprawiedliwej wojny, całkowicie zawiedli swe nadzieje³¹²; nie udźwignęli swego powodzenia, pozostawili własną klęskę jako gotowy dowód [na to, że] należy o wiele bardziej mieć się na baczności wobec własnego powodzenia, niż wobec trudu i wysiłku.

24. O Herodocie mówi Diodor: „I uczyniliśmy tę dygresję, nie abyśmy chcieli krytykować Herodota, ale po to, by wykazać, że opowieści o zadziwiających zdarzeniach zwykle górują nad prawdziwymi”.

(2) Słuszne jest, aby cnota i męstwo doznawały czci, nawet jeśli okazują je kobiety³¹³.

(3) Ateńczycy rozumnie czynili użytek ze zwycięstwa i zwyciężywszy Beotów oraz Chalkidyjczyków³¹⁴, zaraz po bitwie opanowali Chalkis³¹⁵. Z należytą od Beotów daniny dziesiątą część poświęcili jako rydwan³¹⁶ z brązu na akropolu, umieszczając na nim taką elegię:

Ludy Beotów i Chalkidyjczyków podbiwszy,
Pośród trudów wojny, synowie Ateńczyków
W ciemne okowy z żelaza zakuli pychę;
Te konie jako dziesięcinę Palladzie tutaj poświęcili³¹⁷.

25. Persowie nauczyli się od Greków palenia świątyń, odpłacając się tym, którzy wcześniej dopuścili się [takich aktów] pychy³¹⁸.

(2) Karyjczycy, wyczerpani walką z Persami, zadali wyroczni pytanie o przymierze, czy mają przyjąć jako sprzymierzeńców Milezyjczyków. Wyrocznia zaś odpowiedziała:

Potężni byli dawni mieszkańcy Miletu.

(3) Nic innego, jak [tylko] strach i bliska groźba skłoniły ich do zapomnienia o wzajemnej rywalizacji, aby czym prędzej zappełnić wojenne okręty³¹⁹.

(4) "Ότι Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος πρεσβευτὴς ἀπεσταλμένος ὑπὸ τῶν Ἰώνων, ἠρώτησε δι' ἣν αἰτίαν ἀπιστεῖ αὐτοῖς ὁ Ἀρταφέρνης. τοῦ δὲ εἰπόντος, μήποτε ὑπὲρ ὧν καταπολεμηθέντες κακῶς ἔπαθον μνησικακήσωσιν, οὐκοῦν, ἔφησεν, εἰ τὸ πεπονθέναι κακῶς τὴν ἀπιστίαν περιποιεῖ, τὸ παθεῖν ἄρα εὖ ποιήσει τὰς πόλεις Πέρσαις εὐνοοῦσας. ἀποδεξάμενος δὲ τὸ ῥηθὲν ὁ Ἀρταφέρνης ἀπέδωκε τοὺς νόμους ταῖς πόλεσι καὶ τακτοὺς φόρους κατὰ δύναμιν ἐπέταξεν.

26. Ὁ γὰρ τοῖς πολλοῖς παρὰ τῶν πολιτῶν φθόνος τὸν ἔμπροσθεν χρόνον ἐγκρυπτόμενος, ἐπειδὴ καιρὸν ἔλαβεν, ἄθρους ἐξερράγη. διὰ δὲ τὴν φιλοτιμίαν τοὺς δούλους ἡλευθέρωσαν, μᾶλλον βουλόμενοι τοῖς οἰκέταις μεταδοῦναι τῆς ἐλευθερίας ἢ τοῖς ἡλευθέροις τῆς πολιτείας.

27. "Ότι Δᾶτις ὁ τῶν Περσῶν στρατηγός, Μῆδος ὦν τὸ γένος καὶ παρὰ τῶν προγόνων παρειληφώς ὅτι Μήδου τοῦ συστησαμένου τὴν Μηδίαν Ἀθηναῖοι καθεστήκασιν ἀπόγονοι, ἀπέστειλε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους δηλῶν ὡς πάρεστι μετὰ δυνάμεως ἀπαιτήσων τὴν ἀρχὴν τὴν προγονικὴν· Μῆδον γὰρ τῶν ἑαυτοῦ προγόνων πρεσβύτατον γενόμενον ἀφαιρεθῆναι τὴν βασιλείαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ παραγενόμενον εἰς τὴν Ἀσίαν κτίσαι τὴν Μηδίαν. (2) ἂν μὲν οὖν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ἀποδῶσιν, ἀφεθήσεσθαι τῆς αἰτίας ταύτης καὶ τῆς ἐπὶ Σάρδεις στρατείας· ἂν δὲ ἐναντιωθῶσι, πολὺ δεινότερα πείσεσθαι τῶν Ἑρετριέων. (3) ὁ δὲ Μιτιάδης ἀπεκρίθη ἀπὸ τῆς τῶν δέκα στρατηγῶν γνώμης, διότι κατὰ τὸν τῶν πρεσβευτῶν λόγον μᾶλλον προσήκει τῆς Μήδων ἀρχῆς κυριεύειν Ἀθηναίους ἢ Δᾶτιν τῆς Ἀθηναίων πόλεως· τὴν μὲν γὰρ τῶν Μήδων βασιλείαν Ἀθηναῖον ἄνδρα συστήσασθαι, τὰς δὲ Ἀθήνας μηδέποτε Μῆδον τὸ γένος ἄνδρα κατεσχηκένοι. ὁ δὲ πρὸς μάχην ἀκούσας ταῦτα παρεσκευάζετο.

(Const. Exc. 4, pp. 298-301)

28. "Ότι Ἰπποκράτης ὁ Γελῶος τύραννος τοὺς Συρακουσίους νενικηκῶς κατεστρατοπέδευσεν εἰς τὸ τοῦ Διὸς ἱερόν. κατέλαβε δὲ αὐτὸν τὸν ἱερέα καὶ τῶν Συρακουσίων τινὰς καθαιροῦντας ἀναθήματα χρυσᾶ, καὶ μάλιστα ἱμάτιον τοῦ Διὸς περιαιρουμένους ἐκ πολλοῦ κατεσκευασμένον χρυσοῦ. (2) καὶ τούτοις μὲν ἐπιπλήξας ὡς ἱεροσύλοις ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν εἰς τὴν πόλιν, αὐτὸς δὲ τῶν ἀναθημάτων ἀπέσχετο, φιλοδοξῆσαι θέλων καὶ νομίζων δεῖν τὸν τηλικοῦτον ἐπαναιρούμενον πόλεμον μηθὲν ἐξαμαρτάνειν εἰς τὸ θεῖον, ἅμα δὲ νομίζων διαβάλλειν τοὺς προεστῶτας τῶν ἐν Συρακούσαις πραγμάτων πρὸς τὰ πλήθη διὰ τὸ δοκεῖν αὐτοῦς πλεονεκτικῶς, ἀλλ' οὐ δημοτικῶς οὐδ' ἴσως ἄρχειν.

(3) "Ότι Θήρων ὁ Ἀκραγαντίνος γένει καὶ πλούτῳ καὶ τῇ πρὸς τὸ πλῆθος φιланθρωπία πολὺ προεῖχεν οὐ μόνον τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Σικελιωτῶν.

(Const. Exc. 2 (1), p. 227)

(4) Hekatajos z Miletu³²⁰ wysłany z poselstwem przez Jonów, zapytał, z jakiej przyczyny Artafernes³²¹ im nie ufa. Gdy ten odrzekł, że być może pamiętają i żywią oni urazę z powodu upokorzeń doznanych w przegranej bitwie³²², [Hekatajos] powiedział: „Zapewne, jeśli przeżycie złego traktowania powoduje brak zaufania, dobre traktowanie spowoduje, że miasta będą wobec Persów życzliwie usposobione”. Przyjmując te słowa, Artafernes przywrócił miastom ich prawa i nakazał stałe daniny stosownie do ich możliwości.

26. Nienawiść, jaką żywili obywatele wobec szerokich mas, do tej pory ukrywana, nagromadzona gwałtownie wybuchła. Z powodu ich pychy wyzwolili niewolników, woląc raczej dzielić wolność ze sługami, niż prawa obywatelskie z wolnymi ludźmi³²³.

27. Datys³²⁴, wódz Persów, będąc z pochodzenia Medem, przejął od swych przodków, że Ateńczycy są potomkami Meda, który założył państwo medyjskie; posłał więc do Aten poselstwo, oznajmiając, że zjawi się z armią, aby upomnieć się o zwrot władzy, która należała do jego przodków; gdyż Med, który był najstarszym z jego przodków, został pozbawiony władzy przez Ateńczyków i przeniósł się do Azji, gdzie założył królestwo Medii. (2) Jeśli Ateńczycy zwrócą mu władzę, on zapomni o tamtym przewinieniu i wyprawie wojennej na Sardes. Jeśli jednak się sprzeciwią, doznają losu o wiele strasniejszego niż Eretrajczy³²⁵. (3) Miltiades oznajmił decyzję podjętą w gronie dziesięciu strategów, że mianowicie według słów samych posłów bardziej przystoi, aby Ateńczycy władali państwem Medów niż Datys państwem Ateńczyków; królestwo Medów założył bowiem mąż ateński, a żaden człowiek z ludu Medów nigdy nie posiadał władzy nad Atenami. Datys, gdy usłyszał te słowa, zaczął szykować się do bitwy.

(Const. Exc. 4, pp. 298-301)

28. Hippokrates³²⁶, tyran Geli, po zwycięstwie nad Syrakuzanami, założył obóz na terenie świątyni Zeusa. Zatrzymał samego kapłana i jakichś mieszkańców Syrakuz, jak usuwali złote ozdoby, a zwłaszcza zdejmowali szatę Zeusa, wykonaną z wielkiej ilości złota. (2) Złajał ich jako świętokradców, a potem kazał wracać do miasta, sam zaś nie dotknął ozdób, chcąc zachować dobre imię i uważając, że ten, kto rozpoczął tak wielką wojnę, nie powinien popełnić żadnego występku wobec bóstwa. Uważał też, że tych, którzy zarządzają sprawami miasta w Syrakuzach, skieruje przeciwko większości; ludzie bowiem uznają, że rządzą oni, kierując się chciwością, a nie interesem ludu, ani też sprawiedliwością.

(3) Teron z Akragas³²⁷ pochodzeniem, bogactwem, i życzliwością wobec ludu dalece przewyższał nie tylko współobywateli, ale i sycylijskich Greków.

(Const. Exc. 2 (1), p. 227)

29. Γέλωνα Συρακούσιον καθ' ὕπνου δὲ βοῶντα,
κεραυνοβλῆς γὰρ ἔδοξεν ὀνείροις γεγονέναι,
ὁ κύων θορυβοῦμενον ἀμέτρως γνοὺς ἐκεῖνον,
καθυλακτῶν οὐκ ἔληξεν, ἕως ἐγείρει τοῦτον.
τοῦτον ἐξέσωσέ ποτε καὶ λύκος ἐκ θανάτου.
σχολῇ προσκαθημένου γὰρ ἔτι παιδίου ὄντος
λύκος ἐλθὼν ἀφήρπαξε τὴν δέλτον τὴν ἐκείνου.
τοῦ δὲ δραμόντος πρὸς αὐτὸν τὸν λύκον καὶ τὴν δέλτον,
κατασεισθεῖσα ἡ σχολὴ βαθρόθεν καταπίπτει,
καὶ σύμπαντας ἀπέκτεινε παῖδας σὺν διδασκάλῳ.
τῶν παιδῶν δὲ τὸν ἀριθμὸν οἱ συγγραφεῖς βοῶσι,
Τίμαιοι, Διονύσιοι, Διόδωροι καὶ Δίων,
πλείῳ τελοῦντα ἑκατόν. τὸ δ' ἀκριβὲς οὐκ οἶδα.

(Tzetzes, Hist. IV 266-278)

30. Ὅτι τοῦ Μιλτιάδου υἱὸς ὁ Κίμων, τελευτήσαντος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐν τῇ
δημοσίᾳ φυλακῇ διὰ τὸ μὴ ἰσχύσαι ἐκτίσαι τὸ ὄφλημα, ἵνα λάβῃ τὸ σῶμα τοῦ
πατρὸς εἰς ταφὴν, ἑαυτὸν εἰς τὴν φυλακὴν παρέδωκε καὶ διεδέξατο τὸ ὄφλημα.
(2) ὅτι ὁ Κίμων φιλότιμος ὦν εἰς τὴν τῶν κοινῶν διοίκησιν, ἐξ ὑστεροῦ ἀγαθὸς
στρατηγὸς ἐγενήθη, καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἀρετῆς ἐνδόξους πράξεις κατειργάσατο.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 227-228)

31. Κίμων υἱὸς κατὰ τινὰς ὑπῆρχε Μιλτιάδου,
κατὰ δ' ἐτέρους ἦν πατρὸς τὴν κλῆσιν Στησαγόρου.
ἐξ Ἰσοδίκης τούτῳ παῖς ὑπῆρχεν ὁ Καλλίας.
ὁ Κίμων οὗτος ἀδελφὴν ἰδίαν Ἑλπινίκην
εἶχεν, ὡς Πτολεμαῖος μὲν ὕστερον Βερενίκην,
καὶ Ζεὺς τὴν Ἥραν πρὸ αὐτῶν, καὶ νῦν Περσῶν τὸ γένος.
Καλλίας δὲ πεντήκοντα τάλαντα ζημιοῦται,
ὅπως ὁ Κίμων ὁ πατήρ μηδὲν δεινόν τι πάθῃ
ἔνεκα γάμων τῶν αἰσχυρῶν, τῆς ἀδελφομιξίας.
τὸ δ' ὅσοι ταῦτα γράφουσι μακρόν ἐστὶ μοι λέγειν·
ἔστι γὰρ πλῆθος ἄπειρον τῶν ταῦτα γεγραφότων,
οἱ κωμικοὶ καὶ ῥήτορες, Διόδωρος καὶ ἄλλοι.

(Tzetzes, Hist. IV 582-593)

32. Ὅτι Θεμιστοκλῆς ὁ τοῦ Νεοκλέους, προσελθόντος τινὸς αὐτῷ πλουσίου καὶ
ζητοῦντος κηδεστήν εὐρεῖν πλούσιον, παρεκελεύσατο αὐτῷ ζητεῖν μὴ χρήμα-
τα ἀνδρὸς δεόμενα, πολὺ δὲ μᾶλλον ἄνδρα χρημάτων ἐνδεᾶ. ἀποδεξαμένου
δὲ τάνθρωπου τὸ ῥηθὲν συνεβούλευσεν αὐτῷ συνοικίσαι τὴν θυγατέρα τῷ

29. Kiedy Gelon³²⁸ z Syrakuz krzyczał przez sen, śnił bowiem, że uderza w niego piorun, pies usłyszał przeraźliwy krzyk swego pana, i szczekał tak długo, aż obudził Gelona. Podobnie wilk uratował go kiedyś od śmierci. Kiedy jeszcze jako dziecko siedział w szkole, wpadł wilk i porwał jego tabliczkę. Chłopiec pobiegł za psem i po tabliczkę, szkołę do fundamentów zniszczyło trzęsienie ziemi, zginęli wszyscy uczniowie razem z nauczycielem. Liczbę tych chłopców podają historycy, Timajos, Dionizjusz, Diodor, a także Dion, i sięgnęła ona ponad stu. Dokładnej liczby nie znam.

(Tzetzes, Hist. IV 266-278)

30. Kimon, syn Miltiadesa³²⁹, po śmierci swego ojca w państwowym więzieniu nie był w stanie zapłacić grzywny, aby móc zabrać ciało ojca i pogrzebać go; sam oddał się do więzienia i wyrównał grzywnę³³⁰.

(2) Kimon, mający ambicję uczestniczenia w rządzeniu państwem, został później dobrym wodzem i dzięki własnemu męstwu dokonał sławnych czynów.

(Const. Exc. 2 (1), pp. 227-228)

31. Kimon był według niektórych synem Miltiadesa, według innych imię ojca było Stesagoras³³¹. Miał z Izodyką³³² syna Kaliasza. Kimon miał [za żonę] własną siostrę Elpinikę³³³, jak później Ptolemeusz Berenikę³³⁴, a jeszcze wcześniej Zeus Herę, a teraz ma to miejsce u Presów. Kaliasz³³⁵ zapłacił grzywnę pięćdziesięciu talentów, by jego ojciec Kimon nie doznał srogiej kary z powodu niegodnego małżeństwa, czyli małżeństwa z siostrą. Nie umiem powiedzieć, jak wielu o tym pisało; jest ich mnóstwo, i autorzy komedii, i retorzy, Diodor, i inni.

32. Do Temistoklesa³³⁶, syna Neoklesa, przyszedł pewien zamożny człowiek³³⁷, by się dowiedzieć, jak może znaleźć bogatego zięcia; ten poradził mu szukać nie pieniędzy, w których brak człowieka, ale o wiele lepiej człowieka, któremu brakuje pieniędzy. Kiedy ów człowiek przyjął te słowa, poradził mu wydać

Κίμωνι. διόπερ ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας ὁ Κίμων εὐπορήσας χρημάτων ἀπελύθη τῆς φυλακῆς, καὶ τοὺς κατακλείσαντας ἄρχοντας εὐθύνας καταδίκους ἔλαβεν.

(Const. Exc. 4, p. 301)

[Ἡ μὲν οὖν πρὸ ταύτης βίβλος, τῆς ὅλης συντάξεως οὕσα δεκάτη, τὸ τέλος ἔσχε τῶν πράξεων εἰς τὸν προηγούμενον ἐνιαυτὸν τῆς Ξέρσου διαβάσεως εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὰς γενομένας δημηγορίας ἐν τῇ κοινῇ συνόδῳ τῶν Ἑλλήνων ἐν Κορίνθῳ περὶ τῆς Γέλωνος συμμαχίας τοῖς Ἕλλησιν.]

(Diodorus XI 1.1)

33. Ὅτι τῶν Ἑλλήνων πάντων διαπρεσβευσασμένων πρὸς Γέλωνα περὶ συμμαχίας, ὅτε Ξέρξης διέβαινε εἰς τὴν Εὐρώπην, τοῦ δὲ ἐπαγγειλαμένου συμμαχεῖσαι καὶ σιταρκῆσαι, εἴ γε τὴν ἡγεμονίαν εἴτε τὴν κατὰ γῆν εἴτε τὴν κατὰ θάλατταν παρέξουσιν, ἡ μὲν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας φιλοδοξία τὴν συμμαχίαν παρεκρούετο, τὸ δὲ μέγεθος τῆς βοήθειας καὶ ὁ τῶν πολεμίων φόβος προέτρεπε μεταδοῦναι τῆς δόξης τῷ Γέλωνι.

34. Ἡ μὲν γὰρ τῶν Περσῶν ὑπεροχὴ πρὸς τὸ κρατῆσαι τῆς ἐπιθυμίας ἔχει τὰς δωρεάς, ἡ δὲ τυραννικὴ πλεονεξία καὶ τὰ μικρὰ τῶν λημμάτων οὐ παρίησιν.
(2) Βεβαιωτάτη γὰρ τῆς σωτηρίας φύλαξ ἡ ἀπιστία.
(3) Παῖδες μὲν οὖν ἀδικούμενοι πρὸς πατέρας καταφεύγουσι, πόλεις δὲ πρὸς τοὺς ἀποικίσαντας δήμους.
(4) Ὅτι τυράννου πλεονεξία τοῖς μὲν ὑπάρχουσιν οὐκ ἀρκεῖται, τῶν δὲ ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖ, πληροῦται δὲ οὐδέποτε.
(5) Τοὺς δὲ κατὰ τῆς δυναστείας αὐτοῦ πεφυκότας ἔχων καιρὸν οὐκ ἐάσει δύναμιν λαβεῖν.
(6) Ἐκείνων γὰρ τῶν ἀνδρῶν ἔστε ἀπόγονοι οἱ τὰς αὐτῶν ἀρετὰς μετὰ τὸν θάνατον ἀθανάτους τῇ δόξῃ καταλελοίπασι.
(7) Τὸ γὰρ ἔπαθλον τῆς συμμαχίας οὐκ ἀργύριον αἰτεῖ, οὔ πολλακίς ἰδεῖν ἔστι καταφρονοῦντα καὶ τὸν φαυλότατον ἰδιώτην πεπλουτηκότα, ἀλλ' ἐπαινον καὶ δόξαν, περὶ ἧς οἱ ἀγαθοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ὀκνοῦσιν ἀποθνήσκειν· μισθὸς γὰρ ἐστὶν ἡ δόξα μείζων ἀργυρίου.
(8) Παραλαμβάνουσι γὰρ οἱ Σπαρτιᾶται παρὰ τῶν πατέρων οὐχ ὥσπερ οἱ λοιποὶ πλοῦτον, ἀλλὰ προθύμως τελευτᾶν περὶ τῆς ἐλευθερίας, ὥστε πάντα τὰ κατὰ τὸν βίον ἀγαθὰ δεύτερα τίθεσθαι τῇ δόξῃ.
(9) Μὴ τῶν ξενικῶν δυνάμεων ἐπιθυμοῦντες τὰς πολιτικὰς ἀποβάλλωμεν καὶ τῶν ἀδῆλων ὀρεγόμενοι τῶν φανερῶν μὴ κυριεύωμεν.

córkę za mąż za Kimona. Dlatego też Kimon, zostawszy zamożnym człowiekiem, został zwolniony z więzienia, i doprowadził do ukarania i uznania za winnych eforów, którzy go uwięzili.

(Const. Exc. 4, p. 301)

[Zakończeniem poprzedniej księgi, dziesiątej w całym zbiorze, jest opis wydarzeń z roku poprzedzającego³³⁸ wkroczenie Kserksesa do Europy, gdy Grecy podczas spotkania w Koryncie radzili o przymierzu pomiędzy Gelonem i Grekami.]

(Diodor XI 1.1)

33. Kiedy Kserkses wyprawiał się do Europy³³⁹, Grecy wysłali wspólnie poselstwo do Gelona³⁴⁰ w sprawie przymierza. On zaś oznajmił, że gotów jest zawrzeć przymierze i zaopatrzyć wojsko w zboże, pod warunkiem, że przyznają mu naczelne dowództwo albo na lądzie, albo na morzu. Z jednej strony jego wygórowane ambicje objęcia naczelnego dowództwa groziły rozbięciem przymierza; z drugiej jednak strony, wielkie rozmiary wsparcia [z Syrakuz] i strach przed nieprzyjacielem skłoniły do podzielenia się sławą z Gelonem³⁴¹.
34. Przewaga Persów po to, by zaspokoić ambicje wymaga odpowiednich darów na miarę pragnień, a zachłanność tyrana nie pominie nawet niewielkich korzyści³⁴².
- (2) Najpewniejszym strażnikiem bezpieczeństwa jest brak zaufania.
- (3) Dzieci źle traktowane uciekają się do rodziców, a państwa do ludów, które je kiedyś założyły jako kolonie³⁴³.
- (4) Zachłanność tyrana nie zadowala się tym, co posiada, lecz pożąda tego, co należy do innych, i nigdy się nie nasyci.
- (5) Tym, którzy są z natury przeciwni jego panowaniu, mając ku temu sposobność, nie pozwolą wzrosnąć w potęgę.
- (6) Wy bowiem jesteście potomkami tych mężów, którzy pozostawili w spadku własne męstwo, po ich śmierci nieśmiertelne.
- (7) W nagrodę za przymierze nie żąda srebra – którym, jak często można zobaczyć, pogardza nawet najmarniejszy zwykły człowiek, gdy się wzbogaci – lecz pochwały i sławy, dla której szlachetni ludzie nie wahają się zginąć; bo sława jest nagrodą większą niż srebro.
- (8) Spartanie otrzymali w spadku od swych ojców nie – jak pozostali – majątek, ale gotowość na śmierć w obronie wolności; dlatego też wszelkie dobra, jakie życie może przynieść, uważają za wtórne wobec sławy.
- (9) Pragnąc obcych sił, nie odrzucamy pomocy własnych obywateli, i dążąc do zdobycia tego, co niewidoczne, nie tracimy panowania nad tym, co w zasięgu wzroku.

(10)] Οὐ φημι καταπεπληχθαι τὸ μέγεθος τῆς τῶν Περσῶν στρατείας· ἀρετῇ γὰρ ὁ πόλεμος, οὐ πλήθει βραβεύεται.

(11) Παρειλήφασι γὰρ ὑπὸ τῶν πατέρων ζῆν μὲν ἑαυτοῖς, τελευτᾶν δ' ὅταν χρεῖα ταῖς πατρίσιν ἐπῇ.

(12) Τί φοβηθῶμεν τὸν χρυσὸν ὃ κεκοσμημένοι βαδίζουσιν εἰς τὰς μάχας ὡς γυναῖκες εἰς τοὺς γάμους, ὥστε τὴν νίκην μὴ μόνον ἔπαθλον ἔχειν δόξαν, ἀλλὰ καὶ πλοῦτον; οὐ φοβεῖται γὰρ ἡ ἀρετὴ χρυσόν, ὃν ὁ σίδηρος εἴωθεν ἄγειν αἰχμάλωτον, ἀλλὰ τὴν στρατηγίαν τῶν ἡγουμένων.

(13) Πᾶσα γὰρ δύναμις ὑπεραίρουσα τὴν συμμετρίαν ὑφ' ἑαυτῆς βλάπτεται τὰ πλεῖστα. πρὶν ἢ γὰρ ἀκοῦσαι τὴν φάλαγγα, φθάσομεν ἡμεῖς πράξαντες ἢ βουλόμεθα.

(Const. Exc. 4, pp. 301-302)

(10) Nie twierdę, że przeraża mnie potęga perskiej armii; o wyniku wojny rozstrzyga męstwo, nie liczebność armii.

(11) Dziedzictwem ojców jest to, by żyć własnym życiem, a umierać, gdy wzywa potrzeba oddania życia dla ojczyzny.

(12) Dlaczego mielibyśmy się obawiać złota, którym ozdobieni idą żołnierze do bitwy, jak kobiety do ślubu, skoro zwycięstwo w nagrodę daje nie tylko sławę, lecz i bogactwo? Męstwo nie obawia się bowiem złota, które żelazo zwykle bierze jako łup, lecz wojenne umiejętności przywódców.

(13) Wszelka zbrojna potęga przekraczająca właściwą miarę najczęściej szkodzi sama sobie. Zanim bowiem usłyszemy dźwięk bojowych szyków, jako pierwsi dokonamy tego, co zamierzamy.

(Const. Exc. 4, pp. 301-302)

INCERTA

[Τὸ τελευταῖον πολλὰς γενεαῖς ὕστερον ἐκτῆς Ἰταλίας τὸ τῶν Σικελῶν ἔθνος πανδημεὶ περαιωθὲν εἰς τὴν Σικελίαν τὴν ὑπὸ τῶν Σικανῶν ἐκλειφθεῖσαν χώραν κατώκησαν. αἰεὶ δὲ τῇ πλεονεξίᾳ προβαινόντων τῶν Σικελῶν, καὶ τὴν ὁμορον πορθούντων, ἐγένοντο πόλεμοι πλεονάκις αὐτοῖς πρὸς τοὺς Σικανούς, ἕως συνθήκας ποιησάμενοι συμφώνους ὅρους ἔθεντο τῆς χώρας· περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἐντοῖς οἰκείοις χρόνοις ἀναγράφομεν.]

(Diodorus V 6.3-4)

1. Διόδωρος μέντοι διαφορὰν τούτων οἶδεν ἐνοῖς λέγει, Σικανῶν καὶ Σικελῶν.

(Eustathius, ad Homeri Odysseam, p. 1896)

(2) Διόδωρος δὲ πού τῶν δεκάτων βιβλίων εἰπὼν περὶ τε Σικελῶν καὶ Σικανῶν διαφορὰν οἶδεν, ὥς καὶ προερρέθη, Σικελοῦ καὶ Σικανοῦ.

(Eustathius, ad Homeri Odysseam, p. 1962)

2. Διόδωρος δὲ ὁ Σικελὸς καὶ ὁ Ὀππιανὸς ταύτη τὴν Νεάπολιν ὑφ' Ἡρακλέους φασὶ κτισθῆναι.

(Tzetzes, Scholia Lykophron, v. 717)

3. Καὶ τὸ Παλλάδιον δὲ τῆς Ἀθηνᾶς τοιοῦτον ἦν, τρίπηχυ, ξύλινον, ἐξ οὐρανοῦ καταπεσόν, ὥς φασιν, ἐν Πεσινοῦντι τῆς Φρυγίας, ὅθεν ὁ Διόδωρος καὶ Δίωντὸν τόπον κληθῆναι φασιν.

(Eudocia, Violarium 322)

4. Καὶ Διόδωρος ἄκραν τινὰ τῶν Ἑλλήνων κορυφὴν τοῦ σύμπαντος ὅρους δοκοῦσαν οὐρανοῦ ῥάχιν ἱστορεῖ παρὰ τῶν ἐγχωρίων καλεῖσθαι.

(Eustathius, ad Homeri Odysseam, p. 1390)

FRAGMENTY O NIEPEWNYM POCHODZENIU

[Aż wreszcie, wiele pokoleń później, członkowie ludu Sykulów³⁴⁴ gremialnie wyszli z Italii na Sycylię i założyli swe domy na ziemi, którą porzucili Sykanowie³⁴⁵. Ponieważ Sykulowie stopniowo stawali się coraz bardziej zachłanni, i niszczyli sąsiednie ziemie, wybuchały częste wojny pomiędzy nimi i Sykanami, aż wreszcie zawarli przymierza i zgodnie wyznaczyli granice swoich terytoriów. O tych sprawach i zdarzeniach napiszemy szczegółowo w odpowiednim czasie.]

(Diodor V 6. 3-4)

1. Diodor czyni jednak rozróżnienie, mówiąc o Sykanach i Sykulach.

(Eustathius, ad Homeri Odysseam, p. 1896)

(2) Diodor, mówiąc niekiedy w pierwszych dziesięciu księgach o Sykulach i Sykanach, znał różnicę, jak już mówiłem, między Sykulami i Sykanami.

(Eustathius, ad Homeri Odysseam, p. 1962)

2. Diodor Sycylijski i Oppian mówią, że miasto Neapol zostało założone przez Heraklesa.

(Tzetzes, Scholia Lykophron, v. 717)

3. Palladion Ateny³⁴⁶ było takie właśnie, wysokie na trzy łokcie, drewniane, spadło z nieba, jak mówią, w Pesynuncie we Frygii³⁴⁷, z czego Diodor i Dion wywodzą nazwę tego.

(Eudocia, Violarium 322)

4. Diodor notuje, że pewien szczyt w Alpach, który uchodził za najwyższe miejsce całego łańcucha górskiego, okoliczni mieszkańcy nazywali „grzbietem nieba”.

(Eustathius, ad Homeri Odysseam, p. 1390)

KOMENTARZ (do tekstu polskiego)

Tekst w przypisach poprzedzony (*) pochodzi od Anny Pawlaczyk.

- 1 Oldfather I, s. 331; *chodzi o akapity 56-61 księgi III Biblioteki, w których Diodor opisuje historię pochodzenia bogów przedstawianą przez Atlantiów, mieszkańców mitycznej wyspy Atlantydy.
- 2 Euhemer z Messeny, być może sycylijskiej, ale w grę wchodzi także peloponeska, ewentualnie inne miejscowości; pisarz, podróżnik i filozof, autor dzieła „Święte zapisy” (Hiera anagrafé; Ἱερὰ ἀναγραφή; FGrHist 63); w służbie macedońskiego króla Kasandra (305-297) odbył liczne podróże na Wschód i Południe. Dzieło, mające charakter utopijnej powieści przygodowej, składało się co najmniej z trzech ksiąg. Euhemer opowiada w nim, w jaki sposób z południowej Arabii trafił na Ocean Indyjski i zwiedził grupę wysp, z których główna nosiła nazwę Panchaja. Na niej ulokował swe utopijne, idealne państwo. Dzieło Euhemera cieszyło się dużą popularnością. Rzymski poeta Ennius sporządził jego przekład pt. „Sacra historia”, z którego zachowały się liczne fragmenty; Diodor wykorzystał przekaz Euhemera także w ks. V 41-46; od Euhemera pochodzi termin „euhemeryzm”, oznaczający racjonalną interpretację mitów; Meister, s. 138-139; DNP 4 (1998), s. 235-236.
- 3 Fragment 6.2 nie pochodzi od Euhemera, który prawdopodobnie pisał tylko o bogach ziemskich (ἐπίγαιοι θεοί); RE VI 1 (1907), s. 964 s.v. Eumeros (F. Jacoby); Nothers II, s. 610
- 4 Diodor IV 81.1-3: „Aristajos był synem Apollona i Kyrene, córki Hypseusa, syna Penejosa. Na temat jego narodzin niektórzy mówią w następujący sposób. Apollon zakochał się w dziewczynie wyjątkowej piękności o imieniu Kyrene i przeniósł ją do Libii, do tego miejsca, w którym później ktoś zbudował miasto nazwane od niej Kyrene. (2) Otóż Apollon na tej ziemi splodził z Kyrene syna Aristajosa i oddał jeszcze jako dziecko na wychowanie Nimfom, a one nadały mu trzy imiona, nazywając go: Nomiosem, Aristajosem i Agreusem. Tutaj od nimf dowiedział się, jak robi się zsiadłe mleko, buduje ule i uprawia drzewa oliwkowe i tych umiejętności jako pierwszy nauczył ludzi. Dzięki pożytkowi, jaki przyniosły te wynalazki, czcili Aristajosa na równi z bogami, jak na przykład Dionizosa. Następnie Aristajos udał się do Beocji, gdzie ożenił

- się z córką Kadmosa Autonoe, która urodziła Akteona, a który według mitów został rozszarpany przez własne psy” – i dalej 81.4 – 83 (przekł. Sylwester Dworacki); Grimal, s. 42; DNP 1 (1996-1999), s. 1087-1088 s.v. Aristaios [1].
- 5 Kasander, Kassandros, najstarszy syn Antypatra; król Macedonii w latach 305-297 przed Chr.; DNP 6 (1999), s. 318-320; LexHell, s. 529-530.
 - 6 Arabia Felix; w starożytności Arabię dzielono na „pustynną” (ἡ ἐρήμος Ἀραβία; Arabia deserta), która rozciągała się na obszarze na południe od Palmyry i Thapsacus, na zachodzie graniczyła z Syrią, sięgając do posiadłości Nabatejczyków, na wschodzie opierała się o Eufrat, na południu natomiast o siedziby Nabatejczyków, Chaulotejczyków i Agrajów – oraz na Arabię Szczęśliwą (ἡ εὐδαίμων Ἀραβία; Arabia eudaemon; Arabia felix, beata), która obejmowała całe południe Półwyspu Arabskiego aż do morza (dzis. Jemen); DNP 1 (1966), s. 945-946; M. Śmietanka, Arabia Felix? Świat arabski w świetle źródeł greckich i rzymskich (VI w. p.n.e. – III w. n.e.), Lublin 2002 (niepublikowana rozprawa doktorska, dostępna w Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).
 - 7 Panchaja, najważniejsza z grupy fikcyjnych wysp na Oceanie Indyjskim, wymyślonych przez Euhemera, miejsce, gdzie ulokował swoje utopijne idealne państwo, zamieszkała przez (fikcyjny) lud Panchajów. Opowieść Euhemera znamy dzięki ekscerptowi Diodora V 41.4 – 46; RE XVIII.3 (1949), s. 493-495 (K. Ziegler); DNP 9 (2000), s. 232; Nothers II, s. 604-605.
 - 8 *Por. ks. V 41-46.
 - 9 Zeus Tryfilijski, dosł. trójplemienny; wymyślony przez Euhemera; zob. RE X A (1972), s. 346-347 s.v. (Zeus) Παγχαῖος, s. 367 s.v. (Zeus) Τριφύλιος (H. Schwabl).
 - 10 Grimal, s. 193 (Kronos), 358 (Uranos), 361-363 (Zeus); *Uranos, Kronos, Zeus – trzej bogowie greccy, dzierżący kolejno władzę nad światem. Kronos był synem Uranosa i Gai, i ojcem Zeusa, którego urodziła mu Reja.
 - 11 Grimal, s. 71 (Demeter), s. 311 (Reja); *Reja i Demeter – greckie boginie związane z kultem płodności i ziemi.
 - 12 Oraz Hestię, Demeter i Hadesa, zob. Hezjod, Teogonia 453-457: „Reja, Kronosowi podległa, dzieci wspaniałe / rodzi: Hestię, Demeter, Herę o złotych sandałach / i dzielnego Hadesa, co mieszka w domostwie pod ziemią / serce ma bezlitosne, i Ziemiotrząscę [Posejdona] głośnego, / Dzeusa też przemyślnego, ojca i bogów, i ludzi” (przekł. Jerzy Łanowski); Grimal, s. 311 s.v. Reja.
 - 13 Temida (Themis), bogini Prawa, jedna z tytamid; była córką Uranosa i Gai; wśród boskich małżonek Zeusa pojawia się w drugiej kolejności, po Metis; jako jedna z nielicznych z pierwszej generacji bogów zamieszkiwała na Olimpie, co zawdzięczała zarówno swym relacjom z Zeusem, jak i przysługom, które oddawała bogom jako wynalazczyni wyroczni, obrządków i praw; Grimal, s. 341.
 - 14 Kureci, według najbardziej rozpowszechnionej wersji były to demony w otoczeniu Zeusa, gdy w okresie dzieciństwa przebywał na Krecie, które chroniły

go przed chcącym go zgładzić Kronosem; w przekazach podawana jest różna ich liczba, od dwóch do dziewięciu; zob. Diodor V 60.2: „pięciu Kuretów z Krety; byli oni potomkami tych, co przyjęli Zeusa od matki Rei i wychowywali [go] w górach Idajskich na Krecie” (przekł. Inez Musialska); według innych mitów byli oni dziećmi Zeusa i Hery; Grimal, s. 194.

- 15 Demeter ze związku z Zeusem urodziła Korę, którą uprowadził Hades-Pluton i pod imieniem Persefony uczynił ją swoją małżonką i władczynią świata zmarłych. Na wieść o tym, że Kora została uprowadzona przez Hadesa, poszukująca córki Demeter zesłała na ziemię nieurodzaj. W tej sytuacji, dzięki ingerencji Zeusa, Hades zgodził się, aby Kora tylko część roku spędzała w podziemiach, na wiosnę zaś wracała do świata żywych. Na polach przy Eleuzis na nowo wyrosło zboże, które Demeter, za pośrednictwem Triptolemosa, pochodzącego z Eleuzis, rozprowadziła wśród ludzi. Misteria eleuzyńskie, a więc uroczystości religijne ku czci Demeter i Kory/Persefony, sakralizujące zboże i rytuał ciągłego odradzania, w VI w. przed Chr. nabrały znaczenia ponadlokalnego, stając się zjawiskiem ogólnogreckim; O. Kern, Demeter, RE IV 2 (1905), s. 2713-2764; F. Bräuninger, Persephone, RE XI 1 (1937), s. 944-972; L. Beschi, Demeter, LIMC IV 1, s. 844-892, IV 2, s. 563-609 (ikonografia); DNP 3 (1997), s. 420-426; Grimal, s. 288.
- 16 Czyli Marduk, który był głównym bogiem panteonu babilońskiego. Początkowo jako lokalny bóg miasta Babilonu odgrywał w świecie mezopotamskich wierzeń rolę drugorzędną, chociaż uchodził za syna Enki/Ea boga mądrości. Wraz jednak ze wzrostem potęgi Babilonu utożsamiony został z sumeryjskim królem bogów Enlilem, awansując w ten sposób na głównego boga Babilonii. W poemacie „Enuma elisz” pojawia się jako stwórczyni świata. Jest bogiem-bohaterem, który w walce z siłami chaosu uratował zagrożonych bogów, ustanowił porządek w Kosmosie i stworzył człowieka. W pierwszym tysiącleciu przed Chr. imię Marduka zaczęto zastępować, chroniąc je przed profanacją, słowem Bel („Pan”) i stąd prawdopodobnie bierze się Diodorowy „Belos”, dość szybko utożsamiony z Zeusem; również różnica między Mardukiem/Belosem a Baalem/Belosem była dla Geków na tyle nieistotna, że z dużą łatwością sprowadzali ich do postaci Zeusa; W. Sommerfeld, Marduk, Reallexikon der Assyriologie 7 (1987-1990), s. 360-370; DNP 2 (1997), s. 380-383 (Baal); 7 (1999), s. 877-878 (Marduk).
- 17 Oldfather I, s. 335; *Mons Casius – współcześnie Jebel el-Aqra – góra w północnej Syrii, przy granicy syryjsko-tureckiej, niedaleko ujścia Orontesu, o wysokości ok. 1700 m. Rozciąga się z niej wspaniały widok aż po Cypr i Góry Taurus. Ma długą historię jako miejsce kultu, sięgającą czasów Hurytów i Hetytów.
- 18 Kiliks, jeden z synów Agenora, króla Sydonu, i Telefassy, brat Fojniksa, Kadmosa, Tasosa i Europy; gdy tę porwał Zeus pod postacią byka, ruszył z braćmi na jej poszukiwanie; osiedlił się w Cylicji (gr. Kilikia), której został eponimem;

- Grimal, s. 183-184 s.v. Kiliks, 339 s.v. Telefassa; DNP 6 (1999), s. 457 s.v. Kilix.
- 19 RE II 2 (1896), s. 2828 s.v. Balios (Escher); IX A (1967), s. 1353 s.v. Xanthos nr 19 (G. Radke); Grimal, s. 52; *Ksantos i Balios, nieśmiertelne konie, które Posejdon podarował w dniu ślubu Peleusowi, a ten z kolei swemu synowi Achillesowi. Powoziły wozem Achillesa podczas wojny trojańskiej. Gdy Ksantos został skarcony przez rozwścieczonego Achillesa za to, że pozwolił, by Patroklos zginął, Hera obdarzyła go umiejętnością mowy, a ten przepowiedział Achillesowi rychłą śmierć. Erynie zamieniły potem Ksantosa na powrót w niemego konia.
- 20 Grimal, s. 282-283; *Peleus – w mitologii greckiej król Ftyi w Tesalii, syn Ajakosa i Endeis, Argonauta; ojciec Achillesa.
- 21 Ferekydes (Ferecydes) z Syros, grecki mitograf i kosmolog z VI w. przed Chr.; uchodzi za najstarszego (znanego) prozaika greckiego, autor dzieła zatytułowanego „Pięciokąt” lub „Siedmiokąt”, z którego zachował się tylko niewielki fragment: „Zas (Zeus) i Chronos byli zawsze i Chtonii. Chtonii nadano imię Ziemi (Ge), skoro jej Zas ziemię daje w darze” (przekł. Romuald Turasiewicz); był to traktat teologiczny o powstaniu i stworzeniu świata, który nawiązywał do Teogonii Hezjoda; DNP 9 (2000), s. 769-770 s.v. Pherekydes nr [1]; SPA, s. 354-355 s.v. Pherekydes (K. Głombiowski); R. Turasiewicz, Początki prozy, LGS II, s. 2.
- 22 Saturn, prastary bóg italski, identyfikowany z Kronosem, który miał przybyć do Italii z Grecji po tym, jak Zeus (Jowisz) zrzucił go z tronu i wygnał z Olimpu; osiedlił się na Kapitolu, a więc na obszarze późniejszego Rzymu, gdzie zbudował osadę o nazwie Saturnia; uczył ludzi rolnictwa i uprawy winnej latorośli, przedstawiano go z sierpem lub nożem w dłoni, bo jakoby on te narzędzia wynalazł; ustanowił też pierwsze prawa; uchodził za boga obfitości i urodzaju; panowanie Saturna określano jako wiek szczęścia, wiek złoty; święto ku jego czci – Saturnalia – obchodzono w grudniu; na Forum Romanum, tuż u podnóża Kapitolu, znajdowała się wielka świątynia, jemu poświęcona; DNP 11 (2001) s. 116-118; Grimal, s. 318.
- 23 Tytani to sześciu synów Uranosa i Gai; należeli do pierwotnej generacji boskiej – z Kronosem, który był wśród nich najmłodszy, na czele; od Kronosa, ojca Zeusa, wywodzi się pokolenie bogów olimpijskich; po obaleniu Uranosa, okaleczonego przez Kronosa, władzę przejęli Tytani. Ich z kolei obalili bogowie olimpijscy z Zeusem na czele (tytanomachia); Grimal, s. 357.
- 24 Priapos, Priapus, ityfalliczne bóstwo urodzaju i płodności, był synem Dionizosa i Afrodyty (według innej wersji nimfy Chione, Dione lub Perkote, jako ojca mity podają także alternatywnie Zeusa, Hermesa lub Adonisa). Urodził się w okolicach Lampsakos w Azji Mniejszej (nad Hellespontem), fizycznie, za sprawą zazdrosnej Hery, zniekształcony został przy porodzie, dlatego Afrodyta porzuciła go ze wstydu w górach, gdzie wychowali go pasterze.

Początkowo kult jego utrzymywał się w głównie w Lampsakos, gdzie był patronem, oraz w miastach sąsiednich (Parium, Kyzikos, Priapos), z czasem rozszerzył się również na wyspy Morza Egejskiego (Tazos, Lesbos, Thera), zwłaszcza gdy uczyniono go protektorem żeglugi i rybołówstwa. Na lądzie greckim zaczęto go łączyć z ityfalicznym Hermesem i Panem, znalazł także miejsce w misteriach Dionizosa. W okresie hellenistycznym kult jego uległ ogromnemu upowszechnieniu, co poświadcza także Diodor (IV 6.4). Być może dlatego, że w tych burzliwych czasach stał się patronem ogólnie rozumianej pomyślności, dostatniego życia, a także bóstwem chroniącym od wszelkich szkód; symbolizował także (cielesną) miłość, pomagał w impotencji, leczył niepłodność; Roscher III, s. 2967-2990; F. Cumont, Priapus, DS IV, s. 645-647; RE XXII 2 (1954), s. 1914-1942 (H. Herter); W.-R. Megow, Priapos, LIMC VIII.1, s. 1028-1044; DNP 10 (2001), s. 308-309; Grimal, s. 302.

- 25 Zob. Diodor IV 61.4-5: „Ariadna, córka Minosa, zakochała się w niezwykle pięknym Tezeuszu, a Tezeusz po rozmowie z nią i z jej pomocą zabił Minotaura i wyszedł bezpiecznie z labiryntu, ponieważ dzięki niej poznał drogę powrotu. (5) Wracając do ojczyzny, wykradł Ariadnę, wypłynął nocą niezauważony i przybył na wyspę zwaną Dia, obecnie Naksos. W tym czasie, jak podają mity, na wyspie pojawił się Dionizos i z powodu piękna Ariadny zabrał ją Tezeuszowi i traktował jak małżonkę, zakochany w niej niezmiennie. Po jej śmierci z miłości do niej uznał za właściwe zapewnić jej nieśmiertelną chwałę, umieszczając na niebie «Koronę Ariadny»” (przekł. Sylwester Dworacki); Grimal, s. 41; *Ariadna – w mitologii greckiej córka Minosa, króla Krety, i Pazyfae. Pomogła Tezeuszowi wydostać się z labiryntu. Poślubił ją – porzuconą przez Tezeusza na wyspie Naksos – Dionizos, dając jako dar ślubny złoty diadem (łac. sertum), dzieło Hefajstosa.
- 26 Wulkan to odpowiednik greckiego Hefajstosa, boga ognia; Grimal, s. 360.
- 27 Grimal, s. 209; *Liber – bóstwo italskie, związane z kultem wegetacji, płodności natury, uprawy wina, później utożsamiany z Dionizosem.
- 28 *Chodzi o konstelację Korony Północnej, do dziś zwaną też Koroną Ariadny; por. Fasti Owidiusza (3, 459-561) oraz Przemiany (8, 176 i nn.). Jest to jeden z pierwotnych greckich gwiazdozbiorów, wyznaczonych przez Ptolemeusza.
- 29 Ninos to w tradycji grecko-rzymskiej imię założyciela państwa asyryjskiego i budowniczego jej stolicy, Niniwy, nazwanej jego imieniem. Był jakoby mężem legendarnej Semiramidy. Uchodził za syna Belosa lub Kronosa (Belos/Bel był w rzeczywistości utożsamiany z greckim bogiem Kronosem); w tekstach klinowych ani razu nie pojawia się imię Ninosa, ma ono raczej charakter aitiologiczny i utworzone zostało najprawdopodobniej od nazwy miasta Ninos; to zaś identyfikuje się z dobrze skądinąd poświadczoną biblijną Niniwą, która leżała naprzeciwko dzisiejszego Mosulu nad Tygrysem; według Herodota I 7 Ninos był odległym potomkiem Heraklesa, wnukiem Alkajosa, syna Heraklesa

- i Omfale; DNP 8 (2000), s. 951-952 s.v. Ninos nr [1]; A.R. Miliard, Ninos, RdA 9, 1998-2001, s. 479-480; Grimal, s. 252.
- 30 Pikus, początkowo ważne bóstwo italskie, to mityczny król staroitalskich Laurentów (Laurentes), ewentualnie Aborygenów (Aborigines), syn Saturna, ojciec Fauna (Faunus) i dziadek Latynusa (Latinus); był podobno znakomitym wróżbitą, w czym pomagał mu dzięcioł (łac. picus), którego stale trzymał przy sobie, najbardziej wieszczy spośród wszystkich ptaków; istnieje także wersja, że zamieniony został w dzięcioła przez czarodziejkę Kirke, gdyż odrzucił jej zaloty; dzięcioł był ptakiem kojarzonym z Marsem; pojawił się także przy porzuconych bliźniętach, Romulusie i Remusie, karmiąc ich, czym przyczynił się, wraz z wilczycą, do ich ocalenia; DNP 9 (2000), s. 1008 s.v. Picus; Grimal, s. 290-291.
 - 31 Faunus, starorzymski bóg, któremu oddawano cześć na Palatynie lub w jego pobliżu; opiekował się zwłaszcza bydłem i pasterzami; bardzo szybko utożsamiony został z greckim (arkadyjskim) bogiem Panem; stopniowo zatracił swój pierwotny boski charakter, zaczęto go uważać za jednego z pierwszych królów Latynów (Aborygenów), syna Pikusa i wnuka Saturna; panować miał przed przybyciem Eneasza; DNP 4 (1998), s. 440-442; Grimal, s. 98-99.
 - 32 *Merkury.
 - 33 Utożsamienie Pikusa z Zeusem to wynik euhemerowych zapatrywań Diodora; Nothers II, s. 611.
 - 34 Dioskurowie, Kastor i Polydeukes (Polluks), boscy bliźnięta, zrodzeni ze związku Zeusa z Ledą, bracia Heleny (trojańskiej) i Klitajmestry (żony Agamemnona); Leda była żoną Tyndareusa, króla Sparty; w nocy, podczas której Zeus nawiedził ją pod postacią łabędzia, oddała się również mężowi; z dwóch par bliźnięt, które urodziła, Polydeukesa i Helenę uważa się za dzieci Zeusa, a przez to nieśmiertelnych, Kastora i Klitajmestrę za dzieci Tyndareusa; dlatego niekiedy nazywa się Dioskurów Tyndarydami, czyli synami Tyndareusa; według innej wersji mitu obie pary bliźnięt wyklęły się z jaj złożonych przez Ledę w wyniku jej związku z Zeusem, przemienionym w łabędzia; czczeni byli jako ubóstwieni herosi, Zeus pozwolił bowiem Polydeukesowi dzielić jego pierwiastek nieśmiertelności z bratem-bliźniakiem Kastorem w ten sposób, że naprzemiennie, co drugi dzień, każdy z nich mógł przebywać na Olimpie w otoczeniu bogów; uczestniczyli w wyprawie Argonautów, łowach na kaledońskiego dzika, igrzyskach pogrzebowych ku czci Peliasa i zawodach olimpijskich zorganizowanych przez Heraklesa; szczególnej czci doznawali u Rzymian, ponieważ przyczynili się do ich zwycięstwa w bitwie nad Jeziorem Regillus; z wdzięczności Rzymianie wzniesli Dioskurom świątynię na Forum Romanum, w pobliżu przybytku Westy; DNP 3 (1997 / 1999), s. 673-677 s.v. Dioskuroi; Grimal, s. 76.
 - 35 Grimal, s. 37-41 s.v. Argonauti; *Wyprawa Argonautów – w mitologii greckiej wyprawa do Kolchidy po złote runo cudownego barana, którą odbyli greccy herosi pod wodzą Jazona na statku „Argo”.

- 36 Grimal, s. 87; *Epopeus – mityczny król Sykionu i Koryntu, syn Aloeusa lub Posejdona i nimfy Kanake.
- 37 Grimal, s. 330-331; *Syzyf – mityczny syn Eola, ojciec Odyseusza i Glaukosa, dziadek Bellerofonta, założyciel i król miasta Efyra, późniejszego Koryntu. Ulubieniec bogów, utracił jednak ich łaskę po tym, jak zdradził pewien sekret Zeusa. Udało mu się sprytnie wrócić po śmierci na ziemię i ukryć się przed boskim gniewem, w końcu jednak trafił do Tartaru, skazany na wieczną karę: wtaczania na górę wielkiego głazu, który za każdym razem staczał się spod wierzchołka – archetyp bezużytecznego trudu.
- 38 Salmoneus, jeden z synów Eola (brat Syzyfa) i Enarete, potomek Deukaliona i Pyrry; zob. Diodor IV 68.1-2: „Salmoneus był (...) synem Eola, syna Hellenosa, który był synem Deukaliona. On to wyruszył z Eolidy z licznymi Eolami, założył miasto w Elei nad rzeką Alfejosem i nazwał je od swego imienia Salmonią. Po ślubie z Alkidyke córką Aleusa, zrodził z niej córkę, która otrzymała imię Tyro i była niezwykle urody. Po śmierci żony Alkidike ponownie ożenił się z Sidero, jak ją zwano. Z czasem Salmoneus, człowiek znienawidzony przez poddanych, a równocześnie bezbożny, został zabity piorunem Zeusa” (przekł. Sylwester Dworacki); został ukarany za to, że pełen pychy chciał we wszystkim naśladować Zeusa; DNP 10 (2001), s. 1261; Nothers, s. 611; Grimal, s. 316-317.
- 39 Zob. Diodor IV 68.2: „Gdy chodzi o Tyro, która wtedy była dziewczicą, złączył się z nią Posejdon i spłodził Peliasa i Neleusa. Następnie Tyro wyszła za Kreteusa [swego stryja] i urodziła Amytaona, Feresa i Ajsona” (przekład Sylwester Dworacki); DNP 12/1 (2002), s. 951; Grimal, s. 356.
- 40 τυρός = ser.
- 41 Pelias i Neleus, gdy osiągnęli wiek męski, wrócili do Jolkos, zemścili się na Sidero, macosze Tyro, zabijając ją przy ołtarzu Hery; bogini, mszcząc się za zbrodnię świętokradztwa, poróżniła braci: Neleus musiał opuścić Jolkos; udał się do Mesenii, gdzie założył Pylos; jego synem (najmłodszym) był Nestor; Grimal, s. 247 nr 1 (Neleus), 283-284 (Pelias).
- 42 *Skiatos i Peparetos (dziś. Skopelos) – wyspy w zachodniej części Morza Egejskiego, w archipelagu Sporad Północnych.
- 43 Centaury (Kentauroi) to potwory, istoty czworonożne, ponieważ były połączeniem konia (część dolna) z człowiekiem. Wedle powszechnej tradycji zrodziły się ze związku Iksjona, zbrodniarza, z Chmurą (Nefele). Iksjon zakochał się bowiem w Herze, co wywołało gniew Zeusa: uformował chmurę na kształt Hery i wysłał ją do Iksjona. Z tego związku na świat przyszły centaury. Ich siedzibą była górzysta, porośnięta gęstym lasem część Tesalii, żywili się surowym mięsem. Cechowało ich awanturnictwo, często porywali kobiety. Wyzwania rzucali zarówno herosom (Herakles, Peleus, Atalante), jak i zwykłym ludziom. Wszystkie walki z nimi kończyły się ich przegraną, pokonał ich dopiero Herakles. Wśród centaurów znajdowały się osobniki przyjazne

- ludziom, jak Chiron czy Folos; Roscher II 1, s. 1032-1088, zwłaszcza s. 1040-1048 (walka z Heraklesem); DNP 6 (1999), s. 413-415; Grimal, s. 59-60.
- 44 Chiron, Chejron, najbardziej znany, najstarszy i najmądrzejszy z centaurów; był synem boga Kronosa i Filyry, córki Okeanosa, należał więc do tego samego rodu, co Zeus i Olimpijczycy, urodził się nieśmiertelny. Zamieszkiwał grotę w górach Pelionu i Tesalii, przyjaciel ludzi, rozsądny i uczynny; wychował Achillesa, Jazona, Asklepiosa, Akteona i wielu innych bohaterów; nauki u niego pobierał nawet Apollon. Chiron nauczał muzyki, sztuki wojennej, polowania, etyki i medycyny; był sławnym lekarzem. Podczas rzezi centaurów dokonanej przez Heraklesa został boleśnie raniony; rany nie dało się wygoić; Chiron zapragnął śmierci, ale jako nieśmiertelny nie mógł umrzeć; swoje prawo do śmierci odstąpił mu jednak Prometeusz, który urodził się jako śmiertelny; zob. Diodor IV 12.3-8; Grimal, s. 62; DNP 2 (1997 / 1999), s. 1127-1128.
- 45 RE IX 2 (1916), s. 1850-1855 (F. Stählin); KIPauly 2, s. 1433; DNP 5 (1998), s. 1073-1074; *Jolkos – miasto w Tesalii (dzisiejsze Wolos). Mitycznym władcą Jolkos był Ajson, syn Tyro i Kreteusa, pozbawiony tronu przez przyrodniego brata Peliasa. W Jolkos rozpoczęła się i zakończyła wyprawa Argonautów.
- 46 Diodor IV 52: „Tymczasem Medea, jak mówią, gdy nastała noc i Pelias zasnął, powiedziała córkom, że muszą ciało Peliasa przegotować w kotle [aby go odmłodzić – LM]. Gdy córki przyjęły polecenie z oburzeniem, wtedy zaproponowała im inny dowód na potwierdzenie prawdziwości swoich słów. Otóż w domu trzymano starego barana i zaproponowano dziewczynom, by jego przegotowały najpierw, a w ten sposób uczynią na nowo jagnię. (2) Gdy się na to zgodziły, Medea pocięła barana w kawałki, a następnie, dokonując oszustwa za pomocą trucizn, wydobyła z kotła jakby postać przypominającą jagnię. Zdumione tym córki przekonały się, że otrzymały wszelkie możliwe dowody na prawdziwość zapowiedzi, tak że wykonały polecenie. Wszystkie inne uderzyły ojca i zabiły go, a jedynie Alkestis, nadzwyczaj pobożna, powstrzymała rękę od swego rodzica. (3) Następnie Medea, mówiąc, nie wzięła udziału w cięciu na kawałki i gotowaniu Peliasa, lecz udawała, że najpierw musi wnieść modły do Selene, a córkom kazała wejść z lampami na najwyższą część dachu zamku królewskiego, podczas gdy sama przez dłuższy czas modliła się w języku kolchidzkim, dając czas tym, którzy mieli dokonać ataku. (4) Skoro Argonauce ze swojej strażnicy wypatrzyli ogień i uznali, że dokonał się akt mordu na królu, ruszyli szybko w stronę miasta, przedostali się wewnątrz murów i z wyciągniętymi mieczami weszli do pałacu królewskiego, zabijając strażników, którzy stawiali opór. Natomiast córki Peliasa zeszły dopiero co z dachu, by zobaczyć, jak gotuje się ich ojciec, a gdy nieoczekiwanie spostrzegły w pałacu królewskim Jazona i jego dowódców, napęłnił je ogromny ból, spowodowany tym, co się stało. Ani bowiem nie mogły zemścić się na Medei, ani nie mogły skrycie zmyć zmyły dokonanego czynu. Dlatego, jak

się podaje, chciały pozbawić się życia, ale Jazon, współczując im z powodu ich bólu, kazał im, by nabrały odwagi, ponieważ nie było ich winy w złu, którego się dopuściły, ale wskutek oszustwa wbrew ich woli spadło na nich to nieszczęście” (przekł. Sylwester Dworacki); DNP 9 (2000), s. 493-494; Grimal, s. 283 s.v. Pelias.

- 47 Admetos, król tesalskich Feraj, syn Feresa i (Peri-) Klymene, uczestnik wyprawy Argonautów; wziął także udział w polowaniu na dzika kaledońskiego i igrzyskach pogrzebowych ku czci Peliasa; gdy objął tron po śmierci ojca, na służbę do niego, która trwała rok, ale według innych wersji nawet dziewięć lat, jako pasterz owiec przybył Apollon; w ten sposób bóg odpokutował zabicie Cyklopów, czym obraził Zeusa; Apollon pomógł Admetowi zdobyć rękę Alkestis, córki Peliasa, króla Jolkos; ale w czasie ceremonii ślubnej Admet zapomniał złożyć ofiarę Artemidzie, czym naraził się na gniew bogini; Apollon obiecał przebłagać siostrę, a jednocześnie uprosił Mojry, aby Admet nie musiał umrzeć, gdy przyjdzie jego czas, na co te się zgodziły pod warunkiem, że ktoś będzie gotów oddać za niego swe życie; jednak, gdy ten krytyczny moment nadszedł, nikt, nawet starzy rodzice, nie chciał poświęcić się dla niego. Jedynie Alkestis, jego żona, zdecydowała się na ten krok; pod wrażeniem jej czynu, Persefona, władczyni Podziemia, przywróciła ją dobrowolnie do życia; według innej wersji to Herakles zszedł do Hadesu, skąd przyprowadził Alkestis; Oldfather I, s. 343; DNP 1 (1996 / 1999), s. 118; Grimal, s. 5-6.
- 48 *Apollon obraził Zeusa w takich okolicznościach: syn Apollona, Asklepios, leczył ludzi tak skutecznie, że nawet przywracał do życia zmarłych, za co Zeus raził go piorunem. Mszcząc się za zabicie syna, Apollon z kolei zgładził Cyklopów, synów Zeusa, którzy wykuwali dla ojca bogów pioruny w kuźni na zboczu Etny.
- 49 DNP 1 (1996 / 1999), s. 499; Grimal, s. 22; *Alkestis, córka Peliasa – archetyp oddanej żony, zdolnej do największej ofiary – z własnego życia, dla dobra męża.
- 50 Melampus – „Czarnostopy”, ponieważ po narodzinach matka ułożyła go w cieniu, ale z roztargnienia zostawiła jego nogi na słońcu; syn Amytaona i Idomene, urodził się w Pylos; był dziadkiem znanego wróżbity, Amfiaraosa; sam zresztą też posiadał dar wieszczczenia, co przyniosło mu wielką sławę; jako dziecko otrzymał dar rozumienia mowy ptaków i zwierząt, a to dzięki temu, że węże, wdzięczne za to, że znalezionemu nieżywemu wężowi, ich ojcu, wyprawił pogrzeb, oczyściły mu uszy swymi językami; Melampus był nie tylko wróżbitą, ale także lekarzem, posiadał moc oczyszczania chorych i tym sposobem przywracania im zdrowia; znał magiczne i lecznicze właściwości różnych ziół; uleczył obłąkane córki Projtosa, króla Argos; zapłatą była trzecia część królestwa oraz ręka Ifianassy, jednej z córek monarchy; KIPauly 3, s. 1161-1162; DNP 7 (1999), s. 1166; Grimal, s. 224-225.
- 51 Bellerofont, syn boga Posejdona, ale formalnie śmiertelnika Glaukosa, który był synem Syzyfa, i Eurymedy lub Euronymy, córki króla Megary, Nisosa;

wywodził się więc z królewskiej rodziny Koryntu; za przypadkowe zabójstwo (brata?) zmuszony został do ucieczki z Koryntu, udał się wówczas do Tirynsu, do Projtosa, panującego w Argolidzie, który udzielił mu gościny i oczyścił od zmazy krwi; jednak na skutek intrygi żony Projtosa, Steneboi, której zaloty Bellerofont odrzucił, Projtos postanowił go zabić; ponieważ nie chciał złamać prawa gościnności, wysłał go z listem do Jobatesa, swego teścia, panującego w Licji, z prośbą, aby zgładził jego oddawcę. Jobates polecił Bellerofontowi zabić Chimere, potwora o kozim tułowiu, który z przodu miał wygląd lwa, a z tyłu smoka, bezustannie ziejącego ogniem, sądząc, że przy wykonywaniu tego zadania młodzieniec zginie; dzięki jednak skrzydlatemu rumakowi, Pegazowi, którego okiełznał z pomocą Posejdona, Bellerofont bez większego trudu uśmiercił Chimere; gdy z innych zastawianych zasadzek (w tym starcie z Amazonkami) bohater również wyszedł cało, pokonując wszystkich przeciwników, Jobates zrozumiał, że ma do czynienia z herosem pochodzenia boskiego, oddał mu za żonę własną córkę, a na łożu śmierci przekazał królestwo. Bellerofont zginął, gdy, uniesiony pychą, zapragnął na grzbiecie Pegaza wzbic się aż do siedziby Zeusa. Wówczas bóg raził go piorunem; DNP 2 (1997 / 1999) s. 553-554 s.v. Bellerophon, 1123 s.v. Chimaira; Grimal, s. 53-54 s.v. Bellerofont, 62 s.v. Chimera.

- 52 Grimal, s. 302-303; *Projtos – w mitologii greckiej bliźniaczy brat Akrizjosa, syn Abasa, króla Argolidy, i Aglai, córki Mantineusa. Po śmierci ojca bracia pokłócili się o władzę królewską, którą mieli wspólnie sprawować, ale Akrizjos nie chciał ustąpić tronu; udał się po pomoc do Jobatesa do Licji. Poślubił tam córkę króla Anteję i wrócił z oddaną mu do dyspozycji armią; w Argolidzie stoczył krwawą, choć nierozstrzygniętą bitwę z wojskami brata. Na mocy zawartej umowy Akrizjos panował potem w Argos, a Projtos w Tirynsie i na wybrzeżu Argolidy.
- 53 Czyli ks. VII – XVII, które objęły okres 1184-323 przed Chr.
- 54 Ks. VII – XII, lata 1184-415 przed Chr.
- 55 Lata 1184-405 przed Chr.; Ateny skapitulowały w kwietniu 404 r. przed Chr., Diodor stosuje jednak chronologię ateńską, zgodnie z którą rok zamykający wymieniony przedział czasowy trwał od lipca 405 do lipca 404 przed Chr.; Oldfather I, s. 347.
- 56 Orfeusz, najsłynniejszy śpiewak starożytności, muzyk i poeta; był Trakiem, synem Kalliope, muzy stawianej najwyżej w hierarchii muz (opiekowała się poezją liryczną) i króla Ojagrosa (istnieje także wersja, która ojcostwo przypisuje Apollonowi); jego śpiew był podobno tak piękny i wzruszający, że ułaskawiał dzikie zwierzęta, łagodził gniew i zawziętość ludzi, powodował, że drzewa i krzewy chyliły się ku niemu; często grał i śpiewał bogom na Olimpie; wziął udział w wyprawie Argonautów; najsłynniejszy mit, wiążący się z jego osobą, to opowieść o jego miłości do Eurydyki, którą wedle jednej wersji była nimfą, a wedle innej córką samego Apollona; zmarła niespodziewanie od ukąszenia

- jadowitej żmii; w jej poszukiwaniu Orfeusz zszedł do Hadesu i dźwiękiem swej liry zauroczył mieszkańców Podziemia, w tym rządzących nim bogów, którzy zgodzili się na powrót Eurydyki do świata żywych; Orfeusz otrzymał jednak warunek: będzie szedł przed kroczącą za nim ukochaną i odwróci się w jej stronę nie wcześniej, jak po opuszczeniu Podziemi; niestety tuż przed wyjściem na powierzchnię Orfeusz nie wytrzymał, targany wątpliwościami, czy Eurydyka na pewno podąży za nim, i odwrócił się. Stracił Eurydykę na zawsze. Z Orfeuszem wiąże się pojęcie orfizmu, którego miałby być twórcą; jego idea sprowadza się do tezy, że w natura ludzka to bezustanne zwalczanie się dwóch pierwiastków: ludzkiego, czyli zmysłowego, oraz dionizyjского, czyli duchowego. Człowiek powinien niwelować w sobie zmysłowość, a drogą jest dobre i uczciwe życie; prowadzi to do nieśmiertelności, ponieważ dusze szlachetne żyją wiecznie; dusze grzeszne natomiast muszą, aby osiągnąć nieśmiertelność, wcielać się, często wielokrotnie, w inne stworzenia, tj. zwierzęta; dlatego w orfizmie obowiązywał zakaz spożywania mięsa; łagodniejszy wyrok po śmierci, a nawet zwolnienie od ponownego wcielenia, można było uzyskać poprzez udział w misteriach orfickich; orficy jako pierwsi w Grecji wprowadzili pojęcie raju i piekła: Pola Elizejskie, dokąd udają się dobrzy ludzie, oraz Hades, miejsce zsyłki złych; Nothers II, s. 612; DNP 9 (2000), s. 54-58; Grimal, s. 266-267.
- 57 Zob. Orfeusza Kerygmata o kamieniach, Sokratesa i Dionizjusza o kamieniach, przekład, wstęp i komentarz Anna Ryś, Poznań 2012 (*Fontes Historiae Antiquae* XXIII).
- 58 Helenos, syn Priama i Hekabe, bliźniaczy brat Kasandry; podobnie jak ona, posiadał dar wieszczcy; Grimal, s. 125.
- 59 Dionizjusz (Dionysios) Skytobrachion, grecki retor i mitograf, działał ok. połowy III w. przed Chr. w Aleksandrii, ale pochodził prawdopodobnie z Mityleny; był autorem dzieła *Historie libijskie*, w którym zawarł opowieść o Amazonkach, Atlantiach i libijskim Dionizosie, *Argonautiká* (w dwóch lub dziewięciu księgach) oraz *Historie trojańskie*; głównym źródłem do poznania twórczości Skytobrachiona jest Biblioteka Diodora oraz niewielkie fragmenty zachowane na papirusach; Diodor wykorzystał jego przekaz przede wszystkim w ks. III 52.3 – 55 (Amazonki), 56 – 57, 60 – 61 (Atlantowie), 66.4 – 73.8 (Dionizos libijski) oraz IV 40 – 55 (Argonauci); RE V 2 (1905), s. 929-932 s.v. Dionysios nr 109 (E. Schwartz); KIPauly 2, s. 69-70 nr 19; Oldfather I, s. 347; DNP 3 (1997/1999), s. 631 nr [13]; J.S. Rusten, Dionysius Scytobrachion, Opladen 1982 (z testimoniami).
- 60 Czyli wędrownkami Dorów, ostatniego wielkiego plemienia greckiego, które przybyło na południe Półwyspu Bałkańskiego, zasiedlając przede wszystkim Peloponez, południowe wyspy Morza Egejskiego (z Kretą) i wybrzeże Karii w Azji Mniejszej, z Halikarnasem jako głównym miastem (Doryda małoazjatycka). Eratostenes, za którym podąża Apollodoros, a za nim Diodor, początek powrotu Heraklidów przyjął na rok 1104. W tradycji greckiej zachowała się

opowieść o wygnaniu potomków Heraklesa po jego śmierci. Znaleźli wówczas schronienie u doryckiego króla Ajgimosa w środkowej Grecji, a po upływie trzech pokoleń powrócili na czele Dorów i podbili Peloponez. W tradycji greckiej oznaczało to kres epoki heroicznej i początek historycznej. Mimo braku jednoznacznych świadectw archeologicznych, wątpliwości językoznawców, z radykalnym stanowiskiem J. Chadwicka na czele, który wręcz zakwestionował historyczność wędrówek, są one traktowane jako wydarzenie rzeczywiste; zob. DNP 3 (1997), s. 787-791 (*Dorische Wanderung*); 5 (1998), s. 369-370 (*Herakleidaí*); J. Chadwick, *Who were the Dorians?*, *La Parola del Passato* 31, 1976, s. 105-131; idem, *Der Beitrag der Sprachwissenschaft zur Rekonstruktion der griechischen Frühgeschichte*, *Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* 113, 1976, s. 183-198; wyczerpujący opis wydarzeń: Hammond, s. 109-128.

- 61 Ajgialeja (także Ajgiale) była najmłodszą, czwartą córką Adrastosa, króla Sykionu i Argos, inicjatora wyprawy Siedmiu przeciw Tebom, niewierna żona Diomedesa; DNP 1 (1996 / 1999), s. 318; Grimal, s. 16.
- 62 Diomedes, heros miasta Argos w wojnie trojańskiej, jeden z jej najsłynniejszych bohaterów, po linii ojca pochodził jednak z Etolii; Argos stało się jego drugą ojczyzną; był synem Tydeusa, herosa etolskiego, i Dejpyle, córki Adrastosa; jego żona Ajgialeja była zarazem jego ciotką; DNP 3 (1997 / 1999), s. 615-616 s.v. *Diomedes* nr [1]; Grimal, s. 74 nr 2.
- 63 Ajgistos, syn Tyestesa (brata Atreusa, króla Myken) i jego własnej córki Pelopii; kochanek Klitajmestry, zabójca jej męża Agamemnona po jego powrocie spod Troi, po którym panował w Mykenach przez siedem lat; w akcie zemsty zabił go Orestes, syn Agamemnona; DNP 1 (1996 / 1999), s. 325; Grimal, s. 16.
- 64 Argos, miasto w północno-wschodniej części Peloponezu, stolica Argolidy; nazwa utworzona została od imienia założyciela, Argosa, który był synem Zeusa i Niobe; miasto należało do najstarszych w Grecji, zasiedlone było jeszcze przed przybyciem Greków; pierwsze mury obronne pochodzą już z ok. 2000 r. przed Chr.; miasto odgrywało znaczącą rolę w okresie brązu, co znalazło swoje odzwierciedlenie w tradycji mitycznej; Adrastos z Argos poprowadził słynną wyprawę Siedmiu przeciw Tebom, Diomedes natomiast (też z Argos) zaliczany jest do największych bohaterów spod Troi; w epoce późnogeometrycznej i archaicznej Argos stało się głównym centrum wschodniego i północnego Peloponezu; Fejdonowi, tyranowi z Argos (VII w.) przypisuje się gruntowną reformę greckiego systemu miar i wag, co pośrednio wskazuje na ekonomiczną rolę Argolidy w ówczesnym świecie; Argos było zaciętym wrogiem Sparty, a przez to naturalnym sprzymierzeńcem wszystkich jej przeciwników; w roku 272 przed Chr. w Argos, w trakcie walk ulicznych, zginął Pyrrus, król Epiru; PECS, s. 90-91; ASM, s. 301-303.
- 65 Eneas (Αἰνεΐας), syn Afrodyty i Anchizesa (który przez swego ojca Kapysa był potomkiem Dardanosa, a przez to i Zeusa); bohater trojański, uchodził

- wśród Trojan za najmężniejszego po Hektorze; potomkami Eneasza, który po opuszczeniu Troi, po wielu perypetiach, dotarł do Italii, byli założyciele Rzymu, Romulus i Remus; DNP 1 (1996 / 1999), s. 329-332 s.v. Aineias nr [1]; Grimal, s. 83-84; K. Schauenburg, Aeneas und Rom, *Gymnasium* 67, 1960, s. 178-191.
- 66 Anchizesa.
- 67 Kronika Euzebiusza z Cezarei (ok. 265 – ok. 340), skąd pochodzi ten i inne, niżej przytaczane fragmenty, zachowała się tylko w wersji ormiańskiej; tekst łaciński to jej przekład, dokonany przez H. Petermanna w edycji Schönego, Berlin 1875; *Oldfather I*, s. 350.
- 68 Wersja ta poświadczona jest w przypadku Newiusza (III w. przed Chr.) i Enniusza (239-169 przed Chr.), w formie alternatywnej pojawia się także u Dionizjusza z Halikarnasu I 173 i Plutarcha, *Żywot Romulusa* 2.2; *Nothers II*, s. 613.
- 69 Emilia; Plutarch, *Żywot Romulusa* 2.2.
- 70 Chodzi o królów Alba Longa, miasta założonego przez Askaniusza, syna Eneasza; lista królów albańskich jest konstrukcją późniejszą (Fabiusz Piktora?), a stworzona została po to, by wypełnić lukę czterystu lat między zburzeniem Troi (wymarszem z niej Eneasza) a założeniem Rzymu; *Nothers II*, s. 613.
- 71 Tj. rok 751 przed Chr; w źródłach pojawiają się różne daty założenia Rzymu: 814, 753, 752, 751, 749 i wreszcie 729; ostatecznie kanonicznego charakteru nabral rok 753; *Oldfather I*, s. 351.
- 72 Alba Longa (dzis. Castel Gandolfo), najważniejsze miasto Związku Łatyńskiego, usytuowane 24 km na południowy wschód od Rzymu, założone przez Askaniusza; stąd wywodzili się założyciele Rzymu, Romulus i Remus; *PECS*, s. 33; DNP 1 (1996 / 1999), s. 437.
- 73 Kwintus Fabiusz Piktora, III w. przed Chr., pochodził z rodu Fabiuszów (gens Fabia), do którego należał Fabiusz Kunktator, słynny wódz i dyktator z okresu drugiej wojny punickiej (z Hannibalem); był senatorem i brał czynny udział w życiu politycznym i wojskowym; w roku 225 walczył z Galami, a w 217 w bitwie nad Jeziorem Trazymeńskim; po klęsce Rzymu pod Kannami (216) został włączony do składu delegacji, którą senat rzymski wysłał do wyroczni delfickiej; najstarszy znany historyk rzymski; pisał w języku greckim, bo jego dzieło – *Roczniki (Annales)* – miało być odpowiedzią na prokartagińskie przedstawienie pierwszej wojny punickiej przez Greka Filinosa z Akragas; dzieło Fabiusza Piktora obejmowało całą historię Rzymu, poczynając od wyjścia Eneasza z Troi, po wojnę z Hannibalem, co najmniej do bitwy nad Jeziorem Trazymeńskim (217), a być może objęło także pod Kannami (216). „Fabiusz pisał (...) przede wszystkim dla czytelnika greckiego, aby przeciwstawić się propagandzie Hannibala, który starał się wciągnąć Macedonię i jej sprzymierzeńców do walki z Rzymem (...). On pierwszy przedstawił hellenistycznemu światu charakterystykę narodu rzymskiego, a więc jego preferencje dla postaw moralnych, jego defensywną politykę wobec eks-

pansjonizmu wodzów kartagińskich, Hazdrubala i Hannibala, jego wreszcie wojny sprawiedliwe (bella iusta) prowadzone w interesie sprzymierzeńców”; I. Lewandowski, *Historiografia rzymska*, Poznań 2007, s. 33-35; SPA, s. 198-199; Nothers II, s. 613.

- 74 Za eponima rodu Juliuszów (gens Iulia) uchodzi zasadniczo Askaniusz, zwany także Iulusem; jego przedstawiciele (Iulii Caesares) gorliwie dokumentowali swoje pochodzenie od Eneasza i Wenus; RE X 1 (1918), s. 106-107 (F. Münzer); Nothers II, s. 613.
- 75 To znaczy w czasach Diodora; Oldfather I, s. 354.
- 76 Być może błąd, zamiast 29; Nothers II, s. 613.
- 77 Prawdopodobnie powinno być „Romulus”, być może błąd Euzebiusza przy przepisywaniu; Nothers II, s. 613.
- 78 *W tekście ormiańskim – być może chodzi o Ahuramazdę?
- 79 W ks. III nie ma o tym wzmianki, a mając na uwadze chronologię opisywanych wydarzeń, epizod ten powinien znaleźć się w ks. VII; Oldfather I, s. 359.
- 80 Tesalos (Thessalos, także Thettalos, jak u Diodora IV 55.2) to heros, eponim Tesalii; w świetle jednej z wersji mitu był synem Jazona i Medeji, któremu udało się wyrwać z rąk chcącej go zabić matki (Diodor IV 54.7, 55.2); uciekł wówczas z Koryntu do Jolkos, akurat w momencie, gdy umarł Akastos, co umożliwiło mu przejęcie tronu; RE VI (1936), s. 163-164; KIPauly 5, s. 763 s.v. Thessalos nr 1; Grimal, s. 344.
- 81 Zob. wyżej, VI 7.4.
- 82 Akastos, syn Peliasa i Anaksibii; był Argonautą; zorganizował igrzyska pogrzebowe ku czci swego ojca, wygnał z Jolkos Jazona i Medeję i objął tam tron; DNP 1 (1996 / 1999), s. 397.
- 83 Zob. wyżej, VI 7.3-4.
- 84 Potomkowie Heraklesa.
- 85 Trikory(n)thos, dem na wybrzeżu Attyki (paralia), w fyli Aiantis, na podmokłych terenach północnego skraju Równiny Maratońskiej, w pobliżu dzis. Kato Souli; wraz z Maratonem, Oinoe i Probalintos tworzył tetrapolię (związek czterech gmin) o charakterze religijnym, poświęconą m.in. kultowi Hery; według Diodora IV 57.4, 58.4 to tutaj mieli osiedlić się Heraklidzi; w Trikory(n)tos pochowana była głowa Eurysteusza; KIPauly 5, s. DNP 12/1 (2002), s. 816.
- 86 Likymnios, syn Elektryona, a więc wnuk Perseusza, i frygijskiej niewolnicy, a zarazem przyrodni brat Alkmeny, matki Heraklesa, którego był wujem; poślubił Perimedę, córkę Amfitriona; po śmierci Heraklesa musiał, podobnie jak Heraklidzi, opuścić Peloponez; zginął z ręki Tlepolesa, syna Heraklesa, być może przypadkowo, w Argos, dokąd obaj zostali zaproszeni; DNP 7 (1999), s. 189; Grimal, s. 210.
- 87 *W okresie od 1184 przed Chr. do 776 przed Chr.
- 88 Apollodor z Aten, ok. 180–110 przed Chr; filolog, geograf i kronikarz grecki z II w. przed Chr. Do 145 r. przed Chr., tj. do momentu wygnania uczonych

przez Ptolemeusza VIII, przebywał w Aleksandrii, gdzie pracował pod kierunkiem Arystarcha z Samotraki; przez jakiś czas działał w Pergamonie, aby ostatecznie powrócić do Aten; jest autorem wielkiego (niezachowanego), wszechstronnego dzieła chronologicznego *Kronika* (*Chroniká*), które zadeedykował Attalosowi II, królowi Pergamonu; obejmowało okres od wojny trojańskiej (1184/1183) aż do czasów współczesnych autorowi; porządkował w nim fakty nie tylko z zakresu dziejów politycznych, ale także kultury świata greckiego, przekazując mnóstwo informacji o życiu i twórczości przede wszystkim poetów i filozofów; dotarły one do naszych czasów dzięki licznym cytatom u późniejszych pisarzy i komentatorów. Napisał także dzieło *O bogach*, w którym zawarł zarys historii religii greckiej i mitologii; zgromadził w nim ogromny materiał mitograficzny o bogach i herosach i poddał go wszechstronnej analizie; notował też poglądy filozofów i szkół filozoficznych na istotę mitów. Spod jego pióra wyszedł także obszerny komentarz do tzw. *Katalogu okrętów z Iliady Homera*; obie te prace również zaginęły; R. Turasiewicz, *Historiografia hellenistyczna*, LGS II, s. 72; SPA, s. 73.

- 89 Tj. od upadku Troi.
- 90 Zob. wyżej, rozdz. 2. z komentarzem.
- 91 Spartą władały dwa domy królewskie: Eurypontydów, zapoczątkowanego przez Proklesa, ale nazwa wzięła się od Eurypona, jego wnuka, który „taką zdobył sławę, że cały ten dom otrzymał od niego miano Eurypontydów, choć przedtem nosił nazwę Proklidów” (Pauzaniasz III 7.1; przekł. Janina Niemirska-Pliszczyńska) oraz Agiadów, wywodzącego się od Eurysteusza/Eurystenesa, ale eponimem stał się Agis, jego następca Nothers II, s. 614,
- 92 Por. listę królów spartańskich u Herodota VII 204, VIII 131; Plutarcha, *Żywot Likurga* 1; Pauzaniusza III 7.1; Nothers II, s. 614.
- 93 Rozpoczyna listę Agiadów.
- 94 Otwiera listę Eurypontydów.
- 95 Rok 776 przed Chr.
- 96 Lista władców Koryntu: Herodot V 92; Pauzaniasz II 4.3-4; Strabon VIII 6.20 (C 378); Mikołaj z Damaszku, *FGrHist* 90 F 57 (za Eforem); Nothers II, s. 614.
- 97 Sykion (dzis. Vasiliko), główne miasto Sikionii, położone nad Zatoką Koryncą, ok. 26 km na zachód od Koryntu; PECS, s. 839-840; ASM, s. 331-332.
- 98 Aletes był, po ojcu Hippotesie, prawnukiem Heraklesa, ze strony matki natomiast potomkiem Jolaosa, bratanka Heraklesa; jego imię oznacza „tułacz” (gr. ὀλήτης), ponieważ urodził się w czasie wędrówek Heraklidów, a jego ojciec, skazany za zabójstwo na zesłanie, wędrował od miasta do miasta; osiągnąwszy wiek dojrzały, zdołał, dzięki pomocy rozkochanej w nim córce króla Kreona, zawładnąć Koryntem; stąd wyruszył przeciwko Atenom, miał bowiem zapewnienie wyroczni, że odniesie zwycięstwo, jeśli oszczędzi życie króla Ateńczyków, Kodrosa; ale gdy ten poświęcił się dla swego ludu, Aletes wycofał się z Attyki; DNP I (1996 / 1999), s. 451-452 s.v. Aletes nr [1]; Grimal, s. 21.

- 99 Kypselos, tyran Koryntu, najprawdopodobniej w latach 657-627 przed Chr.; obalił oligarchiczne rządy rodu Bakchiadów i ustanowił pierwszą tyranie w Grecji w VII w. przed Chr.; z Bakchiadami był spokrewniony przez swą matkę Labdę; dynastia Kypselidów sprawowała władzę w trzech pokoleniach (Kypselos – Periander – Psametych); DNP 6 (1999), s. 996-997 s.v. Kypseliden, Kypselos nr [2]; Berve, Tyrannis I, s. 15-19; II, s. 522-524.
- 100 Rok 657 przed Chr.
- 101 Kyme, rzymskie Cumae, jedno z najważniejszych miast w Kampanii (południowa Italia). Założone zostało ok. roku 750 przed Chr. przez kolonistów z Eubei oraz mieszkańców Pithekusai, greckiej kolonii na wyspie Ischia, utworzonej ok. 25 lat wcześniej także przez Eubejczyków. Między rokiem 700 a połową V w. przed Chr. miasto przeżywało okres szczególnej prosperity, wzięło też aktywny udział w rywalizacji z Etruskami o hegemonię nad Kampanią. W roku 524 późniejszy tyran Kyme, Arystodemos, zdołał odeprzeć ich atak, a w 504 odegrał główną rolę w pokonaniu Etrusków, w sojuszu z Latynami, w bitwie pod Arycją (Lacjum). W roku 474 połączona flota Kyme i Syrakuz zadała klęskę Etruskom w bitwie na wodach nieopodal Kyme, co przesądziło o upadku hegemonii etruskiej w Italii. Wkrótce jednak (421) miasto uległo naporowi Samnitów i zaczęło stopniowo tracić na znaczeniu. O jego marginalizacji przesądziło opowiedzenie się po stronie Hannibala w drugiej wojnie punickiej. W Kyme (Cumae) lokalizowano siedzibę słynnej Sybilli; PECS, s. 250-252; DNP 6 (1999), s. 966-967 nr [2].
- 102 Arystodemos (Aristodemos) z Kyme (w południowej Italii), z przydomkiem Malakos (chwiejny); jego tyrania przypada na lata 505/504-491/490 przed Chr.; Nothers II, s. 614; RE II 1 (1895), s. 922-923 s.v. Aristodemos nr 8 (B. Nie-se); DNP 1 (1996 / 1997), s. 1108 s.v. Aristodemos nr [2]; Berve, Tyrannis I, s. 160-163; II, s. 611.
- 103 Mieszkańcy Karii, krainy w południowo-zachodniej Azji Mniejszej.
- 104 Listę talassokratów (panujących na morzu) sporządził Kastor z Rodos (FGrHist 250 T 1), nie ma jednak dowodu na to, że Diodor z niej korzystał; Oldfather I, s. 368; Nothers II, s. 614; J.L. Myres, On the „List of Thalassocracies” in Eusebius, The Journal of Hellenic Studies 26, 1906, s. 84-130; R. Helm, Die Liste der Thalassokratien in der Chronik des Eusebius, Hermes 61, 1926, s. 241-262.
- 105 Inna propozycja: Megaryjczycy, zob. A.R. Burn, Greek Sea-Power, 775-540 B.C., and the „Carian” Entry in the Eusebian Thalassocracy-List, The Journal of Hellenic Studies 47, 1927, s. 165-177 zwł. 167; Oldfather I, s. 368-369.
- 106 Hellespontu, czyli do Europy, w roku 480 przed Chr.
- 107 W tekście ormiańskim wymieniony jest Aleksander, a nie Kserkses; Oldfather I, s. 369.
- 108 Likurg, Lykurgos, legendarny twórca „dobrego” (eunomia) ustroju politycznego i społecznego Sparty; uważany był, obok Charondasa, Zaleukosa i Solona,

- za najwybitniejszego prawodawcę; DNP 7 (1999), s. 579 -580 s.v. Lykurgos nr [4]; Nothers II, s. 614.
- 109 Cztery pierwsze wiersze wyroczni pochodzą od Herodota I 64, zakończenie to późniejsze uzupełnienie; Nothers II, s. 614.
- 110 Retra (rhetra, rhetraj, dosłownie umowa, wyrocznia), termin określający ustawy Likurga, zainspirowane jakoby wyrocznią delficką; Plutarch (*Żywot Likurga* 5.10 - 6.8; 13.1-11) wymienia cztery retry: (1) zakaz stosowania praw pisanych, (2) zakaz używania przy budowie domu innych narzędzi niż piły i siekiery, (3) zakaz prowadzenia walk z tymi samymi wrogami, (4) Wielka Retra, przekazująca ogólne wskazania dla założyciela polis, wśród nich podstawy ustroju spartańskiego; Oldfather I, s. 375; DNP 10 (2000), s. 988-989 s.v. Rhetra.
- 111 Diodor XV 1.3: „ponad pięćset lat”; 50.2: „dzierżyli hegemonię w Grecji od prawie pięciuset lat”; 65.1: „Lacedemończycy, których ziemia od pięciuset lat była niezdobyta”, tj. od ustanowienia praw Likurga (ok. 870) do klęski pod Leuktrami (371 przed Chr.); Plutarch, *Żywot Agesilaosa* 31.3, mówi nawet o sześciuset latach; zob. Stylianou, s. 141-142.
- 112 Temenos, jeden z Heraklidów, prawnuk Heraklesa, wnuk Hyllosa; przy podziale ziemi drogą losowania otrzymał Argos; założyciel argiwijskiej dynastii królów – Temenidów; Nothers II, s. 615; RE VA (1934), s. 438-442 s.v. Temenos B 3; DNP 5 (1998), s. 369 s.v. Herakleidai.
- 113 Wydaje się, że w osobie Sardanapala należy widzieć ostatniego wybitnego króla Asyrii – Aszurbanipala, chociaż nie ma wątpliwości, że na jego wizerunek (Sardanapala) złożyły się cechy wielu innych, poprzedzających go władców asyryjskich. Krótki okres panowania trzech ostatnich (po Aszurbanipalu) monarchów, ich niewielkie dokonania, wykluczają możliwość brania pod uwagę któregośkolwiek z nich jako prawzoru Sardanapala. Aszurbanipal panował w latach 669 – ok. 627 przed Chr. Był młodszym synem Aszarhaddona, ale to jego ojciec przeznaczył na tron asyryjski. Starszego syna, Szamaszsumukina, uczynił królem Babilonii (która, jako państwo wasalne, stanowiła część Imperium Asyryjskiego). Mimo działania silnych tendencji decentralistycznych, licznych buntów (łącznie z rewoltą Szamaszsumukina w Babilonii), Aszurbanipalowi udało się utrzymać jedność Asyrii (utracił tylko Egipt w 655 r.). Wizerunek zniewieściałego Sardanapala może być refleksem „naukowych” zainteresowań Aszurbanipala. Był człowiekiem głęboko wykształconym, posiadał sztukę pisania i czytania, a nawet znajomość martwych języków. W Niniwie, w swoim pałacu, stworzył imponującą bibliotekę, z zamierzenia gromadzącą cały dorobek Bliskiego Wschodu. W przeciwieństwie też do swoich poprzedników nie brał osobiście udziału w wielu kampaniach wojennych, co mogło mu przysporzyć opinię „króla mięczaka”; RE I A.1 (1920), s. 2436-2475 s.v. Sardanapal (F. Weissbach); idem, *Aššurbânapi, Reallexikon der Assyriologie* 1 (1932), s. 203-207; DNP 2 (1997), s. 114-115 s.v. Assurbanipal; 11 (2001), s. 54 s.v. Sardanapal; zob. Diodor II 23.

- 114 Lista królów Macedonii zob. Herodot VIII 137-139; Justynus VII 1-6; Nothers II, s. 615; zob. N.G.L. Hammond, *Starożytna Macedonia*, Warszawa 1999, s. 34-36.
- 115 Karanos jako protoplasta władców macedońskich wprowadzony został na listę dopiero w IV w. przed Chr.; wykaz zawarty u Herodota zaczyna się od Perdikkasa; Nothers II, s. 615.
- 116 Orestis, Orestyda, kraina i królestwo w Macedonii Górnej, nad rzeką Haliakmon, zamieszkane przez plemię Orestów, graniczące z Tymfają na południu, Elimeją na południowym wschodzie, Eordają na północnym wschodzie oraz Linkos na północy; zob. Hammond, *Starożytna Macedonia*, s. 63 (mapa).
- 117 Bottiaia, kraina w środkowej części Macedonii Dolnej na nizinie Ematia; na południu graniczyła z Pierią i Elimeją, na zachodzie dochodziła do Eordai, na północy do Almopii, a na wschodzie do Amfaksitis; KIPauly 1, s. 936-937; Hammond, *Starożytna Macedonia*, s. 28-30.
- 118 Oldfather I, s. 381; *Aluzja do Ajgaj (Aegae) – „miasta kóz” – pierwszej stolicy Macedonii.
- 119 Teopomp z Chios, ok. 378-320 przed Chr., obok Efora główny przedstawiciel tzw. historiografii retorycznej; autor m.in. *Historii greckiej* (Helleniká) i *Historii Filipa* (Philipiká). W pierwszej kontynuował, podobnie jak wcześniej Ksenofont, *Wojnę peloponeską* Tukidydesa. Było to dzieło w dwunastu księgach, obejmujące okres od 411 do 394 r. przed Chr., tj. do bitwy morskiej w pobliżu Knidos, oznaczającej kres hegemonii spartańskiej w świecie greckim. Przyjmuje się, że został zainspirowany Ksenofontową *Helleniká*, która ukazała się ok. roku 350, ale w przeciwieństwie do Ksenofonta dał bardzo szczegółowy obraz wydarzeń. Z *Historii greckiej* zachowało się ledwie dziewiętnaście niewiele znaczących fragmentów (FGrHist 115, F 5-23). O wiele więcej natomiast przetrwało z *Historii Filipa* (FGrHist 115, F 24-396), ukończonej krótko po roku 324 przed Chr. Był to rodzaj historii uniwersalnej, z Filipem II Macedońskim jako postacią centralną, w 58 księgach; w sensie metody i rozumienia historii uznać można Teopompa za kontynuatora Herodota; trzy księgi *Historii Filipa* poświęcone zostały Sycylii, spotkały się więc ze szczególną uwagą Diodora (XVI 71.3); RE V A (1934), s. 2176-2223 s.v. Theopompos nr 9 (R. Laqueur); Meister, s. 90-93; DNP 12/1 (2002), s. 395-397; R. Turasiewicz, *Teopomp*, LGS II, s. 51-56.
- 120 Eleaci (Elejczycy), mieszkańcy Elidy (Elis) na Peloponezie, gdzie znajdowała się Olimpia, miejsce słynnych igrzysk (olimpijskich), ze świątynią Zeusa Olimpijskiego.
- 121 W roku 479 przed Chr. Eleaci (Elejczycy) wysłali kontyngent wojska przeciwko Persom, jednak dołączył on do sprzymierzonych już po bitwie pod Platejami, zob. Herodot IX 77.3; niemniej wymienieni zostali na darach wotywnych, ufundowanych przez zwycięzców z łupów perskich: na Trójnogu w Delfach oraz na posągu Zeusa w Olimpii, zob. Pauzaniusz V 23.1-2; Nothers II, s. 615;

- RE V (1905), s. 2392 s.v. Elis (E. Swoboda); DNP 3 (1997 / 1999), s. 994 s.v. Elis.
- 122 Grimal, s. 253-254 s.v. Numitor, 310-311 s.v. Rea Silvia; *Rea Sylwia – w mitologii łatyńskiej matka legendarnych założycieli Rzymu, Romulusa i Remusa. Córka Numitora, króla miasta Alba Longa, przez stryjca Amuliusza zmuszona do zostania dziewczcą kapłanką Westy, strażniczką świętego ognia.
- 123 Numitor (u Diodora Nemeter, Νεμέτωρ), starszy syn króla Alba Longi, Proki (Proca), szesnasty władca dynastii Eneadów; ojciec Rei Sylwii; zob. Liwiusz I 3; DNP 8 (2000), s. 1061; Grimal, s. 253-254.
- 124 Tj. mieszkańców Alba Longa.
- 125 Kanoniczna wersja (Liwiusz I 3.10-15; Dionizjusz z Halikarnasu I 76-78) opowieści o Numitorze, Amuliuszu, Rei Sylwii oraz bliźniakach Romulusie i Remusie sięga Fabiusza Piktora (III w. przed Chr.): Amuliusz przepędza prawowitego króla Alba Longa, swego brata Numitora, a jego córkę (Rea Sylwia/Ilia) czyni westalką; jej synowie, Romulus i Remus zabijają Amuliusza i przywracają tron Numitorowi, ich dziadkowi; Nothers II, s. 615.
- 126 Tradycyjna rzymska opowieść o legendarnych królach Rzymu powstała niewątpliwie późno, tzn. najwcześniej w III w. przed Chr.; Nothers II, s. 615.
- 127 Oldfather I, s. 387; *Diodor najprawdopodobniej relacjonuje wydarzenie w ślad za Dionizjuszem z Halikarnasu (I 86): bracia śledzili lot ptaków wróżebnych, a ten, kto pierwszy zauważył ptaki niosące omen, miał zostać królem Rzymu. Romulus posłał bratu fałszywą wiadomość, jakoby spostrzegł sępy i ich wróżbę. Zanim posłańcy dotarli do Remusa, ten zauważył sześć ptaków po prawej stronie nieba. Zapytał więc brata, jakiego to gatunku ptaki rzekomo widział. Gdy Romulus wahał się, co odpowiedzieć, ukazało mu się dwanaście sępów. Spytał Remusa, jak może go o to pytać, skoro on sam widzi te właśnie ptaki.
- 128 Celer w roli zabójcy Remusa został wymyślony po to, by oczyścić z winy Romulusa; zgodnie bowiem z najbardziej rozpowszechnioną wersją to właśnie on zabił swego brata; zob. Liwiusz I 7: „Powszechniejsze jest jednak podanie, że Remus wyśmiewając brata przeskoczył nowy mur; wtedy to rozgniewany Romulus zabił go, rzucając przy tym groźbę: «To samo spotka każdego po kolei, kto mury moje przekroczy». W ten sposób Romulus sam objął panowanie” (przekł. Andrzej Kościółek); Nothers II, s. 615.
- 129 Polychares, rzekomy zwycięzca w czwartej olimpiadzie (764 przed Chr), zob. FGrHist 106 F 8 (Myron z Priene); Pauzaniusz IV 4.4-7 ze szczegółowym opisem tej historii, którą Pauzaniusz łączy z pierwszą wojną meseńską; por. B. Niese, Die ältere Geschichte Messeniens, Hermes 26, 1891, s. 6; Nothers II, s. 616.
- 130 Pomiędzy Mesenią a Spartą na Peloponezie; Oldfather I, s. 389.
- 131 Oldfather I, s. 391; *Według relacji Pauzaniusza (IV 9.1-3) miało to miejsce, gdy Meseńczycy wycofali się przed Spartanami do Itome
- 132 Ród Ajpytydów (Aipitidai), który swą genealogię wywodził od arkadyjskiego herosa Ajpytesa (Αἰπυτός); jakoby pochodzący z tego rodu Arystomenes

- (Aristomenes) stał się meseńskim bohaterem walk niepodległościowych; miał, przy wsparciu Arkadyjczyków i Argiwów, kierować długoletnim powstaniem przeciwko Sparcie; lata jego życia są jednak trudne do określenia; Pauzaniusz (IV 14.6 – 24.3) informację o nim odnosi do drugiej wojny meseńskiej (druga połowa wieku VII przed Chr.), co wśród wielu badaczy znajduje uznanie; zob. Diodor XVI 3; KIPauly 1, s. 571 s.v. Aristomenos 1; DPN 1 (1996/1999), s. 344 s.v. Aipytos nr [1], 1115 s.v. Aristomenes nr [1]. P. Lévêque, *Świat grecki*, Warszawa 1973, s. 167; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 115; B. Niese, *Die ältere Geschichte Messeniens*, *Hermes* 26, 1891, s. 1-32.
- 133 Historię tę opowiada Pauzaniusz IV 9.6-7: na ofiarę własną córkę wskazał Arystodemos z rodu Ajpytydów; RE II 1 (1895), s. 921-922 s.v. Aristodemos nr 7 (E. Schwartz).
- 134 Być może chodzi o opisanego w następnym rozdziale Archiasza z Koryntu; Oldfather I, s. 393.
- 135 Archiasz z Koryntu, syn Euagetesa, Heraklida z rodu Bakchiadów, dziesiąty potomek Temenosa; po tym, jak obwiniony został o śmierć ukochanego przez niego młodzieńca Akteona, musiał opuścić Korynt; założyciel Syrakuz; RE II 1 (1895), s. 461 s.v. Archias nr 2 (B. Niese); DNP 1 (1996/1999), s. 988 s.v. Archias nr [1].
- 136 Grimal, s. 21 s.v. Aktajon; *Akteon – mityczny myśliwy, zginął rozszarpany przez własne psy.
- 137 Wymienia go tylko Diodor.
- 138 RE VII 1 (1910), s. 1219-1220 (Boerner); Oldfather I, s. 395; Nothers II, s. 616; *geomoroi – dosłownie „właściciele ziemi”, byli warstwą arystokratyczną w Syrakuzach i na Samos.
- 139 Eufajes (Euphaes), król Mesenii, panował trzynaście lat, w okresie pierwszej wojny meseńskiej (700/690 – 680/670); śmiertelnie ranny w walce ze Spartanami pod wodzą króla Teopompa (Theopompos, z rodu Eupatrydów), zmarł w Itome; według legendy na jego następcę wybrany został Arystodemos z rodu Ajpytydów; zob. Pauzaniusz IV 10.5; Oldfather I, s. 397; RE II 1 (1895), s. 921-922 s.v. Aristodemos nr 7 (E. Schwartz); DNP 8 (2000), s. 56 s.v. Messenische Kriege (datowanie pierwszej wojny meseńskiej); 12/1 (2002), s. 394-395 s.v. Theopompos.
- 140 Epizod z pierwszej wojny meseńskiej, wzorowany na sporze o zbroję po zabitym Achillesie; Nothers II, s. 616.
- 141 Numa Pompiliusz, drugi legendarny król Rzymu (715-675 przed Chr.), twórca rzymskiego prawa sakralnego i kultu państwowego (sacra publica); Liwiusz I 18-21; KIPauly 4, s. 185-186; DNP 8 (2000), s. 1045-1046 s.v. Numa Pompilius.
- 142 Związki Numy Pompiliusza z Pitagorasem to legenda, stworzona prawdopodobnie przez zachodnich historyków greckich w IV w. przed Chr.; KIPauly 4, s. 186; DNP 8 (2000), s. 1046; Nothers II, s. 616; P. Panitschek, Numa Pom-

- piliusz als Schüler des Pythagoras, Grazer Beiträge. Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft 17, 1990, s. 49-65.
- 143 Dejokes, według Herodota (I 96-101) twórca państwa Medów, panował 53 lata: 708-656 lub 699-647 przed Chr.; Nothers II, s. 616; DNP 3 (1997 / 1999), s. 375 s.v. Deiokes.
- 144 Oldfather I, s. 408; *Zapewne chodzi o garb.
- 145 Tafos, Taphos, Taphius, dzis. Meganisi, główna wyspa niewielkiego archipelagu między Leukas a wybrzeżem Akarnanii, określanego mianem Tafijskiego (Taphiae insulae); mieszkańcy tych wysp uchodzili za doświadczonych żeglarzy, ale jednocześnie cieszyli się zasłużoną opinią piratów; herosem eponimem Tafos i pozostałych wysp był Tafios, syn Posejdona i Hippotoe, wnuczki Perseusza; DNP 12/1 (2002), s. 17 s.v. Taphiae, 18 s.v. Taph(i)os; Grimal, s. 146 s.v. Hippotoe, 332 s.v. Tafios.
- 146 Zob. ks. VI 1.10.
- 147 Echinady, Echinades, Echiny, grupa wysp na Morzu Jońskim, u południowo-zachodniego wybrzeża Akarnanii; DNP 3 (1997 / 1999), s. 869-870 s.v. Echinades.
- 148 Chodzi o pasmo górskie na przylądku Lakinion w pobliżu Krotonu w południowej Italii; jego nazwa wzięła się od Lakiniosa, mitycznego króla Japygów, który panował także nad Brucjami (Brutti); na przylądku znajdowała się szeroko znana świątynia Hery Lakińskiej; DNP 6 (1999), s. 1070-1071 s.v. Lakinios; Grimal, s. 200 s.v. Lakinios.
- 149 Krimise, Krimisos, rzeka w zachodniej części Sycylii; jej eponimem był bóg rzeczny Krimisos; DNP 6 (1999), s. 848 s.v. Krimisos; Grimal, s. 192 s.v. Krimisos.
- 150 Aisaros, dzis. Esaro, rzeka w pobliżu Krotonu, uchodząca do Morza Jońskiego.
- 151 Chodzi o miasto Kroton/Krotona w południowo-wschodniej Italii, w Brucji (Bruttium), dzis. Crotone. Założone zostało w roku 710 przed Chr. przez osadników z Achai, prowadzonych przez Myskellosa z Rhypes, krótko po powstaniu Sybaris. Miasto szybko podporządkowało sobie żyzne tereny od południowej strony i już w roku 675 zainicjowało utworzenie nowej kolonii achajskiej, Kaulonii. W połowie VII w. Krotończycy zaatakowali Lokry Epizefurejskie, ponieśli jednak dotkliwą klęskę nad rzeką Sagra. Miasto podupadło, ale nowy okres prosperity zaczęło przeżywać po przybyciu, w 530 r., Pitagorasa z Samos, który nadał Krotonowi nowe prawa. Miasto stało się sławne dzięki swym uczonym, filozofom i zawodnikom sportowym (Milon z Krotonu). W roku 510 Krotończycy pokonali definitywnie miasto Sybaris i dzięki temu Kroton stał się najpotężniejszym miastem południowej Italii. Na znaczeniu Kroton stracił w wieku IV, w następstwie ataków Lukanów i Brucjów, ucierpiał też mocno w czasie inwazji Pyrrusa. W okresie drugiej wojny punickiej Hannibal uczynił Kroton swoją bazą w trakcie ewakuacji Italii, czym po prostu dobił miasto. W roku 194 przed Chr. Rzymianie założyli

- tu swoją kolonię, co przypieczętowało los greckiego miasta: Kroton stracił całkowicie na znaczeniu. W pobliżu Krotonu znajdowała się słynna w starożytności świątynia Hery Lakinia; RE XI.2 (1922), s. 2020-2026; KIPauly 3, s. 364-365; PECS, s. 470-471; ASM, s. 114-117; DNP 6 (1999), s. 870-871.
- 152 Myskellos, Myskelos, syn Alemona z Rypes w Achai na Peloponezie; mityczny założyciel Krotonu; DNP 8 (2000) s.v. Myskelos; Grimal, s. 243.
- 153 Sybaris, greckie miasto w Lukanii nad rzeką o tej samej nazwie, założone w roku 720 przez kolonistów z Achai i Trojzeny. Słynęło z bogactwa i luksusu, co stało się przysłowiowe („sybaryta”); Sybaris zdołała rozciągnąć swą hegemonię na znaczne obszary południowej części Półwyspu Apenińskiego, w okresie największego powodzenia w zależności od niej pozostawało 25 miast. Koloniści z Sybaris założyli m.in. Metapont, Laos i Posejdonię. W roku 510 Sybaris zniszczona została przez Krotoniatów. Opisana przez Diodora w ks. XI 90. 3-4 próba odbudowania miasta w roku 453 przed Chr. nie powiodła się. Dopiero 10 lat później, dzięki zaangażowaniu Aten, Sybaris – tym razem jednak jako Turie (Turioj) – została założona od nowa; Nothers II, s. 624; PECS, s. 869-870; KIPauly 5 (1979), s. 439-440; DNP 11 (2001), s. 1124-1125 s.v. Sybaris [4]; 12/1 (2002), s. 515-516 s.v. Thurioi.
- 154 Klejstenes, syn Aristonymosa, ostatni tyran Sykionu z rodu Ortagorydów, ok. 600-570 przed Chr.; jego córka Agariste, którą poślubił Megaklesowi z Aten z rodu Alkmeonidów, była matką Klejstenesa, ateńskiego reformatora z końca VI w. przed Chr; DNP 6 (1999), s. 569 s.v. Kleisthenes nr [1]; Berve, Tyrannis I, s. 27-33, II, s. 532-533.
- 155 Starania o rękę córki Klejstenesa, Agariste, datowane są na rok 579 lub 575 przed Chr., Nothers II, s. 616.
- 156 Tj. mieszkańcy Miletu.
- 157 Epeunakci (epeunaktai) to spartańscy heloci, którzy podczas pierwszej wojny mezeńskiej otrzymali wolność i obywatelstwo spartańskie; w zamian mieli stać się partnerami owdowiałych Spartanek, których mężowie polegli na polu walki; Diodor błędnie identyfikuje ich z parteniami, bo ci ostatni to dzieci z tych związków; DNP 3 (1997 / 1999), s. 1071 s.v. Epeunakten; Oldfather I, s. 413; Nothers II, s. 616.
- 158 Parteniowie (partheniai) to potomkowie kobiet spartańskich i helotów, których pozbyto się ze Sparty, wysyłając ich do południowej Italii, gdzie założyli Tarent; KIPauly 4, s. 529 s.v. Partheniai; DNP 9 (2000), s. 362 s.v. Partheniai.
- 159 *Satyrion – później Leporano, miasto leżące w niedaleko od Tarentu, pierwotne miejsce osadnictwa na tym terenie; por. Irad Malkin, *Myth and Territory in the Spartan Mediterranean*, Cambridge 2003.
- 160 Taras, Tarentum, dzis. Taranto w południowo-wschodniej Italii, nad Zatoką Tarencką. Miasto założone zostało u schyłku VIII w. przed Chr. (według Euzebiusza w 706, zob. Hieron. Chron., s. 91) przez kolonistów spartańskich (jako jedyna kolonia Sparty), tzw. parteniów, tj. potomków kobiet spartańskich

- i helotów. Nazwa „Taras” pochodzi od mitycznego Tarasa, herosa, który był synem Posejdona. Uchodził on za mitycznego założyciela Tarentu; w momencie przybycia osadników spartańskich miało już jakoby istnieć w tym miejscu małe osiedle, które zostało przez nich powiększone. Tarent stał się szybko, zwłaszcza po upadku Sybaris, najznacniejszym miastem w południowej Italii. W późniejszym okresie wslawił się konfliktem z Rzymem, do którego rozstrzygnięcia wezwał na pomoc Pyrrusa, króla Epiru (III w.); od roku 272 przed Chr. w rękach Rzymian; PECS, s. 878-879, s.v. Taras; ASM, s. 147-149; KIPauly 5, s. 518-52; DNP 12/1 (2002), s. 20-22.
- 161 Japygowie (Iapyges), Japygia, lud i kraina na południowo-wschodnim krańcu Półwyspu Italskiego (Apulia); przyjmuje się, że przynajmniej w części Japygowie byli pochodzenia iliryskiego; KIPauly 2, s. 1320-1321; DNP 5 (1998), s. 862-864.
- 162 Hippomenes z rodu Kodrydów, jeden z siedmiu archontów ateńskich wybieranych na dziesięć lat (723/722 – 714/713); o nim Mikołaj z Damaszku, FGrH 90 F 49; DNP 5 (1998), s. 605 s.v. Hippomenes nr [2].
- 163 Gela, miasto na południowo-zachodnim wybrzeżu Sycylii, przy ujściu rzeki Gelas, od której wzięło nazwę; Gela założona została w roku 690 przed Chr. przez osadników z Rodos (Lindos) i Krety, których przyprowadzili Antyfeimos z Rodos i Entymos z Krety; Herodot VII 153 wymienia jako założyciela Gelona z Telos, przodka późniejszego tyrana o tym samym imieniu; PECS, s. 346-347; ASM, s. 169-1; DNP 4 (1998), s. 870-872.
- 164 Mieszkańcy Chalkis na Eubei.
- 165 Oldfather I, s. 416; *O składaniu w ofierze co dziesiątego mieszkańca Chalkis z powodu nieurodaju wspomina Strabon (VI 1.6).
- 166 Grimal, s. 50; *Auson – mityczny syn Odyseusza i Kirke lub nimfy Kalypso.
- 167 Oldfather I, s. 416; *Gra słów: „winne grono” w grece jest rodzaju żeńskiego, a drzewo figowe męskiego – inne odniesienie do miejsca, gdzie pierwiastek żeński łączy się z męskim.
- 168 Region w południowej Italii; Oldfather I, s. 417.
- 169 Chodzi o Lokry Epizefiryjskie w południowej Italii.
- 170 Ojciec Ortagorasa, który w połowie VII w. ustanowił w Sykionie tyranie; zawód kucharza jest fikcją, Andreas był arystokratą; Nothers II, s. 617; Berve, Tyrannis I, s. 27.
- 171 Tullus Hostiliusz, trzeci legendarny król Rzymu (672-641 przed Chr.), następca Numy Pompiliusza; zdobył Alba Longę (ale historyczność tego bywa podważana), jej mieszkańców osiedlił na Wzgórzu Celius (Mons Caelius), który przyłączył do terytorium miasta Rzymu; walczył poza tym z Fidenami, Wejami i Sabinami; był twórcą, a co najmniej współtwórcą, kolegium fecjalów i rytuału fecjalnego, towarzyszącego zawieraniu pokoju i wypowiedaniu wojny; jedna z wersji na temat jego śmierci głosi, że zginął, wraz z rodziną, we własnym domu, w który uderzył piorun; Liwiusz I 22-31; Dionizjusz z Halikarnasu III

- 1-35; Nothers II, s. 617. KIPauly 2, s. 1237 s.v. Hostilius nr 5; DNP 5 (1008), s. 745-746 s.v. Hostilius nr [4]; A. Alföldi, *Das frühe Rom und die Latiner*, Darmstadt 1977, s. 224-225 (odnośnie do historyczności zdobycia Alba Longi przez Rzym).
- 172 Mieszkańcy Alba Longa.
- 173 *Bellum iustum*.
- 174 Obrzęd ten nosił nazwę *clarigatio* (wypowiedzenie wojny) i był częścią rytuału fekalnego; okrwawioną włócznię w ziemię wroga wbijał jeden z kapłanów (*pater patratus*), członek kolegium fecjałów (*fetiales*); DNP 4 (1998), s. 496-497 s.v. *Fetiales*; zob. M.S. Popławski, *Bellum Romanum. Sakralność wojny i prawa rzymskiego*, wyd. II, Lublin 2011, s. 21-26; M. Beard, J. North, S. Price, *Religie Rzymu. Historia*, Oświęcim 2017, s. 29; Nothers II, s. 617.
- 175 SPA, s. 466-467; K. Bartol, *Elegia okresu archaicznego*, LGS I, s. 329-333; *Tyrtajos – grecki poeta liryczny z VII w. przed Chr., być może pochodzący z Aten, miał wspierać Spartan podczas drugiej wojny mezeńskiej swoimi bojowymi elegiami. Pieśni bojowe i polityczne stanowią większość wśród zaledwie 150 wersów zachowanych z jego utworów.
- 176 Terpander, Terpanndros z Antissy (a nie Metymny) na Lesbos; muzyk i poeta liryczny, pierwsza uchwytana postać w dziejach muzyki greckiej, najwybitniejszy przedstawiciel lesbijskiej szkoły kitarodów, tj. śpiewających przy wtórze kitary; działał głównie w Sparcie, gdzie założył szkołę pieśni chóralnej, jej pierwszy prawodawca; w roku 675 odniósł zwycięstwo w ustanowionym właśnie agonie muzycznym, rozgrywanym podczas Karnejów, święta ku czci Apollona Karnejosa (czczonego w Lakonii); jemu przypisuje się wprowadzenie do muzyki greckiej liry siedmiostrunowej, pochodzącej z Lidii, w miejsce dotychczas stosowanej czterostrunowej; komponował hymny (*nomoi*) i pieśni biesiadne (*skolia*); SPA, s. 449; J. Danielewicz, *Archaiczna liryka chóralna*, LGS I, s. 381.
- 177 Metymna, miasto na północnym wybrzeżu Lesbos, w pobliżu dzisiejszego Molivos, po Mitylenie, z którą ciągle rywalizowała, najważniejsze miasto na wyspie; KIPauly 3, s. 1273-1274.
- 178 (Arystoteles) Battos (I), syn Polymnestosa, z wyspy Tery (Thera, dzis. Santorin, Santorini); ok. roku 630 przed Chr. przyprowadził do Libii grupę osadników, z którymi założył Cyrenę (Kyrene, Cyrene); został jej pierwszym królem, panował ok. 40 lat; ustanowiona przez niego dynastia Battiadów pozostała przy władzy do roku 440 przed Chr; Nothers II, s. 617; DNP 2 (1997 / 1999), s. 496-497 s.v. *Battiaden*; Battos nr [1].
- 179 Cyrena, Kyrene, łac. Cyrene (dzis. Shahat) w Libii, 175 km na północny wschód od Benghazi, ok. 19 km od wybrzeża morskiego (z portem Apollonia); miasto założone zostało w drugiej połowie VII w. przed Chr. Cyrena była najważniejszym greckim miastem w Afryce Północnej, o nieprzerwanej historii przez ok. 1200 lat (do podboju arabskiego). W okresie hellenistycznym za

- założycielkę miasta uważano nimfę Kyrene (Cyrene). Po śmierci Aleksandra Wielkiego Cyrena stała się częścią egipskiego państwa Ptolemeuszów. W roku 74 przed Chr. przeszła pod panowanie rzymskie; Herodot IV 150-159; Nothers II, s. 617; PECS, s. 253-256; DNP 6 (1999), s. 1002-1007.
- 180 Arkesilaos I (ok. 600/590 – 580/575 przed Chr.), następca Battosa; Nothers II, s. 617.
- 181 Demonaks, Demonax, Damonax, połowa VI w. przed Chr., w okresie panowania Battosa III; Herodot IV 161; Nothers II, s. 617; DNP 3 (1997 / 1999), s. 460 s.v. Demonax nr [1].
- 182 Lucjusz Tarkwiniusz Stary (Lucius Tarquinius Priscus), piąty król Rzymu; Liwiusz I 35-38.
- 183 Ankus Marcjusz (Ancus Marcius), czwarty legendarny król Rzymu (640-616 przed Chr.); Liwiusz I 32-33.
- 184 Mieszkańcy Lokrów Epizefurejskich w południowej Italii, nad Morzem Jońskim.
- 185 Zob. ks. VI 6.1. (Dioskurowie).
- 186 W połowie VII w. Krotończycy zaatakowali Lokry Epizefurejskie, ponieśli jednak, mimo znaczącej przewagi liczebnej, dotkliwą klęskę w bitwie nad rzeką Sagra; zgodnie z legendą w walce, po stronie Lokryjczyków, udział wzięli boscy bracia bliźniacy, Kastor i Polluks (Dioskurowie); zob. Justynus XX 2-3.
- 187 Solon, syn Eksekestidesa, polityk i poeta, prawodawca i reformator. Pochodził z królewskiego rodu Medontydów, przez matkę był spokrewniony z późniejszym tyranem ateńskim Pizystratem. Najwybitniejszy, obok Likurga, prawodawca grecki; w roku 594/593, wybrany na archonta, przeprowadził w Atenach gruntowne reformy, z których najważniejszą był nowy podział społeczeństwa według cenzusu majątkowego, dotąd zorganizowanego na podstawie kryterium rodowego. Pozostałe, o podłożu politycznym i gospodarczym, przyczyniły się do radykalnego wzmocnienia pozycji ateńskiego zgromadzenia ludowego (eklezja), co spowodowało w późniejszych czasach (IV w.) postrzeganie w osobie Solona twórcy demokracji w Atenach. Niewątpliwie okres jego rządów stanowił wyraźny przełom i pchnął Ateny na drogę dalszych, ważnych przemian. W IV w. przed Chr. wystawiono mu brązowy pomnik w ateńskiej Stoa Pojkile; KIPauly 5, s. 262-266; DNP 11 (2001), s. 705-708; SPA, s. 426-428 (A. Szatyńska-Siemion); P. Oliva, Solon – Legende und Wirklichkeit, Konstanz 1988; L. Trzcionkowski, Wstęp, [w:] Plutarch, Żywoty równoległe, przełożyli K. Korus, L. Trzcionkowski, Warszawa 2005, t. II, s. 31-38; Hammond, Grecja, s. 203-212.
- 188 *Równie dobry sens daje inna lekcja rękopisów: „dzielność, która jest owocem wychowania i wykształcenia”.
- 189 Lista Siedmiu mędrców pojawia się w IV w. przed Chr., po raz pierwszy u Platona (Protagoras 343a), była jednak zmienna i obejmowała kilkanaście osób;

stałymi jej postaciami byli Tales z Miletu, Pittakos z Mityleny, Bias z Priene i Solon z Aten, poza nimi Platon wymienia jeszcze Kleobulosa z Lindos, Mysona z Chen (zob. niżej, rozdz. IX 7) i Chilona ze Sparty, u kolejnych autorów trójka ta zastępowana jest innymi imionami; O. Barkowski, *Sieben Weise*, RE II A (1923), s. 2242-2264; DNP 11 (2001), s. 526 s.v. *Sieben Weise*.

- 190 W roku 514 przed Chr., gdy Atenami władali Pizystratydzi, czyli tyrani Hip-piasz i Hipparch, synowie Pizystrata (561/560-528/527 przed Chr.), dwaj młodzi arystokraci, Harmodios i Arystogejton, dokonali skutecznego zamachu na młodszego z nich, Hipparcha; ujętych skazano na śmierć; mimo że mord podyktowany był pobudkami osobistymi, zamachowcy urosli w oczach Ateń-czyków do roli bohaterów – tyranobójców. Po upadku tyranii w roku 510 na agorze ateńskiej wystawiono im pomnik tyranobójców dłuta Antenora, jed-nego z najwybitniejszych rzeźbiarzy greckich drugiej połowy VI w.; w roku 480 znalazł się wśród łupów Kserksesa, wywiezionych do Persji (do Suzy), zwrócony Ateńczykom przez Aleksandra Wielkiego po zdobyciu Suzy; dzieło Antenora odtworzone zostało w roku 477 przez jego uczniów, Kritiosa i Ne-sitosa, a znamy je z rzymskiej kopii znajdującej się w Narodowym Muzeum Archeologicznym (Museo Archeologico Nazionale) w Neapolu; Harmodiosa i Arystogejtona czczono w świecie greckim jako symbol wolności i demokra-cji; Nothers II, s. 618; DNP 1 (1996 / 1999), s. 728 s.v. *Antenor* nr [2], 1109-1110 s.v. *Aristogeiton*, 5 (1998), s. 567-568 s.v. *Hipparchos*; 9 (2000), s. 482 s.v. *Peisistratidai*; B. Bravo, E. Wipszycka, *Historia starożytnych Greków, I: Do wojen perskich*, Warszawa 1988, s. 249.
- 191 Krezus (Kroisos, Croesus) z dynastii Mermnadów, syn Alyattes, ostatni król Lidii (ok. 560–547 przed Chr.); słynął z bogactwa; za jego panowania wschodnia granica państwa (z Medią) dochodziła do górnego biegu rzeki Halys; w roku 547 wdał się w wojnę z pogromcą Medii, Cyrusem Wielkim, królem Persji; pokonany w dwóch bitwach, dostał się w ręce zwycięzcy; czy Cyrus go zabił, czy też ułaskawił, pozostaje kwestią otwartą; najważniejszym źródłem do dziejów Krezusa jest przekaz Herodota I 6-94; Nothers II, s. 618; DNP 6 (1999), s. 858-860 s.v. *Kroisos*
- 192 Zob. Herodot 30-33.
- 193 Cyrus (Kyros) II (Starszy lub Wielki), król Persów, panował w latach 559-529 przed Chr.; Nothers II, s. 620; DNP 6 (1999), s. 1014-1017 s.v. *Kyros* nr [2]; A.T. Olmstead, *Dzieje Imperium Perskiego*, Warszawa 1974, s. 53-72.
- 194 Chodzi o złoty trójnóg, wyłowiony przez rybaków z morza w pobliżu wyspy Kos, „który porzuciła tam, jak się twierdzi, powracająca spod Troi (...) He-lena” (Plutarch, *Żywot Solona* 4.1; przekł. Lech Trzcionkowski); ponieważ rybacy przed wyruszeniem w morze sprzedali „na pniu” cały połów jednemu z mieszkańców Miletu, powstał spór, czy umowa obejmowała tylko ryby, czy też wszystko, co znajdzie się w sieciach; zapytana o radę Pytia delficka poleciła oddać trójnóg (lub – zgodnie z różnymi wersjami – inny przedmiot)

najmądrzejszemu człowiekowi; aby rozstrzygnąć, w czyje ręce ma się dostać cenne znalezisko, tyran Koryntu Periander zorganizował spotkanie Siedmiu mędrców, bo to któryś z nich był potencjalnym beneficjentem); jest ono przedmiotem rozprawy Uczta siedmiu mędrców Plutarcha z Cheronei; zob. Waleriusz Maksymus 4.obc.7; Plutarch, Żywot Solona 4.1 – 5.1; Diogenes Laertios 1.27-33.

- 195 Wersja niemal identyczna: Waleriusz Maksymus 4.1.obc.7.
- 196 Pizystrat, tyran w Atenach w latach 561/560 – 528/527, syn Hippokratesa, przez matkę spokrewniony był z Solonem; tak, jak to było w przypadku wielu innych polis, rządzonych przez tyranów, Ateny pod jego władzą przeżyły okres wielkiego rozwoju gospodarczego i kulturalnego, co przygotowało grunt pod narodziny demokracji; Nothers II, s. 621; DNP 9 (2000), s. 483-484 s.v. Peisistratos nr [4]; Berve, Tyrannis I, s. 47-63, II, s. 543-554; Bravo, Wipszycka, Historia starożytnych Greków, s. 249-252.
- 197 Anacharsis, syn Gnurosa, z książęcego rodu scytyjskiego; jego brat Saulinos / Saulios był, według Herodota I 76, królem Scytów; żył w VI w. przed Chr., przyjaźnił się jakoby z Solonem; zaliczony został, w miejsce Mysona z Chen, do Siedmiu mędrców (Diogenes Laertios 1.40); Nothers II, s. 619; DNP 1 (1996 / 1999), s. 639.
- 198 Malis, kraina w północnej Grecji, nad Zatoką Malijską, między Ojtają od południa a Achają Ftiocką od północy; DNP 7 (1999), s. 777-778 s.v. Malieis.
- 199 Ojta, Ojte, w paśmie górskim o tej samej nazwie, na wschód od południowej części gór Pindos; między górami Ojta a wybrzeżem morskim znajdował się Wąwóz Termopilski; według legendy na szczycie góry Ojta (1800 m n.p.m) umrzeć miał Herakles, stąd nazywano ją także Pyra (stos pogrzebowy); Diodor IV 38.2-5; DNP 8 (2000), s. 1150-1151 s.v. Ojte.
- 200 Chenai (αι Χήναι, także Χηναί) lub Chen (ή Χήν), mała miejscowość w górach Ojta; RE III 2 (1899), s. 2235 (Bürchner).
- 201 Periander, syn Kypselosa, tyran Koryntu w latach 627-585 przed Chr.; w tradycji zachował się jego dwojaki obraz: z jednej strony okrutny, pozbawiony skrupułów tyran, z drugiej natomiast mecenas sztuki, rozważny władca, zaliczony nawet do grona Siedmiu mędrców; był niewątpliwie osobą bardzo utalentowaną, znakomitym politykiem; za jego rządów Korynt urósł do roli wielkiego ośrodka handlu rzemiosła, ale też politycznego; DNP 9 (2000), s. 564-565 s.v. Periandros; Berve, Tyrannis I, s. 19-27, II s. 525-531.
- 202 Chilon ze Sparty, syn Damagetosa, w połowie VI w. przed Chr. jeden z czołowych polityków spartańskich, ok. roku 556 był eforem; zapisał się wzmocnieniem instytucji eforatu; ze względu na twórczość elegijną i mądrość życiową zaliczony został do Siedmiu mędrców; Nothers II, s. 619; DNP 2 (1997 / 1999), s. 1121-1122 s.v. Chilon nr [1].
- 203 Przez Rzymian zwane Dyrrachium (Dyrrachion), dzis. Durres (Durazzo) w Albanii. Epidamnios założone zostało w roku 625/626 przed Chr. jako kolonia

- Koryntu i Korkyry na terytorium plemienia Taulantiów; w okresie rzymskim rozpoczynała się tu słynna *via Egnatia*, droga łącząca Adriatyk z Morzem Egejskim; KIPauly 2, s. 187-188 (s.v. *Dyrrhachion*); PECS, s. 311; ASM, s. 228-230.
- 204 Fr. 924N2.
- 205 Artakserkses I, król perski w latach 465-424, syn Kserksesa i Amastris; doszedł do władzy po zabójstwie ojca (zob. Diodor XI 69.2-6); KIPauly 1, s. 615; DNP 2 (1997), s. 47.
- 206 Pittakos z Mityleny, syn Hyrrasa (pochodzenia trackiego), wybitny polityk, doprowadził do upadku tyranii, a następnie jako ajsymneta (rozjemca) władał wyspą Lesbos w latach 589-579 przed Chr.; jeden z Siedmiu mędrców; Nothers II, s. 619; DNP 9 (2000), s. 1054-1056 s.v. Pittakos; Berve, *Tyrannis I*, s. 91-95, II, s. 572-575.
- 207 Mitylena (Mitylene, Mitilene), największe i najważniejsze miasto na wyspie Lesbos; po przegranej Krezusa w starciu z Cyrusem Wielkim, podporządkowała się Persom; w 493 r. przed Chr., podczas pierwszej wyprawy na Grecję, Persowie zmusili Mitylenę do opowiedzenia się po ich stronie; w roku 479 przystąpiła do Związku Morskiego, kierowanego przez Ateny.
- 208 *Por. podobne powiedzenie u Diogenesa Laertiosa 1.75 i w Pracach i dniach Hezjoda I 40: „Połowa jest większa niż całość”.
- 209 Nothers II, s. 619; A. Szastyńska-Siemion, *Melika lesbijska*, LGS I, s. 457-460; *Alkajos z Mityleny na Lesbos – poeta liryczny z VII/VI w. p.n.e., jednocześnie pochodzący z arystokratycznego rodu gorący przeciwnik tyranii.
- 210 Priene (dzis. Turunçlar), miasto w Joniii w Azji Mniejszej na południowym stoku gór Mykale, w pobliżu rzeki Meander, szesnaście kilometrów na północ od Miletu. dzisiaj wieś Güľubahçe; miasto założone zostało, według legendy, przez Ajpytosa, wnuka ostatniego króla ateńskiego Kodrosa; dlatego Priene traktowało Ateny jako swą metropolis; od zarania swych dziejów należało do Związku Jońskiego, główna świątynia Związku, Panjonion, leżała na terytorium Priene. W okresie od 645 do 546 przed Chr. miasto znajdowało się pod kontrolą lidyjską, a następnie perską. Priene wzięło udział w powstaniu jońskim, za karę zostało przez Persów całkowicie zniszczone; po wojnach perskich należało do Związku Morskiego; PECS, s. 737-739; KIPauly 4, s. 1131-1133; DNP 10 (2001), s. 310-314; ASM, s. 599-604.
- 211 Bias z Priene, syn Teutamesa, działał w początkach VI w. przed Chr.; zdobył duże uznanie ze względu na łatwość wypowiedzania się i siłę argumentacji w procesach sądowych; obok Talesa, Pittakosa i Solona należał do stałego kanonu Siedmiu mędrców, zob. wyżej, rozdz. IX 1.2; DNP 2 (1997 / 1999), s. 617 s.v. Bias nr [2].
- 212 Zob. wyżej, rozdz. IX 3.2.
- 213 Milon z Krotonu, syn Diotimosa, najsłynniejszy atleta starożytności i zarazem (wraz z żoną) pitagorejczyk. Jego kariera atlety trwała ok. 30 lat, swoje pierw-

- sze zwycięstwa w igrzyskach olimpijskich i pytyjskich osiągnął już w wieku chłopcym, potem triumfował wielokrotnie w tych, jak i w igrzyskach istmij-skich i nemejskich. O jego niebywalej sile i sprawności fizycznej opowiadano legendy, porównywano go w tym względzie do Heraklesa i Achillesa. Jego córka poślubiła Demokedesa z Krotonu, słynnego nadwornego lekarza króla perskiego Dariusza I; poniósł śmierć, gdy próbując sił, starał się rozedrzeć rękoma pień ogromnego drzewa, w którym tkwiły kliny; ręce uwięzły mu w szczelinie i nie mając nikąd pomocy, rozszarpany został przez dzikie zwierzęta; zob. Diodor XII 9.5-6; Herodot III 137; Strabon VI 1.12; Nothers II, s. 619; RE XV (1032), s. 1672-1676 nr 2; KIPauly 3, s. 1303-1305 nr 2.
- 214 Polydamas, Pulydamas z tesalskiej Skotussy; słynny atleta, zwycięzca olimpijski w pankrationie w roku 408 przed Chr., później uhonorowany posągiem dłuta Lizypa; charakteryzował się nadzwyczajną budową ciała, jego dokonania owiane zostały legendą; walka z lwami oraz popis na dworze perskim, gdzie gołymi rękoma zabił trzech żołnierzy ze straży przybocznej Dariusza II, przedstawione zostały na reliefach posągu zwycięzcy, dłuta Lizypa, wystawionego w Olimpii; zginął przywalony sklepieniem rozpadającej się groty, które podtrzymywał, umożliwiając w ten sposób ucieczkę innym osobom; Pauzaniusz VI 5.4-8; Oldfather II, s. 23; Nothers II, s. 619; DNP 10 (2001), s. 589 s.v. Pulydamas.
- 215 Skotusa, Skotussa, miasto w tesalskiej Pelasgiotis, ok. 20 km na zachód od Feraj; DNP 11 (2001), s. 638 s.v. Skotussa; F. Stählin, Das hellenische Thes-salien, Stuttgart 1924, s. 109-111.
- 216 Kirra, Kirrha, Cirrha, Krisa, miasto w południowo-zachodniej Fokidzie nad zatoką Itea (część Zatoki Korynckiej); Nothers II, s. 619; DNP 6 (1999), s. 850-851 s.v. Krisa.
- 217 Chodzi o Delfy.
- 218 Drakon, ateński prawodawca („drakańskie prawa”), działał w okresie szóstej olimpiady (624-621 przed Chr.), najprawdopodobniej w roku 621/620; możliwe, że liczba 47 jest wynikiem błędu kopisty, zamiast 27; Nothers II, s. 619-620; DNP 3 (1997 / 1999), s. 810-812 nr [2].
- 219 Perilaos, znany także jako Perillos, zob. Pliniusz, Historia Naturalna XXXIV 89; Nothers II, s. 620.
- 220 Chodzi o tyrana Akragas, Falarisa (Phalaris), syna Leodamasa z Rodos, który rządził miastem w latach 570-554 przed Chr.; był symbolem szczególnego okrucieństwa: z jego polecenia skonstruowano metalowego (spізowego) byka, do którego wnętrza wsadzano ofiary tyrana, po czym od spodu rozpalano ogień; krzyk skazańców interpretowano jako ryk zwierzęcia; po obaleniu tyrana figurę byka wrzucono do morza; Diodor XIII 90.4-5 sugeruje jednak, że widział brązowego byka na własne oczy: „Himilkar wysłał do Kartaginy najcenniejsze dzieła, wśród których miał się również znajdować byk Falari-sa, pozostała zaś część łupu sprzedał. Timajos co prawda w swojej Historii

- stwierdza, że taki byk nigdy nie istniał, jednak przeczą temu same fakty. Otóż jakieś dwieście sześćdziesiąt lat po zdobyciu Akragas, kiedy Scypion zburzył Kartaginę, zwrócił Akragantyńczykom – wraz z innymi przedmiotami znajdującymi się w rękach Kartagińczyków – także owego byka, który nadal pozostaje w Akragas w czasie, gdy piszę to dzieło” (przekł. Romuald Tura-siewicz); por. ks. XIII 90.4-5, XIX 108.1, XX 71.3; Timajos FGrH 566 F 28; KIPauly 4, s. 698-699; DNP 9 (2000), s. 726 s.v. Phalaris; Berve I, s. 129-132 zwł. 131; II, s. 593-595.
- 221 Lukian, Falaris 1.1.
- 222 Pindar, Ody pytyjskie 1.95.
- 223 Zob. wyżej, rozdz. IX 4.
- 224 Frg. 10 (Diehl).
- 225 Frg. 8 (Diehl).
- 226 U Herodota (I 96-101) twórcą państwa Medów był Dejokes, Kyaksares nato-miast (I 103) to jego wnuk. Ale to on, w sojuszu z Babilonią (Nabopolasarem), pokonał Asyryjczyków i zniszczył Niniwę w roku 612. Wyprawił się także przeciwko Lidii (spór o Kapadocję), ale konflikt zakończył się, pod wrażeniem zaćmienia słońca 28 maja 585 przed Chr., traktatem pokojowym: Astyages, syn Kyaksaresa, poślubił Aryenis, córkę Alyattes, króla Licyjczyków; Asty-ages był ostatnim królem Medów, panował wg Herodota (I 130) 35 lat; DNP 6 (1999), s. 950.
- 227 Ostatni król Medów, panował ok. 585-550; Nothers II, s. 620.
- 228 Zob. wyżej, rozdz. IX 2.3.
- 229 560/559 przed Chr.
- 230 Zob. wyżej, rozdz. IX 2.1.
- 231 Zob. Herodot I 27.
- 232 Opowieść tego rozdziału to historia fikcyjna; Nothers II, s. 620.
- 233 Zob. wyżej, rozdz. IX 2; 26.
- 234 Ezop (Aisopos, Aesopus), bajkopisarz, przyjmuje się, że żył w VI w. przed Chr., chociaż nie brak także poglądów, że jest to postać niehistoryczna; przedsta-wiano go jako niewolnika pochodzącego z Frygii, który po wyzwoleniu został doradcą króla Lidii, Krezusa; uchodził za twórcę klasycznej bajki zwierzęcej; bajki Ezopa, powszechnie naśladowane, wywarły ogromny wpływ na literaturę powszechną; Nothers II, s. 620; SPA, s. 51-52 s.v. Ajsopos; K. Bartol, Ezop i początki bajki greckiej, LGS I, s. 371- 376.
- 235 Historię Adrastosa i Atysa, syna króla Lidii, Krezusa, opisuje Herodot I 34-43.
- 236 Zob. wyżej, rozdz. IX 18.
- 237 Zob. Herodot I 53.
- 238 Zob. Herodot I 55.
- 239 Czyli mieszańcem; muł to mieszaniec klaczy konia z ogierem osła.
- 240 Postać niehistoryczna.
- 241 Zob. wyżej, rozdz. IX 2.

- 242 Med w służbie perskiego króla Cyrusa; Herodot I 80, 162-169, 171-176; DNP 5 (1998), s.161 nr [1].
- 243 Zob. Herodot I 152-153.
- 244 Ok. roku 560 przed Chr.
- 245 Arkadia – kraina w środkowej, górzystej części Peloponezu; najwyższe wzniesienia znajdują się na północy (powyżej 2000 m), w pozostałych regionach osiągają wysokość 1200-2000 m; plemiona zamieszkujące Arkadię (Arkadyjczycy) należały do południowogreckiej grupy językowej i zdołały skutecznie obronić się przed najazdem Dorów; mimo to w okresie klasycznym, aż do IV w., ludy Arkadii wchodziły w skład Związku Peloponeskiego (Symmachia Spartańska), niezależność uzyskały dopiero po przegranej Spartan w bitwie pod Leuktrami (371); KIPauly 1, s. 593-594 s.v. Arkadien; DNP 2 (1997), s. 2-3 s.v. Arkades, Arkadia; T.H. Nielsen, *The Concept of Arkadia – The People, their Land, and their Organisation*, [w:] *Defining Ancient Arkadia*, red. T.H. Nielsen, J. Roy, Copenhagen 1999, s. 16-79.
- 246 Według legendy Orestes zmarł w następstwie ukąszenia przez jadowitego węża w trakcie pobytu w Arkadii; DNP 9 (2000), s. 18 s.v. Orestes nr [1].
- 247 Zob. Herodot I 67.
- 248 Wyjaśnienie wyroczni znajdujemy u Herodota, I 67-68; por. Pauzaniasz III 3.5-6.
- 249 Zob. wyżej, rozdz. IX 4.1.
- 250 Chodzi o procesję panatenajską.
- 251 *Gra słów: „filein” oznacza „pocałować” i „miłować”.
- 252 Hymet, Hymettos, pasmo górskie na terenie Attyki.
- 253 Servius Tullius, według tradycji szósty legendarny król Rzymu (578-534 przed Chr.); przypisuje mu się szereg reform, w tym gruntowną transformację społeczno-polityczną, której istotą było włączenie plebejuszy do populus Romanus i podział wszystkich obywateli, zdolnych do noszenia broni, według klas majątkowych, co oznaczało złamanie dotychczasowego ustroju rodowego; miał też wprowadzić nowy porządek terytorialno-administracyjny, polegający na podziale Rzymu na cztery tribus miejskie i prawdopodobnie szesnaście wiejskich; wiązano z nim również inne dokonania, jak otoczenie Rzymu murem („mury serwiańskie”, w rzeczywistości z IV w.), włączenie w obręb miasta Rzymu wzgórz Kwirynał, Wiminal i Eskwilin; skala dokonań była tak duża, że w świadomości późniejszych pokoleń sławiony był jako drugi po Romulusie założyciel Rzymu; zginął w wyniku zamachu, dokonanego przez następcę, Tarkwiniusza Pysznego (Tarquinius Superbus); Liwiusz I 39-48; Nothers II, s. 621; DNP 12/1 (2002), s. 900-901 s.v. Tullius nr [I 4]; M. Ziółkowski, *Historia Rzymu*, Poznań 2004, s. 70-72, 77-86.
- 254 W roku 533/532 przed Chr.; Nothers II, s. 621.
- 255 Pitagoras z Samos, syn Mnesarchosa (ok. 570-480 przed Chr), filozof przyrody i charyzmatyczny nauczyciel, w Krotonie w południowej Italii utworzył wspólnotę religijno-filozoficzną (szkoła pitagorejska, pitagoreizm) o podłożu

mistycznym, z silnymi inklinacjami ku orfizmowi, w pewnym momencie o dużych wpływach politycznych; był pierwszym filozofem, który głosił teorię metempsychozy, według której dusza, by odpokutować popełnione winy, musi wiele razy odradzać się na nowo w kolejnych wcieleniach, zarówno pod postacią człowieka, jak i różnych zwierząt, w czym widać wyraźne wpływy orfizmu; Pitagoras jednak, w miejsce Dionizosa, patrona entuzjastycznej orgii, wybrał Apollona, opiekuna nauki i rozumu; zakładał, że dusza jest nieśmiertelna; jej związek z ciałem nie odpowiada jej naturze, dusza bowiem ma naturę boską i wieczną, podczas gdy ciało z istoty swej jest śmiertelne i niszczone; człowiek ma żyć nie dla ciała, które dla duszy jest więzieniem, miejscem pokuty, gdzie spłaca swą pierwotną winę, lecz właśnie dla duszy; Nothers II, s. 621; DNP 10 (2001), s. 649-653 s.v. Pythagoras nr [2]; G. Reale, *Myśl starożytna*, Lublin 2003, s. 41-49.

- 256 Oldfather II, s. 53. *Chodzi tu o tzw. akme (łac. floruit) – okres największego rozkwitu w życiu człowieka, czyli wiek średni, pełnię sił życiowych.
- 257 *Tzn. Etruskiem.
- 258 Zob. wyżej, ks. VI 4; datowanie spotkania, jak i w ogóle relacje Ferekydesa z Pitagorasem, pozostają wątpliwe; Nothers II, s. 621.
- 259 KIPauly 3, s. 233 nr 6; DNP 6 (1999), s. 562 s.v. Kleinias nr [6]; przekaz Diodora to jedyne pewne świadectwo o Klejniaszu; *Klejnisz z Tarentu – filozof pitagorejski z IV w. przed Chr., współczesny i przyjaciel Platona, wspominany przez Diogenesa Laertiosa; jego pismo dołączone jest do żywota Pitagorasa neoplatonczyka Jamblicha z Chalkis *De vita Pythagorica* (III/IV w. po Chr.).
- 260 Proros z Cyreny, był pitagorejczykiem, dlatego Klejniasz bez wahania go wspomógł; zachowana wzmianka Diodora to najobszerniejsza informacja o nim; poza tym wspomina go tylko Jamblich, *De vita Pythagorica*, par. 239, 267; RE XXIII 1 (1957), s. 839 s.v. Proros (W. Aly).
- 261 Chodzi o Dionizjusza (Dionizjos, Dionysios) II Młodszego, tyrana Syrakuz w latach 367-344 (z przerwami); DNP 3(1997 / 1999), s. 629 s.v. Dionysios nr [2]; Berve, *Tyrannis I*, s. 260-282, II, s. 657-666.
- 262 Historię tę opowiedział Arystoksenesowi (z Tarentu) Dionizjusz II w trakcie swego pobytu (na wygnaniu) w Koryncie; Oldfather II, s. 58-59; Nothers II, s. 622; RE IV 2 (1901), s. 20174 s.v. Damon nr 18 (E. Wellmann); DNP 3 (1997 / 1999), s. 303 s.v. Damon nr [2]; wydaje się, że Berve (*Tyrannis I*, s. 254, por. s. 278) zdarzenie to odnosi do czasów Dionizjusza I, tyrana Syrakuz w latach 405-367 przed Chr.; *Fintiasz (inna wersja imienia: Pytiasz), oraz Damon – dwaj legendarni filozofowie, opisywani w pismach pitagorejskich jako ilustracja ideału przyjaźni. Historia ta była bardzo znana w starożytności, pisze o niej m.in. Cyceon w *De officiis* 3.45 oraz Jamblich w *De vita pythagorica* 233, powołując się na autorytet Arystoksenosa, a także Hyginus w *Fabulae* 257.
- 263 Euforbos, bohater trojański, syn Pantoosa, który pierwszy ranił Patroklesa; zginął z ręki Menelaosa (*Iliada* XVI 806-815, XVII 9-60); tarczę jego Mene-

- laos złożył w świątyni Hery w Argos (Pauzaniusz II 17.3); Pitagoras wierzył, że jest reinkarnacją Euforbosa; zob. wyżej, IX 3.1; Nothers II, s. 622; DNP 4 (1998), s. 265 s.v. Euphorbos; Grimal, s. 92.
- 264 DNP 7 (1999), s. 1231-1233 s.v. Menelaos nr [1]; Grimal, s. 229-231; *Menelaos (łac. Menelaus), młodszy brat Agamemnona, mityczny król Sparty, mąż Heleny (córkę Zeusa), jeden z przywódców achajskich podczas wyprawy pod Troję.
- 265 SPA, s. 266-268 s.v. Kallimachos (J. Smolarczyk-Rostropowicz); J. Danielewicz, Kallimach i jego twórczość poetycka, LGS I, s. 523-552; *Kallimach z Cyreny (ok. 310 – ok. 240 przed Chr.), najwybitniejszy poeta hellenistyczny epoki aleksandryjskiej, twórca pierwszej historii literatury, będącej katalogiem rzeczowym dzieł Biblioteki Aleksandryjskiej, zwanej Pinakes (Tablice).
- 266 Oldfather II, s. 61; *Call. Iambi 124-128.
- 267 Euforbos = Pitagoras.
- 268 Jest to skażony cytat tekstu Kallimacha, którego oryginał odnaleziono na papirusie z Oksyrynchos (Oxyrynchus Papyri 1011, ed. A.S. Hunt); wersja Diodora jest tak bardzo z nim rozbieżna, że aby uniknąć zbyt radykalnej emendacji rękopisu, postanowiono pozostawić ją w niniejszej edycji bez zmian; Oldfather II, s. 62-63.
- 269 Archytas z Tarentu (pierwsza połowa IV w. przed Chr.), syn Mnesagorasa, filozof, matematyk i teoretyk muzyki, należał do kręgu pitagorejczyków, podobno był wśród nich najwybitniejszym matematykiem; uczeń Filolaosa z Krotonu (lub Tarentu), nauczyciel Eudoksosa z Knidos, wybitnego geografa, astronoma i matematyka, przyjaciel Platona; był także wybitnym mężem stanu, znakomitym wodzem; w uznaniu jego zasług dla rodzinnego miasta siedmiokrotnie wybierano go na stratega, mimo że ustrój Tarentu nie pozwalał na powtórne piastowanie tego urzędu; Nothers II, s. 622; DNP 1 (1996 / 1999), s. 10291031 s.v. Archytas nr [1].
- 270 Oldfather II, s. 64; *cytat ze słów Archytasa u Cicerona w Rozmowach tuskulańskich IV 36: Quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem (Jak bym cię przyjął, powiada, gdybym nie był rozgniewany).
- 271 Lizander, Lysandros, syn Aristokritosa, nauarcha spartański; we wrześniu 405 r. przed Chr. odniósł spektakularne zwycięstwo nad Ateńczykami w bitwie morskiej pod Ajgospotamoj, co przesądziło o losach wojny peloponeskiej; zginął w roku 395 w bitwie z Tebańczykami pod Haliartos; Diodor XIII 105-106, XIV 81.1-2; Nothers II, s. 622; DNP 7 (1999), s. 596-597 s.v. Lysandros.
- 272 Demades (ok. 380-319 przed Chr.), jeden z najwybitniejszych mówców i polityków ateńskich drugiej połowy IV w.; początkowo związany z Demostenesem, po bitwie pod Cheroneją z wyboru Filipa pośredniczył w zawarciu pokoju; stał się jednym z przywódców stronnictwa promacedońskiego; jego zasługą było łagodne potraktowanie Aten przez Aleksandra po zniszczeniu Teb (335); na zgromadzeniu ludowym wystąpił w roku 323 z wnioskiem o przyznanie

- Aleksandrowi czci boskiej; pośredniczył w negocjacjach pokojowych z Antypatrem po wojnie lamijskiej (322); zabity został z rozkazu Kasandra w roku 319; KIPauly 1, s. 1456-1457; DNP 3 (1997), s. 415.
- 273 Oldfather II, s. 67; *por. Platon, Państwo 430E-431D.
- 274 DNP 4 (1998), s. 159-160 s.v. Eteokles, 10 (2001), s. 73-74 s.v. Polynejkes; Grimal, s. 91 s.v. Eteokles, 298-299 s.v. Polynejkes; *Polynejkes i Eteokles – bohaterowie tragedii Eurypidesa „Fenicjanki” – mityczni bracia, walczący o tron Teb, synowie Edypa i Jokasty. Polinejes, wygnany przez brata, sprzymierzył się z królem Argos, którego córkę poślubił, i zaatakował Teby z jego armią. W bratobójczej walce obaj zginęli, lecz nowy król Teb, Kreon, odmówił pogrzebu Polynejkesowi jako zdrajcy ojczyzny. Jego rozkazowi sprzeciwiła się siostra obu, Antygona.
- 275 Eurypides, Fenicjanki 1364-1375 (przekł. Robert Chodkowski):
 Patrząc ku Argos, Polinik słał modły:
 „Hero czcigodna, jestem twój – związany
 ślubem z Adrasta córką, mieszkam w Argos.
 Pozwól mi zbroczyć prawicę krwią brata
 oraz go zabić w zwycięskiej z nim walce”.
 [Prosił o wieniec hańby za śmierć brata.
 Nad tym wyzwaniem losu wielu płacze,
 patrzą na siebie, krzyżując spojrzenia.]
 A Eteokles zwrócony do domu
 Pallas o złotej tarczy tak się modlił:
 „Zeusowa córko, daj mojej zwycięskiej
 włóczni z tej ręki dojść do piersi brata”.
- 276 Zob. W. Burkert, Platon oder Pythagoras? Zum Ursprung des Wortes «Philosophie», Hermes 88, 1960, s. 159-177.
- 277 Zob. wyżej, ks. VIII 17.2.
- 278 Kylon z Krotonu (druga poł. V w. przed Chr.); wraz ze swymi zwolennikami doprowadził do zniszczenia wspólnoty pitagorejskiej w Krotonie; KIPauly3, s. 396 s.v. Kylon nr 2; RE XI 2 (1922, s. 2461 s.v. Kylon nr 2 (o datowaniu zniszczenia wspólnoty pitagorejskiej w Krotonie).
- 279 Lysis (Lysis) z Tarentu, pitagorejczyk, który po ataku na wspólnotę pitagorejską (450, 440?, 415? przed Chr.?, zob. także przypis poprzedzający) uciekł z Krotonu do Teb, gdzie spotkał się Epaminondasem; zmarł w roku 379; Diodor XV 39.2, XVI 2.3; KIPauly 3, s. 844; DNP 7 (1999), s. 611 s.v. Lysis.
- 280 Epaminondas, Epameinondas, syn Polymnisa, wybitny polityk i wódz tebański, żył w latach ok. 420-362 przed Chr.; twórca, wspólny z Pelopidasem, hegemonii Teb; Tebańczycy podbili wówczas większą część Peloponezu, dwukrotnie pokonali Spartan: pod Leuktrami (371) i Mantinę (362), w tej ostatniej bitwie poległ jednak również Epaminondas, co okazało się równoznaczne z końcem hegemonii Teb; armię tebańską zorganizował według nowych zasad, przejętych później przez Filipa II, króla Macedonii; KIPauly 2, s. 280-282; DNP 3 (1997), s. 1061-1063.

- 281 Zob. wyżej, rozdz. IX 2.3.
- 282 Kambyzes, król perski 530/529-522 przed Chr., syn Cyrusa Wielkiego, zdobywca Egiptu (w 525 przed Chr.); DNP 6 (1999), s. 219-222; Olmstead, s. 99-104.
- 283 Memfis, Memphis, miasto po zachodniej stronie Nilu, ok. 30 km na południe od stożka Deltę (dzis. południowa część Kairu), pierwsza stolica zjednoczonego (Górnego i Dolnego) Egiptu; założycielem Memfis był Menes (Narmer), pierwszy król (faraon), ok. 3000 r. przed Chr; PECS, s. 571; DNP 7 (1999), s. 1208-1209 s.v. Memphis.
- 284 Peluzjum, Pelusion, silnie ufortyfikowana miejscowość we wschodniej części Deltę Nilu, zob. Diodor I 57; Peluzjum leżało poza najbardziej na wschód wysuniętą odnogą Nilu, chronione od tej strony zarówno kanałem, jak i bagnistymi terenami. Często zajęcie Peluzjum rozstrzygało o opanowaniu Egiptu, a co najmniej Deltę; RE XIX (1937), s. 407-417 s.v. Pelusion (H. Kees); KIPauly 4, s. 610 s.v. Pelusion; DNP 9 (2000), s. 513-514.
- 285 Amasis, Ahmose II; piąty król XXVI dynastii, panował w latach 570-526 przed Chr.; mimo różnych niepowodzeń na arenie międzynarodowej, jego rządy kojarzyły się z okresem pomyślnego rozwoju Egiptu; Nothers II, s. 622; DNP 1 (1996), s. 572; T. Schneider, *Lexikon der Pharaonen. Die altägyptischen Könige von der Frühzeit bis zur Römerherrschaft*, Zürich 1994, s. 51-52.
- 286 Chodzi w słynne Ammonejon (Ammoneion), świątynię i wyrocznie boga Amona Re, przedstawianego z głową barana, w oazie Siwa na Pustyni Libijskiej; czczony tam cyrenajski Amon ew. semicki Baal Chamon utożsamiony został z egipskim Amonem Re i greckim Zeusem; początki świątyni sięgają czasów libijskich; wyrocznia znana była szeroko w świecie, uchodziła za najbardziej wiarygodną; o radę do niej zwracali się m.in. Bokchoris (faraon 24. dynastii), Krezus, Kimon, Alkibiades, Lizander i Hannibal oraz Aleksander Wielki, naśladując w tym swych mitycznych przodków Perseusza i Heraklesa; Aleksandra przywitano w świątyni jako syna Amona Zeusa; Diodor XVII 49-51; KIPauly 1, s. 304 s.v. Ammon nr 2; 305 s.v. Ammoneion; DNP 1 (1996 / 1999), s. 599 s.v. Ammoneion; P. Green, *Aleksander Wielki*, Warszawa 1978, s. 247-250; K. Nawotka, *Aleksander Wielki*, Wrocław 2004, s. 293-296 (wizyta Aleksandra Wielkiego).
- 287 Polikrates (Polykrates), syn Ajakesa, tyran Samos ok. 540 - 522 przed Chr.; początkowo władał wyspą wspólnie z braćmi, Pantagnostosem i Sylosonem; pierwszego zabił, drugiego wygnał; skazał na banicję także część arystokratów, niektórzy opuścili wyspę dobrowolnie, jak np. Pitagoras; to wygnańcy i uciekinierzy z Samos założyli w południowej Italii, na północnym wybrzeżu Zatoki Neapolitańskiej, kolonię o nazwie Dikajarcheja (Dikaiarchia, także Dicaearchia, rzymskie Puteoli, dzis. Pozzuoli), czyli – według jednej z wersji interpretacyjnych – „władza (słusznego) prawa”; należał do grona najpotężniejszych tyranów VI w. przed Chr.; dzięki silnej flocie kontrolował całe Morze

- Egejskie; mimo bezwzględnych rządów zapisał się w tradycji jako mecenas sztuki i nauki, gościł u siebie wybitnych poetów, architektów i malarzy; jego pozycja uległa zachwianiu z chwilą umocnienia się wpływów Persji pod rządami Kambyzesa, następcy Cyrusa Wielkiego; w roku 522, zwabiony do Magnezji przez perskiego satrapę Orojtesa, został z jego rozkazu zabity, zwłoki ukrzyżowano; Persowie władzę nad Samos powierzyli wówczas Sylosonowi, młodszemu bratu Polikratesa; Herodot III 39-46, 120-125; DNP 10 (2001), s. 69-70 s.v. Polykrates nr [1]; Berve, *Tyrannis I*, s. 107-114, II, s. 582-587; Briant, *From Cyrus to Alexander*, s. 52-53, 65.
- 288 Wyspa w północno-wschodniej części Morza Egejskiej, oddalona od Azji Mniejszej o niecałe 2 km; powierzchnia 476 km²; przez jońskich Greków zasiedlona została ok. roku 1000 przed Chr.; ASM, s. 360-364; DNP 11 (2001), s. 17-23.
- 289 Orojtes, Oroites, Oroetes, perski namiestnik w Sardes, mianowany na to stanowisko jeszcze przez Cyrusa Wielkiego, niewątpliwie z zadaniem powstrzymania ekspansji Polikratesa; po śmierci Kambyzesa (522 przed Chr.) nie uznał władzy Dariusza I, podporządkowując sobie Frygię, Lidię i Jonię; z rozkazu króla został zabity przez żołnierzy własnej gwardii; Herodot III 120-128; KIPauly 4, s. 347; DNP 9 (2000), s. 48; Briant, *From Cyrus to Alexander*, s. 52, 64-65, 122.
- 290 Thettalos (Thessalos, Tesalos), przydomek Hegesistratos (Tesalski), syna tyrana Pizystrata i Timonassy z Argos, zob. Arystoteles, *Ustrój polityczny Aten XVII 3-4*: „Po śmierci Pizystrata objęli władzę jego synowie (...). Dwóch z nich, Hippiasz i Hipparch, pochodziło z prawego małżeństwa z Atenką, dwóch pozostałych, Iofont i Hegesistratos z przydomkiem Tesalski ze związku z obywatelką miasta Argos. Z Argos wziął bowiem sobie Pizystrat za żonę Timonassę, córkę obywatela tego miasta, imieniem Gorgilas” (przekł. Ludwik Piotrowicz); ok. roku 530 ojciec osadził go w Sigejonie (północno-zachodnia Azja Mniejsza), gdzie panował jako tyran; Tukidydes VI 54.1; RE VI A 1 (1936), s. 164-165 s.v. Thesallos nr 3 (F. Schachermeyer); DNP 5 (1998), s. 240 s.v. Hegesistratos nr [1]; Berve, *Tyrannis I*, s. 49, 62, 64, 88, II, s. 545-546, 553-555 widzi w Tesalosis i Hegesistratosie dwie odrębne postacie: pierwszy to trzeci, najmłodszy, obok Hippiasza i Hipparcha, syn Pizystrata z żony Atenki, drugi natomiast to jeden z jego dwóch synów z Argejki.
- 291 O nim zob. wyżej, rozdz. IX 1.4 z komentarzem.
- 292 Zob. wyżej, rozdz. IX 1.4.
- 293 Chodzi o Harmodiosa; historię opisuje Tukidydes VI 54-57; Oldfather II, s. 79; Nothers II, s. 623.
- 294 Ponieważ Harmodios zginął w miejscu zamachu; Tukidydes VI 57.
- 295 Nearch, Nearchos, Nearchus, domniemany tyran Elei (Velia) na wybrzeżu Morza Tyreńskiego w Lukanii (południowa Italia); jego historyczność jest podważana, zwłaszcza że w opisaney tu historii występuje także pod imionami

- Diomedonta (Diogenes Laertios IX 29; Suda s.v. Ζήνων) i Demylosa (Plutarch, *Moralia* 1061c); Waleriusz Maksymus III 3.obc.2 umiejscawia wydarzenie w Agrygencie (Akragas); Berve, *Tyrannis* I, s. 159, II, s. 611.
- 296 Nothers II, s. 623; DNP 12/2 (2002), s. 742 s.v. Zenon nr [1]; Reale, *Myśl starożytna*, s. 57-60; *Zenon z Elei (ok. 490 – ok. 430 przed Chr.), filozof grecki, jeden z najwybitniejszych presokratyków, uczeń Parmenidesa ze szkoły eleatów, dowodził niemożliwości istnienia wielości rzeczy oraz ruchu w słynnych paradoksach: dychotomii, Achillesa, strzały i stadionu; por. Diogenes Laertios IX 5.
- 297 Historię „z uchem” przypisuje Waleriusz Maksymus III 3.obc.3 Zenonowi z Kition; opowieści o torturowaniu filozofów przez tyranów miały służyć pokazaniu ich niezłomności; Nothers II, s. 623.
- 298 Dorieus pochodził ze spartańskiego rodu królewskiego Agiadów, był synem Anaksandridasa II i jego pierwszej żony; był starszym bratem królów Leonidasa i Kleombrota, młodszym półbratem Kleomenesa I, który urodził się z drugiej żony Anaksandridasa; około roku 515/514 przed Chr., po objęciu władzy przez Kleomenesa I, nie mogąc pogodzić się z odsunięciem go od tronu, Dorieus zorganizował wyprawę kolonizacyjną do Libii. Po jej fiasku udał się, w roku 510, ze swoimi ludźmi na Sycylię, gdzie założył u podnóża Eryksu, ok. 510 r. przed Chr., miasto o nazwie Herakleja. Poległ w walce z Kartagińczykami i Segestianami; Herodot V 41-48; Oldfather II, s. 82; Berve, *Tyrannis* I, s. 178-179, II, s. 619-620; DNP 3 (1997 / 1999), s. 778 s.v. Dorieus nr [1].
- 299 Oldfather II, s. 82; *prawdopodobnie aluzja do powiedzenia pewnego Babilończyka, że Dariusz, król perski, zdobędzie Babilon, jeśli mulice zaczną rodzić młode; por. Herodot III 151.
- 300 Pomyłka Diodora (lub jego źródła): Zopyros był synem Megabyzosa, jednego z siedmiu spiskowców, którzy pomogli Dariuszowi I zdobyć władzę (zob. Herodot III 153); syn Zopyrosa nosił też imię Megabyzos; był jednym z najwybitniejszych wodzów Kserksesa, uczestniczył w jego wyprawie na Grecję w roku 480 przed Chr.; Nothers II, s. 623; DNP 7 (1999), s. 1132 s.v. Megabyzos; 12/2 (2002), s. 834 s.v. Zopyros nr [1]; Briant, *From Cyrus to Darius*, s. 107-109.
- 301 Miasto zostało zdobyte wiosną roku 521 przed Chr.; zob. Herodot III 153-158.
- 302 Nazwą Tyrręńczyków określano piracki lud z obrębu północnej części Morza Egejskiego; nie należy ich mylić z Etruskami (Tyrrenami) z Italii, aczkolwiek pokrewieństwo nie jest wykluczone; na Lemnos pojawili się ok. 700 przed Chr., prawdopodobnie z Azji Mniejszej; Oldfather II, s. 85; Nothers II, s. 623-624.
- 303 Lemnos, wyspa w północnej części basenu Morza Egejskiego, na wprost wejścia do Hellespontu, 477 km²; od zajęcia jej przez Miltiadesa aż do ok. 200 po Chr. stanowiła posiadłość Ateńczyków; Lemnos uważana była za wyspę Hefajstosa, tutaj bowiem spadł on, zrzutyony przez Zeusa; Tyrręńczycy

- opuścili wyspę ok. roku 520; Oldfather II, s. 85; RE XII (1925), s. 1928-1930 (C. Friedrich); KIPauly 3, s. 553-554; DNP 7 (1999), s. 41-43; ASM, s. 351-353.
- 304 Miltiades, Milcjades (ok. 554-488 przed Chr.), słynny zwycięzca spod Maratonu (490 przed Chr.); Lemnos zajął między rokiem 513/512 (?) a 506 przed Chr.; Nothers II, s. 624; DNP 8 (2000), s. 192-193 s.v. Miltiades nr [2].
- 305 Collatia, miasto Sabinów położone na lewym brzegu rzeki Anio, między Rzymem a Tibur (Tivoli); dla Rzymu zdobył je Tarkwiniusz Stary; znane z historii o zgwałceniu Lukrecji; KIPauly 1, s. 1244 s.v. Collatia; DNP 3 (1997 / 1999), s. 63 s.v. Collatia.
- 306 Z przydomkiem Kollatynus (Collatinus); Oldfather II, s. 87.
- 307 Opowieść o Lukrecji, której kształt ostateczny nadał zapewne Lucjusz Akcjusz (L. Accius, 170 – ok. 85 przed Chr.) w dramacie „Brutus”, cieszyła się w dobie antyku wielką popularnością; zob. Liwiusz I 57-59; Dionizjusz z Halikarnasu IV 64.4-67.4; Owidiusz, Fasti II 723-893; Waleriusz Maksymus 6.1.1; Augustyn, Państwo Boże I 19; Nothers II, s. 624; DNP 7 (1999), s. 469 s.v. Lucretia nr [2].
- 308 Lucius Tarquinius Superbus, zgodnie z tradycją annalistyczną siódmy i ostatni król rzymski, panował dwadzieścia pięć lat (534-509 przed Chr.); historycznym rdzeniem przekazu o Tarkwiniuszu Pysznym jest wygnanie dynastii etruskiej z Rzymu i ustanowienie republiki, co miało miejsce u schyłku V w.; całkowicie negatywny wizerunek Tarkwiniusza jest fikcją; wykreowano go, aby przewrót polityczny, tj. likwidację monarchii, przedstawić jako unicestwienie tyranii; Liwiusz I 49-60; Dionizjusz z Halikarnasu IV 41-43; Nothers II, s. 624; DNP 12/1 (2002), s. 33-34 s.v. Tarquinius nr [12]; Ziółkowski, Historia Rzymu, s. 87-89.
- 309 Lucjusz Juniusz Brutus (L. Iunius Brutus), twórca Republiki Rzymskiej, jej pierwszy konsul, był synem Tarkwinii, siostry króla Tarkwiniusza Pysznego (Superbus); jego ojciec i brat zostali zamordowani z rozkazu króla; w czasie wizyty w Delfach, w której towarzyszył synom królewskim, jako jedyny zrozumiał wyrocznie głoszącą, że ten przejmie władzę, kto pierwszy ucałuje matkę; po powrocie ucałował ziemię Italii; w rezultacie kierowana przez niego rewolta doprowadziła do wygnania Tarkwiniuszów i upadku monarchii (509 przed Chr.); DNP 6 (1999), s. 58-59 s.v. Iunius nr [14].
- 310 Stąd przydomek; przymiotnik brutus znaczy „głupi”, „tępy”, „nieczuły”.
- 311 Zob. wyżej, VIII 17.2.
- 312 Wojna miała miejsce w roku 510 przed Chr., zob. Diodor XII 9-10.
- 313 Por. Arystoteles, Poetyka XV (1454a): „Cechą charakteru może być np. męstwo, ale przecież nie jest stosowne dla kobiety być mężną i uczoną” (przekł. Henryk Podbielski).
- 314 W roku 506 przed Chr., zob. Herodot V 77; Nothers II, s. 624; Bravo, Wip-szycka, Historia starożytnych Greków, s. 276.

- 315 Gdzie osiedlono cztery tysiące ateńskich kleruchów; Bravo, Wipszycka, Historia starożytnych Greków, s. 276.
- 316 Zaprzężony w cztery konie (kwadryga); Oldfather II, s. 92.
- 317 Diodor przytacza tekst napisu w wersji znanej z Herodota (V 77). Oryginalny napis został zniszczony w roku 480 przed Chr. w wyniku spalenia Akropolu przez Persów w trakcie jego zdobywania, później przez Ateńczyków odtworzony; pełny tekst inskrypcji IG I2 394; Oldfather II, s. 92; Nothers II, s. 624.
- 318 Według Herodota V 102 Persowie spalili świątynie w Grecji w odwecie za spalenie przez Greków świątyni Kybele w Sardes w roku 498 przed Chr., w trakcie powstania jońskiego („Tak zgorzało Sardes, a w nim świątynia krajowej bogini Kybele, co Persowie wzięli za pretekst, żeby później w odwecie spalić świątynie w Helladzie”, także VI 101: w Eretrii „splądrowali i spalili świątynie, mszcząc się za świątynie spalone w Sardes”; przekł. Seweryn Hammer); Oldfather II, s. 93; Nothers II, s. 624; powstanie jońskie: Hammond, Dzieje Grecji, s. 257-260; Bravo, Wipszycka, Historia starożytnych Greków, s. 268-270; Briant, From Cyrus to Darius, s. 147-56.
- 319 Chodzi o zagrożenie ze strony floty perskiej; zob. Herodot VI 7-8; Oldfather II, z. 94.
- 320 Hekatajos z Miletu (ok. 550 – ok. 480 przez Chr.), najstarszy i najznakomitszy z logografów jońskich; w roku 500 przed Chr. starał się odwieść Greków od powstania przeciwko Persom; poza wzmianką Diodora nic nie wiadomo o jego posłowaniu do Artafernesa; Herodot V 36, 125; Oldfather II, s. 94-95; Nothers II, s. 624; SPA, s. 221 s.v. Hekataios (Krzysztof Głombiowski).
- 321 Artafernes, Artaphernes, także Artafrenes, Artaphrenes, brat króla Persji Dariusza I, satrapa Sardes; stanowisko to otrzymał po wyprawie scytyjskiej Dariusza (514); podczas ataku greckiego na Sardes w trakcie powstania jońskiego stawiał skuteczny opór na cytadeli; Grecy wycofali się po spaleniu miasta i świątyni Kybele; po upadku powstania jońskiego narzucił Grekom małoazjatyckim warunki pokoju; Herodot nie wspomina, aby w negocjacjach uczestniczył Hekatajos; w roku 490, wraz z Datysem, prowadził działania zbrojne przeciwko Grecji; obaj dowodzili w bitwie pod Maratonem (490); Herodot V 25; VI 42; Nothers II, s. 624-625; KIPauly, s. 615 s.v. Artaphernes nr 2.
- 322 Hammond, Dzieje Grecji, s. 260; Bravo, Wipszycka, s. 270; *bitwa morska pod Lade w 494 r. przed Chr. pomiędzy flotą perską i jońską, zakończona klęską strony greckiej, zburzeniem Miletu i sprzedaniem w niewolę wszystkich jego mieszkańców.
- 323 Jest to być może aluzja do wydarzeń w Argos, gdy władzę w mieście przejęli na jakiś czas niewolnicy, ponieważ w walkach ze Spartą poległa większość obywateli; zob. Herodot VI 83; Oldfather II, s. 95.
- 324 Datys, Datis, wódz perski, tłumiał powstanie jońskie; w roku 490, wraz z Artafernesem, dowodził ekspedycją zbrojną przeciwko Grekom, zakończoną perską klęską pod Maratonem; Nothers II, s. 625; KIPauly, s. 1398.

- 325 Eretria, miasto (polis) na południowo-zachodnim wybrzeżu wyspy Eubei; poparła, obok Aten, powstańców jońskich, co spowodowało perski odwet; krótko przed bitwą pod Maratonem (wrzesień 490) Persowie, po siedmiodniowym oblężeniu, zdobyli (zdradą) Eretrię i zrównali ją z ziemią, ludność została w części zniewolona i wysiedlona w głąb państwa perskiego; Herodot VI 43-44, 99-101, 119; Nothers II, s. 625; DNP 4 (1998), s. 58-60 s.v. Eretria nr [1]; PECS, s. 315-317.
- 326 Nothers II, s. 625; DNP 5 (1998), s. 586-587 s.v. Hippokrates nr [4]; Berve, Tyrannis I, s. 137-140, II, s. 597-598; *Hippokrates, w latach 498-491 przed Chr. tyran miasta Gela na Sycylii, z wyniku wojen prowadzonych przy pomocy wojsk najemnych utworzył własne państwo na dużej części wschodniej Sycylii. Elementem tych walk była zwycięstwo w bitwie morskiej z Syrakuzami pod Heloros (dzis. Tellaro) w roku 492.
- 327 Teron, Theron, syn Ajnesidemosa, tyran Akragas w latach 488-472; w roku 483 rozciągnął swą władzę także nad miastem Himera, którą powierzył synowi Trazydajosowi; w 480 w sojuszu z Gelonem, tyranem Syrakuz, doszczętnie zniszczył inwazyjną armię kartagińską w bitwie pod Himera; za jego panowania Akragas osiągnęło okres niebywałego rozwoju gospodarczego i kulturalnego, stając się jednym z najpiękniejszych miast greckich; po śmierci czczony był w Akragas jako heros; Diodor XI 20-26, 53.2; DNP 12/1 (2002), s. 431-432 s.v. Theron; Berve, Tyrannis I, s. 32-136, II, d. 595-597.
- 328 Gelon, tyran Geli od roku 491, w 485 został tyranem Syrakuz; w Geli pozostawił swego brata Hierona; na jego czasy przypada rozkwit Syrakuz; w 480 przed Chr. odniósł świetne zwycięstwo nad Kartagińczykami w bitwie pod Himera; zmarł w 478; Syrakuzanie czcili go jako herosa; Nothers II, s. 625; Berve, Tyrannis I, s. 140-147, II, s. 598-603.
- 329 Kimon (ok. 510-450/449 przed Chr.), ateński wódz i polityk z rodu Filajdów, syn Miltiadesa Młodszego, zwycięzcy spod Maratonu, i trackiej księżniczki Hegesipyle; w polityce kierował się umiarkowaniem konserwatywnymi poglądami demokratycznymi; zasłużył się w wojnach perskich, odniósł m.in. znakomite zwycięstwo nad wojskami perskimi w morsko-lądowej bitwie u ujścia rzeki Eurymedont w Azji Mniejszej (465); był zwolennikiem porozumienia ze Spartą, widząc w niej równorzędnego partnera; doprowadził w roku 462, wbrew opiniom radykałów, do wysłania Spartanom zbrojnej pomocy, gdy ci zmagali się z wielkim powstaniem helotów; spotkało go tam jednak upokorzenie, ponieważ Spartanie odesłali ateńskie posiłki, w ogóle z nich nie korzystając; podkopało to pozycję Kimona, jego przeciwnicy polityczni (Efialtes, Perykles) ostracyzmem doprowadzili do jego wygnania (461); po powrocie kierował ateńską wyprawą na Cypr, gdzie, wskutek odniesionej rany lub choroby, zmarł; RE XI 2 (1921) s.v. Kimon 2 (E. Swoboda), s. 438-454; DNP 6 (1999), s. 461-462 s.v. Kimon nr [2].
- 330 Śmierć Miltiadesa w więzieniu to historia fikcyjna; zmarł na gangrenę, a Kimon zapłacił nałożoną na niego karę w związku z nieudaną ekspedycją na Paros

- w wysokości pięćdziesięciu talentów; Herodot VI 136; por. Nepos, *Żywot Kimona* 1; Waleriusz Maksymus 5.3.obc.3; Justynus II 15; Plutarch, *Żywot Miltiadesa* 7, *Żywot Kimona* 4; Nothers II, s. 625; RE XI 1 (1921), s. 439 s.v. Kimon; DNP 8 (2000), s. 193 s.v. Miltiades nr [2].
- 331 Ojcem Miltiadesa (Młodszeo), zwycięzcy spod Maratonu, był Kimon, syn Stesagorasa; Miltiades z kolei miał syna o imieniu Kimon, który był znanym politykiem i wodzem ateńskim w V w. przed Chr. zob. wyżej, rozdz. IX 30.1; Herodot VI 103; Plutarch *Żywot Kimona* 4.3.
- 332 Izodyka, Isodika, Isodike, córka Euryptolemosa syna Megaklesa z demu Alopeke z rodu Alkmeonidów; Megakles ten był synem znanego przeciwnika Pizystrata w VI w., również o imieniu Megakles; z Kimonem miała syna o imieniu Tessalos, Kaliasz był mężem Elpiniki (błąd Diodora lub ekscerptora), zob. Plutarch, *Żywot Kimona* 16.1: „A Diodor, periegeta, podaje, że miał (...) i trzeciego syna, Tessalosa, z Izodyki, córki Euryptolemosa, syna Megaklesa” (przekł. Mieczysław Brożek); 4.10; Nothers II, s. 625; RE IX 1 (1916), s. 2146 s.v. Isodike (Sundwall); DNP 7 (1999), s. 1134 s.v. Megakles nr [3].
- 333 Elpinika, Elpinike, była przyrodnią siostrą Kimona; prawo ateńskie zezwalało na małżeństwa między rodzeństwem przyrodnim, od tego samego ojca; Nothers II, s. 625; Oldfather II, s. 101; DNP 3 (1997 / 1999), s. 1000 s.v. Elpinike.
- 334 Berenike – imię siostr, i zarazem żon trzech Ptolemeuszy.
- 335 Kaliasz, Kallias, syn Hipponikosa, mąż Elpiniki; uchodził za najbogatszego Ateńczyka; w roku 465/464 jako poseł ateński na dworze Artakserksesa I w Suzie; z jego imieniem łączy się zawarcie słynnego pokoju („pokój Kaliasza”) między Atenami a Persją w roku 449; wszedł też w skład delegacji, która wynegocjowała w roku 446/445 pokój trzydziestoletni ze Spartą; Diodor XII 4.5 (pokój z Persami), XII 7 (pokój ze Spartą); Plutarch, *Żywot Kimona* 4 (małżeństwo z Elpiniką); Nepos, *Żywot Kimona* 1.3 (małżeństwo z Elpiniką); DNP 6 (1999), s. 177-178 s.v. Kallias nr [4].
- 336 Temistokles, syn Neoklesa z rodu Lykomidów, przywódca stronnictwa radykalno-demokratycznego w Atenach; urodził się ok. roku 525 przed Chr., zmarł ok. 459; z jego inspiracji Ateny przystąpiły do budowy wielkiej floty wojennej, która zdecydowała o losach interwencji perskiej: w roku 480 Grecy odnieśli wielkie zwycięstwo w bitwie morskiej u wybrzeży Salaminy, którego prawdziwym autorem był Temistokles; kierował odbudową murów obronnych Aten oraz wzniesieniem tzw. Długich Murów, które połączyły Ateny z portem w Pireusie; w wyniku rozgrywek politycznych zmuszony został do opuszczenia Aten (na mocy wyroku skorupkowego); oskarżony o zdradę i skazany zaocznie na śmierć, uciekł do Persji, gdzie został życzliwie przyjęty przez króla Artakserksesa I; zmarł w Magnezji; Nothers II, s. 626; KIPauly 5, s. 679-681 s.v. Themistokles; DNP 12/1 (2001), s. 306-307 s.v. Themistokles.

- 337 Euryptolemos, syn Megaklesa; był ojcem Izodyki, żony Kimona; Oldfather II, s. 103; Nothers II, s. 626; RE VI 1 (1907), s. 1344-1345 s.v. Euryptolemos nr 1 (E. Swoboda).
- 338 481 przed Chr.
- 339 480 przed Chr.
- 340 Tyran Syrakuz; o nim wyżej, rozdz. X 29.1 z komentarzem.
- 341 Wbrew Diodorowi, strony nie doszły do porozumienia, zob. Herodot VII 157-162, por. jednak Diodor XI 1.4-5: Persowie zawarli porozumienie z Kartagińczykami, przewidujące ich równoczesny atak na Greków od zachodu (na Sycylię) i wschodu, zob. także Herodot VII 165, co wykluczało możliwość bezpośredniego zbrojnego zaangażowania się Gelona w konflikt z Kserksem; RE VII 1 (1910), s. 1008-1009 s.v. Gelon (B. Niese); Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 279, 326 (wątpi w porozumienie persko-kartagińskie: „wydaje się ... nieprawdopodobne, aby Persja obawiała się jakiegokolwiek poparcia Grecji przez Sycylię, ani też by Kartagina pragnęła ułatwić podbój Grecji Persom, którzy dokonawszy tego, doszliby może nawet aż na Sycylię”).
- 342 Fragmenty te mogą pochodzić z mów Greków, którzy rozważali korzyści płynące z ewentualnego przymierza z Gelonem, tj. w konsekwencji uznania jego pełnego, bądź częściowego przywództwa; Oldfather II, s. 105.
- 343 Sens tego jest taki, że macierzyste miasta-państwa w Grecji nie powinny szukać pomocy u swych kolonii (apoikiai) na Sycylii; Oldfather II, s. 105.
- 344 Przyjmuje się, że Sykulowie (Siculi, Σικελοί) przybyli na Sycylię u schyłku II tysiąclecia przed Chr. z Italii; mówili językiem spokrewnionym z oskijskim. W okresie wielkiej kolonizacji wyparci zostali przez Greków w głąb wyspy. Próba zjednoczenia plemion sykelockich, podjęta w latach 461-450 przez Duketiosa (Ducetius), zakończyła się fiaskiem. Sykulowie ulegli pełnej hellenizacji; RE II A 2 (1923), s. 2204-2207; DNP 11 (2001), s. 516-517.
- 345 Mieszkańcy Sycylii, których pochodzenie nie było jasne już w starożytności: dla jednych byli autochtonami, dla drugih przybyszami z Iberii, gdzie mieszkali nad rzeką Sikanos (na wschodnim wybrzeżu Hiszpanii), skąd jakoby przepędzeni zostali przez Ligurów. Przybyć wówczas mieli na Sycylię, która przez jakiś czas nosiła nawet nazwę Sykanii. Ulegli jednak szybko przybyśsom z południa Italii, Sykulom (Siculi), którzy zepchnęli ich w zachodnie i południowe rejony wyspy. Wydaje się jednak, że Sykanowie przywędrowali na Sycylię również z Italii, tylko dużo wcześniej niż Sykulowie. W okresie wczesnym (przed przybyciem Sykulów) Sykanowie pozostawali pod dużym wpływem kultury minojskiej i mykeńskiej; DNP 11 (2001), s. 540-542.
- 346 Palladion, cudowny posążek bogini Pallas (Ateny), posiadający właściwości magiczne; mit głosi, że z Olimpu zrzucił je Zeus, wprost do Troi; palladion miało moc zapewniania bezpieczeństwa miastu, które je posiadało; przez dzieśięć lat chroniło Troję; w tragicznym momencie Eneasza zabrał je ze świątyni

Ateny, uniósł na górę Ida, a stamtąd do Italii; w Rzymie palladion, cieszące się wielką czcią, umieszczono w świątyni Westy; Grimal, s. 271-272.

- 347 Pesynunt, Pessinus, Pessinous (dzis. Ballihisar), miasto w Azji Mniejszej, w północnej Frygii, u podnóża góry Dindymos, słynne z kultu bogini Kybele (Magna Mater) i poświęconej jej świątyni; ważny ośrodek handlu; PECS, s. 693-694 s.v. Pessinous; DNP 9 (2000), s. 658-659 s.v. Pessinus; *w nazwie starożytni widzieli rdzeń pes- o znaczeniu „upadanie”, „zrzucanie”; Oldfather II, s. 111.

ŹRÓDŁA FRAGMENTÓW

- Cramer, Anecd. Paris. – J.A. Cramer, Anecdota graeca e codd. manuscriptis bibliothecae regiae Parisiensis, Oxford 1839-1841
- Const. Exc. – Excerpta historica iussu Constantini Porphyrogenitii confecta, ed. U.Ph. Boissevain, C. de Boor, Th. Büttner-Wobst, Berlin 1903-1910
- Eusebius, Praep. evang. – Eusebius, Praeparatio evangelica, ed. E. des Places, Paris 1976
- Euseb., Chron. – Eusebius, Chronica, ed. A. Schöne, Berlin 1875
- Eustathius, Commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes, ed. M.v.d. Valk, IV, Leiden – New York – Copenhagen 1987
- Eustathius, Commentarii ad Homeri Odysseam, ed. Stallbaum, Leipzig 1825-1826
- Georgius Syncellus, Ekloge Chronographias, ed. L. Dindorf, Bonn 1829
- Ludwich A., Ein Diodor-Fragment, Rheinisches Museum 34, 1879, s. 619
- Malalas – Ioannes Malalas, Chronographia, ed. L. Dindorf, Bonn 1831
- Scholia Demosthenica, ed. M.R. Dilts, t. I-II, Leipzig 1983-1984
- Tertullianus, de corona, ed. J. Fontaine, Paris 1966
- Tzetzes, Hist. – Ioannes Tzetzes, Historiarum variarum chiliades, ed. Kießling, Leipzig 1826
- Tzetzes, Scholia Lykophron – Ioannes Tzetzes, Scholia do *Alexandra* Lykophrona, ed. E. Scheer, Berlin 1911

BIBLIOGRAFIA

- ALFÖLDI A., Das frühe Rom und die Latiner, przekł. z angielskiego Frank Kolb, Darmstadt 1977
- ASM – Antike Stätte des Mittelmeers, red. Kai Brodersen, Stuttgart – Weimar 1999
- BARKOWSKI O., Sieben Weise, RE II A (1923), s. 2242-2264
- BARTOL K., Elegia okresu archaicznego, LGS I, s. 323-349
- BARTOL K., Ezop i początki bajki greckiej, LGS I, s. 371- 376
- BEARD M., NORTH J., PRICE S., Religie Rzymu. Historia, przekł. zbiorowy pod redakcją Michała J. Baranowskiego i Lechosława Olszewskiego, Oświęcim 2017
- BERVE, Tyrannis – H. Berve H., Die Tyrannis bei den Griechen, t. I-II, München 1967
- BESCHI L., Demeter, LIMC IV 1, s. 844-892, IV 2, s. 563-609
- BRÄUNINGER F., Persephone, RE XI 1 (1937), s. 944-972
- BURKERT W., Platon oder Pythagoras? Zum Ursprung des Wortes «Philosophie», Hermes 88, 1960, s. 159-177
- BURN A.R., Greek Sea-Power, 775-540 B.C., and the 'Carian' Entry in the Eusebian Thalassocracy-List, The Journal of Hellenic Studies 47, 1927, s. 165-177
- CHADWICK J., Der Beitrag der Sprachwissenschaft zur Rekonstruktion der griechischen Frühgeschichte, Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 113, 1976, s. 183-198
- CHADWICK J., Who were the Dorians?, La Parola del Passato 31, 1976, s. 105-131
- CUMONT F., Priapus, DS IV, s. 645-647
- DANIELEWICZ J., Archaiczna liryka chóralna, LGS I, s. 376-410
- DNP – Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike 1-16, Stuttgart-Weimar 1996-2003
- GREEN P., Aleksander Wielki, przekł. Andrzej Konarek, Warszawa 1978
- GRIMAL – P. Grimal, Słownik mitologii greckiej i rzymskiej, przekład zbiorowy, Wrocław² 1990
- HAMMOND N.G.L., Starożytna Macedonia, przekł. Andrzej S. Chankowski, Warszawa 1999
- HELM R., Die Liste der Thalassokratien in der Chronik des Eusebius, Hermes 61, 1926, s. 241-262
- KERN O., Demeter, RE IV 2 (1905), s. 2713-2764
- KLPAULY – Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike 1-5, München 1979
- LÉVÊQUE P., Świat grecki, przekł. Joanna Olkiewicz, Warszawa 1973
- LEWANDOWSKI I., Historiografia rzymska, Poznań 2007
- LEXHELL – Lexikon des Hellenismus, red. H.H. Schmitt, E. Vogt, Wiesbaden 2005
- LGS – Literatura Starożytnej Grecji, red. Henryk Podbielski, I-II, Lublin 2004
- LIMC – Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae, Zürich – München, t. I 1-2, 1981; t. II 1-2, 1984; t. III 1-2, 1986; t. IV 1-2, 1988; t V 1-2, 1990; t. VI 1-2, 1992; t. VII 1-2, 1994; t. VIII 1-2, 1997
- MEGOW W.-R., Priapos, LIMC VIII 1, s. 1028-1044
- MEISTER – K. Meister, Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ausgang des Hellenismus, Stuttgart 1990
- MILIARD A.R., Ninos, Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie 9, 1998-2001, s. 479-480

- MYRES J.L., On the 'List of Thalassocracies' in Eusebius, *The Journal of Hellenic Studies* 26, 1906, s. 84-130; 27, 1907, s. 75-89
- Nielsen T.H., The Concept of Arkadia – The People, their Land, and their Organisation, [w:] *Defining Ancient Arkadia*, red. T.H. Nielsen, J. Roy, Copenhagen 1999, s. 16-79
- Niese B., Die ältere Geschichte Messeniens, *Hermes* 26, 1891, s. 1-32
- Nothers II – Komentarz do: Diodoros Griechische Weltgeschichte. Buch I-X. Übersetzt von Gerhard Wirth (Buch I-III) und Otto Veh (Buch IV-X). Eingeleitet und kommentiert von Thomas Nothers. Erster Teil, Stuttgart 1992; Zweiter Teil, Stuttgart 1993
- Oldfather I – Komentarz do: Diodorus of Sicily, *The Library of History. Books IV.59–VIII* with an English translation by C.H. Oldfather, Cambridge, Mass. – London 2000 (Loeb Classical Library 340)
- Oldfather II – Komentarz do: Diodorus of Sicily, *The Library of History. Books IX–XII.40* with an English translation by C.H. Oldfather, Cambridge, Mass. – London 1989 (Loeb Classical Library 375)
- Oliva P., Solon – Legende und Wirklichkeit, Konstanz 1988
- Olmstead A.T., *Dzieje Imperium Perskiego*, przekł. Krzysztof Wolicki, Warszawa 1974
- Panitschek P., Numa Pompiliusz als Schüler des Pythagoras, *Grazer Beiträge. Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft* 17, 1990, s. 49-65
- PECS – The Princeton Encyclopedia of Classical Sites, red. Richard Stillwell, Princeton 1976
- POPŁAWSKI M.S., *Bellum Romanum. Sakralność wojny i prawa rzymskiego*, wyd. II, Lublin 2011
- RE – *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart 1894-1978
- REALE G., *Myśl starożytna*, przekł. Edward Iwo Zieliński, Lublin 2003
- ROSCHER – Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, Leipzig 1884-1937
- RUSTEN J.S., *Dionysius Scytobrachion*, Opladen 1982
- SCHAUENBURG K., *Äneas und Rom*, *Gymnasium* 67, 1960, s. 176-191
- SOMMERFELD W., *Marduk, Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 7, 1987-1990, s. 360-370
- SPA – *Słownik pisarzy antycznych*, pod redakcją Anna Świderkówny, Warszawa 1990
- STÄHLIN F., *Das hellenische Thessalien*, Stuttgart 1924
- SZASTYŃSKA-SIEMION A., *Melika lesbijska*, *LGS I*, s. 449-460
- ŚMIETANKA M., *Arabia Felix? Świat arabski w świetle źródeł greckich i rzymskich (VI w. p.n.e. – III w. n.e.)*, Lublin 2002 (niepublikowana rozprawa doktorska, dostępna w Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).
- TURASIEWICZ R., *Historiografia hellenistyczna*, *LGS II*, s. 63-87
- TURASIEWICZ R., *Początki prozy*, *LGS II*, s. 1-9
- TURASIEWICZ R., *Teopomp*, *LGS II*, s. 51-56
- WEISSBACH F., *Aššurbânapi, Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, 1, 1932, s. 203-207
- ZIÓŁKOWSKI M., *Historia Rzymu*, Poznań 2004

DIODOR SYCYLIJSKI

BIBLIOTEKA HISTORYCZNA

Wykaz ksiąg, które ukazały się w serii *Fontes Historiae Antiquae*

- I: *Starożytności egipskie*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Małgorzata Wróbel, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XXXII, 2015
- II: *Starożytności asyryjskie i indyjskie*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Małgorzata Wróbel, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XXXIV, 2017
- III: *Starożytności etiopskie i libijskie*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, wstęp i przekład Małgorzata Wróbel, komentarz Leszek Mrozewicz FHA XXXVIII, 2018
- IV: *Czyny i dzieła herosów i półbogów*, przekład i wstęp Sylwester Dworacki, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XVI, 2010
- V: *O wyspach*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Ines Musialska, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XXXV, 2018
- VI-X: *Od mitu do historii*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Sylwester Dworacki, Anna Pawlaczyk, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA L, 2020
- XI: *Wojny grecko-perskie*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład, wstęp i komentarz Ireneusz Ptaszek, konsultacja historyczna Leszek Mrozewicz, FHA XXXVII, 2018
- XII: *O Peryklesie i wojnie peloponeskiej*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Anna Skucińska, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XLI, 2019
- XIII: *Kłęska Ateńczyków*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Romuald Turasiewicz, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XLIII, 2019
- XIV: *O Dionizjuszu Starszym, tyranie Syrakuz*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład, wstęp i komentarz Ireneusz Ptaszek, konsultacja historyczna Leszek Mrozewicz, FHA XL, 2019
- XV: *Hegemonia Teb*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Joanna Janik, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XLVI, 2020
- XVI: *Dzieje Filipa Macedońskiego*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Tomasz Polański, wstęp Maria Musielak, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XXVI, 2013
- XVII: *Dzieje Aleksandra Macedońskiego*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Anna Pawlaczyk, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XLVII, 2020
- XVIII: *Czas diadochów*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Anna Pawlaczyk, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XLVIII, 2020
- XIX: *O Agatoklesie i Antygonie Jednookim*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Tomasz Polański, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XLII, 2019
- XX: *Rok królów*, redakcja naukowa Sylwester Dworacki, przekład Tomasz Polański, komentarz Leszek Mrozewicz, FHA XLIV, 2019

Grecja

L. Piotrowicz, Atlas do historii starożytnej, Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. Eugeniusza Romera, S.A., Warszawa-Wrocław 1994, Tabl. 5

